

Vakıflar Dergisi

Yıl: Aralık 2015 • Sayı: 44

Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: Aralık 2015 - Sayı: 44 Hakemli Dergidir.
TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.
Sertifika No: 16651
ISSN: 1011-7474

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü

Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Adnan TÜZEN

Yayın Yönetmeni

Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editör

Miyase KOYUNCU KAYA

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof.Dr. Hüseyin ÇINAR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Ankara Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	SDE Uzmanı

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Hakkı ACUN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKGÜNDÜZ	Amsterdam Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Suraiya FAROQHI	Bilgi Üniversitesi
Prof. Dr. Halil İNALCIK	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsrev SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KERMELİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aşıl TÜKEL YAVUZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİILDIZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Musa YILDIZ	Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Birmingham Üniversitesi
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi

T.C. BAŞBAKANLIK

Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com - web: www.vgm.gov.tr

Yapım

Semih Ofset S.E.K. Yayıncılık

Kapak ve Sayfa Tasarımı

M. Edip ERDOĞAN

Baskı

www.semihofset.com.tr - 0312 341 40 75

TAKDİM

Bir medeniyet tasavvurunun çekirdeğini oluşturan vakıfların kültür hayatındaki yeri dün olduğu gibi bugün de inkâr edilemez. Kurmuş olduğu cami ve mescitleriyle dini hayatı, medreselerle eğitimi, inşa etmiş olduğu abidevi eserleriyle mimariyi, hayır işleriyle sosyal hayatı, akarlarıyla ekonomiyi şekillendiren vakıflar, bütün bu özelliklerinin gerisinde güçlü bir kültürel birikimi saklamaktadır. Örneğin vakfedilen kitaplar ve kütüphaneler, sanat ve estetiğin zirvede olduğu abidevi camiler vakıfların kültür hayatındaki en somut göstergesidir.

Dergi ve kitap yayını bağlamında geçmişi oldukça eskiye dayanan vakıfların, Cumhuriyet döneminde en uzun soluklu yayını hiç kuşkusuz Vakıflar Dergisi'dir. İlk sayılarında kitap hacminde çıkan ve yayınlanması bazen birkaç yılı bulan Vakıflar Dergisi, 2004'ten buyana süreli yayın olarak en istikrarlı dönemini yaşamakta, 2010 yılından bu yana hakemli dergi olarak yılda iki sayı olmak üzere yayınına devam etmektedir.

Vakıflar Dergisi, bugün gelmiş olduğu noktada, titiz yayın çizgisi ve ilmi makaleleriyle akademik dünyada ilgi görmekte, özellikle tarih, mimari, sanat tarihi ve vakıf konusunda büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Örneğin Vakıflar Dergisi, dijital ortamda TÜ-BİTAK ULAKBİM Dergipark verilerine göre yaklaşık otuz bin pdf olarak indirilmiştir; bu verileri özellikle akademik camiadaki dergimize olan teveccühün bir göstergisi olarak kabul ediyoruz.

Ayrıca vakıf araştırmalarında eksikliği hissedilen "Vakıflar Kaynakçası" kitabını matbu ve CD olarak yayınlayarak bu alanda büyük bir boşluğu doldurduğumuza inanıyoruz. Bu tek çalışmanın iki yayım şekli vakıf konusunda araştırmacılara rehber olacak niteliktedir.

Vakıflar Dergisi ağır fakat emin adımlarla yayınına devam etmektedir. Dergiye katkı sunan değerli yayın kurulu üyelerimize, hakemlik yapan ve makaleleriyle bizi destekleyen hocalarımıza teşekkür ederim.

Bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle.

Dr. Adnan ERTEM
Vakıflar Genel Müdürü

ÖNSÖZ

Vakıflar Dergisi 44. sayısı ile 77. yılını geride bırakarak yenilenen sayılarla yayımlanmaya devam etmektedir. Sevincimiz dergimizin içerdiği makalelere sizlerin gösterdiği ilginin bir sonucu olarak internet ortamında sıklıkla taranması ve atıf sayısındaki artıştır. Derginin son sayısı daha önceki sayılar gibi vakıf merkezli konuları içeren makaleler ile Kitabiyât bölümünden oluşmaktadır. Bu bağlamda araştırmacılardan H. Hüseyin Güneş'in kaleme aldığı semavi dinlerin buluşma yeri olan Kudüs'te sekiz yüz yıldır var olan vakıf bir mahalleyi, Meğâribe Mahallesi'ni konu edinen çalışması, tarihsel ve siyasi boyut açısından dikkat çekicidir. Makalede maalesef yakın tarihte tahrip edilen bir Müslüman mahallesinin arka planı anlatılmaktadır.

Anadolu coğrafyasındaki yaklaşık 1000 yıllık zaman diliminde topluma yön vererek şekillendiren kadınlara/hatunlara zaman zaman rastlanmaktadır. Araştırmacılardan M. Ali Hacıgökmen, Türkiye Selçukluları döneminde bir Danişmendli ailesinin kızı Raziye Devlet Hatun'un bâniliğinden özellikle günümüzde Kadınhanı adıyla tanınan bir yerleşime de adını veren yapıdan söz etmektedir. Çalışmada Raziye Hatun'a ait iki vakfiye tanıtılmıştır.

Bu sayıdaki diğer bir makale ise yine bir kadın bânî Turgutoğulları Sülalesi'nden, 15. yüzyılda yaşayan Selçuk Hatun'u gündeme taşımaktadır. Bânisinin vakfiyesinden hareketle vakıf görevlilerine, Turgutoğulları Ailesi'ne, Konya'nın tarihi coğrafyasına dair bazı bilgilere ulaşılmaktadır.

Günümüzde Gümüşhane'nin bir ilçesi olan ancak 16-17. yüzyıllarda Erzurum Eyaleti'nin Şarki Karahisar Sancağı'na bağlı kasaba-kaza olma özelliği taşıyan Şiran, araştırmacı Naim Ürkmez'in kaleminden zaviye ve cami vakıfları ölçeğinde tanıtılmaktadır.

Yazar Zehra Odabaşı'nın Türkiye Selçukluları'na ait bir eserin daha sonra Osmanlı döneminde yeniden değerlendirilmesi üzerine yazdığı makalesi kültürlerin devamlılığı konusuna bir örnektir. Konya merkezde bulunan Selçuklu dönemi yapısı Küçük Karatay/Kemaliye Medresesi'nin Osmanlı dönemindeki kullanımı karşılaştırmalı anlatılarak tarihi süreç kapsamında kültürel yapı tartışılmaktadır.

İki araştırmacının ortak çalışması olarak hazırlanan ve "Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Vakıf Taşınmazlarının Mekansal Dönüşüm Süreçleri: Ankara Örneği" başlığını taşıyan metnin amacı, vakıf taşınmazlarının Cumhuriyet tarihi boyunca geçirdiği dönüşüm sürecinin alt ölçekte Ankara özelinde politika ve mekan boyutuyla irdelenmesidir.

Vakıflar Dergisi kapsamlı araştırmaların yanı sıra, tarihe tanıklık eden müze/kültür evleri ile bazı kitap tanıtımlarına da yer vermektedir. Yazar Mehmet Kurtoğlu, bir zamanlar Ankara'nın eski ve gözde mahallerinden Hacettepe'de yer alan ve günümüzde Mehmet Âkif Ersoy Kültür Evi adıyla tanınan Taceddin Dergahı'nı beraberinde külliye olgusunu bize tanıtmaktadır. Dolayısıyla Mehmet Âkif'in kimliği, kişiliği, dönemin ortamı ve Kültür Evi'nin mimari yapısından ayrıntısıyla söz edilmektedir.

Kitabiyât bölümünde ise S. Işık ve F. Ayan tarafından yayına hazırlanmış olan, akademisyen yazar Hüseyin Çınar tarafından tanıtımı yapılan "Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerîf" adlı vakıf tahrir

defteri 2015’de Tapu ve Kadastro Genel M¼d¼rl¼g¼ Arşiv Dairesi Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel M¼d¼rl¼g¼ Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı tarafından basılan ‘‘Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu’’ konulu kitabın tanıtımını Devlet Arşivleri Genel M¼d¼rl¼g¼’nden Murat şener kaleme almıştır. Mustafa Koç tarafından yayına hazırlanan M¼stakimzâde S¼leyman Sadeddin Efendi’nin ‘‘Tuhfe-i Hattâtin’’ adlı eseri ise Yusuf Turan G¼naydın tarafından okuyucuya tanıtılmıştır. Sonuçta altı makale, bir k¼lt¼r evi anlatımı ve ¼ç yayın tanıtımından oluşan Vakıflar Dergisi, 44. Sayısı ile siz değerli okurlarıyla bir kez daha buluşmaktadır.

Edit¼rler

İÇİNDEKİLER

Takdim	3
Önsöz.....	5
Kudüs'te Bir Vakıf Mahalle: Sekiz Yüz Yıllık Meğâribe Mahallesi ve Serencamı A Waqf Quarter in Jerusalem: The Magarebeh Quarter of Eight Hundred Years And Its Adventure Hasan Hüseyin Güneş	9
Selçuklu-Danışmendli İlişkileri Çerçevesinde Kadınhanı'na Adını Veren Raziye Devlet Hatun Raziye Devlet Hatun and Kadınhanı Town in The Context of The Relationship Between Seljuks and Danishmends Mehmet Ali Hacıgökmen	37
Turgutoğulları'ndan Sultan Hatun'un Vakfı The Waqf of Sultan Hatun of Turgutoğulları Hamit Şafakçı	49
Şiran Vakıfları Waqfs of Şiran Naim Ürkmez	73
Türkiye Selçuklularından Osmanlı'ya Küçük Bir Miras: XIX. Yüzyılda Küçük Karatay (Kemâliye) Medresesi Küçük Karatay (Kemaliye) Madrasah of XIXth Century; A Small Inheritance From Seljuks of Turkey to Ottomans Zehra Odabaşı	95
Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Vakıf Taşınmazlarının Mekânsal Dönüşüm Süreçleri: Ankara Örneği Spatial Transformation Processes of Immovable Pious Foundation Properties From the Early Republic to Today: Ankara Case Zafer Aksoy-Çiğdem Varol	105
Mehmet Âkif Kültür Evi Mehmet Âkif Ersoy Cultural House Mehmet Kurtoğlu	131
Kitâbiyât	149
Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerîf	145
Hüseyin Çınar	
Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu.....	150
Murat Şener	
Tuhfe-i Hattâtîn.....	153
Yusuf Turan Günaydın	
Vakıflar Dergisi Yayın İlkeleri The Foundations Journal Publication Principles	157

Kudüs'te Bir Vakıf Mahalle: Sekiz Yüz Yıllık Meğâribe Mahallesi ve Serencamı

Hasan Hüseyin Güneş*

Öz

Bu makalede Kudüs Meğâribe Mahallesi tarihî ve siyasî bir monografi metoduyla değerlendirilmiştir. Mahallenin birkaç yönden önemi bulunmaktadır. Bunlar; ı) incelenen mahallenin 800 yılı aşkın bir tarihinin bulunması ıı) bu tarihselliğin yanı sıra kuruluş aşamasında bir Müslüman vakfı olarak tesis edilmesi -ki İslam tarihinde vakıf olarak kurulan başka bir mahalle bulunmamaktadır.- ııı) ilk iki özelliğinin görmezden gelinerek 1967 İsrail işgali esnasında ortadan kaldırılmasıdır. Makalede mahallenin kuruluş sürecine değinildikten sonra kurumları kısaca ele alınmaya çalışılmıştır. Zira 1967 İsrail işgalinde yıkılan ve tahrip edilen müesseselerin sadece evler olmadığı ancak bunlara işaretlerle mümkündür. Bu kurumların tanıtılması akabinde mahallenin yıkılış sürecine ve bunun arka planına değinilmiştir. Tarihsel ve siyasal süreçler dikkate alınarak Meğâribe mahallesinin günümüz Kudüs'ü için ne anlam ifade ettiğinin altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, Meğâribe Mahallesi, 1967 Savaşı, Filistin, İsrail.

A Waqf Quarter in Jerusalem: The Magarebeh Quarter of Eight Hundred Years And Its Adventure

Abstract

In this article, the Magarebeh Quarter of Jerusalem is assessed by a historical and political monography method. The quarter is significant in some aspects; it had been existed for over eight hundred years. It is a unique example which was founded as a waqf quarter, being unprecedented throughout the Islamic history. Without considering its importance and such unique aspects, Magarebeh Quarter was terminated by the Israelite occupation of 1967. In this study, after touching on the establishment period of the quarter, its institutions were briefly discussed. Because, it is the only way to show that not only ordinary houses but also the institutions were abolished by Israelite occupation of 1967. Having introduced those institutions, demolishing phase of the district and the negative factors behind it are thouched upon. Considering historical and political processes, the significance of Magarebeh Quarter for Jerusalem has been emphasized in this article. After representation of the processes as historical and political constructions, it is brought to a conclusion that the Quarter of Magarebeh has a deep meaning for also contemporary Jerusalem has to be highlight.

Keywords: Jerusalem, The Quarter of Magarebeh, The War of 1967, Palestine, Israel.

* Yrd.Doç.Dr., Bartın Üniversitesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi; hasan.h.gunes@gmail.com

Giriş

Kudüs gerek Müslümanlar ve gerekse gayrimüslimler için tarih boyunca önemli bir şehir olmuştur. Bu çalışmanın amacı İslam şehirlerinin önemli müesseselerinden olan vakfı bir mahalle çerçevesinde ele almaktır. Bunun yanı sıra temel hedefin, Filistin sorununu tarihi bir mahallenin sergüzeşti üzerinden anlamaya çalışmak olduğu söylenebilir. Çalışma konusu olan mahallenin makalede ele alınışı bir vakıf olarak tesisinden, 1967 yılında tahrip edilmesine kadarki süreci kapsamaktadır. Dönemin uzun olması nedeniyle, mahallenin vakıf olarak tesis edilmiş safhasının izah edilmiş ve kurumlarının tanıtılmasından sonra, XX. yüzyıldaki yıkılışı tasvir edilmiş ve bu durum İsrail'in kuruluşu ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.

Makalenin en önemli özelliği Meğâribe mahallesine dair Türkçe akademik ve popüler literatürde hiçbir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Bu çalışmanın gerekli yerlerinde ana kaynaklar kullanılmış, bunların yanı sıra tetkik eserlerden de istifade edilmiştir. Ayrıca Kudüs Meğâribe cemaatinin günümüzdeki kamusal mümessili Muhammed İbrahim Abdülhak ile Kudüs'te birkaç görüşme yapılarak mülakat gerçekleştirilmiş ve bize sunmuş olduğu kişisel arşivinden de yararlanmaya çalışılmıştır; bu belgelerin bir kısmı da eklerde gösterilmiştir. Tüm bunların haricinde mahallenin yıkımını fotoğraflarla göstererek sorunun vahameti gözler önüne serilmek istenmiştir.

1. Mağribliler, Kudüs ve Meğâribe Mahallesi'nin Te'sisi

Mağribliler Hac farızasını eda etmek için Mekke'yi ve akabinde İslam peygamberi Hz. Muhammed'in mezarını de ziyaret ettikten sonra İslam'ın bir diğer kutsal şehri olarak Kudüs'ü de ziyaret etmişlerdir (İbnu Cubeyr, tarihsiz: 1718).¹ Bunun yanı sıra Mağriblilerin Kudüs'ü ziyaret etmelerindeki bir diğer husus da şehirde bulunan Mağribli ulemayı ziyaret etmektir. Bu ve benzer nedenlerden ötürü,

1 Kimi zaman önce Kudüs'e gidiliyor ve Hac farızası için Mekke'ye oradan gidiliyordu. İbnu Cubeyr, Mağriblilerin Hac farızasını eda etmek için "cahil cesaretiyle" Trablus'tan çölleri ne halde geçtiklerine seyahatnamesine değinmiştir.

Kudüs'e gösterdikleri ilgi ve alaka onları bir şekilde bu şehre getirmiştir. Kudüs'ü yoğun bir şekilde ziyaret eden Mağribliler, teberrüken Mescid-i Aksa'nın civarında ikamet etmiştir (el-Aselî 2009: 19).

492/1099 yılında Kudüs, Haçlılar tarafından ele geçirildiği zaman şehirdeki birçok Müslüman öldürüldü. İbni Esir'in verdiği bilgiye göre Mescid-i Aksa haremünde yetmiş binden fazla Müslüman katledilmiştir. Bunlar arasında Müslümanların ulema, zahit, âbid vb. önde gelen şahsiyetleri de bulunmaktaydı (el-Mağribî 2000: 77). Kudüs'ün bu şekilde Haçlılar tarafından ele geçirilişi akabinde Fatımî veziri el-Efdal el-Cemalî² tarafından Haçlı ordusuna karşı hazırlanan orduda Mağribliler görev almışlardır (el-Mağribî 2000: 79).

Selahaddin el-Eyyubî Haçlılara karşı Kudüs harekâtını kararlaştırdıktan sonra deniz kuvvetlerinin de bulunması gerektiğini anlamış ve buna binaen de Mağrib'de hüküm süren Muvahhidîlerden bu konuda yardım talep etmiştir. Muvahhidîler gemi yapımında çok iyilerdi; öyle ki gemi yapım şehirleri oluşturmuşlardı. Muvahhidî halifesi el-Mansur Yakub b. Yusuf ve Selahaddin el-Eyyubî arasında 585/1189-1190 yılında gerçekleşen yazışmalar Kudüs'ü haçlılardan kurtarmak için gerçekleştirilen askerî ittifakı yansıtmaktadır. Yazışma tarihlerinden önce 583/1187'de Mağribliler gemileriyle Kudüs ve Filistin için Selahaddin el-Eyyubî ile omuz omuza mücadele vermiştir. Ordunun amirali Abdüsselam el-Mağribî idi (el-Mağribî 2000: 87). Bu emir, askerleriyle birlikte Akka'ya girmiş ve 587/1191 yılında bu şehre karadan gerçekleşen Selahaddin el-Eyyubî ordusuna denizden yardım sağlamıştır (el-Mağribî 2000: 89).

Selahaddin el-Eyyubî önderliğinde Haçlılar mağlup edildikten sonra, Kudüs'te ve Harem-i Şerif'in çevresinde kurulan en önemli vakıflardan biri Dımaşk valisi olan (582-592) Melik Efdal Nureddin Ali b. Selahaddin'in 583/1193 yılında tesis ettiği vakıftır. Mücireddin'in verdiği bilgiye göre (el-Hanbeli 1973: 220-226). Melik Efdal, Harem-i Şerif'in batı tarafında kalan ve Meğâribe mahallesi ola-

2 Fatımî vezaretine 487/1014 yılında babası Bedr el-Cumâlî'nin ölümü üzerine getirildi. Vezareti döneminde Haçlılar 492/1099 yılında Kudüs'ü ele geçirmiştir. 515/1121 yılında öldürülmüştür.

rak bilinen mıntıkayı erkek ve kadın Mağriblilere vakfetmiş ve ayrıca buna ilave olarak dini ilimlerin tedrisi için Efdaliyye medresesini kurmuştur (et-Tibavî 1401/1981: 13-14).

Vakfiye, Melik Efdal sonrasında 666/1267 yılında -ki bu da Memlük döneminin başlamasından sonraya tekabül etmektedir- tanzim edilmiştir. İkinci tanzim ise Osmanlıların bölgeye hâkim olduğu bir döneme denk gelen 1004/1595 yılında gerçekleşmiştir³.

3 Vakfiye metni için Bkz. Abdullatif et-Tibarî, **Evkâfu'l-İslamiyye Bi Civâril Mescidil Aksâ**, Vezâretu'l-Evkâf ve's-Şuûn ve'l-Mukaddesâti'l-İslâmiyye, Ürdün 1404-1981, s. 13-17. Araçça olan vakfiyenin aşağıda verilen tercümesi tarafımızca yapılan tercümesi şu şekildedir: Kudüs kadısı Mevlana Şucauuddin Efendi'nin izniyle Meğâribe mahallesini vakfeden (vakfî gerçekleştirip) şartlar koşmuştur. Bu kitabın da şer'î hükümlerle günümüze dek sübutu ve tenfizi kılınmıştır. 26 Şaban 1004 yılında bu kayıt gerçekleşmiştir. (Metnin bu kısmı vakfiyelerin kaydedilmesi esnasında *sah keşide* denilen yerdir. Verilen tarih Müciredin'in dediğini doğrulamaktadır. Bismillâhî'r-rahmânî'r-rahîm. Bu otoruma isimleri tespit edilmiş olan kişiler şahitlik etmektedir. Bunlar ilim ehlerinden uzman, hayırlı erkeklerden, akıllı, hür, emin Müslümanlardır. Şahitlik ettikleri şeyin sıhhatini ve hakikatini bildiler. Allah hakkı için şöyle söylemektedirler: Onlar Kuds-i Şerif şehrindeki Meğâribe mahallesi olarak bilinen yerin tümünü tanımaktadırlar. (Bu tarife göre) Kible yönünden olan birinci sınır Kuds-i Şerif şehrinin surlarda ve Aynu Silva'na giden yolda bitmektedir. Doğu tarafından olan ikinci sınır; Harem-i Şerif'in duvarında bitmektedir. Kuzey tarafından olan üçüncü sınır; Ümmü'l-Benât olarak bilinen kemerli taş köprüde bitmektedir. Batı tarafından olan dördüncü sınır; Fazıl ve Kuds-i Şerif kadısı Şemseddin ve Emir İmaduddin b. Miskî ve Emir Hüsamuddin Kaymaz'ın evlerinde bitmektedir. (Bu vesikanın) hududu muayyen bu mahallenin Melik Sultan Meliku'l-Efdal Nureddin Ali b. Sultan Meliku'n-Nasir Selahuddin Yusuf b. Eyyüb b. Şadî tarafından, Allah her ikisine de rahmet etsin, vasıflarının ve mesleklerinin farklılıklarına rağmen; erkeklerine ve kadınlarına, büyüklerine ve küçüklerine, en faziletlilerine ve faziletlerine olmak üzere tüm Mağriblilere vakfetti. Onlara ve vakıflarına nezaret edecek kişinin uygun göreceği şekilde (bu mahallenin) evlerinde oturacaklar ve mürafakatından yararlanacaklardır. (Nâzır), meskenlerden herhangi birini mülk ve haciz alma veya satma olmaması için (istediğini bu konuda) fazilet sahibi kılar ve istediğini de öne geçirir. Bu vakfa ve vakfın cüz'iyatına nezaret edecek ve işlerini tertip edecek kişi her asırda, Meğâribe (cemaatin)e önderlik edip ve Kudüs'te mukim olan şeyhte olacaktır. O da yerine görev yapacak kişiyi seçip niybet verebilir ve dilediğinde seçtiği kişiyi azledebilir. (Tüm bunlardan sonra) müebbed şer'î bir vakif oldu. Geçmişte de (aynı şekilde) Meğâribe taifesine (bu vakıf) cari idi. Şahitler buna şahadet ettiler ve bu şahadetlerini Allah'ın Recebû'l-Ferd ayının yirmi dördüncü günü 666/9 Nisan 1268 tarihinde yazdılar.

2. Mahallenin Müesseseleri

2.1. Meğâribe Vakfı

Yukarıda işaret edildiği gibi bu vakıf Melik Efdal tarafından tesis edilmiştir. Vakfiyede belirtildiğine göre, Burak duvarı olarak bilinen Harem-i Şerif'in batı duvarına bitişik araziye sadece Kuzey Afrikalı/Mağribli Müslüman erkek, kadın ve çocukların yerleşmesine izin verilmiştir. Böylelikle söz konusu bölge Mağribli Müslümanlar için tesis edilmiş bir mahalle haline getirilmiştir (el-Hanbeli 1973: 46). Zikredilen bu vakıf bazı gelirlerle sahipti. Kudüs şeriyeh sicillerindeki kayıtlara göre gelirler, mahalle şeyhi (Şeyhu'l-Meğâribe) tarafından kontrol edilerek mahallenin ve Meğâribe cemaatinin maslahatına harcanmıştır. Ebu Medyen el-Ğavs el-Mağribî 893/1503 yılında bu müesseseye, Kudüs köylerinden olan Aynu Karim'den elde ettiği arazi gelirlerini vakfetmiştir (Yusuf 200: 251-252).

2.2. Meğâribe Zaviyesi

Meğâribe zaviyesi de mahalledeki vakıflardan biriydi. Zaviyeyi, Şeyh Ömer b. Abdullah b. Abdun-nebi el-Mağribî el-Masmudî 703/ 1313 yılında tesis etmiştir. İki katlı bir yapıya sahip olan zaviyenin üst katında bir mescit bulunmaktadır. Zaviyede Mağribli fukaralar barındırılmış ve ihtiyaçları karşılanmıştır (Yusuf 200: 238).

2.3. Meğâribe Camii

Harem-i Şerif sahası içerisinde olan bu cami Kuzey-güney cihetleri doğrultusunda inşa edilmişti; kuzey ve doğu kapıları bulunmaktaydı. Camiinin önemi haremde bir cüz'ü sayılmasından kaynaklanmaktaydı (el-Mağribî 2000: 213). Müciredin her ne kadar caminin ikinci halifenin Kudüs'e gelişi esnasında yapıldığını söylese de bu çok uzak bir ihtimaldir (el-Hanbelî 1973: 52-53). Emevîler döneminde inşa edildiğini kabul edilen bu camiinin doğu girişindeki kitabeden Sultan Abdülaziz tarafından 1288/1871 yılında tamir edildiği anlaşılmaktadır (el-Mağribî 2000: 213).

2.4. Burak Duvarı

Burak Duvarı olarak bilinen bu yapı, Harem-i Şerif'in batı duvarıdır. Bu nedenle Müslümanlar için büyük bir önem arz etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber, Mekke'den Kudüs'e Miraç için getirildi-

ğinde bineği Burak'ı bu duvara bağlamıştır (Arramin vd. 2001: 12-13).

2.5. Efdaliyye Medresesi

Meğâribe mahallesinde bulunan ve Kubbe ismiyle de bilinen Efdaliyye medresesi es-Sultân el-Melikü'l-Efdal Nureddin Ali b. Selahaddin el-Eyyubî (556-622/1169-1225) tarafından 590/1193 yılında kurulmuştur. Medrese, Burak duvarı sahasında bulunmaktaydı. Vakfiyeye göre medrese, Kudüs'te ikamet eden Malikî fukahasına ve yine Kudüs'te bulunan Mağribililere münhasır kılınmıştır. Kudüs'teki ilmî hayat içerisinde önemli bir yeri olan Efdaliyye medresesinde ayrıca Şeyh Abd adında bir evliya metfundur (Yusuf 200: 113).

2.6. Fahriyye Medresesi ve Hangâhı

Sicillerde Hangâhu'l-Medreseti'l-Fahriyye olarak da anılan bu medrese, Kadı Fahrudin Muhammed b. Fadlullah tarafından 732/1331 yılında kurulmuştur Meğâribe Camii'nin batısında bulunan bu medrese, mescidin suru içerisinde yer almaktadır (el-Yakub 1999: 337). 16.6.1969 tarihinde İsrail tarafından yıkılan bu medreseden günümüzde geriye sadece üç oda kalmıştır (Arramin vd. 2001: 19).

Fahriyye hângâhı ise Harem-i Şerif'in batı tarafında yapılmıştır. 978/1570 yılında Osmanlılar tarafından hângâhın gerekli onarımının gerçekleştirilmesini sağlanmış, bu tamirat için yirmi beş altın harcanmıştır. Hângâh, medresenin gelirlerine ortaklı. Medrese ve hângâhın ortak gelirlerinden bir diğer Fahriyye çarşısıydı. Burada bulunan dükkânlar her iki müessesenin muhtelif giderleri için harcanmıştır (el-Yakub 1999: 350).

Tüm bu müesseseler mahalle sakinlerinin kendileri tarafından vakıflarla idare edilip yönetilmekteydi. Müesseselerin vakıf kurumu ile yönetil mahallenin içerisinde bir lokal vakıf ağı oluşturmuştu. Her ne kadar mahallenin kendisi bir vakıf olarak kurulmuş olsa da zikredilen ağda bulunan vakıfların birçoğu otonom bir yapıya sahip olup mahallenin başka bir vakıfla yönetsel bir bağı bulunmaktaydı.

3. Meğâribe Mahallesinin Yirminci Yüzyılda Tarihsel ve Siyasal "İnşası"

Yukarıda tasvir edildiği üzere, uzun yıllar boyunca kendi müesseseleriyle ayakta kalmayı başarmış olan mahallenin yirminci yüzyıldaki tarihi seyri değişim göstermiştir. Bu yüzyılda Yahudi göçleri nedeniyle Filistin'in içinde bulunduğu siyasi karmaşa bir dünya meselesi haline geldi. Sorun savaşların çıkmasına neden olduğu gibi Kudüs'ün tarihi dokusunun zarar görmesine de neden oldu.

3.1. Genel Hatlarıyla XX. Yüzyılda Filistin'in Siyasî Panoraması

Meğâribe Mahallesi ve bu mahalleyle özdeş tarihsel bir kimlik edinen Meğâribe cemaati, 1967 yılında tarihin susturulmuş mağdurları arasına sokulmuştur.⁴ Söz konusu mağduriyet cemaatin evlerinden ihraç edilip evlerin ve mahalle müesseselerin yıkılıp, işlevselliğinin ortadan kaldırılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Mağribe Mahallesi'nde meydana gelen hadiseler Filistin içerisinde İsrail adında bir devletin kurulmasıyla başlamış, bu devletin temelleri ise I.Dünya Savaşı neticesinde, Filistin'in İngiliz mandası haline getirilmesiyle atılmıştır (Arabî 2009: 467-484). Bu kararla fiilen 1920'de başlayan İngiliz manda idaresi, 1922'de Birleşmiş Milletler Cemiyeti (BM) tarafından da onaylanmıştır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra İsrail Devleti'nin fiilen kuruluşu aşamasında İngiltere'nin söz konusu bölgeye ilişkin takınacağı tutum çok önemliydi. Nitekim bu tutumun ne kadar önem arz ettiği 2 Kasım 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu'nda ortaya çıkmıştır. Zira bunun öncesinde Araplara vermiş olduğu bir bağımsızlık sözü bulunan İngiltere, Filistin'de kurulacak bir Yahudi devletini olumlu karşılayacağını ve buna destek vereceğini net bir üslupla belirtmiştir (Soy 2004: 289). Deklarasyondan kısa bir müddet sonra Filistin yönetimine el koyan İngiltere, bölgeyi 1947 yılına kadar

4 Mahallenin tüm müesseselerini burada ele emlak hacim itibarıyla mümkün değildir. Nitekim bu müesseseler ve işleyişi üzerine tarafımdan *XVI. Yüzyılda Kudüs Meğâribe Mahallesi ve Meğâribe Cemâti* (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2014) adlı çalışma yapılmıştır. Bunun yanında, yıkıma uğrayan ev dükkânlarının adedi ve kimlere ait olduğu hakkında makale sonunda verdiğimiz tabloya bakınız.

mandası olarak idare etmiştir. Mandater yönetim altındaki Yahudiler, dünyanın dört bir yanındaki Yahudilerin bu topraklara göçlerini organize etmiş, böylelikle Filistin'e XIX. yüzyılda başlayan Yahudi göçleri XX. yüzyılda ivme kazanmıştır (Serbestoğlu 2012:490-495).

1947 yılına dek Filistin üzerinde devam eden İngiliz mandası, bu yıl içerisinde mandaterliği yaptığı coğrafyayı Birleşmiş Milletlere devretmiş, Birleşmiş Milletler de 29 Kasım 1947 tarihinde Filistin'i üç ayrı yönetim birimine ayırmıştır. Buna göre biri Arapların ve diğeri de Yahudilerin olmak üzere bölgede iki ayrı devlet kurulmuş ve Kudüs ve çevresi için de uluslararası bir yönetim kararlaştırılmıştır. Alınan bu karar Araplar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkinin yanı sıra uluslararası kamuoyuna da Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulduğu kabul ettirilmiştir. Son İngiliz Yüksek Komiseri ve askerî birliklerinin Filistin'den ayrılışını takiben Arap Birliği'ne bağlı Mısır, Ürdün, Suriye, Irak ve Lübnan ordularını Filistin topraklarına göndererek İsrail karşısında Filistinliler'e destek olmaya çalışmış, İsrail'in mukavemeti ile de I. Arap-İsrail Savaşı başlamıştır. Ürdün ve Mısır 1947 yılında kabul edilen BM taksim planına göre Filistin'e bırakılan topraklarda sırasıyla Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ne girmiştir. Kendi aralarında birlik oluşturamayan Araplar için yenilgi kaçınılmaz olmuştur. Arap Devletleri'nin kaybettiği bu savaş, Yahudiler tarafından "*Bağımsızlık Savaşı*" olarak adlandırılmıştır. İslam dünyası açısından savaşın en acı neticeleri Kudüs'ün Doğu ve Batı Kudüs şeklinde ikiye taksim edilmesi ve günümüze dek devam eden Filistin mültecileri meselesi olmuştur (Salih 1433/2012: 63-66).

1948 savaşı akabinde Eski Kudüs "Doğu Kudüs" adıyla, Batı'da İsrail tarafından oluşturulan modern şehir ise "Batı Kudüs" şeklinde anılmaya başlanmıştır. Savaş esnasında Siyonist askerî birlikleri ve Ürdün birlikleri arasında sıcak çatışmalar gerçekleşmiştir (Abowd 2000: 8). Savaş İsrail'in resmen tanınması, bölgedeki Yahudi nüfusunu arttırıcı faaliyetler ve bunlara ABD ve Sovyetlerin sessiz kalışıyla tutuşmaya başladı. Tüm bu gelişmeler Suriye'nin İsrail'e karşı savaş başlatılmasının önünü almaya çalışan Arap dev-

letlerinde, özellikle 1963 yılından sonra Filistin sorunu etrafında bir birliğin oluşmasına neden oldu. Arap devletlerinde savaş hazırlıkları başlamıştır. Özellikle Mısır, Arap dünyasındaki mevcut liderliğinin sarsılmasına binaen, İsrail ile savaşın kaçınılmaz olduğuna karar vermiştir. Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnasır'ın hedefi, İsrail'i ağır bir hezimete uğratarak siyasî otoritesini sağlamlaştırmaktır (Süer vd. 2007: 42-43).

Savaş 4 Haziran 1967 tarihinde başlamış ve İsrail, altı gün içinde Mısır topraklarından Sina Yarımadası ile Gazze Şeridi'ni, Ürdün topraklarından ise Doğu Kudüs ve Batı Şeria'yı işgal etmiştir. 1967 Savaşı Filistin ve çevresindeki ülkeleri sonuçları itibarıyla, uzun yıllar etkilemiştir. Öncelikle bölge ülkelerin sınırları değişmiştir. Bu sınırlar İsrail'in sınırları lehine genişlemiştir. Cemal Abdünnasır liderliğindeki Mısır, hezimete uğramış ve bölgedeki Arap liderliğini kaybetmiştir. Savaş öncesinde Arap ülkeleri arasında yaygın taraftar bulan Pan Arabizm yerini Pan İslamizm ve zaman içerisinde güçlenecek olan Filistin milliyetçiliğine bırakmıştır (Süer vd. 2007: 44-46).

Bu siyasî olaylardan Meğâribe Mahallesi ne şekilde etkilenmiştir? Mahallenin XX. yüzyıldaki akıbetinin kökenlerini nerelerde aramak gerekmektedir? Bu sorulara sağlıklı bir cevap verebilmek için öncelikle Filistinlilerin yaşadıkları topraklardan Yahudiler tarafından neden çıkartılmak istendiği yanıtlanmalıdır. Meğâribe Mahallesi'nin 1967'deki yıkımı Siyonist fikirlerin amacına ulaştığını göstermektedir. Bu fikirler irdelendiğinde *el-Ardü'l-Mev'ûde* (الأرض الموعود) /-vaat edilmiş toprak) inancının bahsi geçen Siyanosit fikirlerin temelini oluşturduğu anlaşılmaktadır. İnanç; Tanrı emriyle Nehri'nden Nil Nehri'ne kadar olan toprakların İsrail oğullarına bırakıldığı esasına ve bu arazi üzerinde sadece Yahudilerin yaşam hakkı bulunduğu dayanmaktadır. Diğer dinlere mensup kişiler Yahudilere vaat edilen topraklar üzerinde hâkim zümre olarak yaşayamazlar. Dolayısıyla başka zümreden insanlar mahkûm zümre olarak yaşamaya yanaşmayıp sorun çıkartacak olurlarsa ard-ı mev'ûde bu kimselerden temizlenmelidir (Husavî 2008: 142-146).

Vaat edilmiş topraklar inancına en iyi örneklerden biri, İsrail'in kuruluş sürecinde devletin kurucusu olarak bilinen Ben Gurion'un oğluna yazdığı mektupta görünmektedir. O, 27 Temmuz 1937 tarihli mektubunda mezkûr topraklarda Filistinlilerin barındırılmaması gerektiğini yazmıştır. Ben Gurion'un topraklarından çıkarılacak Filistinliler için öngördüğü çözüm sürgün olmuştur. Buna göre Filistinlilerin diğer Arap ülkelerine gönderilmesini düşünmüştür. Irak'ı sürgün yeri olarak tespit etmiş olan Gurion 1938 yılında Filistinlileri Irak'a göndermeye yönelik çalışmalar yapmıştır (Simons 2004: 30-32).

3.2. Filistin Panoramasında Meğâribe Mahallesi

Yukarıda genel hatlarıyla anlatılmaya çalışılan Filistin siyasî panoramasında Meğâribe Mahallesi'nin nasıl bir karede görüldüğünü tespit etmek önemlidir. Zira bu mahalle Kudüs'ün ve Filistin'in XX. yüzyıldaki serencamının en önemli tanıklarından biridir. Çünkü bu mahallenin Yahudi hâkimiyetine alınması, aşağıda değinileceği üzere, İsrail yönetimi için çok önemliydi. Mahallenin bu önemine binaen, İsrail burayı alarak adeta Kudüs üzerindeki hâkimiyetini simgesel bir dille de göstermiş oldu.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin merkezî otorite zaafının ortaya çıkmasıyla Filistin'e yapılan Yahudi göçleri Meğâribe Mahallesi etrafında da etkisini hissettirmiştir. Meğâribe Mahallesine sınır olan ve Yahudi Mahallesi olarak bilinen yerleşim alanında bu yüzyıl içerisinde Yahudi nüfusu 15.000'e ulaşmıştır. İngiliz mandaterliği altındaki dönemde Yahudi nüfusu gün geçtikçe daha fazla artış göstermiştir. Öyle ki Yahudi mahallesinin nüfusu 88.000'i bulmuş, 70.000 Yahudi Batı Kudüs'te kendileri için inşa edilen modern şehre geçmiştir (Louw 1997: 9).

İngilizlerin Yahudi göçüne verdikleri destek Filistin topraklarında gün geçtikçe artan Yahudi nüfusunun yanında, Yahudilerin Filistin topraklarına dair isteklerini de arttırmıştır. Bizzat İngiliz yönetimi tarafından Burak Duvarı'nın Yahudiler

için satın alınması bile söz konusu olmuştur. Ancak bu mümkün olmayınca Yahudiler ibadetlerini yapabilmek için Burak Duvarı çevresine önceleleri sandalyelerini koymuş, sonrasında da ahşap barınaklar yapmaya başlamışlardır. Bunun üzerine sadece Meğâribe Mahallesi sakinleri değil Kudüs'te yaşayan diğer Filistinliler de İngiliz yönetimine duydukları rahatsızlığı bildirmişlerdir. Bu şikâyetler bölgeye konuşlanmak isteyen Yahudilerin, Meğâribe Mahallesi sakinlerine karşı bir tedbir almalarına neden olmuştur. İngiliz yönetimine yapılan şikâyetler Yahudilerin Burak Duvarı etrafındaki uygulamalarını sonlandırmalarına hiçbir şekilde etki etmemiştir. Bunun yanı sıra Yahudiler tarafından 28 Temmuz 1929-11 Ağustos 1929 tarihleri arasında düzenlenen bir toplantıda *Ağlama Duvarı Yardımcıları* adlı bir cemiyet kurulmuştur. Buna mukabil Filistinliler tarafından da *Burak-ı Şerif Cemiyeti* kurulmuştur. Bu cemiyet tarafından İslam ülkeleri konsolosluklarına Yahudilerin Meğâribe Mahallesi'ndeki gayr-ı meşru toplanmaları ve "Süleyman mabedi burada yeniden bina edilecektir" açıklamaları aktarılmış ve Burak Duvarı'nın olası akıbeti hakkında uyarıda bulunulmuştur (Arramin vd. 2001: 45-46).

Burak Duvarı üzerinden yürütülen Filistinliler ve Yahudiler arasındaki bu mücadele; Yahudilerin İngiliz hükümetine 70.000 Cüneyhlik bir teklifte bulunarak, duvarı satın almak istemeleriyle yeni bir ivme kazanmıştır. Lâkin İngilizlerin verdiği yanıt olumsuz olmuştur. Zira Meğâribe Mahallesi'nin sınırları içerisinde olan Burak Duvarı bir İslam vakfı addedildiğinden satılması mümkün değildi. Ancak buna da bir çözüm bulunmuş ve başka bir toprak parçasıyla mübadelesinin mümkün olduğuna karar verilmiş fakat bu karar da uygulanamamıştır. Yahudilerin bu girişimlerine mukabil Filistinliler de *İslamî Mukaddesata ve Burak-ı Şerif'e Yardım* adıyla 11 Kasım 1928 tarihinde Kudüs'te bir zirve düzenleyerek Duvar üzerindeki haklarından vazgeçemediklerini göstermişlerdir (Arramin vd. 2001: 45-46).

Sempozyumun akabinde 600 Yahudi, Burak Duvarı'nın önünde "duvar bizim duvarımızdır" sloganlarının atıldığı bir eylem tertip etmişlerdir. 16 Ağustos 1929 tarihine denk gelen Cuma gününde Filistinliler, imamın hararetli Cuma hutbesi akabinde Meğâribe Kapısı'ndan⁵ çıkararak duvarda bulunan Yahudilere ait şeyleri yaktılar. Bir sonraki Cuma ise (23 Ağustos 1929) daha şiddetli geçmiştir. Söz konusu kitlesel olaylar sadece Kudüs ve çevresiyle sınırlı kalmamış el-Halil, Hayfa, Yafa ve Safed şehirlerine de sirayet etmiştir. Burak Ayaklanması olarak tarihe geçen ve Filistin'deki Yahudi icraatlarına karşı ilk ciddi tepki olan bu hadisede 133 Yahudi hayatını kaybetmiş, 339 Yahudi ise yaralanmıştır.⁶ Burak ayaklanması esnasında ayrıca 120 Filistinli de hayatını kaybetmiştir.⁷

Bu karışıklıklardan sonra İngiliz konsolosluğu mesele için Türkiye'ye bir mektup yazmış ve Yahudi zenginlerinin Burak Duvarı'nı satın almak için 240.000 Cüneyh topladıklarını ve böyle bir fiyata duvarın neden satılmadığını -muhtemelen olayların yatışması ve daha da ilerlemesi için- sormuştur. Tabii bu isteklerin her biri akim kalmıştır; Böyle bir durumda onun satılması veya herhangi bir şekilde devredilmesi Müslümanlar tarafından onur kırıcı görülmüş, ayrıca böyle bir işe teşebbüs etmek İslam inançlarıyla da bağdaştırılmamıştır. Tüm bunlara rağmen İngiliz yönetimi Yahudilerin yanında yer almaya (ya da Yahudileri desteklemeye) devam etmiştir. Burak Ayaklanması'na katıldıkları gerekçesiyle Yirmi yedi Filistinli hakkında idam kararı alınmış ve bu şahıslardan yirmi dördü 17 Haziran 1930 tarihinde İngiliz idaresi tarafından infaz edilmiştir (Arramin vd. 2001: 46-47).

Filistinliler ve Yahudiler arasındaki gerginlik, İsrail

5 Bu kapı, Meğâribe mahallesinden Mescid-i Aksâ Haremi'ne girişin yapıldığı kapıdır.

6 <http://awraq.birzeit.edu/sites/default/files/%20%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%8F%D8%B1%D8%A7%D9%82.pdf> 11.03.14.

7 Bu kişilerin isimleri ve Filistin'in hangi şehirlerinden olduğu Birzeit üniversitesi tarafından tespit edilmiştir. Bkz. <http://awraq.birzeit.edu/sites/default/files/%20%D8%AB%D9%88%D8%B1%D8%A9%20%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D9%82%201929%D9%85.pdf> 11.03.14.

devletinin kurulmasıyla arttı ve nihayetinde yukarıda işaret edildiği gibi 1948'de savaşla neticelendi. Savaş sonunda Kudüs ikiye bölündü; Doğu Kudüs Filistinlilerin, Batı Kudüs ise Yahudilerin yerleşim alanı oldu. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus Doğu Kudüs Filistin'in değil Ürdün'ün kontrolüne verilmiştir. Zira günümüze dek hâlen Filistin diye bir devletin varlığı ne İsrail ve nede Birleşmiş Milletler tarafından tanınmamış buna mukabil Ürdün İsrail'i resmen tanımıştır. Doğu Kudüs'te ikamet eden 1700 Yahudi bundan sonra kendileri için Batı Kudüs'te yapılan hanelere geçmiştir. Boşalan ikamet alanına Filistinliler mülteci sıfatı ile yerleştirilmiştir. 1967'de vuku bulan *Altı Gün Savaşları* başladığında mülteciler de dâhil olmak üzere 5000 Filistinli burada yaşamaktaydı (Larsen 1968: 19). Her ne kadar bir Yahudi mahallesinin tasvirini yapan Amerikalı gazeteciler tarafından dile getirilmese de bu alanda 800 yılı aşkın devam eden bir Müslüman vakıf mahallesi bulunmaktaydı: Meğâribe mahallesi.

Altı Gün Savaşları'nın başlaması ile İsrail, Doğu Kudüs'e girmiş, makineli silahların ve bombaların kullanıldığı savaşta Harem-i Şerif bölgesindeki yapılar -Kubbetu's-Sahra da dâhil olmak üzere- zarar görmüştür. İsrail askerleri 10 Haziran 1967 tarihinde Meğâribe Mahallesi'ne girmiş ve mahallenin Harem-i Şerif'e açılan kapısını zapt etmişlerdir. Hiç gecikmeden ertesi gün mahalle evlerini yıkmaya başlamışlardır. Yıkıma uğratılan mahallede; Burak Mescidi, Şeyh Ubeyd makamı, Efdaliyye Medresesi, Şeyh Hasan makamı, Vakıf İdaresi okulu ve depoları ve yaklaşık 200 kişinin çalıştığı plastik üretim fabrikası yerle yeksan edilmiştir. Mahallede toplam 138 adet yapı yıkılmıştır. Yıkım eyleminin başında İsrail ordusu komutanı İtan B. Moşe bulunmuştur. İsrail yönetimi tarafından İtan Meşe'ye Meğâribe Mahallesi'ne düzenlenen operasyonda gösterdiği başarı sebebiyle 25 Ocak 1999 tarihinde 'Kudüs Azizi' lakabı verilmiştir (Arramin vd. 2001: 54-55).

Yıkımdan önce, mahallenin yeni yöneticileri olan İsrail generalleri tarafından sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır. Mahallenin ortadan kaldırılması

hususunda hiçbir şekilde -mahalle sakinleri de dâhil olmak üzere- Filistinlilerle istişarede bulunulmamış, yıkım kararı Filistinli mahalle sakinlerine tahmil edilmiştir (Abowd 2000: 9).

1967 yılında İsrail tarafından ele geçirildikten sonra Kudüs birleştirilmiş ve zamanın Siyonistlerinin önde gelenlerinden olan Tidi Kolik Belediye Başkanlığına getirilmiştir. Belediye başkanı Kudüs'ü Yahudileştirmek için elinden gelen tüm çabayı harcamış ve gerekli çalışma kurulları Tel Aviv'den Kudüs'e taşınmıştır. Eski Kudüs (القدس القديمة/el-Kudsü'l-Kadîme) olarak adlandırılan sur içi Kudüs'ün, belediyenin faaliyetleri neticesinde tarihi silueti değiştirilmeye başlanmıştır. Ordu tarafından yıkılan Meğâribe Mahallesi ve Burak Duvarı Yahudiler için bir ibadet sahası olarak tanzim edilmiş ve Şeref Mahallesi'nin de tarihi veçhesi tahrip edilerek yerine yeni ve büyük bir Yahudi Mahallesi kurulmuştur. Oluşturulan bu mahalleye 600 ailenin yerleştirilmesi öngörülmüştür ki bu da yaklaşık olarak 3500-5000 Yahudi'nin yerleştirildiği anlamına gelmektedir (Arabî 2009: 727-733).⁸

Yahudi yerleşimcilerin yerleştirilmesi ve Burak duvarı yanında Yahudi ibadet alanı oluşturulması için Meğâribe Mahallesi'nin yıkım sürecinde mahalleliler neler yaşadı? Evinden çıkartılanlar, evleri yıkılanlar neler hissetti? Elbette bunları ortaya koyma metodolojisi bu çalışmanın sınırlarını fazlasıyla aşar. Bununla birlikte Meğâribe Cemaati şeyhi Muhammed İbrahim Abdülhak ile gerçekleştirilen mülakat neticesinde bazı bilgiler bu bağlamda faydalı olacaktır.⁹ Şeyh Abdülhak 1967 yılındaki yıkım olaylarının görgü tanıklarından biridir. O da Kudüs'teki diğer birçok Mağrib asıllı diğer Filistinli gibi, Meğâribe Mahallesi sakinlerindendi. Ancak 1967 savaşıyla onun da evi yıkıldı. Yıkım süreci içerisinde defaatle kimi

zaman taşındığı evlerden çıkarılmış kimi zaman da ikamet ettiği evler yıkılmıştır (Belge için bkz. EKLER; A/1). Meğâribe cemaati şeyhi, mahalle yıkımının tamamen hukuk dışı olduğunun altını çizmektedir.¹⁰

İnceleme imkânı bulunan bazı belgeleri görebilmemiz mümkün oldu. Bu belgelerin birinden anlaşıldığı kadarıyla Meğâribe vakfına bağlanmış olan Mağrib asıllı Ebu Medyen el-Ğavs'ın kurduğu vakıf da mutazarrır olmuştur. Vakfın gelirlerini sağlayan Aynu Karim Köyü 1967 savaşı neticesinde ikiye bölünen Kudüs'ün batı tarafında kalmıştır. Meğâribe vakfı mütevellileri vakfa ait arazilerin tespiti hususunda Kudüs Evkâf Nezâreti'ne dilekçe yazmışlardır. Dilekçedeki taleplerden bir diğer İsrail'in vakfa ait gelirleri teslim etmesidir (Belge için bkz. EKLER; A/2).

İsrail ve Filistin arasında Meğâribe Mahallesi üzerindeki mücadele hâlen sürmektedir. Ancak bu mücadelenin Filistin tarafı tüm ataklara karşı cılız bir savunma refleksi göstermekten öteye gide-memektedir.

2. İsrail İşgali Nedeniyle Meğâribe Mahallesinde Yıkılan Vakıf Ev ve Dükkânlar

Aşağıdaki tabloda Meğâribe Mahallesi'nin yıkımıyla ortadan kalkan gayrimenkuller ve bu mülklerimiz kimlere ait olduğu tablo halinde verilmiştir. Tablodan anlaşıldığı kadarıyla, mahallenin yıkımıyla kayıtlara geçmiş 131 mağdur bulunmaktadır. Gayrimenkullerin değeri 500-5000 Dinar arasında değişmektedir. Yıkım nedeniyle toplamda 184.910 Dinar tutarında bir maddi zarara uğrayan mahallelilerin bu kayıpları tazmin edilmemiştir.¹¹

8 Yahudi Mahallesi 1967 yılı akabinde zikredilen mahallelerin yıkımı neticesinde oluşturulmuştur. Ayrıntı için Bkz. (Reca Abdülhamid Arabî 2009: s. 745-746). Bu mahallenin eski bir Yahudi Mahallesi olduğuna ve içinde bulunan 60 sinagogun 1948 harbi akabinde Ürdün yönetimi tarafından yıkıldığına dair iddialar da bulunmaktadır. Bkz. (Larsen 1968).

9 Kendisiyle 2012 yılının Mayıs ayında birkaç kez görüşme imkânı bulduk.

10 Konuyla ilgili gerekli hukuki mücadeleyi vermeye çalışmışlardır. Kendisinden bu süreci anlatan belgeleri talep ettiğimizde ise evden eve göçüşler sırasında bunların birçoğunun bir şekilde kaybolduğunu; kalanların ise şu an oturduğu evin elverişsizliği nedeniyle nereye istiflediğini hatırlamadığını belirtti. Bununla birlikte bazı belgeleri istifademize sunabildi; bunları çalışmamızda kullandık.

11 Mahallede yıkılan ev dükkânların listesi için Bkz., Muhammed Haşim Ğuşe, *el-Evkâfu'l-İslâmiyye fi'l-Kudsî's-Şerîf: Dirâse Târihiyye Muvesseka*, IRCICA, İstanbul 2009, s. 110-114. Tablo-1'de verilen malumat, adı geçen eserinde Ğuşe'nin verdiği bilgilerin tercüme edilmiş halidir.

Sonuç

Kudüs Meğâribe Mahallesi XX. yüzyılın en büyük siyasî ve insanî problemlerinden biri haline gelen Filistin meselesinin tarihsel ve siyasal inşası hakkında bazı ipuçları sunmaktadır. Günümüzde Filistin topraklarında, Filistin adında bir devletin varlığını hâlen kabul etmeyen devletler bulunmaktadır. Oysa bu devletin nasıl kurulduğu ve kuruluşu aşamasında Filistinlilerin akıbetinin ne olduğu hakkında Meğâribe Mahallesi birçok hadiseye tanıklık etmiştir. İngiltere ve İsrail ittifakı ile; Meğâribe Mahallesi'nin ve bu mahallede yüzyıllardır yaşayan insanların insanlığa mal edilebilecek tarihsel ve kültürel sermayeleri sonlandırılmıştır. Osmanlı imparatorluğundan önce var olan bu mahalle, normal şartlar altında imparatorluktan sonra da varlığını sürdürmeye devam etmekteydi. Meğâribe Mahallesi'nin Osmanlı'dan fazla süren bu uzun ömürlülüğü tarihsel bir kırılma yaşatılarak buldozerler eşliğinde noktalanmıştır. Bu tarihsel kırılmayla mahallenin geçmişiyile olan tüm bağları silinmiş ve Siyonist bir mantıkla yeni bir tarih inşa edilmek istenmiştir. Üstelik bu yıkım eylemi mahallenin bir İslam vakfı olarak kurulduğu; tüzel kişiliğinin dışarıdan müdahaleyle hiçbir şekilde değiştirilmemesi gerektiği bilinerek gerçekleştirilmiştir.

Meğâribe Mahallesi'nin serencamının gösterdiği gerçeklerden biri Filistinli mülteciler sorunudur. Mahalle sakinleri birçok Filistinli gibi yaşam alanlarından/meskenlerinden tard edilmiş (mass expulsion) veya yaşadıkları yerlerden tamamen gönderme (population transfer) metoduyla kültürlerinden, tarih ve vatanlarından koparılmıştır.

Meğâribe Mahallesi, Kudüs şehrinde yüzyıllardır bâki kalan bir İslam medeniyeti tuğrasıydı. Burak Duvarı bu medeniyetin şehirdeki en önemli mukaddesatından biri olmasına rağmen Yahudilerin onu Ağlama duvarı olarak adlandırıp burada çeşitli ritüellerini yapmalarına izin verilmekteydi. Ancak bu hoşgörü suiistimal edilmeye başlandı; bunun ardından XX. yüzyıl içerisinde daha fazlası istenmeye başlandı. Bu istek de duvarın ve civarının İslam medeniyeti hüviyetini kaybetmesinden başka bir şey değildi. Bunun tarihin seyrini başka bir mecraya çekilerek gerçekleştirilebileceğinin farkında olanlar, Meğâribe Mahallesi için tarihte yeni bir

sayfa açmaya karar verdi. Bu sayfada yazarlarda ise yüzyıllardır ayakta duran bu mahalle hakkında hiçbir şey söylenmeyecekti.

Bu yıkımın sebepleri Siyonizm'den başka yerde aranmamalıdır. Meğâribe Mahallesi'nin yıkımıyla birlikte Yahudiler için Kudüs'ün ebedî başkent olması yönünde en büyük adım atılmıştır. Bununla birlikte 1967 yılından itibaren Meğâribe Mahallesi'nin hiç yokmuşçasına Kudüs'ün tarihi belleğinden silinmek istendiği müşahede edilmektedir. Zira günümüzde Yahudi Mahallesi olarak adlandırılmış; bir zamanlar Kuzey Afrikalı Müslümanların yaşadığı bir habitat olmasına rağmen bu konu es geçilmiştir.¹²

Filistinliler ve dahi İslam âlemi, Kudüs'ün İslam medeniyetine ait olduğu iddiasını devam ettirmek ve Filistin topraklarının sürmekte olan işgalini sonlandırmak istiyorlarsa şunların dikkate alınması gerekmektedir:

Meğâribe Mahallesi Kudüs'ün ve özellikle Harem-i Şerif'in olmazsa olmaz parçalarındandır. Meğâribe Mahallesi'nin yeniden Filistinli kimliğine kavuşturulması gerekmektedir; belki bu şekilde Kudüs'ün asıl veçhesini yeniden ortaya çıkartma kabilinden önemli bir adım atılmış olur. Siyonist rejimin Kudüs işgalini Meğâribe Mahallesi'ni işgali üzerinden tescillemeleri gibi, Meğâribe Mahallesi'nin yeniden Filistinli hüviyetine kavuşturularak Filistin ve Filistinlilerin özgürlüklerine giden yol haritası çizilmelidir.

¹² Meğâribe mahallesi günümüz Filistin sorununun da nereye doğru seyir ettiğinin bir aynasıdır. Yahudiler gibi Filistinliler de Kudüs'ün ebedî başkentleri olduğu iddiasında. Ancak ebedî addettikleri başkentleri bir yana, Batı Şeria'nın Ramallah haricindeki tüm şehirlerine İsrail askerlerinin gece saatlerinde silahlarla indiğini gözlemlemem sadece Kudüs'ün değil, tüm Filistin'e karşı bir tehlikenin devam ettiği/edeceği izlenimi edinilmesine neden olmuştur.

Kaynaklar

A. Arşiv Belgeleri

A/1: Arşiv Belgesi: Meğâribe cemaati şeyhi ve Meğâribe vakfı mütevellisi Muhammed İbrahim ve Abdülhak'tan alınmıştır.

A/2: Arşiv Belgesi: Meğâribe cemaati şeyhi ve Meğâribe vakfı mütevellisi Muhammed İbrahim Abdülhak'tan alınmıştır.

B. Telif Eserler

Abowd, Tom (2000). "The Moroccan Quarter: A History of the Present", *Jerusalem Quarterly File* (Institute of Jerusalem Studies), no: 7, s. 6-16.

Arabî, Reza Abdülhamid (2009). *el-Kâfi fî Târîhi'l-Kuds*, Daru'l-Evail, Basım yeri yok.

Arnon, Adar (Jan., 1992). "The Quarters Jerusalem in the Ottoman Period", *Middle Eastern Studies*, Vol. 28, No. 1, s. 1-65.

Arramin, Muhammed Buheys er-Rifaî (2001). Nasır Davud, *el-Meğâribe ve Hâitu'l-Burâki's-Şerîf Hakâik ve Ebtâl*, Memşuratu Arşifi'l-vatani Filistini, Ramallah.

el-Aselî, Kamil (2009). "Hâretu'l-Meğâribe fi'l-Kuds ve Ehemmiyetuhâ et-Târîhiyye", *el-Buhûs ve'd-Dirâsât ve'l-Makâlât*, C. II, Vezâretu's-Sekâfe, Ürdün, s. 17-33.

Ğuşe, Muhammed Haşim (2009). *el-Evkâfu'l-İslâmiyye fi'l-Kudsi's-Şerîf: Dirâse Târîhiyye Muvesseka*, IRCICA, İstanbul.

İbnu Cubeyr (Tarihsiz). *Rihletu İbnu Cubeyr*, Daru Sadir, Bayrut.

el-Hanbelî, Mucireddin (1973). *el-Ünsü'l-Celîl fi Ahbâri Kuds ve'l-Halîl*, C.II, Mektebetü'l-Muhtesib, Amman.

Husavî, Necva Mustafa (2008). *Hukûki'l-Lâciîni'l-Filistiniyyîn Beyne's-Şer'iyeti'd-Duveliyye ve'l-Mufâvadati'l-Filistiniyye ve'l-İsrâiliyye*, Merkezu'z-Zeytuna li'd-Dirâsât ve'l-İntişarat, Beyrut.

Larsen, David (1968). "Urban Renewal Alters Jerusalem Quarter: Jewish Area in Newly Annexed Old City Retains Color Adds Modern Facilities", *Los Angeles Times*, (1923-Current File); Jan, 18;; *ProQuest Historical Newspapers: Los Angeles Times*, (1881-1989). s.19.

Louv, Aryeh (1977). "Jerusalem's Jewish Quarter Restoration Nears Completion, Jewish Advocate" (1909-1990); Mar 10;; *ProQuest Historical Newspapers: The Jewish Advocate* (1905-1990), s. B9.

el-Mağribî, Abdurrahman Muhammed (2000). *Tâifetu'l-Meğâribe 492-922/1099-1516*, Kulliyetu Aynu Şems, Basım yeri yok.

et-Tibarî, Abdullatif (1404-1981). *Evkâfu'l-İslâmiyye Bi Civâril Mescidil Aksâ*, Vezâretu'l-Evkâf ve's-Şuûn ve'l-Mukaddesâti'l-İslâmiyye, Ürdün.

et-Tibavî, Abdullatif (1401/1981). *el-Kudsu's-Şerîf fi Târîhi'l-Arabi ve'l-İslâm*, Vezâretu'l-Evkâf ve's-Şuûn ve'l-Mukaddesâti'l-İslâmiyye, Ürdün.

Salih, Muhsin Muhammed (1433/2012). *el-Kadiyyetu'Filistiniyye: Halefiyyâtihe't-Târîhiyye ve Tatavuratihâ'l-Muâsıra*, Merkezu'z-Zeytûne li'd- Dirâsât ve'l-İntişârât, Beyrut.

Serbestoğlu, İbrahim (2012). "19. Yüzyılda Filistin'de Yahudiler Üzerinde İngiliz ve Amerikan Himayesi", *History Studies*, 4/1, s. 489-502.

Simons, Cahim (2004). *A Historical Sorvey of Proposals to Transfer Arabs from Palestine 1895-1947*, Gengis Khan Publisers, for the varietur PDF Internet Edition, Ulaan Baator, February.

Soy, Hacı Bayram (2004). "Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışıından 1918'e Kadar", *Bilig*, Yaz, Sayı:30, s.173-202.

Süer, Berna- Atmaca, Ayşe Ömür (2007). *Arap-İsrail Uyuşmazlığı, Arap-İsrail Uyuşmazlığı*, ODTÜ yayınları, Ankara.

Yusuf, Hamd Ahmed Abdullah (2000). *Min Âsâri'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye fî Beyti'l-Mukaddes*, C. I, Kudüs.

C. İnternet Adresleri:

<http://awraq.birzeit.edu/sites/default/files/%20%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%8F%D8%B1%D8%A7%D9%82.pdf> 11.03.14.

<http://awraq.birzeit.edu/sites/default/files/%20%D8%AB%D9%88%D8%B1%D8%A9%20%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D9%82%201929%D9%85.pdf> 11.03.14.

http://awraq.birzeit.edu/sites/default/files/node_images/pic13_1.jpg 11.3.2014.

http://awraq.birzeit.edu/sites/default/files/node_images/h8.jpg 12.02.2014.

http://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%AD%D8%A7%D8%B1%D8%A9_%D8%A7%D9%84%D9%85%D8-BA%D8%A7%D8%B1%D8%A8%D8%A9 12.03.2014.

http://atlasinfos.blogspot.com.tr/2012/06/blog-post_6764.html 12.03.2014.

<http://www.moghrabi-jerusalem.com/al-magharebh/sowr-haret-elmghareba.htm> 12.03.2014.

http://www.foraqsa.com/library/html/sad_magharba.htm 12.03.2014.

http://www.foraqsa.com/library/html/sad_magharba.htm 12.03.2014.

http://www.foraqsa.com/library/html/sad_magharba.htm 12.03.2014.

A. Tablolar

Tablo 1. Meğârîbe Mahallesi'nin Yıkımıyla Ortadan Kalkan Gayrimenkuller

Sıra	Sâkin (Oturana)/İşlevi	Oda Adedi	Değeri*
1	Muhyiddin eş-Şamî	3	1500
2	Vakıf Mahzeni	2	1500
3	el-Hâc Kasım ed-Derrâcî	2	1200
4	el-Hâc Kasım ed-Derrâcî	2	1200
5	Abdullah Kasım ed-Derrâcî	4	2400
6	Hasan el-Cunduveysî	2	1200
7	Zekeriye ez-Zevavî	3	1800
8	Muhammed el-Cerbî	3	2000
9	Ahmed Hamide	2	1200
10	Fuad Hamide	2	1200
11	Yahya ez-Zevavî	2	1500
12	ez-Zevavî evi	1	750
13	Ali Muhammed ez-Zevavî	1	500
14	Ömer el-Cerbî	1	600
15	Muhammed Abdülcilil el-Mağribî	2	1200
16	Abdülcilil Ayid el-Mağribî	2	1200
17	Ramazan Musa Kasım	1	1200
18	Abdül Mün'im Musa Kasım	2	1500
19	Abdurrahman Musa Kasım	1	750
20	Abdülkadir İsa'nın dul eşi	2	1200
21	Ahmed Atallah	2	1200
22	Nime Salih ve oğlu Ahmed	3	1500
23	Ümmü Hanna Şihab	1	500
24	Es'ad el-Atraş	1	500
25	Es'ad el-Atraş	1	700
26	Adnan İknibî ve başkaları	2	1500
27	Adnan İknibî	2	1200
28	Mahmud Arab	2	1200
29	Harbî et-Tayyib	4	3000
30	İsa et-Tayyib	2	1200
31	Halil et-Tayyib	1	600
32	Dul Zeyneb ed-Dükkalî	2	1200
33	el-Hâc Halil el-Lebbân	2	1200
34	İshak Halil el-Lebbân	2	1500
35	İbrahim b. Salah	2	1500

* Dinar olarak

Kudüs'te Bir Vakıf Mahalle: Sekiz Yüz Yıllık Meğâribe Mahallesi ve Serencamı

Sıra	Sâkin (Oturana)/İşlevi	Oda Adedi	Değeri*
36	Yusra el-Merakeşî	1	600
37	Yusra el-Merakeşî	1	600
38	Yusra el-Merakeşî	1	600
39	Ali eş-Şavî	2	1500
40	Muhammed el-Cevde	2	1500
41	Safiye Ali Reşid	1	500
42	Meğâribe Vakfına ait mahzen	1	400
43	Mahmud Abdülvehhab	2	1500
44	Mahmud Abdülvehhab'ın annesi	2	1500
45	Said el-Filalî	6	4500
46	Salih Zibu'l-Lebban	3	2250
47	Muhammed ez-Zevavî	2	1200
48	Muhammed ez-Zevavî	1	750
49	Cum'atu'l-Ahvel	2	1200
50	İbrahim el-Ahvel	1	750
51	Reşid el-Me'mun	2	1500
52	Ali el-Lebban	2	1500
53	Neli Ali el-Lebban	2	1500
54	Abdülhalis ve çocukları	4	2400
55	Ferec el-Halis	3	2000
56	Ömer el-Hâc Arab	3	2250
57	Mahmud eş-Şavî	2	1500
58	Fethi el-Hâc Arab	2	1500
59	el-Hâc Arab'ın dul eşi	2	1500
60	Kazım Salih et-Tunusî	4	2400
61	Muhammed Said ez-Zevavî ve kardeşleri	2	1500
62	Muhammed Said ez-Zevavî'nin annesi	1	600
63	el-Salih et-Tayyib	2	2000
64	el-Salih et-Tayyib	1	750
65	Abdülkadir Habib ve kardeşleri	2	1500
66	Fatıma es-Sibaî	2	1200
67	Abdülmecid Uveyz	1	600
68	Mahmud ez-Zevavî	2	1200
69	Zühre er-Rabî	2	1500
70	el-Hâc İbrahim ed-Derrâcî	2	1800
71	Abdullah Ahmed el-Mağrbî	3	1800
72	Ahmed Abdüsselam el-Fasî	2	1500
73	Ahmed Abdüsselam el-Fasî	3	2250

* Dinar olarak

Sıra	Sâkin (Oturan)/İşlevi	Oda Adedi	Değeri*
74	Hasan et-Tevatî	3	1500
75	Ahmed Abdullah el-Cüreydî	2	1200
76	Ahmed Abdullah el-Cüreydî'nin dul eşi	1	750
77	Teyzir Abdullah el-Cüreydî	1	600
78	Ahmed el-Addadî	2	1200
79	Mağrib Sefiri	2	1000
80	Muhammed Abdulhak	4	2500
81	İbrahim Abdulhak'ın dul eşi	3	2000
82	Meğâribe vakfı okulu	1	750
83	Meğâribe vakfı mahzeni	1	500
84	Hasan Ali el-Mağribî ve annesi	4	2500
85	Muhammed el-Mehdî	2	1500
86	Şeyh Muhammed el-Mehdî	4	3000
87	Meğâribe vakfı mahzeni	1	500
88	İsa Haşim el-Mağribî	1	700
89	el-Hâc Yusuf Ali	3	2250
90	Meğâribe vakfı mahzeni	1	500
91	Şeyh Abdülğani el-Atraş	2	1200
92	Fatma es-Sibaî	2	1200
93	Fatma es-Sibaî	1	600
94	Seyyid Ahmed et-Ticanî	3	2250
95	Salih ed-Derracî	2	1200
96	Muhammed Beşir Kasım	2	1200
97	Musa ed-Derracî	2	1200
98	Burak Camii	1	5000
99	Hasan ez-Zühanî	1	500
100	Zeyneb el-Mağribî	1	600
101	Ali eş-Şavî	1	750
102	Hamza eş-Şavî ve ihvanî	1	750
103	Şeyh Hasan el-Haffavî	1	1200
104	Mahmud ez-Zevavî	2	1200
105	Mahmud ez-Zevavî	2	1200
106	Şeyh Yahya Muhammed	2	1200
107	Muhammed el-Muhtar eş-Şankitî	2	1500
108	Musa Taha ve Muhammed Taha'nın kız kardeşi	6	5000
109	Abdüddaim'im dul eşi	2	1200
110	Muhammed Abdülğanî el-Atraş	1	750
111	İsmail el-Muhaysirî	1	750

* Dinar olarak

Sıra	Sâkin (Oturana)/İşlevi	Oda Adedi	Değeri*
112	Abdülkadir es-Ser'itî	2	1200
113	İsa Haşim el-Mağribî	3	2000
114	İsa Haşim el-Mağribî'nin annesi	1	800
115	Muhammed Ali el-Kuvatî	3	1800
116	Ali ve Hüseyin Kabellatî	5	3000
117	Latife Enver/Ümmü Rızk	1	600
118	Mahmud Hasan el-Mağribî	2	1500
119	Hasan Mahmud el-Mağribî	3	2000
120	Misbah Ebu Mehdi	3	2000
121	Hatice en-Nabluşî	2	1200
122	Said el-Ferh	3	1800
123	Ahmeed Serhan	2	1500
124	Muhammed Ahmed Serhan	2	1500
125	Cemil es-Salihî	2	1200
126	Yusuf es-Salihî	2	1200
127	Emine el-Adavî ve annesi Ayşe	1	600
128	Muhammed Medbulî	3	2250
129	Şeyh Abd Camii ve makamı	-	4000
130	Şehade Tütüncî	4	2500
131	İsa Ebu Şükr	3	2400

* Dinar olarak

1. Arşiv Belgesi A/2: Meğâribe cemaati şeyhi ve Meğâribe vakfı mütevellisi Muhammed İbrahim Abdülhak ve vakfın diğer mütevellisi İsa Haşim el-Mağribî tarafından Kudüs Evkâf Nezâreti'ne Ebu Medyen el-Ğavs Vakfı'ba dair yazdıkları dilekçe. Kudüs Evkâf Nezâreti'nin mührü ve her iki mütevellinin imzası bulunan belgeye tarih düşülmemiştir.

الإدارة العامة

ADMINISTRATION OF ABU
MIDYAN AL-GHOUTH WAQF
AND THE
MOROCCAN BENEFACTORS'
WAQF IN JERUSALEM
AND ELSEWHERE
Charity Waqf founded in 720 A.H
P. O. Box 19029 - JERUSALEM

إدارة وقف أبي مدين الغوث وأوقاف
المحسنين المغاربة في القدس وخارجه
وقف خيرى تأسس سنة ٧٢٠ هجرية
١٩٠٢٩
القدس

رقم
التاريخ

No: _____
Date: _____

السلام عليكم ورحمة الله

بما ان وقف ابي مدين الغوث واوقاف المغاربة في القدس وخارجه فقد ٩٥٪ من املاكه في مدينة القدس وضواحيها حيث هدم وصودر في المدينة القديمة من القدس ١٦٧ عقار خلال سنوات ١٩٦٧ وسنة ١٩٦٨ . كما ان املاكه الاخرى في قرية عين كارم التي اصبحت جزءا من غربي القدس والمالحة واملاك اخرى في مدينة الرملة اصبحت تحت الاحتلال منذ سنة ١٩٤٨ .

لقد كان هناك عدة عروض في سنة ١٩٥٧ وسنة ١٩٥٨ على الحكومة المغربية وادارة وقف المغاربة في القدس لدفع مبلغ من السلطات الاسرائيلية على حساب ريع الوقف في عين كارم وكان ذلك بواسطة القنصلية البلجيكية في القدس التي كانت ترعى مصالح فرنسا في القدس بسبب قطع علاقات الاردن مع فرنسا في حينه وقد رفضنا ذلك العرض بعد مشاوره قاضي القضاة الاردني .

هناك تشجيع من جهات متعددة للمطالبة ببيع املاك الوقف في الاراضي المحتلة وبعدها المطالبة بتحرير اجزاء من املاك هذا الوقف في عين كارم والمالحة والرملة وغيرها ولكن هذه المطالبات تحتاج الى مجموعة محامين اسرائيليين وعرب ودوليين وبما ان وقف المغاربة لا يملك ابي اموال للقيام بهذه المطالبات .

لذلك نرجوا من المسؤولين مساعدة هذا الوقف ماديا ومعنويا للقيام بالمطالبة بتحديد ريع الاملاك اولا وبعدها تحرير اجزاء منه علما بان الحكومة الفرنسية وكلت محامين اسرائيليين للدفاع عن الوقف في سنوات الخمسينات عندما كانت المسؤولة عن شمال افريقيا قبل استقلال المغرب العربي .

راجين الاهتمام باجابة هذا الطلب وتقبلوا الاحترام .

متوليا اوقاف المغاربة
بالقدس وخارجه
عيسى هاشم المغربي ومحمد ابراهيم عبد الحق

القدس

A. Resimler

القوات البريطانية تعمل كل الإجراءات الكفيلة بحماية اليهود المتواجدين في الخليل وذلك بعد أحداث ثورة البراق ١٩٢٩

Resim 1. Burak Ayaklanması akabinde İngiliz mandater yönetiminin el-Halil Şehri'nde Yahudileri koruma girişimleri.

Kaynak: http://awraq.birzeit.edu/sites/default/files/node_images/pic13_1.jpg, 11.3.2014.

Resim 2. Meğâribe Mahallesi'nin yıkımdan önceki bir başka görünümü.

Kaynak: http://atlasinfos.blogspot.com.tr/2012/06/blog-post_6764.html 12.03.2014.

Resim 3. 1967'de yıkılmadan önceki haliyle Meğârîbe Mahallesi.

Kaynak:http://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%AD%D8%A7%D8%B1%D8%A9_%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%BA%D8%A7%D8%B1%D8%A8%D8%A9 12.03.2014.

Resim 4. Mahallenin yıkımı esnasında Burak Duvarı yanındaki Yahudi askerler.
Kaynak: <http://www.moghrabi-jerusalem.com/al-magharebh/sowr-haret-elmghareba.htm>
12.03.2014

Resim 5. Mahalleye giren İsrail askerlerinin birbirlerini tebriki.

Kaynak: <http://www.moghrabi-jerusalem.com/al-magharebh/sowr-haret-elmghareba.htm>
12.03.2014.

Resim 6. 1967 zaferi akabinde Burak Duvarı Yolu yazısı altında selam duran İsrail askerleri.

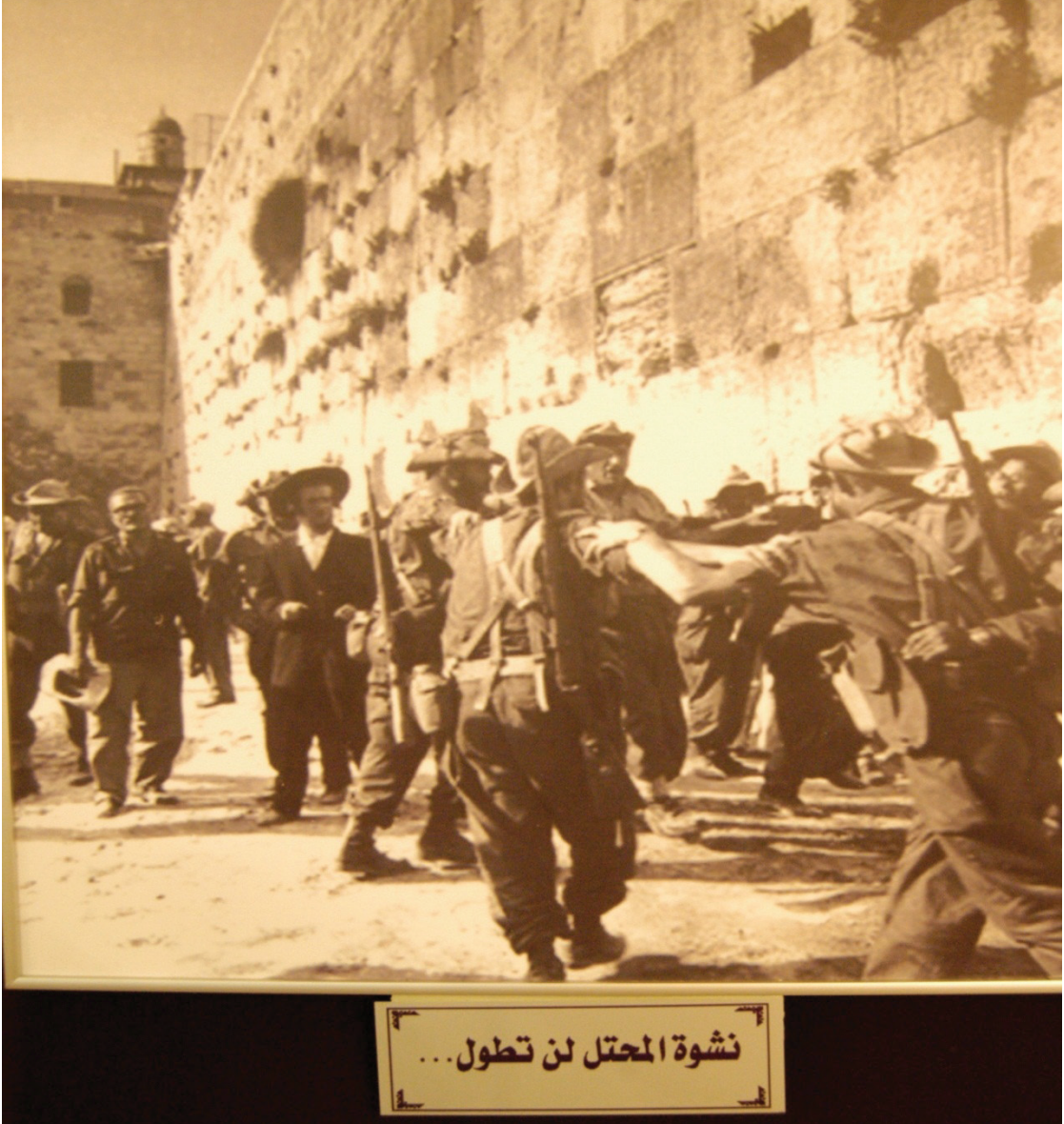
Kaynak: <http://www.moghrabi-jerusalem.com/al-magharebh/sowr-haret-elmghareba.htm>,
12.03.2014.

Resim 7. Zaferin kutsiyetini göstermek için Burak Duvarı dibinde üflenen şofar/boynuz. Boynuzu üflleyen ünlü Siyonist komutan Ben Enyan'dır. Şofar sesi, uyanışı, Tanrısal himayeyi ve onun gücünü simgelemektedir. Bu bağlamda ele alınırsa Kudüs'ün Tanrısal gücün desteğiyle Yahudilerin uyanışını sağlamak için Siyonistler tarafından işgal edildiği söylenebilir.

Kaynak: <http://www.moghrabi-jerusalem.com/al-magharebh/sowr-haret-elmghareba.htm>, 12.03.2014.

<http://www.moghrabi-jerusalem.com/al-magharebh/sowr-haret-elmghareba.htm>, 12.03.2014.

Resim 8. 1967 zaferinin İsrail askerleri tarafından Burak Duvarı yanında kutlanması.

Kaynak:<http://www.moghrabi-jerusalem.com/al-magharebh/sowr-haret-elmghareba.htm>
12.03.2014.

Resim 9. Mahallenin yıkımını gösteren bir kare.

Kaynak: http://www.foraqsa.com/library/html/sad_magharba.htm 12.03.2014.

Resim 10. İsrail askerleri zaferleri için sevinirken yıkım eylemi devam ediyor.

Kaynak: <http://www.moghrabi-jerusalem.com/al-magharebh/sowr-haret-elmghareba.htm> 12.03.2014.

Resim 11. Yıkımı gösteren bir başka kare.

Kaynak: <http://www.moghrabi-jerusalem.com/al-magharebh/sowr-haret-elmghareba.htm>
12.03.2014.

Resim 12. Günümüzde Meğârıbe Mahallesi'nden bir kare. Sağ taraftaki kapalı merdiven mahalleden Harem-i Şerif'e girişı sağlayan Meğârıbe Kapısı'dır.

Kaynak: <http://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%85%D9%84%D9%81:Westernwall2.jpg> 12.03.2014.

Resim 13. Burak Duvarı.

Kaynak: http://awraq.birzeit.edu/sites/default/files/node_images/h8.jpg 12.02.2014

Selçuklu-Danışmendli İlişkileri Çerçevesinde Kadınhanı'na Adını Veren Raziye Devlet Hatun

Mehmet Ali Hacıgökmen*

Öz

Türk tarihinde Hatunların siyasî yönden devletin sevk ve idaresinde öne çıktıkları dönemler olduğu gibi, sosyal faaliyetleri açısından ise sayısız eserleri günümüze kadar gelmiştir. Türkiye Selçuklu dönemi Hatunları içinde Raziye Devlet Hatun da bunlardan biridir. Raziye Devlet Hatun'un Konya'da günümüze kadar gelmiş imaret, mescit ile Kadınhanı ilçesine adını veren bir han onun tarafından yaptırılmıştır. Bu eserlere ait 1210 ve 1223 tarihli iki vakfiye mevcuttur. Onun Danışmendli Yağıbasan Muzaffereddin Mahmud'un kızı olması, vakfiyelerinde Âl-i Selçuk ve Devlet adını alması onu ilginç bir Hatun haline getiriyor. Bu sebeple çalışmamızda Raziye Devlet Hatun'un hayatıyla ilgili karanlıkta kalmış noktalar aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Raziye Devlet Hatun, Kadınhanı, Danışmendli, Yağıbasan, Gündük Minare, Hatuniye Mescidi

Raziye Devlet Hatun and Kadınhanı Town in The Context of The Relationship Between Seljuks and Danismends

Abstract

In some periods of Turkish history, Hatuns came forward politically in state administration, as well as contributing numerous social works and activities that survived until the present day. Raziye Devlet Hatun was one of these prominent Hatuns of Turkic Seljuk State. Raziye Devlet Hatun had an imaret, a masjid and a caravanserai which lent its name to Kadınhanı town of the present Turkey. Regarding these historical monuments, there are two waqfiyyas which were dated 1210 and 1223. That she was the daughter of Danismend Yaghibasan Muzaffereddin and she used the title of Al-i-Seljuk and Devlet in waqfiyyas makes her an interesting Hatun. In this study we will try to reveal unknown aspects of Raziye Devlet Hatun's life.

Keywords: Raziye Devlet Hatun, Kadınhanı, Danismend, Yaghibasan, Gündük Minaret, Hatuniye Masjid.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi; hgokmen@selcuk.edu.tr

Türk tarihinde Hatunların siyasî ve sosyal hayatta önemli rolleri olduğunu biliyoruz. Türkiye Selçuklu döneminde de bunun birçok örneklerini bulabiliyoruz. I. Kılıçarslan'ın Hanımı (Yınanç 1988: 469-472), I. Mesud'un Danişmenli Hanımı (Kesik 2003: 37, 43, 67), II. Kılıçarslan'ın kızı Gevher Hatun (Kuran 197: 80-89: Köker 1992: 69-72), I. Alaeddin Keykubat'ın Hanımları, Hond (Mahperi) Hatun (Hacıgökmen 2012:121-130), Âdiliye Hatun (Yürekli 2011: 329-342), II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hanımlarından Berduliye Hatun (İbn-i Bibi1956: s.565; İbn-i Bibi 1996-II: 100; Turan 2002: 463), Gürcü Hatun (İbn-i Bibi 1956: 482-485; İbn-i Bibi 1996-II: 36-38; Aksarayî, 2000: 88; Anonim Selçuknâme 1952: 37; Turan 2002:415) Selçuklu siyasî ve sosyal hayatında faaliyetleri ile öne çıkmış olanlardır. Çalışmamızın ana konusu olan Raziye Devlet Hatun'uda bu değerlendirmenin içine koymamız gerekiyor. Ancak Raziye Devlet Hatun'un birçok hayır ve hasenâtı olmasına rağmen, hayatında bazı karanlıkta kalan noktalar bulunmaktadır. Çalışmamızda bu karanlıkta kalmış noktaları aydınlatmaya çalışacağız. Raziye Devlet Hatun ile ilgili bildiğimiz en önemli nokta, onun Danişmendli Nizameddin Yağıbasan Oğlu Muzafferüddin Mahmud'un kızı olmasıdır (Konyalı 1997: 386; Önder 1962: 450). Raziye Devlet Hatun'un hayatının iyi anlaşılabilmesi için Danişmendliler ile Selçuklular arasındaki akrabalık ilişkilerinin boyutunu görmek gerekiyor. Şimdi bu konu hakkında kısa bir bilgi verelim.

Danişmendli - Selçuklu Akrabalık İlişkileri ve Raziye Hatun

Türkiye Selçukluları ve Danişmendliler arasındaki bağ, daha iki devlet kurulmadan, Danişmend Gazi'nin babası Ali Taylu'ya kadar dayanır. Türkiye Selçuklularının cediti olan Kutalmış'ın, Danişmend Ali Taylu'nun damadı olduğu söylenir (Bayram 2005: 131-147; Solmaz 2001: 12-22; Solmaz 1996: 49-59). Sonra I. Mesud, Danişmendli Emir Gazi'nin damadı olarak Selçuklu tahtına onun desteğiyle oturmuştur (Turan 2002:167). Bu dönemde Selçuklular, 1146 yılında Bizans'a karşı "Konya Savunması" adı verilen büyük bir başarı

kazanmış, Alaeddin tepesinin savunmasında I. Mesud'un Danişmendli hanımı önemli rol almış idi (Niketas 1995: 36; Kimnanos, 2001: 36; Baykara 1982: 12). Sultan Mesud'un, II. Kılıçarslan'dan başka diğer oğlu Ankara ve Çankırı Meliki Şahinşah, Danişmendli Nizameddin Yağıbasan'ın kızı ile evlenmiştir (Niketas, 1995: 118; Kimnanos 2001: 291; Süryanî Mihail 1944: 326, 332; Ebu'l-Ferec 1987-II: 289; İbnü'l-Esir 1987: 119). Daha sonra Nizameddin Yağıbasan damadını destekleyerek, Selçuklularda taht kavgasını körüklemeğe çalışmıştır. Bunda da başarılı olmuş, ölünceye kadar da mücadelesine devam ettirmiştir. Sonunda damadının yanına sığınan Yağıbasan burada vefat edecek (1164) (Niketas, 1995: 12; Süryani Mikhail 1944-II, 196; Ebu'l – Ferec1987-II: 400; Özaydın 1993: 467-469) Niksar'da inşa ettirdiği medresenin haziresinde gömülecektir. Nizameddin Yağıbasan'ın, Cemaleddin Gazi, Muzafferüddin Mahmud, Zahirüddin İliğ, Bedreddin Yusuf adlı oğullarının varlığını biliyoruz. Cemaleddin Gazi'den başka bütün çocukları Selçuklular'ın hizmetine girmişler, Selçuklu devletinde evlâd-ı yağıbasan (Yağıbasan evlâtları) adıyla anılır olmuşlardır.

Raziye Devlet Hatun'un Adı ve Soyü İlgili Bilgiler

Raziye Devlet Hatun, Nizameddin Yağıbasan'ın oğlu Muzafferüddin Mahmud'un kızıdır. Bu bilgiyi Konya'nın Kadınhanı denilen ilçesinde bulunan Han'ın (Konyalı 1997: 386; Önder 1962: 450) ve Konya'da bulunan Hatuniye Mescidi'nin kitabesinden öğreniyoruz (Konyalı 1997: 378). Raziye adını da yine Kadınhanı'nda bulunan Han'ın kitabesinde buluyoruz (Konyalı 1997:386). Devlet Hatun'a ait vakfiyelerde, Raziye Devlet Hatun'un babası 1213 tarihli vakfiyede² *Devlet Hâtun bin Ahmed el- Arusî min Âl-i Selçuk* olarak geçmekte iken 1224 tarihli vakfiyede³ ise *Devlet Hân Hâtun*

1 Cemaleddin Gazi. Tokat ve Amasya civarında yaklaşık iki yıl hüküm sürdükten sonra, amcazâdesi İbrahim b. Melik Muhammed Gazi tarafından ortadan kaldırılmıştır (562 /1166).

2 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Defter (d.) 2178*, s. 436.

3 VGMA, *d. 2178*, s. 230.

ibn Abdullah min Âl-i Selçuk olarak geçmesi vakfiye kâtibinin yanlış bilgisinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Çünkü yukarıda ifade ettiğimiz gibi Raziye Devlet Hatun'un babasının adı hem Kadınhanı'ndaki Han, hem de Konya'da Hatuniye Mescidi'nde bulunan kitabelerde Muzaffereddin Mahmud olduğu görülmektedir. 1213 tarihli vakfiyedeki Ahmed el-Arusî aşağıda anlatacağımız gibi Raziye Devlet Hatun'un kardeşi Bedreddin el-Biremonî ile karıştırılmış olsa gerektir. Raziye Hatun'un babasının ismi, 1224 tarihli ikinci vakfiyede "ibn Abdullah" geçmesi, kâtibin bir istin-sah hatası gibi gözüküyor. Bu durum vakıfnâmeyi defterlere kopya eden kâtiplerin hatalarından ileri gelmektedir. Bu konuya Konyalı'da değin-mektedir (Konyalı 1997: 378).

Şimdi Raziye Devlet Hatun'un babası Muzafferud-din Mahmud, Zahirüddin İliğ ve Bedreddin Yusuf hakkında bilgi vermeye devam edecek olursak bu üç kardeş çöken Danişmendli Beyliği'nin askerleri, çok büyük nüfusa sahip Danişmendli göçerleri ile (Gündüz 1998: 21-26; Gündüz 2002: 161-163) Selçuklu hizmetine girmiştir. Zahüriddin *İliğ*, Danişmendli askerleri ve göçerleri ile uçları disiplin altına alacaktır. Hatta Danişmendli askerlerinin Myriocephalon Savaşı'nın kazanılmasında çok büyük bir etkisi olacaktır (Turan 2002: 207-208). Bu güçlü durum, II. Kılıçarslan'ın ölümünden sonra I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci defa tahta çıkmasında Uc Türkmenleri'nin ve Zahüriddin *İliğ*'in doğrudan etki etmesinde daha net ortaya çıkacaktır (İbn-i Bibi 1956: 80; İbn-i Bibi 1996 I: 100).

Danişmendli Raziye Devlet Hatun'un I. İzzeddin Keykavus İle Evliliği Meselesi

Raziye Hatun'un 1213 (ek-1) tarihli vakfiyede geçen "*Devlet Hâtun el-Arûsî min Âl-i Selçûk*" ifadesinden onun Selçuklu sarayının gelini olduğunu anlıyoruz. Ayrıca ona gelin olması hasebiyle Devlet ismi de verilmiştir⁴. Bu dönemde Raziye Hatun'un evlilik yapabileceği tek kişi Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'tur. Çünkü diğer Sul-

tan I. Alaeddin'in bütün evliliklerini kaynaklardan takip edebiliyoruz. I. İzzeddin Keykavus'un Raziye Devlet Hatun ile evliliği Malatya'da melik iken gerçekleşmiş olması ihtimal dâhilindedir. Kaynaklar I. İzzeddin Keykavus'un birinci evliliği hakkında ne kadar suskunsa, bir o kadarda bu sultanın ikinci evliliği hakkında ayrıntılı bilgi verirler. Bu durumun sebebini de I. İzzeddin Keykavus dönemindeki siyasî olaylarda aramak gerekiyor. "Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-Dîn-i Kirmânî'de Geçen Selçuklu Tarihi ile İlgili Bilgiler ve Değerlendirilmesi" adlı makalede anlattığımız üzere (Hacıgökmen 2015: 543-562) I. İzzeddin ve I. Alaeddin'in taht mücadelesinde Yağıbasan oğulları I. Alaeddin'in tarafını tutmuşlardır. Hatta Yağıbasan oğulları daha da ileri gidecek hâpiste bulunan I. Alaeddin'i tahta çıkarmak isteyeceklerdir. Bu durum I. İzzeddin'in tepkisini çekmiştir. Bu da dönemin kaynaklarına yansımış olsa gerektir. I. İzzeddin Keykavus'un Erzincan Mengücek beyi Behramşâh'ın kızı ile evliliğini kaynaklarda uzun uzun anlatılır, hatta kaynaklar bu hanımın meziyetlerini bile sayarlar (Ebu'l-Ferec 1987: 375; İbnül-Esir 1987: 136; Turan 2002: 325).

Raziye Devlet Hatun'un babası ve amcalarının I. Gıyaseddin Keyhusrev'in ikinci saltanatı döneminde (1204-1211), Selçuklu siyasetinde aktif rol aldıklarını biliyoruz. Raziye Devlet Hatun'un babası Muzafferüddin Mahmud, I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Aksaray valisi olmuştur. Muzaffereddin Mahmud'un Aksaray'da birçok hayır ve hasenatı vardır. Muzafferiye Medresesi (Turan 2004: 48; Konyalı, 1974-I: 132.), Melik Mahmut Gazi Hangahı (Konyalı, 1974-I: 1402; Deniz 1995: 147-164), Zahirüddin (Zahiriyye) Hangahı (Konyalı, 1974- I: 1408), *İmadiyye* Hangahı (Konyalı, 1974-I: 1396-1397), Beramuniye Medresesi⁵, Melikiyye Medresesi ve Bedriye (bugünkü adıyla Kadioğlu) Medresesi bunlar arasındadır. En son saydığımız Bedriye Medresesi yine Nizameddin Yağıbasan'ın diğer oğlu Bedreddin Yusuf'a ait olsa gerektir⁶.

5 Müzaffereddin Mahmud'un oğlu *Bedreddin Biremonî* tarafından inşaa edilmiştir.

6 1327'de yıkılmış olan medrese, yeniden kesme taştan inşa edilmiştir.

4 VGMA, d. 2178, s. 436, 2. Satır; VGMA, d. 2178, s. 230, 3. Satır.

Zahirüddin İliğ ise, I. Gıyaseddin Keyhusrev döneminde Pervane'dir (Kesik 2007: 244)⁷. Yani Selçuklu devletinin en önemli devlet adamlarından biridir. I. Gıyaseddin Keyhusrev'in ikinci defa tahta çıkmasında önemli bir rol almıştır. Bu şahsın I. İzzeddin Keykavus'un, çok sevdiği çocukluk arkadaşı olduğunu biliyoruz. Zahirüddin İliğ'in I. Gıyaseddin Keyhusrev'in ölümünden sonra I. İzzeddin Keykavus taht mücadelesinde, kardeşi Tokat meliki Alaeddin Keykubat'ın yanında yer alması, I. İzzeddin Keykavus'ta hayal kırıklığı yaratacak, çok üzülecektir. O bunu bir ihanet kabul edecek, ihanete Farsça şiirler yazacaktır. Bu olay onda bir kin haline gelecek, saltanatı süresince Danışmendli Yağıbasan Oğullarına karşı olumsuz siyaset izleyecektir. Bu durum onun zihninde öyle büyümüştür ki, Zahirüddin İliğ'in kabrini Tell-i Başır'de⁸ bulup kemiklerini yakıtacak kadar büyümüştür (İbn-i Bibi 1956: 187-88; İbn-i Bibi 1996: 205-206). I. İzzeddin Keykavus'un, Raziye Devlet Hatun ile evliliğinde çocuklarının olmaması veya geç olması kardeşi Alaeddin'i Malatya Minşar Kalesi'nde tutmasına sebep olmuş, Yağıbasan oğullarının I. Alaeddin'i tutuklu bulunduğu yerden kaçırmak istemeleri (Alâî 2005: 271-273), zaten çok vehimli olan I. İzzeddin'i iyice rahatsız etmiştir. Raziye Devlet Hatun'un vakfiyesinden çocuklarının olduğunu biliyoruz. Ancak çok küçük olmalı ki ikinci vakfiyede mescidinin yenilenmesini kardeşi Bedreddin Biremoni yapmıştır.

Raziye Devlet Hatun'un kardeşi Bedreddin Biremoni'dir (Konyalı 1997: 378-79).. Bu bilgi yukarıda ifade ettiğimiz gibi Hatuniye Mescidi'nin tamir kitabesinde belirtilir. Ancak Konyalı'nın ifade ettiği gibi Bedreddin Biremoni "el-Arusî" lakabını almış değildir. 1213 tarihli vakfiyede Raziye Devlet Hatun'un babası Ahmed el-Arûsî'nin, 10 yıl sonra yenilenen 1224 tarihli vakfiyede kâtibin Biremoni'yi Hristiyan ismi olmasından dolayı ona Abdullah ismini yakıştırmış olduğunu söylememiz mümkündür (Konyalı 1997: 378-79).

7 Bazı Ortaçağ Türk-İslam devletlerinde hüküm, ferman, berat anlamında kullanılan terim ve bu belgeleri hazırlar arazi tevcihatıyla ilgili defterleri tutar, iktalara ait menşurları hazırlamakla görevli memura verilen unvan (Kesik 2007:244).

8 Bugün G. Antep iline bağlı Oğuzeli ilçesine yaklaşık 12 km. kadar güneydoğusundaki Gündoğan Köyü'nde yer alan Tilbaşar Kalesi. Bkz. (Hacıgökmen 2015: 550).

Bu aile Biremonî lakabını niçin almış olabilir? Bu durumu beyliğinin hâkim olduğu sahalarda aramak gerekiyor. Danışmendli Devleti'nin Tokat, Kayseri ve Sivas gibi en önemli merkezinin yanında Malatya'nın da önemli bir merkez olduğunu biliyoruz. Danışmendli Devleti Emir Muhammed'in ölümüyle Kayseri, Sivas ve Malatya kollarına ayrılmıştı. Nizameddin Yağıbasan Sivas bölgesini merkez edinse de Malatya, Elbistan, Kahta gibi bölgeleri bir ara aldığını biliyoruz (Solmaz 2001: 175-176). Bireman, Kahta ilçe merkezine 27 km mesafede bulunan bugün adı Çardak köyü olan bir yerleşim yeridir⁹. Demek ki Yağıbasan oğlu Muzaffereddin Mahmud'a Kahta bölgesi mülk olarak vermiştir. Böylece Muzaffereddin Mahmud ve oğlu Bedreddin Biremoni lakabını almıştır.

Muzaffereddin Mahmud'un Raziye Devlet Hatun'dan başka yukarıda bahsettiğimiz bir kızı daha vardır. O da, Adsız (Etsüz) Elti Hatun'dur. Bu hanımı Kayseri'de Danışmendliler döneminde inşa edilen Köllük Camii'nin 607/1210 tarihli tamir kitabesinden tanıyoruz (Edhem 1334: 18-33; Erkiletlioğlu 2001:38; Türkmen 1998: 439). Bu hanım hakkında başka bir bilgiye sahip değiliz. Raziye Hatun'un mescidin bahçesinde bulunan kabri üzerindeki 1223 tarihi sonradan, büyük ihtimalle vakfiye tarihi düşünülerek yazılmış ve konmuştur. Çünkü Konyalı kitabında mescidin bütün özelliklerini anlatır, ancak böyle bir mezar taşından bahsetmez (Konyalı, 1997: 385). Bundan dolayı Raziye Devlet Hatun 1223-1230 yılları arasında ölmüş olsa gerekir.

Sarayönü İsmi Raziye Devlet Hatun Saray'ından mı (Tâk-ı Menkûşi) Geliyor?

Aslında 11 yıl arayla yazılan iki vakfiye birbirinden farklı değildir. Sadece birinci vakfiyede (1213) geçen dört taraf yolla çevrili *Tâk-ı Menkûşi* denilen saray, ikinci vakfiyede (1224) yoktur. Birinci yani 1213 tarihli vakfiyede bu sarayın nerede olduğu belirtilmiyor. Acaba "havası latif ve sağlam" (Eren

9 Bkz. 1/25.000 Ölçekli Topografya Haritası Paftaları, Harita Genel Komutanlığı, Ankara.

1996: 59)¹⁰ olarak bahsedilen Saidili bölgesinde mi idi? Adına *Tâk-ı Menkûşî* denilen saray, Saidili’nde buluyordu ise bugün Sarayönü dediğimiz ilçenin adının bu saraydan gelmiş olma ihtimali olabilir mi? *Tâk-ı Menkûşî* denilen sarayın bulunduğu yerde yerleşim yeri var mıydı? Halk arasındaki rivayetlerin birisinde Sarayönü ismi, meşhur inlerin yanında bulunan saraya bağlanır. İlçenin toprakları ve yerleşme merkezi bu sarayın önünde olduğu için buraya Sarayönü denilmiş olduğu ifade edilir (Özdağ 1975: 6-7). Sarayönü’ndeki Pir Hüseyin Bey (Yukarı) Camii’nin inşası 1408 (811 h.) tarihidir (Oral 1948:147-148; Duran 1988:49-50). Ancak H. Özdağ bir kaynak belirtmeden 1200 tarihini vermektedir (Özdağ 1975: 6-7). 1223 tarihli ikinci vakfiyede (ek-2) *Tâk-ı Menkûşî* gibi ismi bahsedilmeyen gayr-ı menkullerden biri de *Ahi Murad’a* ait Konya’da bir hamam ve Raziye Devlet Hatun’un mescidinin minaresidir. Acaba vakfiyede *Tâk-ı Menkûşî*, *Ahi Murad’a* ait hamam ve mescidin minaresinden bahsedilmemesinin sebebi nedir? Bu gayr-ı menkuller tahrip edildiği veya yıkıldığı için mi bahsedilmedi? Mescit’in batı tarafında minarede 627/1230 tarihli bir kitabe vardır (Konyalı 1997:380) Burada ise Raziye Devlet Hatun’un kardeşi Bedreddin Biremonî’nin imareti yaptırdığı yazılıdır. Bedreddin Biremonî yıkılan minare ve buraya bir de imaret yaptırmıştır. Çünkü kitabede yapılanın minare değil, imaret (Konyalı 1997: 381-82) olduğu yazılıdır. Anlaşılan o ki, Raziye Devlet Hatun vakfına ait bazı gayr-i menkuller 1213 yılından sonra yani, I. İzzeddin Keykavus döneminde tahrip olmuş, yıkılmış, Raziye Devlet Hatun’un vefatından sonra, I. Alaeddin Keykubat döneminde 1224 yılında bu vakıfnâme tekrar kaleme alınıp yazılmıştır. Raziye Hatun’un kardeşi de 1230 yılında, mescit minaresi ve bir de bugün ayakta olmayan bir imaret yaptırmıştır. Raziye Devlet Hatun’un eserlerinden bahsedecek olursak:

10 Konya ovasının güneydoğu tarafı *Gelemiş* adı verilen tepelik bir alan ile ayrılır. Bu durum azda olsa iklim farklılığını da beraberinde getirir. Bu farklılık *Gelemiş* sırtlarında başlar. (Bozyiğit - Güngör, 2011: 169-200).

Han (Kadın Hanı):

Raziye Devlet Hatun 1223(h.620) yılında Saideli (Kadınhanı) Seyrekviran’da kışlık bir kervansaray yaptırmıştır. Bu handan dolayı zamanla bölge Kadınhanı adını almıştır. Bu kervansarayın kitabesinde; “Allah’ım, H.620 yılında bu hanı yaptıran sahibesi olan Mahmut kızı Raziye Hatun’a rahmet eyle” yazılıdır (Konyalı 1997: 386; Önder 1962: 450). Bu bize gösteriyor ki Konya-İstanbul yolunda Dokuzhanı (Karpuz 1993: 565-578) ve Altunapa Hanı’ndan (Turan 1947:197-235) sonra, Raziye Hatun’un yaptırdığı bu han üçüncüdür. Elimizdeki iki vakfiyede hanın ismi geçmektedir. Buna göre bu bilgi handaki kitabede inşa tarihi 1223 (620 h.) olarak geçse de, 1213 tarihinden evvel inşa edilmiş olduğunu göstermektedir.

Vakfiyelerde, hanın geliri olarak Saideli (Seyrekviran) Kalamıça (Gelemiş), Meydanlı çiftlikleri ile beraber bir de Konya Esemiye (Hatuniye) Mahallesi’nde sekiz odalı, iki sofa ve iki ahır samanlığı bulunan *Tâk-ı Menkûş* adlı sarayın geliri yazılıdır. İkinci vakfiyede *Tâk-ı Menkûş* denilen saray dışında bütün bilgiler aynıdır. Günümüzde ticarethane olarak kullanılmaktadır. Ancak hanın birçok yerinde devşirme antik parçalardaki süslemeler özellikle cephelerde dikkati çekmektedir (Konyalı 1997: 386; Önder 196: 450).

Güdük Minare ve Hatuniye Mesciti

Mescit Alaeddin tepesinin doğusunda, vakfiyede Esemiye, şer’iyye sicil kayıtlarında Bremanî olarak geçen, şimdiki Mihmandar Mahallesi’ndedir (Atçeken 1996: 215- 216; Ünver 1947, s.1-8). Raziye Devlet Hatun’a ait vakfiyede mescidin 1213 yılında beş vakit namaz kılınmak üzere inşa edildiğini biliyoruz. 10 yıl sonra yenilenen vakıfnâmede Raziye Hatun’un kardeşi Bedreddin Biremonî tarafından 1230 tamir kitabesinde minarenin yenilendiğini buraya imaret inşa edildiğini belirtmektedir (Konyalı 1997: 378). Bunlardan minarenin alt yarısı hariç hiçbirini günümüze intikal etmemiştir. Zaten bu durum ikinci vakfiyede açıkça geçmektedir. Minarenin doğu tarafı bitişiğinde basit bir mezar mevcuttur ve baş ucuna sonradan yer-

leştiren mezar taşında, Latin Alfabesiyle yazılmış "Hüvelbaki, merhume Mahmud kızı Raziye Hatun, ruhuna Fatıha hicri 620 miladi 1223" yazısı okunmaktadır (Atçeken 1996:215-216; Önder 1971: 21, 131-132). Raziye hatuna ait mezar taşı da burada inşa edilen imaret gibi tahrip olmuş, mezar taşı sonradan eklenmiştir.

Sonuç

Raziye Devlet Hatun Yağbasanoğlu Muzaffeddin Mahmud'un kızıdır. Elimizdeki vakfiyelerinde Raziye Hatuna, "Devlet Hatun" ve "Âl-i Selçuk" adının verilmesi onun Selçuklu ailesinden biriyle evlendiğini göstermektedir. Olaylar onun Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus ile evlen-

diğini gösteriyor. Ancak kaynaklar I. İzzeddin Keykavus'un ikinci evliliğinden bahsederken, bu evlilikten ise kaynaklar hiç bahsetmiyor. O da Yağbasanoğulları'nın taht mücadelelerinde I. Alaeddin Keykavus'un tarafında yer almaları, hatta tutuklu bulunduğu Malatya Minşar Kalesi'nden kurtarıp tahta çıkarmak istemeleri ve bu duruma I. İzzeddin Keykavus'un sert tavrıyla karşılaşmış olmalarında kaynaklanmaktadır. Bütün bunlara rağmen Raziye Devlet Hatun Selçuklular döneminde Konya'da hayır ve hasenat yapan Devlet Hatunların başında geliyor. Kadınhanı'ndaki Taş Han, Konya'daki Hatuniye (Güdük) Mescidi, Raziye Hatun tarafından yapılmıştır. Vakfiyesinde geçen Tâk-ı Menkûş adlı saray eğer hanın bulunduğu bölgede ise Sarayönü isminin bu saray ile ilgili olma ihtimali vardır.

Kaynaklar

1. Arşiv Kaynakları

H. 610/M. 1213 tarihli Devlet Hatun Vakfiyesi, VGMA, d.2178, s. 436.

H. 621/M. 1224 tarihli Devlet Hatun Vakfiyesi, VGMA, d.2178, s. 230.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Aksarayi, Kerimüddin Mahmud (2000). *Müsameretül-Ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara.

Alâî Muhammed (2005), *Şeyh Evhadüddin el- Kirmani ve Menakıpnâmesi*, (Araştırma ve notlar ekleyerek Farsça aslından tercüme eden Prof. Dr. Mikâil Bayram), Konya .

Altan, İbrahim (1996), "Hac Yolunda Konya Menzilleri", *Yeni İpek Yolu*, Sa.106, Konya. s. 46-49.

Anonim Selçuknâme (1952), Çev. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara.

Atçeken, Zeki (1998), *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması: Konya Şer'iyeye Sicil Kayıtlarına Göre – TTK yay.* Ankara.

Atçeken Zeki (1996), "Güdük Minare ve Hatuniye Mescidi", *DİA*, XIV, İstanbul, s. 215-16.

Baykara, Tuncer (1982), *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya.

Bayram, Mikâil (2005), "Danismend Oğullarının Dini ve Milli Siyaseti" *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2005/18. s. 131-147.

Bozyiğit, Recep – Şenay Güngör, (2011) "Konya Ovasının Toprakları ve Sorunları" *Marmara Coğrafya Dergisi* , S. 24, Temmuz - 2011, s. 169-200.

Deniz, Bekir (1995), "Aksaray Melik Mahmud Gazi Hangahı (Darphene) Kazısı-1993 (Ön Rapor) *VD*,(Vakıflar Dergisi) XXV, (1995). S. 147-164.

Ebu'l-Ferec(1987), *Ebû'İfarac Tarihi*, çev. Ö. R. Doğrul, II, TTK Yay. Ankara.

Edhem, Halil (1334) , *Kayseri Tarihi*, İstanbul.

Eren, Yaşar (1996), "İlgın -Sarayönü (Konya) Güneyinde Bozdağlar Masifinin Yapısal Özellikleri" *Türkiye Jeoloji Bülteni* C. 39, No. 2, Ağustos 1996. s. 49-63.

Erkiletlioğlu, Halit (2001), *Kayseri Kitabeleri*, Kayseri.

Gündüz, Tufan (2002), "Konar Göçer", *DİA*, XXVI, Ankara, s.161-163.

Gündüz, Tufan (1998), "Türkmen Adına Dair Bazı Fikirler" Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimle Dergisi-II, Ankara, s.21-26.

Gündüz, Tufan(2005), *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri*, İstanbul.

Hacıgökmen, M. Ali,(2012) "Alaeddin Keykubat I.'ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, mjh (*MediterraneanJournal of Humanities Mediterranean*) II/1, 2012, s. 121-130.

- Hacıgökmen, M. Ali,(2015) “ Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-Dîn-i Kirmânî'de Geçen Selçuklu Tarihi ile İlgili Bilgiler ve Değerlendirilmesi” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34/ Sa. 58, Ankara 2015, s. 543-562.
- Harita Genel Komutanlığı, 1/25.000 Ölçekli Topografya Haritası Paftaları.
- İbn-i Bibi (1956), *el-Evamirül-Alaiyye fil-Umûri'1-Alaiyye*, yay. Adnan Erzi, Ankara.
- İbn-i Bibi(1996), *El-evâmirü'l-Ala'iyye fi'lumûri'l-Ala'iyye*, (trc. Mürsel Öztürk), II, Ankara.İbnü'l-Esîr 1987, *el-Kâmil fi't-Târih*, çev. A. Özaydın, XI, İstanbul.
- Karpuz, Haşim(1993), ‘Konya Dokuzun Hanı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları-1992’, *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt. II, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara 24-28 Mayıs, s. 565-579.
- Kesik, Muharrem (2007), *Pervane*”, *DİA*, XXIV, İstanbul, s.243-245.
- Kesik, Muharrem(2003), *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi:Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara.
- Kimnanos (2001), (*İonnes*) *Historia*, hz. I. Demirkent, Ankara.
- Konyalı, İ. H.(1974-I), *Âbideleri ve kitabeleri ile Niğde Aksaray tarihi*, I, İstanbul.
- Konyalı, İ. H.(1997), *Konya Tarihi*, Konya.
- Köker, Hulusi (1992), “Gevher Nesibe Şifaiyesi'ndekiTürk Tıp Amblemi Yılanlar ve Sağlık”, *Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi (Tıp Mektebi) (1206) Kongresi Bildiriler*, 14 Mart 1991,(ed. A. Hulusi Köker,) Kayseri, s.67-72.
- Kuran, Abdullah (1969), *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara.
- Niketas, Khoniates(1995), *Historia*, (çev. F. Işıltan), Ankara .
- Önder, Mehmet (1962), *Mevlana Şehri Konya*, Konya 1962.
- Özaydın, Abdülkerim (1993) , “Dânişmend Gazi”, *DİA*, VIII, İstanbul, s. 467-69.
- Özdağ, H(1975), *İlçemiz Sarayönü'nü Tanıyalım*, Sarayönü .
- Solmaz, Sefer(1996), “Danişmendli Ailesinin Büyük Selçuklu Devleti'nin Kuruluşundaki Rolü”, *Niksarın Fethi ve Danişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri*, (Niksar 8 Haziran 1996) Tokat, s. 70-11.
- Solmaz, Sefer(2001), *Danişmendliler ve Kültürel Mirasları*, (S.Ü. Sos. Bil. Yayınlanmamış Doktora Tezi) Konya.
- Solmaz, Sefer(2002), “Danişmendliler”, *Türkler*, VI, Ankara, s. 430-451
- Sözen, Metin (1970), *Anadolu Medreseleri-I (Selçuklu ve Beylikler Devri) Açık Medreseler*, I, İstanbul.
- Süryanî Mihail (1994),*Süryanî Patrik Mihail'in Vekayinâmesi*, çev. H. D. Andreasyan, II, TTK Kütüphanesinde 44-2 no'lu basılmamış nüsha, Ankara.
- Turan, Osman.(1947), “Selçuklu Devri Vakfiyeleri I-Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belle-ten*, XI/42, Ankara, s.197-235.

Turan, Osman.(2002), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2002.

Türkmen, Kerim(1998), "Selçuklu Döneminde Kayseri'nin İmar Faaliyetine Katkıda Bulunan Hanımlar", *II. Kayseri Yöresi ve Tarih Sempozyumu Bildirileri* 16-17 Nisan 1998, Kayseri, s.437-450

Ünver, A. Süheyl (1947) "Konya'da İkinci Çift Şerefeli Minare" *Konya Mecmuası*, Konya Halkevi Yayınları, No:105-107, s.1-8.

Yınanç, M. Halil (1988), "Danışmendliler", *İA*, III, İstanbul 1988, s.468-79.

Yürekli, Tülay (2011), "Eyyubi Ailesi Kadınları", *Tarihin Peşinde uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*- Yıl: 2011/6, s. 329-342.

Ek-1: Raziye Devlet Hatun'a ait H. 610/ M. 1213 tarihli Arapça Vakfiye (VGMA, d.2178, s. 436)

Ek-2: Raziye Devlet Hatun'a ait H. 621/M. 1224 tarihli Arapça Vakfiye (VGMA, d.2178, s. 230)

Turgutoğulları'ndan Sultan Hatun'un Vakfı

Hamit Şafakcı*

Öz

Bu çalışmada, Turgutoğulları sülalesinden Yusuf Şah kızı Sultan Hatun'un 1446 tarihli vakfiyesi incelenmiştir. Vakfiyenin tahlili yapıldıktan sonra tarihi seyir içerisinde Sultan Hatun Vakfı'nda görev yapan görevliler anlatılmıştır. Daha ziyade Kur'an-ı Kerim'den bir cüz okuyan cüzhân adı verilen görevlilere değinilmiş ise de vakıfta görev alan müteveli, kâtip ve câbî gibi görevlilere de yer verilmiştir. Sultan Hatun'un türbesinin olduğu belgelerde geçse de bu türbenin yeri belli değildir. Vakfiye, Turgutoğulları ailesi ile ilgili bilgi vermenin yanı sıra tarihi ve coğrafi açıdan birçok bilgiyi de ihtiva etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turgutoğulları, Konya, Sultan Hatun, vakıf, vakfiye, cüzhân.

The Waqf of Sultan Hatun of Turgutoğulları

Abstract

In this work, the 1446 dated waqfiyya of Sultan Hatun, daughter of Yusuf Shah of the Turgutoğulları dynasty, was studied. After analysing the waqfiyya, the officials on duty at Sultan Hatun waqf in the course of history have been mentioned. Although the officials, called "cüzhân" who recites twenty-page sections of the Qur'an are mainly referred to, other employees like trustee, scribe and câbî at the waqf have also been mentioned. Despite being written in historical documents that there was Sultan Hatun's tomb, the location of this tomb is not known. Besides giving information about Turgutoğulları dynasty, the waqfiyya contains many historical and geographical knowledge of its era.

Keywords: Turgutoğulları, Konya, Sultan Hatun, waqf, waqfiyya, cüzhân.

* Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi; hamitsafakci@artvin.edu.tr.

Giriş

Türk-İslam devletlerinde sosyal ve ekonomik hayatın önemli bir parçasını oluşturan vakıflar, vâkıfın koyduğu şartları bir başka ifadeyle vakıfların işleyişi ile ilgili kuralları içeren vakfiyeler yoluyla düzene konulurdu. Nitekim Turgutoğulları'ndan Sultan Hatun da vakfının işleyişini vakfiye ile sağlamıştır.

Turgutoğulları'na ait Konya ve civarında çok sayıda eser vardı. Örnek olarak şehir merkezinde; Sadreddin Konevî Camii ve Türbesi'nin yanında bulunan Turgutoğlu Türbesi¹ ile Musalla Mezarlığı'nın yanındaki Turgut Bey oğlu Pir Hüseyin Bey'in Kalenderiye Zaviyesi adlı yapılar verilebilir. Turgutoğulları aile fertlerinden bazıları ise, Konya İplikçi Camii'nin yanı sıra Turgutoğlu Türbesi'ne² vakıflar bırakmıştı. Sarayönü'nde Pir Hüseyin Bey Camii, Ilgın'da Pir Hüseyin Bey Camii, Kadınhanı'nda Turgutoğlu Ömer Bey Zaviyesi,³ Seydişehir'de Rüstem Bey Türbesi, Ilgın'da Dediği Sultan Türbesi gibi eserleri de vardı. Bunların dışında Sadreddin Konevî Mezarlığı'nın içinde bulunan Emir Şah Türbesi ve Mescidi, Pir Hüseyin Bey Darülhuffazı, Ahmet Bey Darülhuffazı, Bağdat Hatun Darülhuffazı, Nefise Hatun Darülhuffazı, Hondi Hatun Darülhuffazı ve Paşa Hondi Hatun

Darülhuffazı gibi yapılar da aynı aileye aitti.⁴ Yine Pir Hüseyin Bey, Anber Reis Camii'ni tamir ettirmiş, Şeyhaliman Mahallesi'nde de bir mektep ve mescit yaptırmıştı (Oral 1956: 32-54; Konyalı 1997: 768-776; Sümer 2012: 421).

Bu çalışmada, Turgutoğulları'ndan⁵ Sultan Hatun'a ait üç vakfiye değerlendirilmiş, vakfın çalışanlarına ve diğer vakıflarla olan ilişkilerine değinilmiştir. Üç vakfiye nüshası aralarındaki farklılıkları ve benzerlikleri göstermek için incelenmiştir. Vakfiyeler yanında vakıf hakkında bilgi veren tahrir kayıtları, hurufat defterleri ile diğer arşiv belgeleri de kullanılmıştır.

1. Vakfiyenin Değerlendirilmesi

Turgutoğlu hanedanından Yusuf Şah kızı Sultan Hatun'un 9 Cemâziye'l-evvel 850/2 Ağustos 1446 tarihli Arapça vakfiyesinin bir sureti İ. Hakkı Konyalı'ya göre, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 601 numaralı defterin 237. sayfasında kayıtlıdır (Konyalı 1997: 771). Ancak adı geçen vakfiye, 582/1 numaralı defterin 237. sayfasında ve 166 sıra numarasındadır. Vakfiyenin bir diğer sureti de 2178 numaralı defterin 129. sayfasında ve 113 sıra numarası ile aynı arşivde bulunmaktadır. Vakfiyenin bir başka sureti ise, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki *Evkaf-ı Hümayun Defterleri*

1 Türbenin kapısı üzerindeki kitabede *Pir Hüseyin Beg bin Emirşah Beg bin Turgud* ismi, Şevval 835/Haziran 1432 tarihi ile *Sultan İbrahim bin Mehmed bin Karaman* adı, yazılıydı (Halil Edhem 1330: 826). Türbenin hangi hükümdar zamanında yapıldığını göstermesi açısından bu bilgi önemlidir. Kapıdan havluya girilince karşıda bulunan türbe, ufak bir kümbetten ibaret olup burada Pir Hüseyin Bey ile altı kişinin kabirleri vardır. Karamanoğlu İbrahim Bey'in ümerasından olup Karamanlılara pek çok hizmeti bulunan ve Turgutoğlu hanedanından olan Pir Hüseyin Bey, Osmanlılar ile Karamanlılar arasındaki bir muharebede vefat etti (Ferdinand vd. 1339: 67-68). Türbenin kitabesi için bkz. (Konyalı 1997: 765). Turgutoğlu Türbesi'nin mimari yapısı ile ilgili bkz. (Dülgerler 2006: 174-175).

2 Türbeye; Pir Hüseyin Bey oğlu Ahmet Bey, Hondi Hatun, Yusuf Şah kızı Sultan Hatun ile Yusuf Şah kızı Bağdat Hatun'un vakıfları vardı (Oral 1956: 33-34).

3 1 Haziran 1877 tarihinde, Konya'nın Saidili nahiyesinde *Hatun Hanı Köyü*'ndeki Turgutoğlu Zaviyesi'nde Hüseyin Efendi bin Seyyid Şeyh Mustafa zaviyedarlığa getirildi (VGMA, d. 897: 20). Bu atama, zaviyenin belirtilen tarihte hâlâ faaliyette olduğunu göstermektedir. Atamada bahsi geçen yerleşim yerinin ismi günümüzde Kadınhanı'dır.

4 Turgutoğlu Türbesi'ne aynı aileden birçok kişinin vakıfları bulunmakla birlikte bu vakıf tahsislerinin bir kısmı sonradan darülhuffaz olarak gösterildiğinden bu aileye ait birçok darülhuffaz varmış gibi algılanmaktadır. Nitekim Ağustos 1697 tarihli *Konyada Turgut-oğlu Pir Hüseyin evlâdından Sultan Hâtun dârü'l-huffâz cüzhânlarından Mustafa üzerinden su-başı İbrahim almağla mütevellîsi Hâcı Mustafa 'arziyla ibkâ'inâyet* (VGMA, HD 1140: 240b) şeklindeki kayıttan Sultan Hatun'a ait bir darülhuffaz varmış gibi anlaşılmaktadır. Ancak başka kayıtlar bu bilgiyi teyit etmediğinden darülhuffaz adı sehven yazılmış olmalıdır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim öğretilen ve ezberletilen bir kurum olan darülhuffaz için sadece cüzhân atamasının olması da düşünülemez. Fakat 1522 yılına ait kayıtlarda, aynı aileye mensup kadınlardan Konya'da Nefise Hatun Darulhuffazı ve Bağdat Hatun Darulhuffazı gibi kurumlar yer almış ve her iki kurumda da mütevellîye vakıf gelirinin altıda biri ayrılmıştı. Aynı kayıtlarda, Bağdat Hatun Darulhuffazı'nda *dört nefer hâfız düşenbe ve pençsenbe gün birer cüz' okurlarmış* yazmaktadır (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman 1996: 32).

5 Karamanoğulları'na bağlı bir Türkmen oymağı olan Turgutlular, bu oymağın başındaki ailenin adıdır. Yaşadıkları yöre, Akşehir gölünün kuzeyinden başlayıp Kazımkarabekir'e kadar uzanmaktadır (Sümer 2012: 420-421).

tasnifinde 7944 numarada kayıtlıdır. Sultan Hatun'a ait üç nüshası elde edilen vakfiye kayıtları çalışmada kullanılmıştır. Ancak asıl vakfiye olmadığı anlaşılan bu nüshalardan hangisinin kastedildiğini anlatmak için yetkililerce tasdik edilen onaylı, diğer ikisi ise suret olarak metinde zikredilmiştir.⁶ Üç vakfiyenin tarihi de aynıdır. Ancak aynı vakfa ait bu vakfiyeler arasında şahitler ve muhteva açısından farklılıklar mevcuttur. Muhtemelen ortaya çıkan davalar nedeniyle vakfiyelerin yeniden yazılması buna sebep olmuş olmalıdır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan vakfiyeyi, Konya Kadısı Ahmed ibn Yakub⁷ tanzim ederken Konya Nâibi Kadıade Hacı Mehmed Emin de aslına uygunluğunu tasdik⁸ etmiştir (VGMA, d. 582/1: 237-166; Ek 1). Kazasker Mehmed Mesud'un onayladığı vakfiyeyi şahitlerden Kâtip Hamza bin Kemaleddin el-Konevî yazmıştır. İsmi'nin altındaki *mütevekkilen 'alallahu el-kavî* kaydı, vakfiyenin Allah'a tevekkül ederek güçlü bir şekilde yazıldığına işaret etmektedir (VGMA, d. 582/1: 237-166; Ek 1).⁹

Arapça olan vakfiye¹⁰ metinleri arasında az da olsa farklılıklar mevcuttur. Vakfiyenin girişinde, Allah'a hamd ü sena ve Hz. Muhammed'e salat

u selamdan sonra yapılan hayrın sevabıyla ilgili ayet ve hadisler zikredilirken suretlerde, giriş bölümünün bir kısmı verilmiştir (Ek 1, 6). Turgutoğlu Türbesi'nin yerinin "Muhammed Konevî Türbesi'nin" yanında bulunduğu onaylı vakfiyede sehven yazılmış olmalıdır. Zira bu isimle bir türbe yoktur. Nitekim diğer vakfiyelerde "Sadreddin Konevî Türbesi yanındadır" denilmiştir. Yine onaylı vakfiyede *'azîzetü'r-refîka-i Sultan Hatun binti Yusuf Şah Beg* şeklinde yazılan vâkif, suretlerde *'azîzetü'r-refî'ati Sultan Hatun binti Yusuf Şah Beg* olarak yazılmıştır. Bunların dışında nüshalar arasında vakfedilen yerlerle ilgili de küçük farklılıklar vardır. Kızılöyük, Vâdi-i Bahtiyar ve Vâdi-i Tazlı gibi isimler suretlerde geçmemektedir.

Vakfın kurucusu olan Sultan Hatun hakkındaki bilgiler vakfiyedeki kadardır. Bahse konu vakfiyeye göre Sultan Hatun, Yusuf Şah Bey'in kızıdır¹¹ (Ek 1, 2, 3). Vakfiyede geçen, *ceddül-vâkifeti'l-mu'azzamati ebû ümmihâ Hüseyin Beg bin Emirşah Beg* ifadesine göre, Sultan Hatun'un annesinin babası Hüseyin Bey'dir (Ek 1, 2, 3, 6). Daha net ifade etmek gerekirse Sultan Hatun, Hüseyin Bey'in torunudur.

Suret olduğu ifade edilen vakfiyelerin altında *şuhûdü'l-mazmûn* olarak, *Ebu Bekir bin Mahmud, İbrahim bin Mahmud ve Davud bin Yusuf* adlı kişiler şahit olarak belirtilirken (Ek 2, 3), onaylı vakfiyede şahitler arasında *Ebu Bekir bin Mahmud, İbrahim bin Mahmud, Davud bin Yusuf, Kâtip Hamza bin Kemaleddin el-Konevî, Ahmed bin Mesud, Emir bin Mahmud, Musa Fakih bin Mahmud ve el-Hâc Nühas bin el-Esver* isimleri yazılıdır (Ek 1). Suretlerdeki şahitlerin azlığı ile aynı vakfiyelerde, vakfiyeyi onaylayan ve tanzim

6 Metin içerisinde hangi vakfiyeye atf yapıldığı ekler bölümündeki sıra numarası verilerek gösterilmiştir.

7 1584 yılı evkaf defterinde de 1446 tarihli vakfiyeyi Konya kadısı *Mevlana Ahmed bin Yakub*'un düzenlediği yazılıdır (TKGMA, TD 584: 30b).

8 İsmi'nin üzerinde *tubike 'aslîhi'l-vakfiyyeti'l-mergûbeti* ifadesi (Ek 1) onaylı vakfiyenin de kopya olduğunu ortaya koymaktadır.

9 4 Mayıs 1854 tarihinde işlem gören vakfiyenin üzerinde *Sultan Hatunındır* kaydı vardır (Ek 1).

10 1277 yılında Konya'ya giren Karamanoğlu Mehmet Bey'in verdiği karar, sanıldığı gibi, Türkçenin resmi yazı dili olması ile değil, Türkçeden başka dil konuşulmaması ile ilgiliydi. Konuşulması yasak edilen dilin Farsça olduğu muhakkaktır. Bu karar, Türk dilinin Farsçaya karşı bir tepkisidir (Sümer 1962: 225). İncelediğimiz vakfiyenin Arapça oluşu da buna delil olarak gösterilebilir. Nitekim Karamanoğulları'na ait diğer vakfiyeler de Arapçadır. Karamanoğlu Mehmet Bey'in 810 tarihli Arapça vakfiyesi, Karamanoğlu İbrahim Bey'in 827 tarihli Arapça vakfiyesi, Mirza Halil Bey'in 740 tarihli Arapça vakfiyesi, Karamanoğlu Alaeddin Bey'in 766 tarihli Arapça vakfiyesi, Karamanoğlu Halil Bey'in 745 tarihli Arapça vakfiyesi örnek verilebilir (Konyalı 1997: 61, 65, 68, 78, 81). Bu verilere göre Karamanoğulları, yazışmalarda Arapçayı yaygın bir şekilde kullanmıştır. Zira konuyla ilgili örnekleri çoğaltmak da mümkündür.

11 Seydişehir'de bulunan Rüstem Bey Türbesi içerisinde Sultan Hatun'un kabri vardır. Mezar taşında Sultan Hatun binti Emirşah Beg ibn Turgud Beg yazılıdır. 8 Şaban 825/28 Temmuz 1422 tarihli kabir taşı (Oral 1956: 50) olan Sultan Hatun ile bahsedilen Yusuf Şah kızı Sultan Hatun farklı kişilerdir. *Karye-i Zulmanda öşr-i vakf-ı türbe-i Sultan Hatun binti Emirşah Beg bin Ahmed Ağa* (TKGMA, TD 149: 31a) ile *Karye-i Suvarık nisf-i öşr-i vakf-ı türbe-i Sultan Hatun binti Yusuf Şah bin Ahmed Ağa an evlad-ı Turgud* (TKGMA, TD 149: 31b) kayıtlarında bu kişilerin karıştırıldığı görülmektedir. Zira vakfiyede Zulmanda'nın Yusuf Şah kızı Sultan Hatun'un vakfı olduğu yazılıdır. 1584 yılı Karaman vilayeti evkaf defterinde de *vakf-ı türbe-i Sultan Hatun binti Yusuf Şah bin Ahmed Ağa an evlad-ı Turgud* (TKGMA, TD 584: 30b) şeklinde yazılmıştır.

edenlerle ilgili bilgilerin olmaması gibi durumlar 582/1 nolu defterdeki vakfiyenin hatalarına rağmen asıl vakfiyeye daha yakın şekilde yazıldığını ortaya koymaktadır. Yine aynı vakfiyedeki şahitlerin isminden sonra *ve gayruhum* ifadesinin kullanılması ise, bütün şahitlerin isimlerinin yazılmadığını göstermektedir (Ek 1).

2. Vakfiyedeki Tarihi ve Coğrafi Bilgiler

2.1. Tarihi Bilgiler

Vakfiyedeki tarihi bilgilerde, Hüseyin Bey bin Emirşah Bey'le ilgili açıklamaların yanı sıra türbesine¹² de değinilmiş olup, türbenin eş-Şeyhü'l-kebir Sadreddin Konevî Türbesi'nin yakınlarında olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Sultan Hatun'un babası Yusuf Şah Bey de zikredilmiştir. Kendisinden sonra mütevellî olacaklar sayılırken Ahmed Bey ibn Pir Hüseyin Bey ile Ömer bin Hüseyin bin Ahmet Bey'in isimleri verilmiştir ki bu isimler Turgutoğlu ailesinin bir kısmını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca vakfiyeye göre, 1446 yılında Sultan Hatun'un hayatta olduğu da anlaşılmaktadır.

2.2. Coğrafi Bilgiler

Vakfiye kaydında, vakfın sınırları açıklanırken dağ, kale, mevki ve bazı iskan yerlerinin adları verilmiştir. Verilen bu isimlerden Konya, Zengicek, Suvarık¹³, Dinek, Körkuyu ve Zulmanda yerleşim yerleridir. Öyük, Karaburun, Vîrâne, Sarıtaş, Kavak Ayvalı, Yakal, Geçiburun, Borukluburun, Vîrân ve Çatıyer mevki isimleri; Zengicek ve Keşlik¹⁴ kale adları; Loras Dağı ve Kocac Dağı

dağ adları; tarik-i Memlaha¹⁵ da yol ismidir. Bunların dışında kuyu anlamına gelen *bir* kelimesiyle Muhtar, Bey, Çıkrıklı ve Kum gibi birleşik isimler de yazılmıştır. Kuyu ismi ile belli bir mevki ifade edilmiş olmalıdır. Nitekim sonraki yıllarda görülen Nurluca Kuyu, Borukkuyu¹⁶ ve Yenikuyu gibi isimler görüşümüzü teyit etmektedir. Ayrıca vakfiyede Maydos, Zengicek, Gilet¹⁷ ve Körkuyu olarak zikredilen ve bir yerin veya bir köyün nihyeti yani sınırı anlamına gelen *tuhm* kelimesini tamamlayan yer isimleri de mevcuttur (Ek 6).

1522 yılı kayıtlarında Suvarık Köyü'ne bağlı mezraalar Furun-ı Kızıl, Germür, Kara Halil, Keşlik, Kozkilise, Körkuyu, Küçük ve Pişi Ağıld. Aynı tarihte Borukkuyu, Çıkrıklı, Çırgök-i Kızılviran, Dinek, Koçaç mezraaları ile Zulmanda, Maydos, Gilat ve Suvarık gibi köy isimleri de geçmektedir (387 Numaralı *Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman* 1996: 18, 32, 34). Bu bilgi vakfiyede geçen yer isimlerini teyit etmesi açısından önemlidir. Yine 17 Kasım 1701 tarihli hükme göre, Sultan Hatun Vakfı köylerinden Suvarık Köyü'nün hudutları vakfiyesine göre belirlenmiştir. Köyün güneyi Bîr-i Bey, Bîr-i Çıkrıklı ve Dinek Köyü; doğusu Tuhm-ı Zengicek ve Giled; kuzeyi Tuhm-ı Maydos; batısı ise Körkuyu Köyü, Keşlik Kalesi, tarik-i âmm, Bîr-i Kum, Virân ve Çatıyer adlı harabeyle sınırlıdır (TKGMA, TD 584). Bu, XVIII. yüzyılın başlarında aynı isimlerin kullanıldığını ve vakfiyedeki bilgilerin doğruluğunu göstermektedir.

Eskiden Zengicek diye bahsedilen yerleşim yeri, bugün Koçyaka Köyü iken, Zıvarık Köyü ise Altınkekin ilçesidir.¹⁸ "Suvarmak-sulamak" kelimele-

12 ... *ve'l-esbâb-ı 'ale't-türbeti bennâhâ ve a'sehâ ve enşehâ ceddü'l-vâkifeti'l-mu'azzamati ebû ümmihâ Hüseyin Beg...* şeklinde vakfiyede Hüseyin Bey'in türbeyi yaptıran kişi olduğuna değinilmiştir (Ek 1; 2; 3; 6). Ferid Bey ve arkadaşları ise türbeyi Pir Hüseyin Bey'in oğlu Ahmet Bey'in yaptırdığını söylemiştir (Ferid Bey vd. 1339: 68). Ancak Konyalı, bu hatayı tespit etmiş ve kitabenin resmini ve metnini kitabına koyarak türbeyi Pir Hüseyin Bey'in yaptırdığını ifade etmiştir (Konyalı 1997: 765-766).

13 İsmi Sakyaruk olarak yazılmıştır. 1584 yılında ise İnsuyu kazasına bağlı Safyaruk Köyü olarak geçmiştir (TKGMA, TD 584).

14 Vakfiyelerde Keşlik olarak geçmesine rağmen günümüzde Keşlik adı kullanılmasından dolayı bu şekilde yazılmıştır. Zaman içerisinde kelimenin geçirdiği değişikliği de gösteren bir örnektir.

15 Tuzla (Ünal 2011: 460) anlamına gelir.

16 1522'de Borukkuyu ile Kocac mezraa olarak yazılmış, her ikisinin de Zulmanda Köyü'nün yakınlarında olduğu belirtilmiştir (BOA, TT.d 455: 95).

17 Tahrir defterlerinde Gilat olarak da yazılmıştır (TKGMA, TD 149: 30b; BOA, TT.d 455: 91). 1466 yılı kaydına göre Zengicek'e bağlı Giled Köyü'nün öşrü, Konya'daki Nefise Hatun Türbesi vakfidir (BOA, MAD.d 241: 96b). 1522 yılı kayıtlarına göre ise Gilat Köyü öşür gelirinin yarısı Sultan Hatun Türbesi'ne kaydedilirken aynı defterde köyün 720 akçelik geliri Bağdat Hatun Darülhuffazı vakfı olarak yazılmıştır (387 Numaralı *Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman* 1996: 18, 32).

18 1963 yılında Zıvarık, Altınkekin adını almış, 1987 yılında ilçe merkezi olmuş ve 20 köy ilçeye bağlanmıştır (Ceran 2000: 182; Şaşmaz 2014: 150).

rinden türeyen Suvarık'ın ismi zamanla değişerek Zıvarık şeklini almıştır. 1942'de toplu bir yerleşim yeri olmayan Zıvarık'ın, 90 hanesi bir yerde, 15 hanesi Körkuyu denilen yaylada, 15 hanesi de Yeni Yayla'daydı. Körkuyu Zıvarık'a yedi, Yeni Yayla ise 10 km uzaklıktaydı. Bunların dışında Zıvarık'ın Keşlik ve Gilet adında iki yaylası daha vardı (Ayas 1942: 59). Bölgede bulunan diğer yerleşim birimlerinden Hoydos, Akıncılar kasabası diye tanınırken Maydos ise, Altınekin'in Yenice Mahallesi olarak bilinir (Ceran 2000: 182).¹⁹

3. Sultan Hatun'un Vakıfları

Vakfiyede adı geçen Zengicek Vilayeti'ne²⁰ bağlı Zulmanda²¹ Köyü'nün tamamı ile yine aynı vilayete bağlı Suvarık²² Köyü'nün yarısı Turgutoğlu Türbesi'ne vakfedilmişti.²³ 30 Nisan 1841'de de, Suvarık ve Zulmanda köylerinin Sultan Hatun'a ait vakıf yerleri olduğu zikredilmiştir (BOA, *EV.EVM* 74/52).

1466 yılında "karye-i Suvarık tâbî' Zengicek 'öşri-nıf Konya'da Sultan Hatun'un Türbesi'ne vakıf-ıdır vakfiyyet mukarrer olundu..." yazılırken kö-

yün öşrünün yarısı olan 1.125 akçe ile köydeki zimmelerin öşrünün yarısı olan 618 akçe vakfa gelir kaydedilmişti (BOA, *MAD.d* 241: 92b-93a). Aynı tarihte *karye-i Zulmanda tâbî-i Zengicek 'öşri Konyada Sultan Hatunun Türbesine vakfıdır vakfiyyet mukarrer olundu ve 'örfiyyesi timâr-ı mezkûr* ifadesine ek olarak vakfın köyden 1.930 akçe geliri olduğu belirtilmişti (BOA, *MAD.d* 241: 95b-96a). Bu verilere göre, 1466 yılında vakfın toplam geliri 3.673 akçe olmuştur.

1476 tarihli vakıf defterinde bahse konu vakıf, Sultan Hatun Türbesi Vakfı diye geçmektedir. Vakfiyesinin görüldüğü belirtilen deftere, vakfın tevliyet şartları ile vakfın gelirlerinin görevliler arasında nasıl dağıtılacağı da yazılmıştır. Türbenin vakıfları arasındaki Zengicek'e bağlı Saray Köyü, Zulmanda Köyü ve Suvarık Köyü isimleri yazılan defterde, Saray Köyü ile ilgili vakfiye yok denilerek Nefise Hatun'a kayıtlı olduğu belirtilmiştir. Zulmanda Köyü ile ilgili de vakfiye yok kaydı düşünülmüştür (Uzluk 1958: 20). Ancak incelediğimiz vakfiyelerde Zulmanda ile Suvarık²⁴ köylerinin Sultan Hatun'un vakfı olduğu kayıtlıdır.

1483 yılında, Sultan Hatun Türbesi Vakfı'nın tevliyeti Seyyid İsa üzerindeydi. Aynı tarihte vakfın geliri, Suvarık'tan *hâsıl-ı nisf-i öşr* 1.600 akçe, Zulmanda Köyü'nden *hâsıl-ı öşr* olarak 1.200 akçeydi. Toplamda ise vakfın bu iki köyden 2.800 akçe geliri vardı (Atatürk Kitaplığı, *MC.O.116/1*: 26a; Erdoğan 2003: 100).

1500 yılında Sultan Hatun Türbesi Vakfı'nın mütevellisi Mevlana Taceddin idi. Bu tarihte vakfın gelirleri, Suvarık Köyü'nden *hâsıl-ı nisf-i öşr* 1.595 akçe ve Zulmanda Köyü'nden *hâsıl-ı öşr* olarak 1.125 akçeydi. Toplamda ise vakfın bu iki köyden 2.720 akçe geliri vardı (TKGMA, *TD* 565: 47a). Aynı defterde vakfa, Suvarık Köyü'nden 1.600 akçe ve Zulmanda Köyü'nden 1.200 akçe olmak üzere 2.800 akçe gelir yazılmıştı (TKGMA, *TD* 565: 31b). Mükerrer yazılan bu kayıtlardan vakfın gelirinin 2.800 akçe olduğu kabul edilirse vakfın gelirinde bir değişiklik olmadığı söylenebilir.

19 Zıvarık, 1920 yılında Konya merkeze bağlı bir nahiye olarak oluşturulmuştur. 1928 yılında Konya merkeze bağlı Dedeler, Zengicek, Zıvarık, Sarnıç, Kal'a, Göğenç, Hoydos, Yamaç Kuyu isimleri ile Zengicek nahiyesine bağlı Akviran, Obruk, Ölmez, Burhaniye, Çaldere ve Hacı Numan köyleri yazılmıştır. 1930 yılında ise bazı köyleriyle birlikte Zıvarık, Cihanbeyli kazasına bağlanmıştır. (*Son Teşkilât-ı Müllkiyede Köylerimiz Adları* 1928: 828; Şaşmaz 2014: 130, 170). 1 Mart 1968 tarihine kadar yazılan köy adları içerisinde Konya'nın Cihanbeyli ilçesine bağlı Altınekin bucağına bağlı köyler ise şöyle sıralanmıştır: Akçaşar, Akıncılar, Akköy, Borukkuyu, Dedeler, Hacinumman, Karakaya, Koçaş, Koçyaka, Mantar, Oğuzeli, Ölmez, Sarnıç, Topraklık, Yenikuyu, Yeniyaşla. Bu köyler arasında Karakaya'nın Mernek, Koçyaka'nın Zengicek ve Akıncılar'ın Hoydos olarak eski adları da verilmiştir (*Köylerimiz* 1968: 318, 369, 679). Bu 16 köy, 1973 yılına da aynen geçmiştir (*1973 İl Yıllığı*: 1973: 139).

20 Günümüzde Konya'nın Altınekin ilçesi Koçyaka Köyü'ne karşılık gelen Zengicek, 1513'te Karaman vilayetinin 25 kazasından biriydi. Kanuni döneminde ise Turgut sancağına bağlı bir kaza idi (Ceran 2000: 162).

21 Köyün ismi belgelerde Sulmanda, Zulmanda ya da Solmanda şeklinde geçmiştir. Ama metin içerisinde birliktelik olması için Zulmanda tercih edilmiştir.

22 Safaruk ya da Suvarık olarak ifade edilen yer Zıvarık'tır. Metindeki karışıklığın önüne geçmek için köyün ismi Suvarık olarak yazılmıştır.

23 XVI. yüzyılın ilk yarısına ait bir kayıta, Suvarık Köyü'nün yarısı, Zulmanda Köyü'nün tamamı ile Germür, Koz-kenise, Firun-ı Kızıl, Körkuyu ve Çırgök-ı Kızılviran mezraaları Sultan Hatun'un vakıfları arasında sayılmıştır (Kahraman 2009: 93).

24 Suvarık Köyü mahsulünden almak üzere yıllık beş hisse galle ile en'am-hân ve fetih-hân görevlerini yerine getirenler de vardı (VGMA, *d* 2178: 130-117).

1522 yılında Konya merkezde bulunan Sultan Hatun Türbesi Vakfı'nın gelirleri, bahse konu Suvarık Köyü'nden *hâsıl-ı nısf-ı öşr* 4.525 akçe ve Zulmanda Köyü'nden²⁵ *hâsıl-ı öşr* olarak 2.530 akçe olmak üzere toplam 7.055 akçeydi (387 Numaralı *Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman* 1996: 34). Aynı tarihli mufassal bir defterde ise Sultan Hatun Türbesi'nin Gilet Köyü'nden 820 akçe galle ve 100 akçe kovandan olmak üzere 920 akçe; Suvarık Köyü'nden²⁶ 4.000 akçe galle, 200 akçe kovan, 150 akçe bostan, 150 akçe bağ ve 25 akçe bezirhane olmak üzere 4.525 akçe; Suvarık Köyü'ne bağlı mezraalardan Germür'den 1.400 akçe, Furun-ı Kızıl'dan 100 akçe, Gesgel ile Dinledik nam-ı diğer Yenice'den 400 akçe, Körkuyu'dan 120 akçe, Çirgök-i Kızılviran'dan 50 akçe olmak üzere toplam 2.070 akçe; Zulmanda Köyü'nden 2.500 akçe galle ve 30 akçe kovandan toplam 2.530 akçe gelirleri vardı (BOA, *TT.d 455*: 91, 92, 93, 95). Türbenin toplam geliri 9.125 akçe olmaktadır. Suvarık'a bağlı mezraalardan elde edilen gelir çıkarıldığında türbenin geliri 7.055 akçe olmaktadır.²⁷

XVI. yüzyılın ilk yarısına ait başka bir kayda göre vakfın Suvarık ve Zulmanda köylerinden galle, kovan, bostan, bağ ve bezirhaneden 11.300 akçe geliri vardı (Kahraman 2009: 93). Suvarık'a bağlı mezraaların gelirleri de bu toplam içerisinde yer almaktadır.²⁸ Bu veriler, zaman içinde vakfın gelirin azımsanmayacak miktarda arttığını göstermektedir.

25 Öşr-i zemin olarak Sultan Hatun Türbesi'ne kaydedilen Zulmanda Köyü aynı tarihte 43 nefer ve 29 hane iken Suvarık Köyü ise 73 nefer ve 52 hane olarak yazılmıştır (387 Numaralı *Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman* 1996: 18).

26 Suvarık Köyü bu tarihte yanlışlıkla Hond Hatun Türbesi vakfı olarak yazılmıştır (BOA, *TT.d 455*: 92).

27 Bu durumda DAGM tarafından yayınlanan icmal defter ile bu tahrir defterinin verilerinin tuttuğu anlaşılıyor. O halde 1530 tarihli olduğu ifade edilen defter, 1522 tarihli defterin icmalı olduğundan her ikisini de 1522 tarihli olarak kabul etmek uygun olacaktır. Ancak bu defterlerin tarihi ile ilgili tartışmalar devam etmektedir. Bu konuda bkz. (Beldiceanu 1985; Yediylidiz 1985; Miroğlu 1975; Yörük 2005; Aköz 1992; Erdoğan 2006).

28 Suvarık'a bağlı mezraalardan elde edilen gelir 2.275 akçe idi. Bu miktar çıkıldığı zaman vakfın 9.025 akçe geliri kalmaktadır. Bu mezraaların XVI. yüzyılın ilk yarısına ait defterlerde zikredilmesi zamanla vakıf arazilerin genişlediği şeklinde değerlendirilebilir.

Aralık 1584'te Sultan Hatun Türbesi vakıflarından elde edilen gelirler Suvarık Köyü'nden *hâsıl-ı nısf-ı öşr-i gallat ve bagat ve kovan* olmak üzere vakıf hissesi 3.400 akçe, Zulmanda Köyü'nden *hâsıl-ı öşr-i gallat ve nısf öşr-i kovan* olarak 2.768 akçeydi. Toplamda ise vakfın bu iki köyden 6.168 akçe geliri vardı (TKGMA, *TD 584*: 30b).

III. Murat dönemine ait bir defterde²⁹ ise Sultan Hatun Türbesi vakıfları şöyle yazılmıştır: Zengicek'e bağlı Gilat Köyü'nden³⁰ 896 akçe buğday, 770 akçe arpa ve 44 akçe kovan öşründen toplam 1.710 akçe geliri vardı (TKGMA, *TD 149*: 30b-31a). Zengicek'e bağlı Zulmanda Köyü'nden 1.568 akçe buğday, 1.160 akçe arpa ve 40 akçe kovan öşründen olmak üzere toplam 2.768 akçe geliri yazılmıştır ama toplam gelir 2.668 akçedir (TKGMA, *TD 149*: 31a-31b). Yine Zengicek'e bağlı Suvarık Köyü'nden 1.260 akçe buğday, 1.200 akçe arpa, 200 akçe bostan, 251 akçe kovan, 414 akçe bağçe ve 75 akçe bezirhane olmak üzere 3.400 akçe gelir kaydedilmiştir (TKGMA, *TD 149*: 31b-32b). O halde vakfın toplam geliri 7.878 akçe olmaktadır. Gilat Köyü geliri düşüldüğünde 6.168 akçe geliri kalan vakfın 1584 yılıyla aynı gelire sahip olduğu görülmektedir.

Türbeye bağlı vakıf arazilerin kullanımı konusunda zaman zaman anlaşmazlıklar da çıkmıştır. Nitekim bu anlaşmazlıklardan birinde vakfiyeye de müracaat edilerek sorun çözülmeye çalışılmıştır. 17 Kasım 1701 tarihli hükme göre, Sultan Hatun Vakfı köylerinden Suvarık³¹ Köyü'nün hudutları vakfiyesine göre belirlenmiştir. Köyün güneyinde Bi'r-i Bey, Bi'r-i Çıkrıklı ve Dinek Köyü; doğusunda Tuhm-ı Zengicek ve Giled; kuzeyinde Tuhm-ı Maydos; batısında Körkuyu Köyü, Keşlik Kalesi, tarik-i âmm, Bi'r-i Kum, Virân ve Çatyer adlı ha-

29 Deftere sonradan eklenen notlarda 28 Ağustos 1709 görülmektedir. Ancak defterde III. Murat'ın tuğrası vardır. Bunun yanında deftere sonradan eklenildiği düşünülen bir kayıta 22 Mayıs 1593 tarihi okunmaktadır. Bütün bilgiler gözden geçirilince bu mufassal defterin III. Murat dönemine ait olduğu ve tahminen 1591 yılında yazıldığı söylenebilir (TKGMA, *TD 149*: 3a, 34b-35a, 70a).

30 Defterde *mezraa-i Gilet der nezd-i karye-i Suvarık hâsılı karye hâsılı ile mahsûbdur* (TKGMA, *TD 149*: 32b) kaydı ile köy yakınlarında benzer isimle bir mezraanın olduğuna da değinilmiştir.

31 Sefyaruk olarak yazılmıştır.

rabe vardı. Seyyid Mehmet Ağa, köyün güneyinde ve köy hududuna bitişik olan Çıkrıklı ve Dinek mezraalarının zeametinden olduğunu iddia etmiştir. Daha önce bu konuda iki hüccet verilerek anlaşmazlık çözülmüş olmasına rağmen zaimin, Çıkrıklı ve Dinek mezraalarını kendi zeametine ekleyerek “öşür alırım” demesi üzerine vakıf mütevellisinin vekili aracılığıyla ferman, vakfiye, hüccet ve fetvaya bakılarak meselenin çözülmesi istenmiştir. Mehmet Ağa, Çıkrıklı ile Dinek mezraalarının kendi zeametinden olduğunu, vakfiyede kayıtlı Bi’r-i Bey, Bi’r-i Çıkrıklı ve Dinek Köyü’nün hududuna kadar vakıf olduğunu söylemiş. Bir iki defa şer ile halledilip hüccet almış, vakfiyede kayıtlı olduğu hakkında bilgim yoktur deyince iddia sahiplerinden şahitler istenilmiş, Suvarık sakinlerinden iki şahit yukarıdaki sınırları tekrar etmişler ve bu hudutlar içerisindeki yerler ile buralardan alınan öşürün vakfa ait olduğunu beyan etmişlerdi. Ayrıca vakfiye, hüccet ve fetvalara bakılmıştır. *Bir def’a şer’ile fasl ve hükm ve hüccet olunan da’vânın tekrâr istimâ’ı câ’iz olur mı? El-cevâb: Olmaz. Ve bir sûretde kâdı da’vâ-yı mezbûreyi tekrâr istimâ’ ve hükm-i evvelin hilâfına hükm idüb hüccet virse hükm-i nâfiz ve hücceti mu’tebere olur mı? El-cevâb: Olmaz.* Sonra fermana bakılmış, bu yerlerin vakıf toprağında olduğuna dair hüccet verilmişken zaimin onu dikkate almayıp kendi isteğine bağlı naib senediyle o yerlerin öşür ve resmine müdahale etmek arzusunda olduğunu dile getiren mütevellinin vekili hüküm talep etmiştir. Verilen emirde sınırı belli olan yerlerin vakfa ait olduğu ve sipahinin alakası olmadığı belirtilirken sipahi; Bi’r-i Bey, Bi’r-i Çıkrıklı ile Dinek Köyü’ne karışmaması konusunda tembih edilmiştir (TKG-MA, TD 584).

Turgutoğlu ailesinden Emir Şah, Pir Hüseyin, Ahmet ve Ömer Beyler ile Sultan ve Nefise Hatunlar’ın türbe vakıfları vardı. Ancak bunların dışında Emir Şah, Pir Hüseyin Bey ve Ahmet Bey’in müstakil türbeleri de bulunmaktaydı (Konyalı 1997: 776). Bu bilgiler ışığında “Sultan Hatun’un da müstakil bir türbesi var mıdır?” sorusu akla gelmektedir. Sultan Hatun ile ilgili, *vâkife-i mezbûrenin türbe-i şerifesinde cûzhân ciheti mutatarrıfı* (BOA, EV.BKB 98/53) ifadesi onun bir türbesinin olduğunu göstermektedir. Zira bu bil-

gi bütün belgelerde desteklenmektedir. Ancak türbenin yeri ile ilgili bir bilginin olmaması kafa karışıklığına yol açmaktadır. Bazı araştırmacıların “Turgutoğlu Pir Hüseyin Bey Türbesi’nde medfun bulunan diğer kişiler; Ahmet Bey, Ömer Bey, Nefise Hatun, Bağdat Hatun, Sultan Hatun ve Hondi Hatun’du” (Ferid Bey vd. 1339: 68) ifadeleri ile “Bu hatunların mezarları türbenin avlusundaki mezarlıktadır” (Konyalı 1997: 766) varsayımı ayrı bir türbe yokmuş izlenimi vermektedir. Ancak 1466 yılından itibaren bütün kayıtlarda Sultan Hatun’un Türbesi zikredilmiş ve vakıfları hakkında bilgi verilmiştir. Bununla birlikte türbenin Konya’da olduğu da belirtilmiştir (BOA, MAD.d 241: 92b, 95b). Turgutoğlu Türbesi’ne yapılan vakıflar zamanla türbenin genişlediği şeklinde de değerlendirilebilir. Ancak şu ana kadar adı geçen türbede Sultan Hatun’un mezar taşı çıkmadığı için konuya ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Ancak Sultan Hatun Türbesi’ne ait belgelerde verilen bilgilerde türbesinin Konya’da olduğunun belirtilmesi ile Sultan Hatun’un vakıflarını Turgutoğlu Türbesi’ne vakfetmesi gibi veriler Turgutoğlu Türbesi’ne zamanla yeni eklemeler yapılmış olabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır. Bu sebeple Sultan Hatun Türbesi olarak bahsedilen yapı, Turgutoğlu Türbesi yanına eklenmiş bir yapı da olabilir.³²

Vakfiyenin altına düşülen notlarda Zıvarık Köyü’nden altı seferde toplam 298 kile buğday ve 258 kile arpa alındığı görülür. Konya kilesiyle ölçülen buğday ve arpanın kıymeti toplamda 3.525 kuruş tutmuştur. Bundan hademe ve görevlilere 2.938,5 kuruş ve îcâbât adıyla 175 kuruş düşünülünce, müteveli zimmetinde 411,5 kuruş kalmıştı. İlgin kazası kadı vekili es-Seyyid Mehmet Nuri bu hesaptan sonra defteri onaylamıştı (BOA, EV.HMH.d 7944). Sultan Hatun Vakfı’nın 1872 yılına ait muhasebesine göre ise vakıf görevlilerine verilen 223 kuruşluk geliri, masraf olarak defterde gösterilmiştir (VGMA, d. 3183: 008).

Turgutoğlu Ömer Bey, Sultan Hatun, Bağdat Hatun ve Nefise Hatun vakıflarının mütevellisinin

32 Sultan Hatun tarafından yapıldığı Konyalı tarafından belirtilen zaviye (Konyalı 1997: 772) ile ilgili herhangi bir kayıt tespit edemedik. Ancak bahsedilen bu zaviyenin aynı aileden başka bir kişiye ait olduğu söylenebilir.

70 senesine ait bedeli, mal sandığından aldığına dair 23 Şubat 1855 tarihli senedin altında mütevellinin mührü vardır (BOA, *EV.MH* 496/89). Bu vakıfların 12.419 kuruş 16 para olan geliri içerisinde Suvarık'tan 864 kuruş 8 para bedel ile 67 kuruş 12 para zam Sultan Hatun Vakfı adına yazılmıştır (BOA, *EV.MH* 496/90). Aynı kayıtlarda müteveli ve vakıf hademelerine 10.863 kuruş 6 para ayrıldığı da kayıtlıdır. Bu duruma göre, ismi geçen vakıfların yöneticilerinin aynı olduğunu ve hesaplarının birlikte yapıldığını söylemek mümkündür.

4. Vakfın Görevlileri

Vakıflarda, gerekli işleri yapan ve çeşitli isimlerle anılan görevliler olurdu. Bu anlamda tarihi süreçte Sultan Hatun Vakfı'nda da farklı nitelikteki kişiler görev yapmıştı. Aşağıda belirtildiği üzere vakıfta müteveli, nazır, câbî, kâtip ve cüzhân gibi görevliler vardı. Ancak bunların içerisinde vakfiyeden de anlaşıldığı üzere, adı geçen vakıfla ilgili en önemli grup, cüzhân adı verilen görevlilerdi. 1584 yılına ait evkaf defterinde vakfa bevvab lazımsa bir hisseye tasarruf etmesi yazılırken kitabet, nazır ve câbî cihetlerinin vakfiyede kayıtlı olmadığı belirtilmiştir (TKGMA, *TD* 584: 30b).

4.1. Müteveli

Müteveli, vakfın işlerini vakfiye şartları ve dini hükümler çerçevesinde idare etmek için tayin olunanlar hakkında kullanılan bir tabirdi. Vakıfta tasarruf hakkına sahip olan müteveli,³³ vâkıfın şartıyla veya 'kadı'nın nasbıyla tayin olunurdu³⁴ (Pakalın 1993: 640). Vakıf işlerini idare etmek üzere tayin edilen vakfın mütevellisine, o vakfın nezareti verilmezdi (Berki 1966: 31, 43; Ünal 2011: 507). Zira aynı kişi hem denetleyen hem denetlenen görevinde bulunamazdı. Müteveli

tayin edilecek kişinin aklı başında, adaletli ve güvenilir, vakfın işlerini yürütecek bilgi ve tecrübe-ye sahip bir kimse olması gerekirdi. Görevlendirilecek kişilerin erkek ve kadın olmasında ise bir fark yoktu (Öztürk 2006: 218). Nitekim incelediğimiz vakfın vâkıfı da kadındır ve tevliyetin önce kendisinde olmasını şart koşmuştur. Atanan vakıf mütevellisinin görevleri ise, kendisine emanet edilen vakıf mirasının bütünlüğünü korumak, bu mirası sürekli üretim yapacak halde bulundurmak, gelirlerini arttırmak, vakıfta çalışan kişileri denetlemek ve onların ücretlerini ödemektir (Yediyıldız 2003: 181).

Zulmanda ve Suvarık köylerini Turgutoğlu Türbesi'ne vakfeden Sultan Hatun, vakfiyesinde kimlerin müteveli olacağını belirlemişti. Buna göre yaşadıkça tevliyeti kendi üzerine alan vâkıf, sonra evlatlarına, evlatlarından kimse kalmazsa Pir Hüseyin Bey oğlu Ahmet Bey ve oğullarına, Ahmet Bey neslinden kimse kalmaz ise kardeşinin oğlu Ahmet oğlu Hüseyin oğlu Ömer'e ve onun evlatlarına bırakmıştı (Ek 1, 2, 3, 6, 7). Vâkıf, kendi nesli içinden güzel ahlak sahibi olanlar ile vakfı iyi idare edebileceklerin müteveli olmasını *aslah*³⁵ kelimesiyle ifade etmişti (Bkz. Berki 1966: 6). Bununla birlikte vâkıf, evladının derecelerine göre bu görevi yapacaklarını *batnen ba'de batnin* şeklinde ifade etmiştir ki, bu şekilde evlada meşrut vakıfta, ön batında olanlar şarttan istifade edebilirdi. *Karnen ba'de karnin* ifadesi ise devir devir anlamına gelmekle birlikte vâkıfın şartı gereği önceki ve sonraki batınlardaki evlatların gelire hak kazandığını gösterirken *neslen ba'de neslin* ifadesi ise, nesil nesil anlamına gelmekle birlikte dereceye göre istifade yerine, evlatların hepsinin eşit şekilde tasarrufunu göstermektedir (Berki 1966: 8, 30, 44). Vakıfta görev alacak evladı kalmadığı takdirde ise, şehrin hakiminin kararıyla birinin atanması vakfiyeye kaydedilmiştir ki bu, vakfın sonsuza kadar yaşayacağına olan inançtan kaynaklanmış olmalıdır.

Vâkıfın şartına göre, tevliyet görevine yapılan tayinlerde *batn-ı evvelde* bulunmak önemli bir

33 1644 yılında, Turgutoğlu evkafından yıllık 35 akçe kira bedeliyle tutulan dört evlek miktarı boş arazinin tasarrufu da müteveli tarafından mahkemede, bedeli karşılığında verilirken geliri de mütevelliyeye teslim edilmişti (KŞS 7: 41-1).

34 Turgutoğlu vakıflarının tevliyet görevinin dörtte üçü üzerinde olan kişiye boşta kalan diğer hissenin de verilmesi, Konya naibi ve Konya kadısı tarafından bildirilince evkaf-ı hümayun müfettişinin de bu konuda verdiği ilam üzerine evkaf-ı hümayun nazırının telhisi gereği bu kişiye berat verilmişti (BOA, *EV.MH* 508/69).

35 Belli özelliklere sahip kişilerin vakıfta görev almasını istemesi, vakfın güzel idare edilerek uzun yıllar faaliyette bulunmasını temin etmek amacıyla yapılmış olmalıdır.

kriter olarak ele alınırdı (BOA, *EV.MH* 444/126). Atamalarda bu görevi yürüten kişi öldüğü zaman tevliyet, oğullarına geçer, oğullarından bir veya birkaçının ölümü üzerine ise, ortak olarak görevi yürüten kardeşlere, görev verilirdi (BOA, *EV.MH* 444/127). Batn-ı evvelde bulunmak, Sultan Hatun'un vakfiyesindeki şartlardan biri olduğundan, bu vakfın yöneticiliğini yapacak kişilerde aranan bir kriterdi. Bundan dolayı Sultan Hatun'un, önce kendisinin sonra da ismini saydığı akrabalarının vakıftan istifadesini şart koşması, vakfın aile vakfı özelliğini ortaya koymaktadır.

M. Zeki Oral vakfiye ile ilgili verdiği bilgilerde, Sultan Hatun, vakfın gelirlerinin 1/6'sını mütevellî olanlara, 5/6'sını ise yedi parçaya bölerek türbede pazar ve cuma geceleri Kur'an okuyup haftada bir defa hatim edecek olan hafızlara eşit olarak verilmesini şart koşmuştur (Oral 1956: 34) demektedir. Fakat Kur'an-ı Kerim okuma günleri vakfiyede "yevmi'l-isneyn ve'l-hamsîn" şeklinde geçmektedir ki Arapça'da ikinci gün pazartesi ve beşinci gün perşembeyi ifade etmektedir. Bu durum 1476 tarihli vakıf defterinde de belirtildiği şekilde verilmiş olup mütevellî ve hafızların hisseleri ile hafızların pazartesi ve perşembe günleri hatim yaptıkları "...cihet-i tevliyet sūdüs, baki huffazı [düşenbih ve pencüşenbih]³⁶ hatmederler" şeklinde yazılmıştır³⁷ (Uzluk 1958: 20; Konyalı 1997: 772). 1584 yılında *cihet-i tevliyet evlâd-ı vâkifa meşrût sūdüs mahsul* olarak yazılmıştır (TKGMA, *TD* 584: 30b). Bu kayda göre de Sultan Hatun neslinden olanlara şart koşulan tevliyet görevi karşılığında vakıf gelirlerinin 1/6'sı mütevellî olanlara aitti.

17 Kasım 1701 tarihinde vakfın³⁸ mütevellîsi Nuh Bey ibn Mustafa Efendi idi (TKGMA, *TD* 584). Turgutoğlu evladından Ahmet Bey, Ömer Bey, Sultan Hatun, Bağdat Hatun, Fekıyye Hatun, Hasan Bey ve Nefise Hatun vakıflarının tevliyetine mutasarrıf Seyyid Mehmet bin Seyyid Mehmet

ölünce, yerine Seyyid Ahmet, es-Seyyid Mustafa ibn es-Seyyid Mehmet ile es-Seyyid Halil bin Hasan atanmıştı. Ancak *aslah ve erşed* evlattan olan ve atama yapıldığı zaman başka şehirde bulunan Seyyid el-Hâc Mustafa bin Seyyid el-Hâc Osman buna itiraz etmişti. Bunun üzerine şahitlerin dinlenmesiyle durum anlaşıldığından, Konya naibinin arzı ve reisülküttabın ilamı üzerine 14 Ekim 1807'de iştiraken atanmışlardı (VGMA, *d.* 272: 135). 9 Şubat 1815 tarihli atama kaydında ise, aynı vakıfların tevliyeti, vâkif evladından olan es-Seyyid el-Hâc Mustafa bin Seyyid el-Hâc Osman ile 'ammizâdeleri es-Seyyid Ahmet Bey ve es-Seyyid Mustafa Bey ibn Mehmet Bey üzerinde iken, Seyyid el-Hâc Mustafa ölünce üzerine kayıtlı bulunan hisse ortaklarına devredilmişti (VGMA, *d.* 2178: 129-114; BOA, *EV.HMH.d* 7944). Verilen örnekte görüldüğü üzere, her vakfın ayrı ayrı mütevellîsi yoktu. Turgutoğlu Türbesi'ne yapılan vakıfların tamamının mütevellîleri aynı kişi ya da kişilerdi. Böyle bir durum 1853-1854 yılında da görülür. Verilen tarihte vakıfların tevliyeti, Seyyid Halil ibn Hüseyin ile Seyyid Mustafa Halife ibn Mehmet adlı kişiler üzerinde iken Seyyid Halil'in ölümü üzerine Seyyid Mustafa'ya *batn-ı evvelde evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı vâkifûn olduğundan* boşta olan hisse de verilmişti (BOA, *EV.MH* 508/69). Yani tevliyet görevi, "kayd-ı hayat" şartıyla verilmekte ve ölüm gibi nedenlerle boşalan görev vakfiyedeki şart gereği atama yapılmaktaydı.

1872'de Turgutoğlu Ahmet Bey, Sultan Hatun, Bağdat ve Nefise Hatun vakıflarının mütevellîleri Mehmet, Nuh, Mustafa ve Hüseyin adlı kişilerdi³⁹ (VGMA, *d.* 3183: 008). Elimizdeki belgeden anlaşıldığı üzere, dört vakfın görevli mütevellî, nazır ve cüzhân gibi görevlilerinin aynı kişiler olduğu ve her bir vakıftan vazifeleri karşılığı ayrı ayrı ücret aldıkları anlaşılmaktadır. Bu insanlara farklı vakıflarda görev verilmesinin nedeni, onların daha çok ücret alarak geçimlerini rahatça sağ-

36 Düşenbe ve pencşenbe olmalıdır.

37 XVI. yüzyılın ilk yarısında, vakıftaki tevliyet görevine 1.930 akçe masraf kaydedilmişti (Kahraman 2009: 93).

38 1584 tarihli Karaman evkaf defteri içerisinde bulunan perakende bir vesika olan bu kayıttaki vakıf, Turgutoğlu Sultan Hatun binti Yusuf Şah Bey Darülhuffazi olarak yazılmıştır.

39 26 Haziran 1861 tarihinde, taht değişikliği nedeniyle *umûmen tecdîd-i berât olunmak kâ'ide-i mer'iyye-i saltanat-ı seniyyeden olduğuna binâen* Sultan Hatun ve diğer vakıfların mütevellîleri olan Mehmet, Mustafa, Nuh ve Hüseyin'in ellerindeki 3 Mart 1858 tarihli eski beratları yenilenmişti (BOA, *EV.MH* 1137/126). Belgede isim Hasan olarak yazılmış ama diğer belgede Hüseyin olarak yazıldığından Hüseyin olarak alınmıştır.

lamalarını ve işlerine konsantre olmalarını temin etmeye yönelik olmalıdır. *Ber mûceb-i teâmül-i sūdüs mütevellî* şeklinde ifade edilen bu kişiler, dört vakıftan toplamda 670 kuruş ücret almışlardı.

4.2. Nâzır

Mütevellinin tasarruflarına nezaret etmek üzere vâkır ya da hâkim tarafından görevlendirilen nazır (Berki 1966: 44), vakıflarda görev yapan kişilerdendi.⁴⁰ Mütevellî nazırın görüşünü almadan vakıf üzerinde bir tasarrufta bulunamazdı (Akgündüz 2013: 359). Nazır, vakıf ve mütevellî ile yakından ilgilenir, harcamaları kontrol edip usulsüzlükleri bildirirdi. Kısaca söylemek gerekirse nazır, vakfın idaresini denetleyen görevliydi.

XVI. yüzyılın ilk yarısında, Sultan Hatun Vakfı'nda öşrün yarısı karşılığında bir nazır görevlendirilmişti⁴¹ (Kahraman 2009: 93). Ancak görevlinin sadece bu vakfın nazır olduğunu söylemek mümkün değildir. Türbeye yapılan diğer vakıfların nazır da aynı olmalıdır.⁴² Konya'da bulunan Turgutoğulları'ndan Ömer Bey, Ahmet Bey, Nefise Hatun, Bağdat Hatun, Sultan Hatun vakıflarının yıllık bir hisse galle ile nazırları olan İbrahim ve Cafer'in görevdeki kusurları nedeniyle yerlerine Eylül 1644 tarihinde Hasan, nazır tayin edilmiştir (KŞS 9: 176-1). Ömer Bey, Nefise Hatun, Bağdat Hatun ve Sultan Hatun vakıflarının birlikte görülen hesabında, nazır olarak Bekalızade Hacı Mustafa Efendi'ye bu vakıflardan toplam 352 kuruş 10 para, Bekalızade Abdurrahman Efendi'ye ise 302 kuruş ödeme yapılmıştır (VGMA, d. 3183: 008). Bu bilgiden de anlaşılıyor ki vakıfların hepsinin nazır aynı kişilerdir. Dolayısıyla Sultan Hatun Vakfı'na ayrı bir nazır ataması yapılmamıştır. Zira vakfiyede de nazıra dair bir kayıt yoktur.

40 Vakıflarda bu şekilde görevlendirilen nazır adı verilen görevliler denetim yaptığı gibi yargı yetkisine sahip hakimlerin de vakıf malları üzerinde kontrol ve teftiş yetkileri vardı. Dolayısıyla vakfın mütevellîleri bazı tasarrufları yapabilmek için hakimlerin görüşünü almak zorundaydı (Akgündüz 2013: 360).

41 Aynı tarihte vakıfta kapıcı anlamına gelen ve vakfı açık kapayan kişi olan bevvab da görevlendirilmişti (Berki 1966: 9).

42 XVI. yüzyılın ilk yarısında, Bağdat Hatun Türbesi Vakfı'na da "nısf-ı öşr" 94 akçe ile bir nazır yazılmıştı (Kahraman 2009: 94). Ancak nazırların isimleri zikredilmediğinden görevlilerin aynı olup olmadığı anlaşılabilir.

4.3. Câbî

Vakfın gelirlerini toplayan ve bir nevi tahsildarlık görevini yapan (Sertoğlu 1986: 60) câbîler, tuttıkları defterlerini vakıf mütevellisine göstermeye ve hesap vermeye, mütevelliler de bu hesapları kadiya verip tasdik ettirmeye mecburdu (Pakalın 1993: 253).

Sultan Hatun Vakfı'nda görevli câbîye dair ilk kayıt, XVI. yüzyılın ilk yarısına aittir (Kahraman 2009: 93). Ancak görevliye dair fazla bir bilgi mevcut değildir. Ocak 1737'de, Konya'da Turgutoğlu Pîr Hüseyin Bey evladından Sultan Hatun, Bağdat Hatun ve Nefise Hatun Vakıfları'nın *bâ-mu'ayyene* câbîsi olan Veliyüddin'in ölümü üzerine yerine damadı Seyyid Hüseyin bin Seyyid Mahmut atanmıştı (VGMA, HD 1125: 21b). Mart 1770 tarihinde ise aynı vakıfların *bâ-mu'ayyene* câbîsi Seyyid Hüseyin bin Seyyid Mahmut'un beratı yenilenmişti (VGMA, HD 1216: 27b). Yine 1 Ağustos 1811'de adı geçen vakıfların cibayeti, Seyyid Abdülkadir bin Seyyid Süleyman ile Seyyid Ali bin Seyyid Yusuf adlı kişilerin tasarrufundayken, Seyyid Abdülkadir'in ölümü üzerine oğulları Seyyid Mehmet ve Seyyid Hüseyin, nâibin arzı üzerine göreve atanmışlardı (VGMA, HD 556: 9). Verilen örneklerde görüleceği üzere üç vakfın câbîsi aynı kişilerdi.⁴³ Bu durumu diğer kayıtlardan da teyit etmek mümkündür. Böyle bir uygulamanın nedeni, vakıftaki görevleri aile içinde tutmaktır. Başka bir ifadeyle vâkıfın bu konudaki şartlarını yerine getirmek ve vakıflarda görev yapanlara iyi bir ücret vermek amacıyla uygulanmıştır. Bu üç vakfın tahsildarlığını yapan görevliler, maaşlarını da bu vakıflardan almışlardı. Câbîlerin ücretleri aynı ya da nakdî olarak ödenebilirdi.⁴⁴ Nitekim Bursa İsa Bey Evkafı cibayetine tayin edilen Mehmet Halife'ye günlük üç akçe ücretin yanı sıra yılda üç

43 2 Ekim 1827 tarihinde de bu üç vakfın câbîliğini es-Seyyid Ali bin Yusuf, es-Seyyid Mehmet ve Seyyid Hüseyin adlı kişiler yapmaya devam etmişti (VGMA, d. 2178: 132; BOA, EV.HM-H.d 7944).

44 Turgutoğlu Hüseyin Bey evladından Sultan Hatun, Bağdat Hatun, Nefise Hatun, Ömer Bey ve Ahmet Bey vakıflarını mahsullerinden almak üzere cibayet, en'am-hân, cüzhân ve fetih-hânlık görevlerini yerine getiren Seyyid Ali Halife'nin ölümü üzerine oğulları Seyyid Musa, Seyyid Yusuf, Seyyid Abdulhay ve Seyyid Eyüp halifelere verilmesi için 22 Ocak 1843 tarihinde ilam verilmişti (BOA, EV.BKB 125/29).

müd buğday ve üç müd arpa tahsis edilmişti (İpşirli 1992: 529).

4.4. Kâtip

Kâtip, vakfa giren çıkan erzak ve eşyayı hususi defterlerine kayıt eden kimseye denir (Ünal 2011: 387). Başka bir ifadeyle kâtip, vakfın bütün gelir ve giderlerini deftere kaydeden görevlidir denilebilir. Sultan Hatun Vakfı'nın yıllık bir hisse galle⁴⁵ ile kâtipliğini yapan Seyyid Abdülkadir bin Seyyid Süleyman'ın ölümü üzerine yerine oğulları Seyyid Mehmet ve Seyyid Hüseyin 31 Ağustos 1800'de⁴⁶ kitabete atanmıştı (VGMA, HD 556: 9). Vakfın kâtibi olan bu kişilerin aynı zamanda câbîlik görevini de yürüttüğü görülmektedir (VGMA, HD 554: 19). Vakfa ait farklı görevlerin aynı kişilere verilmesi, yukarıda da belirtildiği üzere, görevlerin aile içinde tutulmak istenmesindedir. Bununla birlikte vakıf çalışanlarına farklı görevler verilerek iyi ücret almaları sağlandığından onların işlerini daha düzenli ve hatasız yapmaları amaçlanmış olmalıdır. Bunun dışında böyle bir uygulamanın amacı, görevlilerin daha çok ücret almasının yanı sıra yapabilecekleri suiistimallerin de önüne geçilmek istenmiş olmasındandır.

4.5. Cüzhân

Kur'an'ın bölümlerine atfedilen "cüz" kelimesiyle okuyan anlamına gelen "hân" kelimesinden oluşan cüzhân, belli bir ücret karşılığında camilerde veya türbelerde Kur'an-ı Kerim'den birer cüz okuyan kimse⁴⁷ anlamına gelmektedir (Sertoğlu 1986: 69; Ünal 2011: 156). Kur'an-ı Kerim'in otuzda biri olan her bir cüz, yirmişer sayfadan oluşur. Cüz kelimesinin çoğulu olan ecza ise, bir kitabın ciltlenmemiş parçası veya ciltlenmemiş hali manasında kullanılır (Sertoğlu 1986: 93). O halde cüzhân; camilerde, darulhuffazlarda, türbelerde ya da tekke ve zaviyelerde belirli günler-

de ücreti karşılığında Kur'an-ı Kerim'den bir cüz başka bir ifadeyle 20 sayfa okuyan görevlilere denirdi. Cüzhân, mütevellinin ya da naibin arzı⁴⁸ üzerine verilen berat⁴⁹ ile atanırdı (KŞS 57: 152-1, 166-2). Göreve atanan kişilerin görev yapamayacağı durumlarda vekâleten bu işe başkaları getirilebilirdi. Babasının yerine göreve atanan çocuğun küçük olması nedeniyle, yerine *bî'n-niyâbe* görevi yerine getirecek bir kişi atanabilirdi (BOA, EV.MH 766/17). Bu şekilde ataması yapılan zat, görevi çocuğun yerine vekâleten yürütürdü.

Vakfiyesine göre altı hisseye ayrılan vakfın gelirlerinin 5/6'sı eşit şekilde yediye ayrılarak türbede pazartesi ve perşembe günü Kur'an okuyan, Allah'ın kelamını her hafta bir kere hatmeden hafızlara ve tecvitle Kur'an okuyuculara ayrılmıştı. Hafızlardan tembellik eden, görevini yapmayan ve görevine devam etmeyen kişiler, türbeden çıkarılır, yerine Kur'an'ı haftada bir sefer hatmetmeyi ihmal etmeyen bir başkasına görev verilir. Adı geçen türbedeki hafızlar; Vâkife'ye, babalarına, yüce emirlerin atalarına, özellikle bütün müminlere dua ederlerdi (Ek 7).

Sultan Hatun Vakfı'nda, XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar yedi cüzhân görev yapmaktaydı. Bu tarihten sonra cüzhân sayısı 12'ye çıkarılmış ve bunlara 3.720 akçe ücret ödenmişti (Kahraman 2009: 93). Ancak 1584 yılında vakıfta yedi cüzhânın görevli olduğu tekrarlanmıştı (TKGMA, TD 584: 30b). Bu anlamda vakıfta bir istisna dışında yedi cüzhânın görevli olduğunu söylemek mümkündür.

48 Turgutoğlu Ömer Bey vakfından almak üzere bir hisse galle ile cüzhân olan es-Seyyid Süleyman ölünce yerine büyük oğulları es-Seyyid Mehmet ve es-Seyyid Hüseyin Konya naibinin arzı üzerine 24 Mayıs 1828 tarihinde atanmıştı (BOA, C.EV 77038). Naibin arzının atamadaki yerini göstermesi yanında görevin aile içinde kalması da dikkat çekmektedir. 30 Nisan 1841'de, "Konya naibinin arzı, muhasılın inhası ve evkaf-ı hümayun nazırının ilamı" üzerine cüzhân atamaları ile ilgili tezkire yazılmıştı (BOA, EV.EVM 74/52).

49 Turgutoğlu Ahmet Bey Darulhuffazı Evkafı mahsulünden almak üzere günlük bir akçe ile cüzhân olan Hafız Seyyid Mehmet Tahir Halife vefat edince görev, amcası es-Seyyid Mustafa Efendi'ye verilmişken İstanbul'da bulunan ve tüccar taifesinden olan İbrahim adlı kişi vazifeyi üzerine almıştı. Bunun üzerine Turgutoğlu Evkafı mütevellisi olan es-Seyyid Mehmet arzında *bundan akdem mütevellî arz olunmadıkça berat tevcih olunmamak üzere emr-i âlişân dahi sadır olunmuşken* diye belirtince 14 Nisan 1798 tarihinde Mustafa'nın atanması (BOA, C.MF 6809), atamalarda mütevellinin arzının önemli bir şart haline geldiğini göstermektedir.

45 Mahsul ve faide anlamına gelen galle vakif istilahında, menkul ve akar nevinden olan vakıfların varidatı, geliri manasındadır (Berki 1966: 18).

46 1 Ekim 1827 tarihinde hala bu görevde idiler (VGMA, d. 2178: 131; BOA, EV.HMH.d 7944). Bu durum herhangi bir suiistimal olmadığı sürece uzun süre aynı kişilerin vakıflarda görev yapabildiğini göstermektedir.

47 ... *bir cüz-i şerif tâlisi...* (KŞS 59: 119-3) şeklinde de kullanılmıştır.

Konya'da bulunan merhum Turgutoğlu Evkafı mülhakatından Sultan Hatun Vakfı köylerinden Suvarık ve Zulmanda gelirlerinden yıllık 4,5 hisse galle ile cüzhân olan İshak Halife ölünce Mehmet oğlu Hafız İbrahim her yönüyle bu göreve uygun olduğundan kadısının arzı üzerine Şubat 1761'de atanmıştı⁵⁰ (KŞS 100: 115-1; 145-1). 27 Aralık 1769 tarihinde Konya merkezde bulunan Turgut, Hasan Bey ve Nefise Hatun evladından Hasan ve Ahmet Bey ile Sultan Hatun, Bağdat Hatun ve Fekiyye Hatun evkafından günlük bir akçe vazife ile cüzhân olan İsa oğlu Veliyüddin'in ölümü üzerine görev Derviş Hafız İbrahim Halife'ye tevcih olunmuştu (KŞS 62: 124-1).

Konya'daki Ahmet Bey, Ömer Bey, Sultan Hatun, Bağdat Hatun, Fekiyye Hatun, Hasan Bey ve Nefise Hatun vakfından almak üzere senede "nim müd hinta" ile müteveffiye Sultan Hatun'un ruhu için "nisf hisse" cüzhân olan Seyyid Abdurrahman ve Seyyid Abdullah ibn Seyyid Mehmet, 31 Mayıs 1806'da hala cüzhânlık vazifesini sürdürdüklerine göre, (VGMA, d. 2178: 132; BOA, EV.HMH.d 7944) belirtilen tarihten önce bu görevde buldukları ortadadır. 26 Eylül 1811 tarihinde ise, Turgutoğlu ailesine ait vakıflarda görevli bulunan cüzhânların yedi vakıftan ücret aldıkları görülmektedir.⁵¹ Vakıfları bu şekilde tasarruf eden es-Seyyid Abdülhâyy bin Mesnevîhân-zâde es-Seyyid Musa'nın ölümü üzerine görev, amca çocukları es-Seyyid Abdülkadir bin Seyyid Süleyman ile es-Seyyid Ali bin Yusuf'a geçmiştir (VGMA, d. 2178: 130-116; BOA, EV.HMH.d 7944).

Seyyid Abdülkadir'in vefatı üzerine, 1 Ağustos 1811'de, naibin arzıyla görevin oğulları Sey-

yyid Mehmet ve Seyyid Hüseyin'e tevcih edildiği (VGMA, HD 556: 10) hurufat defterlerinde kayıtlıdır. Mehmet ile Hüseyin, vakfın kitabet ve ciba-yet görevleri yanı sıra cüzhânlık görevini de yürütmüşlerdi.⁵² 11 Eylül 1827'de ise, Sultan Hatun vakfından almak üzere bir hisse galle ile Sultan Hatun Türbesi'nin cüzhânı olan es-Seyyid Mehmet bin es-Seyyid Hafız Ahmet ölmüştü. Hafız Ahmet'in çocuğu olmadığından yerine es-Seyyid Hafız Abdullah bin Abdullah, Suvarık ve Zulmanda köyleri mahsullerinden bir hisse galle almak üzere cüzhân olmuştu (VGMA, d. 2178: 131 BOA, EV.HMH.d 7944). 1 Ekim 1827 tarihinde Sultan Hatun'un vakfettiği *eczâ-i şerif*esinden bir hisse galle ile cüzhânlığa bir kıta berat ile es-Seyyid Abdülkadir bin Seyyid Süleyman ve es-Seyyid Ali bin es-Seyyid Yusuf mutasarrıflar idi (VGMA, d. 2178: 131, 132; EV.HMH.d 7944). Suvarık ve Zulmanda köyleri mahsulünden günlük beş akçe ile Sultan Hatun Türbesi'nde cüzhân olan es-Seyyid Mehmet ve es-Seyyid Hüseyin ibn es-Seyyid Abdülkadir adlı kardeşler 27 Mart 1828 tarihinde hala görevdeydi (VGMA, d. 2178: 131; BOA, EV.HMH.d 7944).

22 Temmuz 1837'de⁵³ Turgutoğlu Türbesi'ne ait vakıfların çeşitli alanlarında Seyyid Mehmet ve Seyyid Hüseyin adlı kişiler görev almıştı. Seyyid Hüseyin'in ölümü üzerine yaptığı görevlere oğlunun atanması, vakıftaki cüzhânlık vazifesinin babadan oğla geçen bir sistem halinde uygulandığını göstermektedir. Ayrıca vakıflarda bu görevliler hangi vakıfta iş görüyorsa ücretini de o vakıftan almışlardı (Ek 5; VGMA, d. 2178: 130-115). Sultan Hatun vakfında cüzhânlık görevini yürüten biri,

50 Cüzhân görevine atanmayla ilgili vakıfta usulsüzlük yapıldığına dair kayıtlar da vardı. 1761'de bir hisse galle ile cüzhân olan Seyyid Hafız Mehmet ölünce yerine atanan Hafız Ali görevdeyken Seyyid Mustafa isimli kişi, görevi bir şekilde üzerine berat ettirmişti. Ancak eski kayıtlar incelenince görev Hafız Ali'ye verilmiş ve ikinci ve beşinci günlerde görevi yerine getirmesi emredilmişti (KŞS 100: 148-5).

51 Sultan Hatun Vakfı'ndan yıllık bir hisse galle, Ömer Bey Evkafı Eldaş Köyü'nden yıllık bir hisse galle, Sultan Hatun Vakfı'ndan senelik bir hisse galle, Turgutoğlu Eczası'ndan günlük bir akçe vazife, Turgutoğlu Ahmet Bey Vakfı Hoydus Köyü mahsulünden bir hisse galle, Nefise Hatun Vakfı'ndan bir hisse galle, Sultan Hatun Vakfı'ndan bir hisse galle ile cüzhân olmak üzere toplamda yedi adet eczâ-yı şerife cihetine mutasarrif olmaktadır.

52 Fazla sayıda ve farklı personeli bulunan birimlerde, personelin görevine gelip gelmediğini, gelenlerin de üzerine düşen hizmetleri yapıp yapmadıklarını takip edip müteveffiye bildirmekle görevli olan kişilere noktaî ya da noktacı denir. Sayıları çoğunlukla kabarık, görev yapacakları yer ve zaman ile okuyacakları ayet ve sureler çok farklı olan cüzhânlar arasında da noktacılar bulunmaktaydı (Pay 2002: 493). Ancak Turgutoğlu vakıflarına ait böyle bir kayıt tespit edilememiştir. Bu durum vakıflarda bu görevi yapacak görevli yoktur şeklinde anlaşılmalıdır. Zira birçok vakıftan ve görevliden oluşan bu vakıfların görevlerinin yapılıp yapılmadığını tespit eden bir görevli olmalıdır. Muhtemelen bahsedilen vakıflarda bu görevi de müteveli adı verilen yöneticiler yerine getirmiş olmalıdır.

53 29 Haziran 1837 tarihinde bu konuda verilen ilamla ilgili bkz. BOA, EV.THR 77/99.

aynı zamanda Hondi Hatun Vakfı'nda cüzhânlık ve kâtiplik de yapabiliyordu (BOA, *EV.MH* 124/36). Abdülkadir, Hüseyin ve Mahmut Efendi isimli görevliler; Turgutoğlu Ömer Bey vakfından 70, Bağdat Hatun Vakfı'ndan 51, Nefise Hatun Vakfı'ndan 218 ve Sultan Hatun Vakfı'ndan 254 kuruş olmak üzere toplam 593 kuruş cüzhân ücretinin 94 senesi bedellerinden hisselerine isabet eden 593 kuruşunu Konya Mal Sandığı'ndan aldıklarına dair üç cüzhânın mühürlerinin de bulunduğu 2 Ocak 1879 tarihli senet kaydı bulunmaktadır (BOA, *EV.MH* 1972/457).

Cüzhânlar, aynı ya da nakdi ücret alırlardı.⁵⁴ Nakdi olarak aldıkları ücretler günlük ya da yıllık olarak verilir (BOA, *EV.MH* 124/36). Nakdi olarak verilen günlük beş akçe cüzhânlık ücreti, vakfa bağlı köylerden tahsil edilen gelirden ödenmişti (VGMA, *d. 2178*: 131; BOA, *EV.HMH.d* 7944; Ek 4).⁵⁵ Aynı olarak verilen ücretler ise, Sultan Hatun Vakfı mahsulünden elde edilen gelirlerden almak üzere bir hisse galle ile (BOA, *EV.BKB* 98/56) ya da vakıf köylerinden toplanan mahsullerden almak üzere 4,5 galle hisse ile şeklinde ifade edilmiştir (BOA, *EV.EVM* 74/52). Vakfiyede ve 1584 yılı evkaf defterinde belirtildiği üzere vakfın gelirlerinin 5/6'sı yedi parçaya bölünerek türbede görev yapacak yedi cüzhâna verilmiştir. Bu görevliler de aldıkları bu gelir karşılığında Kur'an-ı Kerim'i hatmetmekle meşgul olacaklardı (Ek 6: satır 19; TKGMA, *TD* 584: 30b).

Sonuç

Vakfiyesine göre Sultan Hatun, vakfettiği köylerin gelirlerini kendi ruhu için pazartesi ve perşembe günleri Kur'an-ı Kerim'den bir cüz okunması şartıyla Turgutoğlu Türbesi'ne vakfetmişti. Sultan Hatun'un gelirlerini vakfettiği köyler, Zengicek'e bağlı Zulmanda ve Suvarık idi. Bu köylerin gelirle-

rinin 1/6'sı müteveli olanlara 5/6'sı ise yedi parçaya bölünerek türbede görev yapan cüzhânlara verilmekteydi. İncelediğimiz Sultan Hatun vakfiyesinde müteveli ve cüzhân dışında bir görevliye değinilmemiştir. Ancak câbî ve kâtip ile ilgili bilgiler, vakfiyede geçmemekle birlikte, daha sonra yapılan atama kayıtlarında ortaya çıkmaktadır.

Turgutoğulları'ndan Sultan Hatun'a ait bir türbenin olduğu tahrir kayıtlarında ve diğer belgelerde geçmiştir. Bu kayıtlara göre türbe, Konya'dadır. Ancak türbenin Konya içindeki yeri hakkında bir kayıt yoktur.

Sultan Hatun'a ait vakfiye kayıtları ile sonradan yapılan atama kayıtlarında, vakfa ait görevlerin aile içinde kalmasına dikkat edildiği görülmektedir ki, bu vakfiyede vâkıfın da üzerinde durduğu şartlardan biriydi. Bu şekilde davranılarak sağlığında kendisine ve ölümünden sonra aile fertlerine iş imkanı sağlayan bir vakıf ortaya çıkarılmıştı. Bu sayede aile bireylerine güvenli bir gelecek temin edilmeye çalışılmıştı. Yine vakfa ait farklı görevlerin aynı kişilere verilmesi, görevlerin aile içinde tutulmak istendiğini göstermekle birlikte, vakıfta çalışanlara farklı görevler verilerek iyi ücret almaları temin edilmek suretiyle tamamen işlerine konsantre olmaları amaçlanmıştı. Bununla birlikte aile fertlerinin istifadesine sunulan vakıf, vakıftan istifade etmek arzusunda olan aile fertlerini de bir arada tutmuş ve ailenin dağılmasını önlemişti. Aynı zamanda vakıfta görev almak için bazı özelliklerin aranması, ailenin eğitimine ve ahlak anlayışına katkı sağlamıştır.

Sultan Hatun vakfına ait kayıtlar incelendiğinde ismi değişen ya da değişmeyen yer isimlerini de tespit etmek mümkün olmuştur. Farklı şekillerde yazılan Zıvarık adlı yerleşim yeri bugünkü Altnekin; Maydos adı verilen yer ise Altnekin ilçesinin Yenice Mahallesi adını almıştır. Vakfiye ile birlikte diğer belgeler yerleşim yerlerinin isimleri ile idari anlamda meydana gelen değişiklikleri de takip etmemize imkân vermektedir.

54 Cüz okumak mukabilinde verilen atıyyeye, cüzhânlık vazifesi denir (Berki 1966: 10).

55 1872'de Ömer Bey, Nefise Hatun, Bağdat Hatun ve Sultan Hatun Vakıfları'nda cüzhân olan Ahmet, Salih, Rıza ve Hacı Emirzadelere toplam 353, Eyüp, Abdülhay ve Ahmet'e 333, cüzhân ve buk'adar Ahmet Kalender Efendi'ye 583 kuruş 20 para, cüzhân Mehmet ve Mehmet Memiş'e 368 kuruş ödenmişti (VGMA, *d. 3183*: 008).

Kaynaklar

1. Arşiv Kaynakları

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet Evkâf (C.EV): 77038.

Cevdet Maarif (C.MF): 6809.

Evkâf-Başkitabet (EV.BKB): 98/53, 125/29.

Evkâf Evamir-i Maliye (EV.EVM): 74/52.

Evkâf-ı Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri (EV.HMH.d): 7944.

Evkâf-Muhasebe (EV.MH) 98/56, 124/36, 444/126, 444/127, 496/89, 496/90, 508/69, 766/17, 1137/126.

Evkâf-Tahrirat (EV.THR) 77/99.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d): 241

Tapu Tahrir Defterleri (TT.d): 455.

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) I (1996). Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:32.

1.2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defterleri (VGMA d): 272, 582/1, 897, 2178, 3183.

Hurufat Defterleri (HD): 554, 556, 1125, 1140, 1216.

1.3. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGMA)

Tapu Tahrir Defterleri (TD): 149, 565, 584.

1.4. Konya Şer'îye Sicilleri (KŞS): 7, 9, 57, 59, 62, 100.

1.5. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

Muallim Cevdet Yazmaları, MC.O.116/1.

2. Kitaplar, Tezler ve Makaleler

Akgündüz, Ahmed (2013). *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Aköz, Alaaddin (1992). *XVI. Asırda Karaman Kazâsı*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Ayas, Namık (1942). "Zıvarık Köyü", *Konya Dergisi*, S.45, Konya, 59-70.

Beldiceanu, Nicoara (1985). *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Teori Yayınları.

- Berki, Ali Himmet (1966), *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı.
- Ceran, Ahmet Şeref (2000). "Osmanlı Döneminde XVI. Asırda Karaman Eyaleti, Zengicek Nahiyesi ve Zıvarık (Altınekin)", *Yeni İpek Yolu Dergisi*, Özel Sayı 3, 162-184.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Konya, 1973 İl Yıllığı (1973)*. Konya: Yeni Kitap Basımevi.
- Dülgerler, Osman Nuri (2006). *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*, Ankara: TTK Yayınları.
- Erdoğan, M. Akif (2006). *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Erdoğan, Mehmet Âkif (2003). "Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar-II-", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII, S. 2, 99-140.
- Ferid Bey-Mehmed Muhlis Bey-Faik Bey (1339). *Konya ve Rehberi*, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanî Şirketi.
- Halil Edhem (1330). "Karaman Oğulları Hakkında Vesâik-i Mahkûka", *TOEM*, S. 13, İstanbul, 821-836.
- İpşirli, Mehmet (1992). "Câbi", *DİA*, VI, İstanbul, 529-530.
- Kahraman, Seyit Ali (2009). *XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilâyeti Vakıfları*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Konyalı, İbrahim Hakkı (1997). *Âbideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Ankara: Burak Matbaası.
- Köylerimiz (1968)*. Ankara: İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü.
- Miroğlu, İsmet (1975). *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, Anadolu Yakası Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, İstanbul: Üçler Matbaası.
- Oral, M. Zeki (1956). "Turgut Oğulları Eserleri-Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 3, Ankara, 31-65.
- Öztürk, Nazif (2006). "Mütevelli", *DİA*, XXXII, İstanbul, 217-220.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, II, III, İstanbul: MEB Yayınları.
- Pay, Salih (2002). "Klasik Dönem Osmanlı Külliyyelerinde Personel Sistemi", *Türkler*, X, Ankara, 491-509.
- Sertoğlu, Midhat (1986). *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları.
- Son Teşkilât-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları (1928)*. İstanbul: Dahiliye Vekâleti Yayınları.
- Sümer, Faruk (2012). "Turgutlular", *DİA*, XLI, İstanbul, 420-421.
- Sümer, Faruk (1962). "Türkiye Kültür Tarihine Umumî Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XX, S. 3-4, Ankara, 213-244.
- Şaşmaz, Musa (2014). *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, C. X, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzluk, F. Nafiz (1958). *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.

Ünal, Mehmet Ali (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Yediyıldız, Bahaeddin (1985). *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yediyıldız, Bahaeddin (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yörük, Doğan (2005). *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Konya: Tablet Kitabevi.

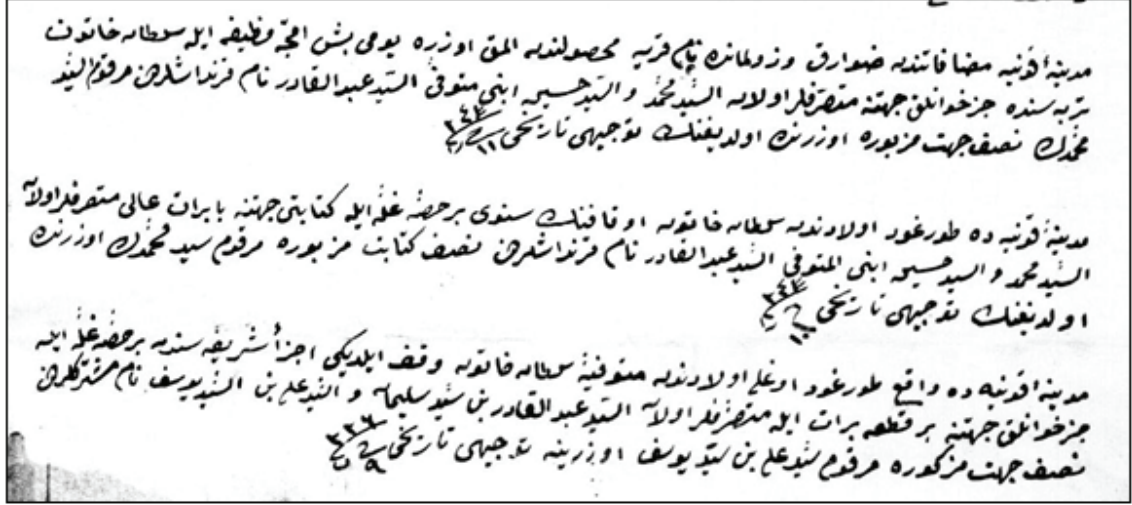
Ek 1: Sultan Hatun'un 1446 Tarihli Vakfiyesi Sûreti (VGMA, d. 582/1, 237:166)

Ek 3: Sultan Hatun'un 1446 Tarihli Vakfiyesi Sûreti (BOA, EV.HMH.d 7944).

Ek 4: Sultan Hatun Vakfiyesinin Altındaki Atama Kayıtları (BOA, EV.HMH.d 7944).

Ek 5: Turgutoğlu Evladı Vakıflarına Yapılan Atama Kayıt Örneği (BOA, EV.HMH.d 7944).

Nezâret-i evkâf-ı mülûkâneye mülhak evkâfdan Konya'da vâki' Turgud-oğlu Dâru'l-huffâzi ve Nefise Hâtûn ve Bağdâd Hâtûn ve Ahmed Beg evlâdı Hüseyin Beg ve Durgûd ve Ömer Beg vakıflarından Sultân Hâtûn, Nefise Hâtûn ve Bağdâd Hâtûn vakıflarının vazife-i mu'ayyene ile nısf hisse cibâyet ve Bağdâd Hâtûn vakfından bir hisse galle ile bir 'aded tâlî eczâ-i şerîfe ve Sultân Hâtûn vakfından senede bir hisse galle ile kitâbet ve Durgûd-oğlu Ahmed Beg vakfından Suvarık karyesi mahsûlünden almak üzere senede iki buçuk hisse galle ile nısf hisse en'âm ve fetihhân ve Durgûd-oğlu evlâdından Nefise Hâtûn vakfından Zengicek karyesi mahsûlünden almak üzere senede bir hisse galle ile nısf hisse cüz-hân ve Bağdâd Hâtûn vakfından Gilet karyesi mahsûlünden almak üzere senede nim hisse galle ile nısf hisse cüzhân ve Sultân Hâtûn vakfından senede nim hisse galle ile nısf hisse cüzhân ve Nefise Hâtûn vakfından senede iki hisse galle ile nısf hisse cüzhân ve Sultân Hâtûn vakfından senede nim hisse galle ile nısf hisse cüzhân ve Nefise Hâtûn vakfından İldaş karyesi mahsûlünden almak üzere senede nim hisse galle ile nısf hisse cüzhân ve Pir Hasan evladı Sultân Hâtûn vakfından senede nim hisse galle ile nısf hisse cüzhân ve Durgudoğlu ecza-i şerifesinden yevmi nim akçe ile nısf hisse cüzhân ve Ahmed Beg vakfından Hoydos karyesi mahsulünden almak üzere nim hisse galle ile nısf hisse cüzhân ve Nefise Hatun vakfından nım hisse galle ile nısf hisse cüzhân ve Pîr Hasan Beg evlâdından Sultân Hâtûn vakfından senede nım hisse galle ile nısf hisse cüzhânlık cihâtlerine bâ-berât-ı 'alî mutasarrıf olan Seyyid Mehmed ve Seyyid Hüseyin vâlidâniş-i birâderânişin üzerlerinde iken merkûm Seyyid Hüseyin'in fevtinden hisseleri sulbî oğlu es-Seyyid Mehmed Halife ibni'l-merhûm Seyyid Hüseyin üzerine tevcihi tarihi 18 R 1253

Ek 6: *Sultan Hatun Vakfiye Nüshasının Transkripsiyonu* (BOA, EV.HMH.d 7944).

Sultan Hatun binti Yusuf Şah nâm sâhibetü'l-hayrın evkâf-ı şerîfinin vakfiyye-i mebrûreleri sûretidir

1. Elhamdülillâhi'l-kâdiri zî'l-'azameti ve'l-ceberûti'l-kâhiri zî'l-'izzeti ve'l-melekûti ve entakahüm bi-kelimesi'l-ihlâsi ba'de's-samûtit emmâ ba'd fe-inne'd-dünyâ dârü'l-gurûri lâ dârü's-sürûr

2. sümme inne'l-'azîzeti'r-refî'ati Sultan Hatun binti Yusuf Şah Beg lemmâ nezarat hâle cevâzi tasarrufâtihâ's-şer'iyyeti'l-kavliyyeti ve'l-fi'liyyeti ilâ-zehârifî'd-dünyâ'd-diniyyeti ve 'alimet inne min-

3. i'tekade 'aleyhâ fekeennemâ nakşun 'alâmâ'in cârin ve tahakkakat inne'd-dâre'l-âhireti lehiye'l-hayvânü lev kânü ya'lemüne vakafet ve habaset ve seyyelet ve tasaddakat 'ani'n-niyyeti sâdikaten hâlisaten

4. li-vechillâhi ve taleben li-merzâtihi cemî'i mâ vakafet min-emlâkihâ ve ehabbe mâ-kâne ileyhâ bi-nutkin fasîhin ve kavlin sarîhin in-kânet sıhatü'l-'akli câ'izete'l-emri ve'l-basari ve sikateh bi-muhâdâtehi ve in-kâne

5. 'aleyhi ve zâlike cemî'ü'l-karyeti'd-da'veti bi-Sülmânda ma'a tevâbihâ hünâke el-kâ'inetü bi-vilâyeti Zengicek min-tevâbi'i mahrûseti Konya el-müntehiyyeti hudûduhâ kıbleten ilâ-[Oyuk] fî-re'si cebel-i

6. Loras cebel-i Kocâc ve minhâ ilâ Karaburun ve minhâ ilâ Virâne-[en'ad] ve minhâ ilâ Sarı-taş ve minhâ ilâ Kavak Ayvalı ve minhâ ilâ tarîk-i Memlaha ve şimâlen ilâ tahti kal'ai Zengicek

7. ve minhâ ilâ Bi'ri Muhtâr ve garben Yakâl ilâ Geçî-Burun Ağıl önündeki Gezek ve minhâ Boruklu-Burun ve minhâ fî re'si cebel-i Loras ilâ [Oyuk] ve cemî'i'n-nisfî's-şâyî' min cemî'i-

8. l-karyeti'l-müsemmâti Sakyaruk ma'a tevâbi'ihâ hünâke el-kâinetü bi-vilâyet-i Zengicek el-mezbûr eyzan min-tevâbi'i Konya hudûduhâ kıbleten Bi'r-i Beg ve Bi'r-i Çıkrıklı ve karyeti Dinek

9. ve şarken tuhm-ı Zengicek ve Kilet ve şimâlen tuhm-ı Maydos garben tuhm-ı karye-i Kör-kuyu ve kal'a-i Keşilik ve tarîk-i 'âmm ve Bi'r-i Kum ve Virân ve Çatıyer bi-cümletin mâ-li'l-karyeti'l-ûlâ ve li'n-nısfı

10. mine'l-mahdûdeti's-sânî mine'l-hudûdî'l-mürâfki ve'l-hukûki mine'l-arâzi ve'l-binâ'i ve'l-mezrû'âti ve mevâzi'i'l-tebâdüri ve matârihi'l-'illâti ve'l-mesâkini ve'l-merâfî ve's-sehli 'alâ-penâhi'l-vucûhi

11. ve'l-esbâb-ı 'ale't-türbeti bennâhâ ve a'sehâ ve enşeehâ ceddü'l-vâkıfeti'l-mu'azzamati ebû ümmihâ Hüseyin Beg bin Emirşah Beg tekabbelallâhu minhâ ve rahimehü eslâfehâ fî zâhir-i medîneti'l-memrûr

12. bi-zikrihâ bi-kurbi türbeti kutbü'l-meşâyihî ve'l-'ârifîn eş-Şeyhü'l-kebîr Sadreddin Konevî rahimehullâhü'l-müstefiyyetehü 'ani't-tahdîdi li-şöhretihâ bi-mekânihâ ile'l-müsemmâ vakfen sahîhan şer'iyyen

13. mer'iyyen bennen bedelen hâviyen 'alâ-men-heci's-şer'i muhteviyyen 'alâ-muktezi'l-asli ve'l-fer'i câmi'an ke-şerâyiti ve's-sedâdi hâliyen 'ani'l-mevâni' bi-haysü la-yübâ'u ve lâ yûhebü ve lâ yerhenü ve lâ

14. yümkinü bi-vechin mine'l-vucûhi ve sebebin mine'l-esbâbi fî-eyyâmi hayâti'l-vâkıfeti ve ba'de vefâtihâ bel yecrî 'alâ-asli'l-mü'ebbedi ve fer'i'l-mü'ekkedî ve mehmâ-inkarâza 'âvânu ekkedehü mimmâ hüve ba'dehü

15. sümme ba'de zâlike şaratat el-vâkıfetü'l-mesfûretü edâmallâhu eyyâmihâ et-tevliyyete fî-evkâfihâ li-nefsihâ eş-şerîfetü mâ dâmet hayâtühâ li-evlâdihâ ve evlâdi evlâdihâ batnen ba'de batnin

16. ve karnen ba'de karnin ve neslen ba'de nesli'l-eslah fe'l-eslah ve inkarâzû 'an ahirihim bi-haysü lem yebka minhüm ahadün yekûnü emrû't-tevliyyeti ilâ'l-emîri'l-kebîri'l-hasîbi'n-nesîbi Ahmed Beg ibni Pîr Hüseyin Beg

17. sümme ilâ ibni uhtini'l-vâkıfeti'l-mestûrete zîdet 'ismetuhâ Ömer bin Hüseyin bin Ahmed

Beg el-mâruz-zikre sümme ilâ evlâdı Ömer el-mezkûr ve evlâdı evlâdihî fe-izâ inkarazû bi-hay-sü lem yebka

18. vâhidün minhüm yekûnü't-tevliyete fî'l-evkâfî'l-mezbûreti müfevzizen ilâ-re'yi'l-hâ-kimi bi'l-medineti'l-mesfûrati fema hâsala mine'l-evkâfî'l-mestûri yec'alü 'l-mütevelliyyü sittete eczâi

19. sūdüsühâ bi-tamamihi li'l-mütevelli' 'alâ-şar-ti'l-vâkîfeti ve hamsetü'l-esdâs yesîrühâ seb'atü eczâ'in ve yasrifühâ 'ale't-seviyyeti ilâ sūvâr-i nefsihi mine'l-huffâz ve'l-kurrâ'i'l- mücevvid el-lezîne yülâzimûne't-

20. türbete'l-mukaddesete ve yekraûne fihâ fî yevmi'l-isneyne ve'l-hamîsi ve yahtimûne külli üsbû'in kelâmallahî'l-mecîde merraten femen kâne mine'l-huffâz tahte'l-betâleti ve 'ademi'l-muvâ-zabeti ve'l-mülâzemeti yuhracü mine't-

21. türbeti'l-mezbûreti ve ukîme makâmü gayrihi le'ellâ yefûtü hatme'l-Kur'âni fîl-üsbû'i merraten yenbeği li-erbâbi't-türbeti'l-mezbûreti mine'l-huffâz ve'l-hâzirîn vakte hatmi kelâmillahi Te'âlâ en yeteveccehe

22. ile'llahi'l-'azîzi'l-hamîdi ve yed'û li'l-vâkîfeti ve yesteğfurû lehâ ve li-âbâihâ ve ecdâdihâ'l-ü-merâ'i'l-kirâm hassaten ve'l-cemî'il-mü'minîne 'âmmeten ve ahreceti'l-vâkîfitü'l-mezkûratü zâ-dallahu tevfikahâ

23. cemi'i zalike 'an sūddehâ ve ezâlet mülkehâ 'anhâ vece'alehâ sadakaten câriyeten mü'eb-bedehu fe-in inhedemeti't-türbetü'l-mezbûre-tü bi-haysü lem yekûn îâdetüha yekûnü vakfen 'alâ-fukarâ'i'l-müslimîne

24. vakfen müebbeden mücelliden ve in gayyara ahadün mine'l-kuzât ve'l-hukkâm ve'l-ümerâ'i ve'l-vülât ve gayruhüm fe'aleyhi la'netullahi ve'l-melâ'iketi ve'n-nâsi ecma'in velâ yekbelüllahu minhüm sarfen velâ tebeddülen velâ

25. karzan velâ naklen ve beddelehu min ni'amihî ve mer'iyyen bihi fakrân ve men yazurrühü 'amyen ve men semî'ahu summen ve'l-vâkîfete'l-mezkûrete tekabbelallahu minhâ

ve'l-mevkûfu 'aleyhim yühâkimûne yevme'l-kı-yameti 'inde ahkemi

26. 'l-hâkimîne ve ecru'l-vâkîfeti 'alellahu fimâ esluhu "innellahe lâ yuzî'u ecra'l-muhsinîne" ve hakemehü bi-sıhhati haze'l-vakfi ve yü'âdühü ve lüzümühu ba'de mâ vecede tarîki'l-lüzûmi mine'l-vâkîfeti

27. ve'l-mütevelli' bi-emri'l-vâkîfeti hâkim min hakkâmî'l-müslimîne müvekkî'un e'la'l-vakfiyeti fe-vakkafehullahu lemmâ yuhibbu ve yerza nâfîzze'l-kazâ'i câizi'l-hükmi ve'l-imzâ'i ve sahha ve sebete ve vecebe

28. 'alâ-'ulemâ'i'l-müslimîne ve eimmeti'd-dî-ni rızvanullahi 'aleyhim ecme'in ve eşhedü 'alâ-hükmihi men hazara meclîsün mine'l-'udûli ve's-sikâti ve'l-ümenâ'i'l-isbâti minhüm Mevlânâ Turmuş

29. bin İsmail ve Mevlânâ Mehmed bin Yahya ve cemi'i zalike mine'l-hâkim ve'l-işhâd ve't-tahrîri fî'l-yevmi't-tâsi'i min şehr-i cemâziye'l-ülâ el-vâki'u min şuhûri sene hamsîne ve semânimie hicreti nebevîyye

30. Şuhûdü'l-mazmûn

Ebu Bekir bin Mahmûd

İbrahim bin Mahmûd

Davud bin Yusuf

Ek 7: Sultan Hatun Vakfiye Nüshasının Tercümesi
(BOA, EV.HMH.d 7944).

Yusuf Şah Kızı Sultan Hatun adlı hayır sahibesinin kıymetli vakıflarının beğenilen vakfiyesinin suretidir. Hamd; ululuk sahibi olan kâdir, izzet ve egemenlik sahibi olan ezici büyük Allah'adır. O, onlara ezellikten sonra 'ihlas' sözüyle hitap etti. Asıl konuya gelince: Dünya gurur yurdudur, sürür yurdu değildir. Yusuf Şah Bey'in kızı aziz ve yüce Sultan Hatun; şer'î, kavli ve fiilî tasarrufların, aşağı, dünyevî süslerinin caiz olma durumunu görünce, öğrendi ve sanki onun akan su üzerindeki bir nakış olduğunu düşündü. Ahiret yurdunun canlı olduğunu anladı, eğer bilselerdi. O "vakfetti, habsetti", sel gibi akıttı ve halis, sadık olarak Allah'ın cemali niyeti ve onun rızasını dileyerek vakfettiği tüm mülklerinden ve kendisine en sevimli gelen şeylerden açık bir düşünceyle ve sarîh bir sözle tasaddukta bulundu. Akıl sağlığı, zengin ve gözün ödülü olursa onun güveni hediyeleşmekle olur. Zulmanda Köyü ve ona bağlı olanların hepsi, Konya şehrine bağlı olan Zengicek vilayetinde bulunurlar. Sınırları; güney tarafından Loras Dağı'nın başındaki Öyük'e ve Kocac Dağı'na, ondan Karaburun'a, ondan Viranabad'a, ondan Sarıtaş'a, ondan Kavak Ayvalı'na ve ondan Tuzla Yolu'na, sol taraftan Zengicek Kalesi altına, ondan Muhtar Kuyusu'na ve batı tarafından denilmektedir ki Keçiburun Ağılönündeki Gezek'e, ondan Borukluburun'a, Loras Dağı tepesinden Öyük'e ulaşır. Suvarık adlı köy ve ona bağlı olanların hepsinden ortaya çıkan hissenin yarısı ki bunlar adı geçen Zengicek vilayetinde bulunurlar. Dolayısıyla da Konya'ya bağlıdırlar. Onun kible yönünden sınırı, Bey Kuyusu ve Çıkrıklı Kuyusu ve Dinek Köyüdür. Doğu yönünden Zengicek ve Kilet sınırır. Kuzey yönünden Maydos sınırı, batı tarafından Körkuyu Köyü sınırı ve Keşişlik Kalesi, genel yol, Kum Kuyusu, Viran ve Çatıyer'dir.

Özetle

Zulmanda Köyü ile Suvarık Köyü'nün yarısındaki araziler, binalar, mezraalardaki hakları, akla gelen yerler, çöplerin atılma yerleri, meskenler ve meralardır. Yüzlerin sığınağı kolaylaştı. Türbenin direklerini bina etti. Onu yapmaya zorladı. Onu,

annesinin babası olan muazzam gerçekleştirici dedesi, Emirşah Bey'in oğlu Hüseyin Bey inşa etti. Allah onu kabul buyursun, şehrin dışında ziyaret edilen geçmişlerine rahmet etsin. Onun şeyhlerin ve ariflerin kutbu olan Büyük Şeyh Sadreddin Konevî'nin, Allah ona rahmet etsin, türbesinin yakınında olduğundan söz edilmektedir. Sahih, yasal ve mer'î bir vakıf olarak isimlendirilinceye kadar onun yeri türbenin şöhretinin mekanıyla sınırlıdır. Şer'î yöntemi içeren bir bedelli bina, asli ve fer'in gereklerini ihtiva eden, şartları ve hatasızlığı cem eden, engellerden arınmış olarak "satılamaz, hibe edilemez, rehin verilemez". Vâkife'nin hayatta olduğu günlerde ve onun vefatından sonra herhangi bir şekilde ve herhangi sebeple de mümkün değildir. Aksine ebedi asıl ve güçlendirilmiş fer' üzere yürürlüktedir. Yardımcılar yok olursa ondan sonrakilerle desteklenir. Bundan sonra adı geçen Vâkife, Allah onun günlerini daim etsin, vakıflarının tevliyetini/yönetimini aziz nefsiyle, hayatta oldukça babadan oğla, evladının evladiyla, asırdan asra, en salih-ten en salih, nesilden nesle olmasını şart koştu. Onların sonuncusu inkıraza uğrarsa, onlardan birisinin kalmaması durumunda, vakfın yönetimi Pir Hüseyin'in oğlu büyük ve değerli emir Ahmet Bey'in olur. Sonra adı geçen Vâkife'nin kız kardeşinin oğlu olan Ahmet Bey'in oğlu Hüseyin'in oğlu Ömer'in ve onun evladının evladı olur. Onlar da yok olur, onlardan hiçbir kimse kalmazsa adı geçen vakıf, adı geçen şehirdeki hâkimin reyine ihale edilerek yönetilir. Vakfın yazılı hasılatını yönetici/mütevelli altı hisseye ayırır. Altı hissenin biri, Vâkife'nin şartı üzere, müteveliye, kalan altıda beş hisse ise yediye ayrılır ve eşit bir şekilde kutsal türbede gerekli olan, orada pazartesi ve perşembe günü Kur'an okuyan, Allah'ın mecid kelamını her hafta bir kere hatmeden hafızlara ve tecvitle Kur'an okuyuculara sarf eder. Hafızlardan tembellik eden, görevini yapmayan ve görevine devam etmeyen adı geçen türbeden çıkarılır, yerine Kur'an'ı haftada bir sefer hatmetmeyi ihmal etmeyen bir başkası ikame edilir. Adı geçen türbedeki görevli hafızların Allah'ın kelamının hatmine kadar hazır bulunmaları, Aziz ve Hamid olan Allah'a yönelmeleri gerekir. Onlar; Vâkife'ye dua ederler, ona, babalarına, yüce emirlerin ata-

larına, özellikle bütün müminlere genel olarak dua ederler. Adı geçen Vâkife, ki Allah başarısını daim kılsın, onu engelleyenlerin hepsini çıkardı, onları mülküyle izale etti, onu sürekli ebedi bir iyilik kıldı. Kim adı geçen türbeyi tamir etmeyip yıkarsa, vakıf Müslümanların fakirlerini destekleyen yazılı bir vakıf olur. Kadılardan, hâkimlerden, emirlerden, valilerden vb.den birisi değiştirirse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Onların hiçbir sarfını, hiçbir bedelini, hiçbir karzını, hiçbir naklini kabul etmesin. Onun nimetlerini değiştirsin, ona kasten zarar vereni, onu sağır olarak dinleyeni fakirleştirsın. Adı geçen Vâkife'nin, Allah hayrını kabul etsin, vakfı üzerinde kıyamete kadar Hâkimlerin Hakimi'nin huzurunda hakim kılsın. Vâkife'nin sevabı "Allah gerçekten iyilik edenlerin ecrini zayı

etmez (*innellahe lâ yuzî'u ecra'l-muhsinîne*, Hud 11/115)" ayetinde olduğu üzere Allah'a aittir. Bu vakfın sıhhatiyle hükmedildi. Vâkife'nin ve Vâkife durumundaki mütevellinin gerekli gördüğünde Müslümanların hakimlerinden biri tekrar eder, değerli vakfiyeyi imzalar. O halde hükmün tesirini, yargının geçerliliğini sevip razı olduğunda Allah vakfı sabitledi, tamamlandı, sahih oldu, varlık kazandı. Müslüman alimlere ve din önderlerine, Allah onların hepsinden razı olsun, zorunlu oldu. Adil, güvenilir ve emin kimselerden oluşan bir meclisin hükmüne ben şahadet ediyorum. İsmail oğlu Mevlana Durmuş, Yahya oğlu Mevlana Mehmet, hakim ve şahitlerin hepsi oradaydılar. 2 Ağustos 1446 tarihinde yazılmıştır. Şahitler, Mahmut oğlu Ebu Bekir, Mahmut oğlu İbrahim, Yusuf oğlu Davut'tur.

Şiran Vakıfları*

Naim Ürkmez**

Öz

16. yüzyılda Osmanlı Devleti topraklarına katıldıktan sonra Erzurum eyaletinin Şarkî Karahisar sancağına tâbi nahiye merkezlerinden biri iken, 17. yüzyılda kaza hüviyeti kazanan Şiran'da, tespit edebildiğimiz kadarıyla 5 zaviye ile 23 cami vakfı tesis edilmiştir. İncelemede, zaviye ve cami vakıflarının ne maksatla kurulduğu ve bu vakıfların hizmet ettikleri alanlar irdelenmiştir. Ayrıca, vakıf kurumlarında görevli kişiler, zaviye ve cami vakıflarının gelir-giderleri ve bu vakıflardan Türkiye Cumhuriyet dönemine intikal edenler hakkında bilgi verilmiştir. Bu suretle vakıfların Osmanlı taşrasında oynadığı rol ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şiran, vakıf, zaviye, cami, Gümüşhane.

Waqfs of Şiran

Abstract

In Şiran, as far as we could determine, 5 monasteries and 23 mosque waqfs were founded during the Ottoman rule. Şiran was annexed to Ottoman territory in the 16th century and became one of the burghs of Sancak of Şarkî Karahisar within the province of Erzurum. It then gained town status in the 17th century. In this study, the purpose of establishing waqfs of dervish hospices and mosques and their fields of services were examined. In addition, information is given about the people at the service of these waqfs, the incomes and expenditures of the dervish hospices and mosque waqfs and the inheritance of these waqfs to the period of Turkish Republic. Thus, the role of these waqf institutions played in the Ottoman provinces was revealed in detail, with the aim of knowing the social history of Şiran better.

Keywords: Şiran, waqf, dervish hospices, mosque, Gümüşhane

* Bu makale, 25-26 Mayıs 2010 tarihinde Gümüşhane Valiliği ve Gümüşhane Üniversitesi tarafından tertip edilen II Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu'nda sunulan Şiran Vakıfları (19. Yüzyıl Belgelerine Göre) isimli tebliğ planı değiştirilip, yeni belgeler eklenerek genişletilmiş şeklidir.

** Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü; naimurkmez@erzurum.edu.tr

A) Giriş

1) Şiran'ın İdari Durumu

Ortaçağ'da Bizans hâkimiyetinde olan Şiran, Malazgirt Savaşı (1071)'nden sonra Selçukluların egemenliğine girmiştir. Daha sonra İlhanlı, Celayirli, Eratnaoğulları, Kadı Burhaneddin, Karakoyunlular, Trabzon Rum İmparatorluğu ve Akkoyunlular hakimiyetinde kalmıştır. 1473 yılında Fatih Sultan Mehmed'in Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı Otlukbeli Savaşı'nda yenilgiye uğratması üzerine bölge Osmanlı Devleti topraklarına dâhil olmuştur (Tuncel 1996: 273). Doğu Anadolu'yu Karadeniz'e bağlayan ticaret ağı üzerinde bulunan Şiran, 1520 yılında Erzurum eyaletinin Şarkî Karahisar kazasının altı nahiyesinden biri olup, 76 köy ve 44 mezraya sahipti (Bilgili 1989: 55, 57). Şiran'ın tâbi olduğu Şarkî Karahisar tahrir defterinde, kayda geçen yerleşim birimlerinden yalnız %25'i günümüze ulaşabilmiştir. Bu oran Şiran'da %33'tür (Acun 2006: 27). Şiran Anadolu'nun Sol Kolu üzerinde bulunan Lâdik, Sonisa, Niksar, Hacımurad, Tilemse, Karahisar-ı Şarkî, Şiran, Karahamza, Kars, Kenid ve Zaruşad güzergâhında bulunmakta (Çetin 2009: 158) ve menzilgâh olarak hizmet vermekteydi (Çetin 2009: 125). Bu sebeple, zaman zaman Osmanlı orduları bu bölgeden geçmekteydiler. Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ordusu ile birlikte Çaldıran Seferi dönüşünde Şiran, Şarkî Karahisar yolu ile Niksar üzerinden Amasya'ya dönmüştü (Ayдын 1998: 41).

XVII. yüzyılın ilk yarısında kazaya tahvil edilen bu yer, 62 köyden müteşekkildi (Kul 2010: 275, 283). Bahsedilen kaza 1837 tarihli sayımda Şiran dâhil 74 köyden oluşmaktaydı (Tozlu 1998: 27-28). 1847'de ise 69 köy ve 10 mezra (Albayrak 2011: 6)'da 1.003 Müslüman, 196 Rum ve 9 Ermeni erkek nüfus (toplam 1.208 erkek nüfus) yaşamaktaydı (Küçük 1977: 199). 1848'de ise 64 köy ile 15 mezradan oluşan Şiran'ın bu köylerinden 50'sinde sadece Müslümanlar, 7'sinde ise sadece Rumlar, kalan 7 köyde ise Müslüman ile gayrimüslimler birlikte yaşamaktaydı (Küçük 1977: 199). Dikkat edilecek olursa, Şiran'ın zaman içerisinde köy sayısında ciddi bir azalma meydana gelmiştir. Bu azalma, bazı köylerin boşalmasından, bazıla-

rının ise idari taksimattaki değişimle başka mülki birimlere bağlanmasından kaynaklanmıştır.

XIX. yüzyılda -1861-1863 yılları hariç- 1868 yılına kadar tamamen Erzurum Vilayeti'nin Erzincan Sancağı'ndan idare edilen bir kaza merkezi olan (Tozlu 1998: 27-28) Şiran, 1868 yılında tekrar Gümüşhane Sancağı'na bağlanmıştır. 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nden sonra ise 3 Aralık 1878 tarihinde Erzurum Vilayeti'ne tâbi Bayburt Sancağı'nın teşkil edilmesiyle, Şiran kaza merkezi olarak bu sancağa bağlanmıştır. Bu tarihlerde, Şiran'ın 92 köyü bulunmakta ve Şiran'ın merkezi de Karaca ismini taşımakta idi (Tozlu 1998: 57-58). Ancak 1887 yılının sonlarına doğru Kelkit ve Şiran'ın Gümüşhane'ye bağlanmasını isteyen Trabzon valiliğinin talebi üzerine, Bayburt Sancağı'nın lağvedilmesi gündeme gelmiş ve 1888'den Cumhuriyet dönemine kadar Trabzon vilayeti'nin Gümüşhane sancağına bağlı kalmıştır. Şiran, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren de Gümüşhane iline bağlılığını sürdürmektedir (Tozlu 1998: 58-59).

2) Vakıf Müessesesi

Vakıf, bilindiği üzere, Arapça bir mastardır. Kelime olarak, durdurmak, alıkoymak gibi anlamlara gelmektedir. Vakıf müessesesi, asırlarca İslâm devletlerinde büyük önem kazanmış sosyal ve iktisadi hayat üzerinde derin tesirler bırakmış bir kurumdur (Yediyıldız 1982: 23, 53; Pakalın 2004: 577-580).

Yüzyıllarca bir kısım kamu hizmetleri gören ve daha önemli olarak topluma ahlâk, fazilet ve karşılıklı sevgi ve saygı duygularını aşıl原因 bu tarihî kurum, özellikle Osmanlı Devleti zamanında en ileri aşamaya ulaşan hizmetleriyle toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel hayatına en geniş ölçüde katkıda bulunmuştur. Sosyal hayatın her aşamasında kendini gösteren vakıf kurumu, yolların korunması ve Anadolu halkı arasında dinî duyguların sürekliliğini sağlayan zaviyeler konusunda da gündeme gelmiştir. Çünkü zaviyeler de vakıflar yoluyla işletilmekte ve faaliyetlerini icra etmektedirler.

Zaviye herhangi bir tarikata mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara (âyende ve revende) bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan yerleşim merkezlerinde veya yollar-geçitler üzerinde kurulu olan bina ya da bina topluluğunu ifade etmektedir. (Ocak 1978: 247-248; Ocak vd. 1986: 468). Tanımdan da anlaşılacağı üzere, zaviyeler tarikat etkinliklerinin yürütüldüğü, yolcuların misafir edildiği bir mekândır. Birer, dinî ve tasavvuff eğitim merkezi olan zaviyeler geniş halk kitlelerine eğitim vererek mensup oldukları tarikatların propagandasını yaparlardı (Savaş 1999: 72; Güneş 2004: 123-150).

Zaviyelerin pek çoğu, boş toprak bulmak ve kendilerine yer ve yurt edinmek için yeni fethedilen Rum memleketlerine gelip, yerleşen muhacirler tarafından kurulmuştur. Bilhassa seyahat ve mübadele işleri için tehlikeli addedilen yerlerde kurulması, devlet tarafından teşvik edilmiştir. Bu bakımdan, dağlarda ve sarp boğazlarda kurulan jandarma karakollarına benzemektedirler. Zaviyeler yol üzerinde bulunmadıkları takdirde zaviye salahiyeti verilmemekte, şeyhler gelen ve geçenlere hizmette kusur ettiklerinde zaviyelikten çıkarılmakta veya bu zaviyeler ellerinden alınıp başkalarına verilmektedir (Barkan 1942: 299). Bir kolonizasyon hareketini temsil eden zaviyelerin bir kısmı zamanla özelliklerini yitirmişler, son devirlerde ise dilenci dervişlerin barındığı tembelhaneler haline dönüşmüştür. Zaviye şeyhlikleri genellikle zaviyeleri tesis etmiş olanların evlatları elinde ve evlatlık vakıf olarak bulunmaktadır. Ancak, bazen şeyhin nesli kesilince veya şeyhlerin yolsuzlukları görülünce yerine devlet tarafından başkaları tayin edilerek vakfın, evlatlık vakıf halinden çıkıp bir amme vakfı haline getirildiği görülmektedir (Barkan 1942: 284-285, 289; Karazeybek 2005: 415-426; Savaş 1999: 76).

Zaviyeler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren, küçük yerleşim alanlarına ve yol kenarlarına varıncaya kadar her yere kurulmuş ve buralar asırlarca gezgin dervişler için konaklama yeri görevi ifa etmişlerdir. Zaviyeye gelirlerini, kendilerine tahsis edilmiş olan boş arazilerden sağladıkları gibi, köylülerin devlete vermekle mükellef

olduğu aşar vergisinin bu vakıflara ödemesiyle de temin etmekteydiler (Ocak vd 1986: 468). Yeni fethedilen veya iskana açılan yerlere gelip yerleşen dervişler, köylerin çekirdeğini oluşturacak olan sayısız zaviye kurmuşlardır (İnalçık 2006: 16; Savaş 1999: 72-73). Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemindeki tahrirlere göre Osmanlı coğrafyasında toplam 1.262 adet zaviye bulunmaktaydı (Barkan 1942: 301). Zaviyelerin çoğu, kerpiç veya ahşap olarak inşa edilmiş basit binalardır. Bu sebeple bunların bir kısmı Osmanlı Devleti'nin sonlarına doğru, kendiliklerinden yıkılıp yok olmuşlardır.

Yüzyıllar boyunca sosyal bir kurum olarak önemli hizmetlerde bulunan zaviyeler, Milli Mücadele'ye de kendi imkanları nispetinde katkıda bulunmuşlardır. 1924 yılında Diyanet İşleri Reisliği teşkil edilirken cami, mescit, tekke ve zaviyelerin yönetimi bu kuruma devredilmiştir. Tekke ve zaviyeler, 30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı, *Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarıyla Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*'la kapatılmıştır (Kara 2011: 370; Öztürk 1995: 404-408).

B) Şiran Vakıfları

Çalışmanın ana kaynaklarını, *Başbakanlık Osmanlı Arşivinde* yer alan vakıf muhasebe defterleri ile müteferrik evrak ve *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde* yer alan defterler oluşturmaktadır. 16 ve 17. yüzyıla ait tapu kayıtlarından ise doğrudan faydalanılmamış, bu kayıtların incelenmesiyle yapılan araştırma eserlerinden yararlanılmıştır. Çalışmada 5 zaviye vakfı ile 23 cami vakfı incelenmiştir. Bu vakıflar içerisinde yer alan üç cami vakfı, para vakfı niteliğindedir.

a) Zaviye Vakıfları

a.1) Gelviraş¹ Köyü Zaviye Vakfı: 1520 yılında yapılan yazımda ahalisinin çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu Gelviraş köyü, 1569

1 Bugün Giresun ili, Alucra ilçesine bağlı olan Hacı Hasan Köyü.

yılı sayımında 10 Hıristiyan ve 7 Müslümandan haneden oluşmaktaydı. Aynı dönemde köyde bir zaviye vakfı tesis edilmiş ve köyün geliri malikâne suretiyle zaviye vakfına tahsis edilmişti. Köyde bulunan zaviye vakfını, sultan berati ile göreve getirilmiş olan Turkaya, sonrasında oğlu İsmail, 1569 yılında da İsmail'in oğlu Derviş Hasan idare etmekteydi. Köyün zaviyeye hasredilen 1520'deki geliri 500 akçe, 1569'daki geliri ise 830 akçeydi (Bilgili 1989: 86). 1569 yılında zaviyenin şeyhi olan Derviş Hasan, muhtemelen bugün köyde türbesi bulunan ve köyün isimlendirilmesinde ilham kaynağı olan Şeyh Hacı Hasan'dı (Fatsa 2011: 94).

Zaviye vakfı, köy ahalisinin işlediği araziden alınan aşar bedelinin vakfa verilmesiyle hizmet ver-

mekteydi. 1829 senesinde zaviyede eğitim işleri ile de meşgul olmak şartıyla zaviyedar vazifesini üzerlerinde bulunduran Mahmud ve Hasan Halifeler beratlarını kaybettikleri için kendilerini yeni berat verilmesini talep etmişlerdir (BOA, EV. MH: 423-125).

Aslında, zaviyeye bağlanan vakıfların idaresi, zaviyedar denilen şeyhlerin elinde bulunmaktaydı. Bazı büyük zaviyelerde ise, malî işlerle ilgilenen ayrı bir müteveli bulunmaktaydı (Ocak vd 1986: 468). Gelviras Zaviyesi'nde 1872 yılına kadar muhasebe işini zaviyedar ve müteveli olan ve uzun bir müddet bu vazifede bulunan Mahmud ve Hasan Halifeler yapmakta olup, bazen bir senede, bazen de iki senede bir zaviye vakfının aşar kaydını tutmaktaydılar.

Tablo 1. Gelviras Köyü Zaviye Vakfının Gelir ve Gider Durumu.

Yıl	Gelir (kuruş, para)	Gider (kuruş, para)				Kaynak
		Yemek Yedirme	Maaş	Muhasebe Harcı	Diğer	
1520	500 akçe ¹					Bilgili 1989: 84
1569	830 akçe					Bilgili 1989: 84
1856	749					BOA, EV. MH; 609-230
1858	830					BOA, EV. MH; 1152-202
1864	411	158,05	103,22		149,13 ²	BOA, EV. d. 18823: 26
1865	345	258,30	69	17,10		BOA, EV. MH; 1142-77; BOA, EV. D; 18823: 10
1866	520	390	104	26		BOA, EV. D; 18823: 23
1867	430	322	86,20	21,20		BOA, EV. d. 18823: 26
1868	472,20	354,20	94,20	23,20		BOA, EV. d 13369: 21
1871-1872	985	740	197	48		BOA, EV. MH, 1781-135

16. yüzyıldan itibaren faaliyetlerini kesintisiz olarak sürdüren Gelviras Köyü Zaviye Vakfı'nın, Safevilerle mücadele esnasında yaşanan *kızılbaş fetretinden* sonra bölgede tekrar iskan ve sükûneti sağlamak, dinî duyguları ayakta tutmak ve özellikle Sünnî inancı, Şiaya karşı güçlendirmek noktasında hizmetleri olmuştur. Ayrıca derbent vazifesi gören vakıf, gelip geçenlere yemek ve yatacak yer temin ederek bölgedeki nüfus hare-

ketliliğine katkı sağlamıştır. Bölge Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine geçtiği sırada, Safevilerden dolayı, Sünnî Müslüman nüfusunun büyük bir kısmı göç neticesinde kaybedilmişti. Dolayısıyla, inceleme sahasındaki köylerin bir çoğunda gayrimüslim nüfus, Müslüman nüfustan fazlalaşmıştı (Bostan 2002: 302-305; Acun 1997: 151, 159). Zaviye ile köydeki Müslüman nüfusun oranı zaman içerisinde artmıştır. Ayrıca, ahalinin buraya

yerleşmesiyle yeni toprakların tarıma açılması sağlanmış, üretime önemli bir katkı sunulmuş bölge bu sayede şenlendirilmiştir. Hakikaten 19. yüzyılda yapılan sayımlarına bakıldığında Şiran nüfusunun %95,1'ini Müslümanların, %4,9'unu ise gayrimüslimlerin oluşturmaktaydı (Albayrak 2011: 5).

Gelviras Zaviye Vakfı, evlatlık bir vakıf olduğu için zaviyedar vefat ettiğinde hisse, şeyhin varisi olan erkek çocuklara, eğer yoksa diğer birinci dereceden erkek akrabalar (torun, erkek kardeş veya yeğen)'a devredilmektedir. Vakıf muhasebelerinden anlaşıldığı üzere, vakıf gelirinin ciddi bir kısmı gelip geçenlere yemek ve yatacak yer temini için sarf edilmiştir. Bu vakıf, mahalli bir vakıf olup köyden elde edilen gelir, başka bir yerdeki vakfa aktarılmamış, sadece köy içerisinde harcandığından dolayı köy ekonomisinde bir kayba sebep olmadığı gibi, köyün şenlenmesine sebep olmuştur. Yeme içme için ayrılan para, yıllara göre değişmekle birlikte, gelirin sabit bir yüzdesi bu iş için ayrılmamıştır. Mesela 1864 yılında gelirin yaklaşık %37'si yeme içmeye ayrılırken 1865 yılında %70'e yakını bu iş için ayrılmıştı. Görevli ücretlerinde de bir standart bulunmamaktaydı. Bir yıl yüksek olan ücret, ertesi yıl düşebilmekteydi.

Zaviyeler zaman içerisinde ulaşım imkanlarının gelişmesi, vakıflarının muattal kalması, işgal edilmesi ve devlet nezdinde eski itibarlarının olmaması nedeniyle güç kaybetmişler ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ortadan kalkmışlardı. Gelviras Zaviyesi'nin faaliyetlerini ne zaman sonlandırdığına dair bir bilgiye şimdilik ulaşamamıştır. Muhtemelen 1925 kanunuyla kapatılan zaviyeler arasındaydı.

a.2) Yukarı Hozman² Köyü Zaviye Vakfı: Bölge Osmanlı Devleti hakimiyetine geçtikten sonra yapılan 1520 ve 1569 yılları sayımlarında köy, zaviye vakfı olarak kaydedilmiştir. Sultan beratlı Şeyh

Hüdaverdi tasarrufunda olan ve 7 kişinin yaşadığı vakıf köyde, ahalinin tamamı Müslüman idi. Zaten 7 hanenin 1'i zaviyedar, 5'i ise zaviyedarın oğullarıydı (Bilgili 1989: 84). Nüfustan da anlaşılacağı üzere köyün vücut bulması ve yerleşim yeri olarak varlığını devam ettirmesi zaviye vakfı sayesinde olmuştu. Zaviye vakfı gelirini diğer birçok zaviyede olduğu gibi önceden tespit edilmiş nakit parayla değil de (Yediyıldız 2003: 221) derişlerin bizzat işletmeleri/işlemeleri için verilen tarım arazisinden tahsis etmiştir. Zira faaliyet sayesinde zaviye varlığını sürdürdüğü gibi ahalinin toprağa bağlanması sayesinde köyde üretim sürekli hale gelmiştir. Bu sayede toprağa bağlanıp ekonomik olarak devlete katkı sunan ahali, kontrolsüz olarak hareket edip merkezi otoriteyi güç duruma düşürmüyor ve asayiş bozmuyordu.

Zaviyenin 17. yüzyıldan sonraki zaviyedarları aralıklarla takip edilebilmektedir. Zaviyenin 1642 yılında beratlı olarak şeyhliğini yapan şahıs Bekir oğlu Ahmed'dir (Kul 2010: 278, 282). 17. yüzyılın sonunda vakfın zaviyedarı Ömer'dir. Onun vefat etmesi üzerine vazifesi, bir akçe günlük ücretle 14 Ocak 1701'de, oğlu Ebubekir'e tevcih edilmiştir (VGMA, d. 1098: 291). Ancak zamanla Ebubekir'in zaviyedarlık ücreti yarım akçe ve hisseye düşmüştür. Ebubekir'in vefat etmesiyle vazifesi, oğlunun oğlu olan Seyyid Şeyh İbrahim'e Ağustos 1798'de bırakılmıştır (VGMA, d. 544: 98).

Yukarı Hozman Köyü Zaviye Vakfı da, ilk zaviye vakfında olduğu gibi evladiyelik vakıf idi. Zaviyedarların vefatlarından sonra geride bıraktıkları erkek çocuğun sayısı arttıkça zaviyedarlık hissesi de küçülmekteydi. Bir hisse ile zaviyedar olan bir zat geriye dört erkek çocuk bıraktığında, tabinukıfbeple şilerin yardımlaşma v veıklarında bulunmuştur.yükseltmek toplumu esenliğe ulaştırmak teşebbüsü en şilerin yardımlaşma vî olarak çocuklara dörtte bir oranında hisse verilmekteydi. Dolayısıyla zaviyedar sayısı bir kişi olabildiği gibi, dört kişi de olabiliyordu. Bu durum günümüz açısından zaviyedarların takibinde karışıklıkların yaşanmasına neden olabilmektedir. Nitekim vakfın 19. yüzyılın başında zaviyedarlık hissesi,

2 Bugün Gümüşhane ilinin Şiran ilçesine bağlı Yukarı Duruçay Köyü.

dörtte bir hisse şeklinde evlada intikal etmişti. Mesela, zaviyenin dörtte bir hissesine sahip olup günlük dörtte bir akçe ile vazife gören zaviyedar Seyyid Mehmed vefat edince, vazifesi Haziran 1805'te aynı hisse ile oğlu Musa Efendi'ye tevcih olunmuştur (VGMA, d. 545: 142). Kasım 1805'te yarım hisse ile zaviyedar olan Süleyman Efendi vefat edince, onun hissesi de oğulları Seyyid Hasan ve Seyyid İbrahim Efendilere tevcih olunmuştur (VGMA, d. 545: 142). Yine zaviyenin yarım hisse sahibi olup günlük yarım akçe ücret ile vazife gören zaviyedar Süleyman vefat edince vazifesi Nisan 1808'de oğulları Seyyid Hüsnü ile Seyyid İbrahim'e tevcih olunmuştur (VGMA, d. 545: 142). Dörtte bir zaviyedarlık hissesi sahibi olan Seyyid Mehmed oğlu Seyyid Musa vefat edince zaviyedarlık hissesi Mart 1816'da oğulları Seyyid Mustafa ve Seyyid Hasan isimli kardeşlere tevcih olunmuştur (VGMA, d. 546: 128; BOA,

EV. d. 12112: 23). Benzer şekilde yarım akçe ile yarım hisse zaviyedarlık sahibi olan Süleyman oğlu Seyyid Hasan ve Seyyid İbrahim isimli kardeşler, müşterek olarak zaviyedarlığa mutasarrıf iken Seyyid Hasan, geride erkek çocuk bırakmadan vefat etmiştir. Bunun üzerine hissesi, Aralık 1818'de kardeşi Seyyid İbrahim'e tevcih edilmiştir (VGMA, d. 546: 128). Vakfın, Kasım 1825'den itibaren zaviyedarları İbrahim oğlu Seyyid Mahmud ve Ali'dir (BOA, EV. d. 12112: 23). 1859 Yılında yarım zaviyedarlık hissesi Mustafa ve Hüseyin isimli iki kardeşte idi. Aynı yıl Mustafa'nın vefat etmesi ve geride erkek çocuk bırakmaması üzerine Mustafa'nın zaviyedarlık hissesi Hüseyin'e bırakılmıştır (BOA, EV. MH, 401-116). 1861 yılında zaviyedarlık vazifesi yevmiye yarım akçe ücretle Ali ile Mehmed üzerinde idi. Ali'nin vefat etmesi üzerine zaviyedarlık hissesi 26 Nisan 1861 tarihinde büyük oğlu Zeynel Halife'ye bırakılmıştır (BOA, EV. d. 18823: 21).

Tablo 2. Yukarı Hozman Köyü Zaviye Vakfının Gelir ve Gider Durumu.

Yıl	Gelir (kuruş, para)	Gider (kuruş, para)				Kaynak
		Yemek Yedirme	Maaş	Muhasebe Harcı	Diğer	
1520	750 akçe ³					Bilgili 1989: 84
1569	1.200 akçe					Bilgili 1989: 84
1843	300 ⁴	150	30	7,20	112,20 ⁵	BOA, EV. d. 12112: 23
1849	750	525	-	-	225	BOA, EV. MH, 401-116
1852	440					BOA, EV. MH, 428-42
1855-1857	600					BOA, EV. MH, 817-43; BOA, EV. MH, 817-87
1858	1.542	542	250	-	750	BOA, EV. d. 20722: 13
1864 ⁶	844 ⁷	847,26	226,17	56,13	376,24 ⁸	BOA, EV. d. 18823: 21
1865	663					BOA, EV. d. 18823: 21
1866	1.000	562,20	150	37,20	250	BOA, EV. d. 18823: 21
1867	892	501,30	133,32	33,18	223	BOA, EV. d. 18823: 29
1868-1869	1.937,10	1.081,26	290,16	80,24	484,34 ⁹	BOA, EV. d. 13369: 19

Vakfın gelir gider durumuna bakıldığında, bölgenin Osmanlı Devleti tarafından hâkimiyet altına alınmasından sonra yapılan 1520 tarihli ilkyazımda, vakfın geliri 750 akçe iken, 49 yıl sonraki yapılan 1569 tarihli yazımda, meblağın 1.200 akçe olduğu görülmektedir. Bu artış bölgedeki nüfusun fazlaşması, buna paralel olarak da tarım yapılan alanların genişlemiş olmasıyla açıklanabilir. Her iki durum da Osmanlı Devleti açısından oldukça önemliydi. Osmanlı Devleti'nin zaviye vakıflarını kurulmasını teşvik etmekteki maksadı, nüfusu iskan etmek ve toprakların ziraata açılmasını sağlamaktı. Yukarı Hozman Zaviye Vakfı bu açıdan üzerine düşen vazifeyi fazlasıyla yerine getirmiş ve bölgenin Müslüman Türklerle meskûn olmasını temin ederek, ekonomik gelişim yaşanmasını sağlamıştır.

Gelir ve gider durumu incelendiğinde, vakfın mahalli bir vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Yani vakfa tahsis edilmiş doğrudan bir akar veya arazi olmayıp, vakıf, köyden temin edilen aşar bedeliyle faaliyetlerini sürdürmektedir. Köylü yetiştirdiği ürünün aşarını/vergisini vakfa vermesiyle vakfın geliri temin edilmekteydi. Bu sebeple iklim şartlarına, afetlere bağlı olarak mahsulün az olması durumunda vakfın geliri düşmekte, iklimin ziraata uygun olması ve her hangi bir afetin yaşanmasına bağlı olarak mahsulün artması durumunda da vakfın geliri fazla vermekteydi. Tabloda da görüleceği üzere, vakfın temel harcaması, üç kalemden oluşuyordu. Bunlardan en önemlisi hiç şüphesiz, vakfın varlık sebebi olan gelip geçenlere yemek yedirme ve eğitim faaliyetlerine harcanan kalemdi. İkinci olarak maaşlar, son olarak da muhasebe harcı gelmekteydi. Yukarıda da izah edildiği gibi vakıf bazı yıllar giderinden daha fazla gelir elde etmekteydi böyle yıllarda fazla olan meblağ, gelip geçenlere yemek yedirme ve eğitim faaliyetleri sarf edilmesi için bir sonraki yılın bütçesine bırakılıyordu. Vakıf bu sayede malî dalgalanmalardan çok fazla etkilenmiyordu. Gelviras Köyü Zaviye Vakfında olduğu gibi burada da ücretlerde bir tutarlılık bulunmuyordu. Harcamalarda belli bir oran olmayıp, gelirin ihtiyaca göre sarf ediliyordu. Mesela muhasebesi birlik-

te yapılan 1864-1865 yıllarındaki gelirin yarıdan fazlası yeme içme hizmeti için sarf edildiği halde, 1858 yılındaki gelirin ancak %30 civarındaki geliri bu hizmete ayrılmıştı.

a.3) Aşağı Hozman³ Köyü Şeyh Osman Zaviye

Vakfı: Bölgenin Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonra yapılan 1520 ve 1569 tarihli tahrirlerinde, köy zaviye vakfı olarak kaydedilmiştir. Zaviye vakfı, Şeyh Ali'den oğulları Şeyh Osman ve Mehmed'e, sultanın beratıyla müştereken intikal etmiştir. 1569 yılında Şeyh Osman Zaviye Vakfı olarak kaydedilen vakıf, Derviş Ali tasarrufunda bulunmaktaydı. Köyün bu tarihlerdeki ahalsinin tamamı zaviyedar çocuğu olup bunların sayısı 17'den ibaretti. Anlaşılabacağı üzere köyün yerleşim yeri olarak kalması, zaviye vakfı sayesindeydi (Bilgili 1989: 84).

Zaviye vakfının, 1642 yılındaki şeyhi Yakup oğlu İlyas'tı (Kul 2010: 278, 282). Zaviye evladiyelik bir vakıf olduğu için vazife ve hisse, babadan oğula, şayet oğul yoksa kardeşe veya en yakın birinci derece erkek akrabaya intikal etmekteydi. 18. yüzyılda Şeyh Osman Zaviyesi'nin yeme içme işleriyle mesul zaviyedarı Halil Efendi vefat edince zaviyedarlık vazifesi, Haziran 1772'de torunu Yasin oğlu Seyyid Ali'ye, (VGMA, d. 1089: 53; VGMA, d. 1158: 328) Ali'nin vefat etmesiyle vazife Şubat 1796 oğlu Seyyid İbrahim'e (VGMA, d. 544: 98), İbrahim vefat edince de vazife onun büyük oğlu Seyyid Mehmed'e Temmuz 1800'de tevcih olunmuştur (VGMA, d. 544: 98; BOA, EV. d. 12112: 23). Seyyid Şeyh Mehmed, 1800 yılından 1866 yılına kadar bu vazifesini sürdürerek vakfın aynı zamanda mütevellisi olmuş ve bu süre zarfında muhasebesini tutmuştur. Vakfın elimizde bulunan yedi yıllık muhasebesi aşağıdaki tablodaki gibidir.

3 Gümüşhane'nin Şiran ilçesine bağlı Aşağı Duruçay köyü.

Tablo 3. Aşağı Hozman Köyü Zaviye Vakfının Gelir ve Gider Durumu.

Yıl	Gelir (kuruş, para)	Gider (kuruş, para)				Kaynak
		Yemek Yedir-me	Maaş	Muha-sebe Harcı	Diğer	
1843-1844 (Hicrî. 1259)	300 ¹⁰	200	20	5	75 ¹¹	BOA, EV. d. 12112: 23
1851	900 ¹²					BOA, EV. MH, 428-44
1853	900					BOA, EV. MH, 428-43
1863	728					BOA, EV. MH, 1162-204; BOA, EV. MH, 1162-209
1864	640	480	160			BOA, EV. d. 18823: 11
1865	513	384,30	102,24	25,26		BOA, EV. d. 18823: 11
1866	770	577	154	39		BOA, EV. d. 18823: 19

a.4) Keredam⁴ Köyü Şeyh Hüseyin Zaviyesi Vakfı: 1520 ve 1569 tahrir sayımlarında köyün tamamı Derviş Aynî'nin tasarrufunda, Şeyh Hüseyin Zaviye Vakfı olarak geçmektedir. Köy ticaret yolu güzergâhında geçit yeri ve menzilgâh olması nedeniyle her türlü vergiden muaf tutulmuştur. Bir imam-hatibin bulunduğu köyün tamamı Müslüman olarak görülmektedir (Bilgili 1989: 84).

Bu vakıf da daha öncekiler gibi evladiyelik vakıf olup, zaviyedarlık hakkı erkek varise intikal etmekteydi. 18. yüzyılın ikinci yarısında vakfın zaviyedarı Seyyid İbrahim Halife, Nisan 1793'te erkek çocuğu olmadan vefat edince zaviyedarlık kısa bir müddet boş kalmıştır. Bunun üzerine vazifesi 8 Haziran 1793'te varislerinden kardeşi Seyyid Mustafa Halife'ye tevcih edilmiştir (VGMA, d. 266: 156; VGMA, d. 544: 98). Mustafa Halife vefatından sonra, Seyyid İbrahim 19 Şubat 1829 tarihli beratla, 1864 senesine kadar zaviyedarlık yapmıştır (BOA, EV. d. 12112: 22; BOA, EV. MH, 428-41; BOA, EV. MH, 428-40; BOA, EV. MH, 843-235). Şeyh İbrahim'in 1863'te vefatı üzerine zaviyedarlık oğulları; Ebubekir, Mustafa, Bilal ile reşit olmayan Ali, Hüseyin ve Yasin'e aynı yıl müştereken tevcih olunmuştur (BOA, EV. MH, 986-270). Ancak vakfın muhasebesini genellikle İbrahim'in

büyük oğlu Şeyh Mustafa yapmıştır (BOA, EV. MH, 1975-236; BOA, EV. d. 13369: 18). Bir müddet sonra zaviyedar hissedarlarından Ebubekir'in vefat etmesi ve geride bir erkek çocuk bırakması, müşterekliği değişikliğe uğratmıştı. Buna göre zaviyedarlık müştereken Mustafa, Bilal, Ali, Hüseyin ve Ebubekir'in oğlu Hasan'a terk edilmiştir (BOA, EV. MKT, 286-74; BOA, EV. MH, 1218-81; BOA, EV. MKT, 270-49; BOA, EV. MKT. CHT, 286-74).

1862-1863 yıllarına ait iki yıllık muhasebesi 9.900 kuruş olan zaviyenin bu yıllara ait muhasebe senedinin, Erzurum Mal Sandığına teslim edilmesi gerekirken, o yıllarda zaviyedar olan Şeyh İbrahim, senedi ve meblağı teslim etmeden vefat etmiştir. Dolayısıyla, ortaya çıkan borcu kapatmak ise çocuklarına kalmıştır (BOA, EV. MKT, 286-74; BOA, EV. MH, 1218-81; BOA, EV. MKT, 270-49; BOA, EV. MKT. CHT, 286-74).

Tablodan görüleceği üzere Keredam Zaviye Vakfının mali durumu ve hacmi oldukça iyiydi. Tanzimat sonrası tutulmaya başlanan vakıf muhasebe kayıtlarında Keredam Zaviye vakfının 10 yıllık aşar geliri ortalaması 5.128 kuruştur. Bu rakam daha önceki zaviye vakıflarıyla kıyaslanırsa daha anlamlı olacaktır. Gelviras'ın 9 yıllık ortalaması 526, Aşağı Hozman'ın 7 yıllık ortalaması 678, Yukarı Hozman'ın 13 yıllık ortalaması 690 kuruştur. Keredam bunların yaklaşık dokuz katı büyüklükte bir vakıftı.

4 Bugün Gümüşhane ili, Şiran ilçesi Kavakpınar Köyü.

Tablo 4. Keredam Köyü Zaviye Vakfının Gelir ve Gider Durumu.

Yıl	Gelir (kuruş, para)	Gider (kuruş, para)				Kaynak
		Yemek Yedirme	Maaş	Muhasebe Harcı	Diğer	
1520	1.060 akçe ¹³					Bilgili 1989: 84
1569	2.694 akçe					Bilgili 1989: 84
1843	800 ¹⁴	300	100	25	375 ¹⁵	BOA, EV. d. 12112: 22
1852	4.280					BOA, EV. MH, 428-41
1853	4.280					BOA, EV. MH, 428-40
1860	5.246					BOA, EV. MH, 843-235
1862	9.900 ¹⁶	5.725			4.175 ¹⁷	BA, EV. MKT, 286-74
1863						BA, EV. MH, 1218-81; BOA, EV. MKT, 270-49; BOA, EV. MKT. CHT, 286-74
1869	5.035	4.405,20	503,20	126		BOA, EV. MH, 1975-236; BOA, EV. d. 13369: 18
1872	6.700	5.862	837,20			Saylan 2014: 195, 201
1873	7.750	6.780	775	195		Saylan 2014: 195, 201
1877	7.295,25	6.383,25	729,20	182,20		BOA, EV. MH, 1975-236

a.5) Seydi Baba Köyü Zaviyesi Vakfı: Seydi Baba Zaviyesinin, vakfiyesi 3 Temmuz 1722 (19 Ramazan 1134) tarihinde tanzim edilmiştir (VGMA, d. 488: 319). Ancak zaviyenin kuruluşu çok daha eskidir. Köye ve vakfa ismini veren Seydi Baba'nın asıl adı Seyyidi Nurullah'tır. Horasan'dan Anadolu'ya gelen şeyhlerden olduğu ifade edilen Seydi Baba'nın hayatı hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Seydi Baba'nın, köyde kendi adını taşıyan bir zaviye kurduğu, 1485 yılında yapılmış tahrirde ifade edilmiştir. Köye ismini veren Seydi Baba'nın türbesi de aynı köyde bulunmaktadır (Özkan 2009: 158). Köy, 1520 ve 1569 tahrir sayımlarında defter-i atik olarak kaydedilmiştir. Atik kayıt kaydının düşülmesi zaviye vakfının daha önceden tesis edilmiş olduğunun göstergesidir. Köyün tamamı vakfa ait olup ahalisi Müslümanlardan oluşmaktadır. Yirmi sekiz Müslüman'ın yaşadığı köyde, bir zaviyedar bulunmaktaydı (Bilgili 1989: 85-86).

Bu zaviyenin ilk şeyhleri baba oğul silsilesiyle Seydi Baba'dan sonra Şeyh Mehmed, 1485'te

Şeyh Yusuf, 1547'de Şeyh Hamza, 1569'da Şeyh Musa'dır (Bilgili 1996: 21).

1642 yılında, zaviye şeyhliğini beratlı olarak müştereken iki kişi yapmaktaydı. Bunlardan ilki Şeyh Şahmansur oğlu Şeyh Bekir diğeri ise Molla Şeyh Şeyhzade oğlu Hüseyin'dir (Kul 2010: 278, 281). Temmuz 1693'te vakfın iki akçe ücret karşılığında zaviyedarları müştereken İbrahim ve Mustafa idiler (VGMA, d. 1098: 291). Zaviyenin 1750'li yıllardaki zaviyedarı Veli oğlu Ahmed halifedir. Onun vefatı ile vazife 15 Ekim 1785 tarihinde kardeşi Üveys halifeye tevcih olunmuştur (VGMA, d. 264: 229). Vakfın; 24 Mayıs 1809 tarihli berat ile Ahmed, 7 Nisan 1815 tarihli berat ile Seyyid Ebubekir ve 4 Mayıs 1820 tarihli berat ile Seyyid Mehmed Efendiler 1843 yılına kadar zaviyedar vazifesini görmekteydiler (BOA, EV. d. 1211: 22; BOA, EV. MKT. CHT, 697-84). Zaviyedar Mehmed, vazifesini 1856 yılına kadar devam ettirmiştir (BOA, EV. MH, 428-50; BOA, EV. MH, 428-49; BOA, EV. MH, 428-45).

Seydi Baba Zaviyesi vakfının tevliyeti 23 Nisan 1855'te Seyyid Ebubekir'in oğlu Veysel Efendi'ye bırakılmıştır (BOA, EV. MKT. CHT, 697-84). Sultan Abdülaziz'in tahta çıktığı 26 Haziran 1861'de daha önceden verilen beratların usule göre yenilenmesi emredilince, Seyyid Veysel de, 23 Nisan 1855 tarihli beratını yenilemiştir (VGMA, d. 2482: 84). Zaviyedar Veysel bu vazifesini 1869 yılına kadar sürdürmüştür (BOA, EV. d. 13369: 20). Veysel'in vakfın tevliyetini elinde tuttuğu süre zarfında; dörtte bir zaviyedar hissesinin kalan $\frac{3}{4}$ 'ü 27 Haziran 1856'dan itibaren Seyyid Hafız Mustafa'nın, Şeyh Ahmed'in ve Seyyid Mehmed'in oğlu Şeyh Hasan'ın elinde bulunuyordu (BA, EV. MH,

1772-302; İ. M, EVKF. M. d. 634: 26; VGMA, d. 877: 236).

1873 yılında Şeyh Ahmed ve Şeyh Hasan'ın vefatı üzerine dörtte bir oranındaki zaviyedarlık hisseleri çocuklarına intikal etmiştir. Şeyh Hasan'ın hissesi oğlu 9 Kasım 1873'te Seyyid Osman'a, Şeyh Ahmed'in hissesi ise Mahmud ve Mustafa isimdeki iki oğlundan yeterliliği tespit edilen Seyyid Mahmud'a 9 Kasım 1873'te tevcih edilmiştir. (BOA, EV. MKT. CHT, 697-84; İ. M. EVKF. M. d, 634: 26; VGMA, d. 877: 236). 1877 yılında ise zaviye Şeyh Hasan tarafından idare edilmekteydi (BOA, EV. MH, 1975-231).

Tablo 5. Seydi Baba Köyü Zaviye Vakfının Gelir ve Gider Durumu.

Yıl	Gelir (kuruş, para)	Gider (kuruş, para)				Kaynak
		Yemek Yedirme	Maaş	Muhasebe Harcı	Diğer	
1485	200 akçe ¹⁸					Bilgili 1996: 21
1520	900 akçe					Bilgili 1989: 85-86
1569	2.000 akçe					Bilgili 1989: 85-86
1843	1.250 ¹⁹	600	130	32,20	487,20	BOA, EV. d. 1211: 22
1843 ²⁰	150		15	5	130 ²¹	BOA, EV. d. 1211: 22
1851	2.200					BOA, EV. MH, 428-50
1852	2.200					BOA, EV. MH, 428-49
1853	2.200					BOA, EV. MH, 428-4
1858	4.573	2.573	Şeyhin ücreti 500		1.500	BOA, EV. d. 20722: 14
1864	2.333		415,32	104,38	3.637,10 ²²	BOA, EV. MH, 1221-198; BOA, EV. MH, 1190-16; BOA, EV. d. 18823: 11
1865	1.825					BOA, EV. MH, 1221-198
1866	2.350		235	58,26	2056,12 ²³	BOA, EV. d. 18823: 11
1868	1.175					BOA, EV. d. 13369: 20
1869	1.239		482,22	125,28	1.885,30 ²⁴	BOA, EV. d. 13369: 20
1874	4.762,20	3.567,20	955	240		BOA, EV. MH, 1772-302
1877	3.825	2.869	765	191		BOA, EV. MH, 1975-231

18. yüzyılda ve 19. yüzyıl başlarındaki, tahrir kayıtlarına istinaden Seydi Baba Zaviyesi, Bektaşî tekkeleri arasında zikredilmiştir (Faroqhi 2003: 63, harita 2). Ancak, ne ilk tahrirlerden istifade edilerek hazırlanan eserlerde (Bilgili 1989: 85-86; Bilgili 1996: 21), ne de incelediğimiz metinlerin hiçbirinde buna dair bir ifadeye rastlanmamıştır. Bu zaviyeyi Bektaşî tekkeleri arasında saymamız durumunda da Sultan II. Mahmud döneminde kapatılan Bektaşî tekkeleri arasında, Seydi Baba Zaviyesinin bulunmadığını en azından zaviyenin varlığını gösteren 1877-1878 yılına ait muhasebe kayıtlarına dayanarak söyleyebiliriz (BA, *EV. MH*, 1975-231).

Seydi Baba Zaviyesi incelenen zaviyeler içinde mali durum açısından Keredam Zaviyesinden sonra ikinci sırada gelmektedir. Kuruluşundan itibaren köy, zaviye vakfı niteliğinde olduğu için varlığını zaviyeye borçludur. Gelişimi de bu ekseninde olmuştur. 16. yüzyılda 28 Müslümanın yaşadığı köyde 1877-1878 yıllarında 65 hanede 250 erkek nüfus yaşamaktadır. Köy bu son sayımda Şiran kazasının en büyük ikinci köyüdür (Tozlu 1998: 50).

Seydi Baba Vakfı, Türkiye Cumhuriyeti döneminde Vakıflar Meclisinin 6 Eylül 2000 tarih ve 711/740 sayılı kararı ile kütüğe tescil edilmiştir. Merkez Tevcih Komisyonunun 22 Şubat 1990 gün ve 2 sayılı kararı ile tevliyet Mustafa Işık'a verilmiştir. Mustafa Işık'tan sonra tevliyet, merkez tevcih komisyonunun 27 Temmuz 1999 tarihli ve 7 sayılı kararıyla Yüksel Işık'a tevcih edilmiştir (VGMA, *d. 157*: 82-83).

b) Cami Vakıfları

b.1) Cîrmîş⁵ Köyü Camii Vakfı: 1520'de halkının tamamı, 1569'da ise ahalinin büyük çoğunluğu gayrimüslim olan köyde arpa, buğday, keten ve sebze yetiştiriciliği ile bal üretimi ve hayvancılık yapılmaktadır (Bilgili 1989: 70).

19. yüzyılın başlarında, köyde bulunan bir mescide, Hasan isminde bir zatın minber eklemesiyle

bu mekan camiye tahvil edilmiştir. Hasan Efendi, bir müddet caminin hatibi olarak vazife yapmıştır. Daha sonra cami için 1840'lı yıllarda Ömer oğlu Hüseyin Halife imam ve hatip olarak görevlendirilmiştir. Ancak, 1844 senesinde köyü terk eden Hüseyin Halife İstanbul'da yaşamaya başlamış, bu nedenle cami imam-hatipliği boşa kalmıştır. Bunun üzerine, Şiran Naibi ve Gümüşhane İdare Meclisi bahsi geçen vazifelere, vekâleten bu görevi uzun süredir ifa eden, Osman oğlu Ömer Halife'nin getirilmesini talep etmişlerdir. Oysa 1865 senesinde Evkâf Nezareti kayıtlarında, caminin hitabet vazifesi hâlâ bu konuda berat sahibi olan Hasan Efendi'de gözükmekte, imamet vazifesi hakkında ise herhangi bir kayıt bulunmamaktaydı. Bunun üzerine mahkemeye çağrılan Hasan Efendi görevini kendi rızasıyla, 41 yaşında olan ve 20 yıldır bu görevi yapan Ömer Halife'ye bıraktığını kabul etmiştir. Böylelikle, kendisine *hatt-ı hümayûn* verilen Ömer Halife, 1865 senesinden itibaren resmî olarak Cîrmîş Köyü Camii'nin imam ve hatibi olarak görev yapmaya başlamıştır (BOA, *EV. MKT*, 286-108; BOA, *EV. MH*, 1086-27). 1900 yılına kadar bu görevini sürdüren Ömer Efendi'nin vefatıyla yerine oğlu getirilmek istenmişse de oğlunun yapılan sınavda başarısız olması bu durumun önüne geçmiştir. Aynı yıl, yapılan sınav sonucunda yeterliliği teyit edilen Ömer Efendi'nin kardeşinin oğlu olan Yümni Ağa oğlu Tahir Efendi, imam ve hatip olarak göreve başlamıştır. Tahir Efendi, yirmi yıldır camide amcasına bazı zamanlar vekalet ettiği için tecrübe sahibiydi (Erdem 2005: s. 92).

b.2) Çalğan⁶ Köyü Camii Vakfı: Bazı arşiv kayıtlarında ismi Çalakan olarak geçen köyün, 1877-1878 yıllarında tamamı Müslüman olan nüfusu, 30 hanede 100 erkekten müteşekkildi (Tozlu 1998: 50).

Köyde, ahalinin ibadetini yapabilmesi için 1867 senesinde Caferoğlu Molla Hüseyin tarafından cami vakfı tesis edilmişti. 1890 yılında caminin boş olan imamet vazifesine Dursun Efendi isminde bir zatın atanması için mahalli yönetim teşebbüste bulunmuş, ancak Evkâf-ı Hümayûn Nezareti kayıtları içerisinde caminin vakıf ve

5 Bugün Gümüşhane'nin Şiran ilçesine bağlı Aksaray köyü.

6 Bugün Giresun ilinin Alucra ilçesine bağlı bir köydür.

imamın berat kaydına rastlanamamıştır. Öyle anlaşılıyor ki caminin vakfı gasp edilmişti. Hal böyle olunca ahalinin ibadetinden geri kalmamasını arzu eden Osman Ağa adında bir zat, camiye 500 kuruş vakfetmişti. Vakfiyeye göre, tahsis edilen 500 kuruşun yıllık %15 geliri/faizi olan 75 kuruş ile görevlilerin (50 kuruşu imama, 25 kuruşu da hatibe) ücreti ödenecekti. Dursun Efendi, Evkâf-ı Hümâyûn Nezaretinin izniyle caminin bir müddet boş kalan imametine, 1901 yılında getirilmiştir (BOA, EV. MKT, 1613-179; BOA, EV. MKT, 1786-150; BOA, EV. MKT. CHT, 305-133; BOA, EV. MKT, 2421-94; İ. M. EVKF. M. d. 735: 105; BOA, EV. MKT, 1789-126; BOA, EV. MKT, 2108-63; BOA, EV. MKT, 2108-64).

Görüleceği üzere vakıfların gelirinin düşmesi veya birileri tarafından zapt edilmesi nedeniyle, ahali devreye girmekte ancak yukarıdaki örnekte de görüleceği üzere kimi zaman tartışmalı olan bir kaynaklar devreye girmektedir. Paranın vakfedilmesi neticesinde bu paranın geliri yani faizi dini hizmet için kullanılmaktaydı (bu konuda tartışmalar için bkn, Özcan 2000: 31-41; Kıvrım 2010: 231-243; Şimşek 1986: 207-220)

b.3) Çiğersun/Çiğrişin/Çekreşin⁷ Köyü Camii Vakfı: Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra yapılan 1520 tarihli tahrirde, köy ahalisinin tamamı Müslümanlardan oluşmaktaydı. Ancak aradan geçen 49 yıllık süre zarfında köye gayrimüslimlerin de yerleşmiştir (Bilgili 1989: 80). 1642-1643 yılında idari statüsü değişen köy, Şarkî Karahisar sancağına tabi Alucara nahiyesine bağlanmıştır. Bu tarihte köyde 31 hane bulunmaktadır (Öz, Acun 2008: 106).

Köyün ilk tahrirlerinde ve avarız defterinde vakıf kaydına rastlanmamaktadır. Ancak insanların ibadetlerini yapacak bir mekana ihtiyaç duymaları üzerine, köye ahalinin yardımı ve tesis edilen küçük bir vakfın geliri ile 18. yüzyılda bir cami inşa edilmiştir. Caminin tespit edebildiğimiz ilk imam ve hatibi olan Ali Efendi'nin 22 Ekim 1812'de vefat etmesi üzerine vazifesi, Nisan 1813'te Mus-

tafa oğlu Süleyman'a tevcih edilmiştir (VGMA, d. 546: 128). Süleyman Efendi bu vazifeyi 1872 yılına kadar ifa etmiştir. 7 Nisan 1872 (28 Muharrem 1289) tarihinde caminin vakfiyesi tanzim edilmiştir (VGMA, d. 157: 38) ve aynı tarihte Ahmed Efendi, camiye imam ve hatip olarak görevlendirilmiştir (VGMA, d. 4540: 354). Ahmed Efendi'nin vefat etmesi üzerine aynı camiye oğlu Mehmed Bergüzar Efendi, 22 Temmuz 1914'te imam ve hatip olarak görevlendirilmiştir (VGMA, d. 157: 38-39).

b.4) Dedeköy Camii Vakfı: 1569 yılında meskun halkın tamamı Müslüman olan köyde arpa, buğday ziraatı yapılmaktaydı (Bilgili 1989: 86). 1877-1878 yıllarında tamamı Müslüman olan Dedeköy'de 6 hanede 20 Müslüman nüfus yaşamaktaydı (Tozlu 1998: 50). Zaman içerisinde boşaldığını düşündüğümüz bu köye Çerkes muhacirleri yerleştirilmişti. Muhacirler köyde bulunan harap bir halde olan cami vakfını, tamir ederek kullanmaya başlamışlardı (VGMA, d. 197: 68-69).

b.5) Aşağı Gersud⁸ Camii Vakfı: Osmanlı hakimiyeti sonrasında 1520 yılında, köy halkının tamamı Müslüman olan köye 1569'da gayrimüslimler de yerleşmiştir (Bilgili 1989: 76). Müslümanların yaşadığı bu köyde elbette ki bir cami veya mescit inşa edilmiştir. Ancak 19. yüzyıla kadar bunun kaydına rastlanamamıştır. Muhtemelen zamanla vakıf muattal kalmış veya vakfın geliri yetersiz gelmiş olacak ki, Hüseyin Ağa oğlu Cansızoğlu Salih Ağa, cami için 1.500 kuruş para vakfetmiştir. Vakıf şartında, vakfedilen paranın senelik 225 kuruş olan %15 faizi/geliri ile imam ve hatibin maaşı ödenecek, 25 kuruşu da caminin mihrabı yanında yanacak mumlar için harcanacaktı. Bu maksatla camiye Mehmed oğlu Salih Efendi 19 Haziran 1869 (9 Rebiyülevvel 1286) tarihinde hatip olarak tayin edilmiştir. Uzun yıllar bu vazifeyi ifa eden Salih Efendi'nin vefatı üzerine 19 Nisan 1914'te yerine *hatt-ı hümâyûnla* büyük oğlu Hafız Mehmed Efendi geçmiştir (VGMA, d. 607: 92; VGMA, d. 157: 66-67).

Vakıf, Salih Ağa bin Hüseyin Ağa vakfı olarak 14 Mart 1913 (5 Rebiyülahir 1331) tarihinde tescil

7 Vakıflar Genel Müdürlüğü vakfiyeyi (VGMA, d. 157: 38) Çiğersun olarak kaydetmiştir. Bölgenin Avarız defterini neşreden Mehmet Öz ve Fatma Acun, ismi Çekreşun olarak okumuşlardır. (Öz, Acun 2008: 106).

8 Bugün Gümüşhane'nin Şıran ilçesine tâbi Bahçeli köyüdür.

edilebilmiştir. Vakfın kurucusu Cansızoğlu lakabını taşımaktadır (VGMA, d. 607: 92).

b.6) Güzeran/Gözran Köyü Camii Vakfı: Caminin vakfiyesi 27 Ağustos 1858 (17 Muharrem 1275) tarihinde tanzim edilmiştir (VGMA, d. 155: 308). Tespit edilebilen ilk imamı Molla Hüseyin'dir. Molla Hüseyin oğlu olmadan vefat ettiği için yerine Nisan 1826'da Ali oğlu Hafız Ömer'in imam olarak görevlendirilmesi talep edilmiştir (VGMA, d. 550: 132). 27 Ağustos 1858'de caminin imamet ve hitabeti, Hasan oğlu Yusuf Efendi'ye tevcih edilmişti. Ardından bu vazifenin Kürtoğlu Hasan Efendi'ye bırakılması düşünülmüş ancak bu mümkün olmamıştır. Yusuf Efendi oğlu olmadan vefat ettiği için, vazife, 15 Temmuz 1910 (7 Receb 1328) tarihinde Ali oğlu Hasan Efendi'ye bırakılmıştır (BOA, EV. MKT. CHT, 309-304; BOA, EV. MKT, 1983-145).

b.7) Aşağı Hozman⁹ Köyü Camii Vakfı: 16. yüzyıldan itibaren faaliyette bulunan Aşağı Hozman Zaviyesi'nin bulunduğu köyde, 18. yüzyılın son çeyreğinde, köy ahalisi tarafından bir cami inşa edilmiştir. Caminin ilk imamet ve hitabet vazifesi Eylül 1795 (Rebiyülevvel 1210)'te Seyyid Mehmed Efendi'ye tevcih edilmiştir. (VGMA, d. 544: 98).

b.8) İneköy¹⁰ Camii Vakfı: 1520-1569 yıllarında tahrirlerde halkının tamamı gayrimüslim olan köyde arpa, buğday, keten ve sebze ziraatıyla bal üretimi yapılmaktaydı (Bilgili 1989: 87) Varlığına 18. Yüzyılın sonunda tesadüf ettiğimiz caminin, günlük yarım akçe ücret ile hatibi olan Seyyid Yusuf vefat edince, vazifesi Nisan 1801 (Zilkade 1215) tarihinde oğlu Seyyid Ebubekir'e tevcih olunmuştur (VGMA, d. 544: 99).

b.9) Karaca Köyü Camii Vakfı: 1520 ve 1569'da köy halkının tamamı Müslüman olan köyde arpa, buğday ve sebze tarımı ile birlikte bal üretimi yapılmaktaydı (Bilgili 1989: 76).

Varlığına 17. yüzyılda tesadüf ettiğimiz caminin, yarım akçe gündelik ile imamı olan şahsın yaşlanmasından dolayı imamet vazifesini kendi rızasıyla

2 Nisan 1691 (3 Receb 1101) tarihinde Ahmed'e bırakmıştır (VGMA, d. 1098: 291). Karaca Köyü Camii'ne Ekim 1756 (Muharrem 1170)'da 1 akçe ücret ile hitabet vazifesi için Mehmed Halife'ye berat verilmiştir (VGMA, d. 1158: 328). Cami hatibi Mehmed Efendi vefat edince vazife, Mart 1814'te Hüseyin Efendi'ye tevcih olunmuştur (VGMA, d. 546: 128). İlerleyen zaman içerisinde caminin imamet vazifesi de yarım kuruş yevmiye ücretle Hüseyin Efendi'ye verilmiştir. İmamet ve hitabet vazifesi gören Hüseyin Efendi, 18 Ağustos 1843 (22 Receb 1259)'te yaşlılığından ve artık vazifeleri yerine getirmeye kudretinin olmamasından dolayı vazifesini oğlu Osman Efendi'ye bırakmıştır. Osman Efendi günlük 1 akçe ile imamet, yarım akçe ile de hitabet vazifelerinde görevlendirilmiştir (BOA, EV. BKB, 133-66; VGMA, d. 891: 445). Cami imamı Osman Efendi'nin vefatı üzerine, imamet vazifesi 1 Eylül 1901'de oğlu İsmail Efendi'ye tevcih edilmiştir. İsmail Efendi'nin 6 Eylül 1948 tarihinde vefatı üzerine 28 Ekim 1948 tarihli onay ile vakıf Zekerya Koyun'a tevcih olunmuştur (VGMA, d. 156: 12-13). Karaca Köyü Camii'nin vakfiyesi bulunmasına rağmen tanzim tarihi kayıtlı değildir (VGMA, d. 156: 12).

b.10) Karışeyh Köyü Camii Vakfı: 1520 ve 1569 yıllarında köyün ahalisinin çoğunluğu gayrimüslimdir (Bilgili 1989: 80). 1877-1878 yıllarında, köyde 15 hanede 45 Müslüman erkek nüfus yaşamaktaydı (Tozlu 1998: 51).

Buradaki vakfın varlığına 17. yüzyılın sonunda tesadüf edilebilmiştir. Kahraman Ağa isimli caminin, Nisan 1693'te hitabet vazifesi Ali'ye tevcih edilmiştir (VGMA, d. 1098: 291). 17. yüzyıldan itibaren faal olan cami, zamanla yıkılmaya yüz tutmuş ve Şubat 1873'te köye yeni bir cami inşa edilmiştir. Hitabet vazifesi de Mustafa'ya tevcih edilmiştir (BOA, EV. MKT, 877-139; EV. MKT, 877-149).

b.11) Keredam Köyü Camii Vakfı: Köyün camisi, Yusuf oğlu Seyyid Mehmed isminde bir zat tarafından inşa edilmiş mescidin, zamanla ihtiyaca kâfi gelmemesi neticesinde camiye dönüştürülmesiyle ortaya çıkmıştır (VGMA, d. 274: 55, 8 Ekim 1808/17 Şaban 1223). Aslında, köyde bulu-

9 Gümüşhane'nin Şiran ilçesinin Aşağı Duruçay köyü.

10 Gümüşhane'nin Şiran ilçesine tâbi köy.

nan zaviye dahilinde Ağustos 1701'den itibaren bir cami ve vazifede bulunan bir imam bulunmaktaydı. Ancak, burası bir nevi mescit hüviyetine bürünmüştü (VGMA, *d. 1098*: 291). Ahalinin özellikle kış mevsiminde, bayram ve cuma namazlarında meşakkat yaşaması nedeniyle, yeni bir bina inşa edilerek cami olarak ibadete açılmıştır. İmam ve hatib olarak da, ahalinin isteği üzerine, Ekim 1808'de, Yusuf oğlu Mehmed Halife vazifelendirilmiştir (VGMA, *d. 274*: 55). İlerleyen dönemde caminin imam ve hatibi olan Ali oğlu Hafız Ahmed Efendi'nin erkek çocuk bırakmadan vefat etmesi üzerine, yerine askerlik yaşını aşmış olan ve yeterliliği tespit edilen Yusuf Efendi, Eylül 1858'de imam ve hatip olarak görevlendirilmiştir (BOA, *EV. MH*, 688-377). Hizmete açılan bu camiye zaman zaman aynı köyde bulunan Keredam zaviye vakfının fazla gelirinden, maddi olarak destek sağlanmaktaydı (BOA, *EV. d. 12112*: 22).

Köyde bulunan bir çiftlik de cami için vakfedilmişti. Bu çiftliğin işletilmesinden, caminin hatibi sorumlu tutulmuştur. Buradan elde edilen gelirden ücretini alan cami hatibi Seyyid Ömer, Şubat 1796'da vazifesini kendi rızasıyla kardeşinin oğlu yani yeğeni Mustafa oğlu Seyyid Ali'ye bırakmıştı (VGMA, *d. 544*: 98). Camiye ait çiftlik vakfının 1843-1844 (Hicrî 1259)'e ait bir yıllık muhasebesi, Ocak 1814'ten bu yana caminin hatipliğini yapan Seyyid Mustafa oğlu Seyyid Ali tarafından hazırlanmıştı (BOA, *EV. d. 12112*: 23). Buna göre vakfın gelirini Keredam köyünden elde edilen 250 kuruşluk çiftlik hâsılatı oluşturmaktadır. Elde edilen hâsılatın 235 kuruşu hatibe vazife ücreti olarak, 12 kuruş 20 parası maaş için, 2 kuruş 20 parası ise muhasebe harcına sarf edilmiştir (BOA, *EV. d. 12112*: 23).

b.12) Kozağaç Köyü Abdi Ağa Camii Vakfı: 1520 ve 1569 yıllarında köy ahalisinin tamamı Müslümandır. Köyde arpa, buğday ziraatıyla birlikte bal üretimi ve hayvan yetiştiriciliği de yapılmaktadır (Bilgili 1989: 74).

Bu köydeki cami vakfı Abdi Ağa tarafından 1690-1691 (Hicrî 1102) yıllarında inşa edilmiştir. Bu yüzden caminin adı vakıf kayıtlarında Abdi Ağa Camii olarak zikredilmektedir. Caminin ilk imamı

aynı yıl tayin edilen Hasan Halife'dir. Hasan Halife Temmuz 1693'te cami vakfına aynı zamanda mütevellî olarak tayin edilmiştir. Aynı yıl, vakfın gelişiyle camiye bir faraş alınması için izin istenmiştir (VGMA, *d. 1098*: 291). 2 Ağustos 1705'te, günlük bir akçe ücret ile imamet vazifesinde Mustafa adlı bir kişi bulunmaktaydı (VGMA, *d. 1098*: 291). Daha sonra tespit edilebilen cami imam ve hatibi Seyyid İsmail'dir. İsmail Efendi, erkek çocuğu olmadan vefat ettiği için bu vazifeler Mahmud isminde zata kendinden sonra evladı gelmesi şartıyla, Şubat 1819'da tevcih olunmuştur (VGMA, *d.546*: 128).

b.13) Kozan¹¹ Köyü Camii Vakfı: Köyün, 1520 yılında halkının tamamı, 1569 da ise tamamına yakını gayrimüslimdir. O tarihlerde köyde arpa, buğday, keten, fiğ, yonca, sebze tarımı ile birlikte bal üretimi ve hayvancılık da yapılmaktadır (Bilgili 1989: 69). Köyün 1877-1878 yıllarında 30 hanede 90 erkek nüfusu tamamen Müslüman olmaktadır (Tozlu 1998: 50).

Köyde bulunan cami vakfı muhtemelen 19. yüzyılda faal olup tespit edebildiğimiz beratlı ilk imam ve hatibi Mustafa oğlu Hüseyin Halifedir. Hüseyin Halife'nin vefat etmesi üzerine vazifesi, yetişkin oğulları Mustafa, İbrahim ve Mehmed'e yeterli olmadıkları gerekçesiyle tevcih edilmemiştir. Bunun yerine askerlik yaşını aşmış ve yeterliliğini ispat etmiş olan Mehmed oğlu Musa Efendi'ye vazife tevcih olunmuştur (VGMA, *d. 877*: 267). Musa Efendi'nin 1889 (hicrî 1306) yılında vefatı üzerine vazifesi iki yıl kadar boş kalmış, ahaliye namaz kıldırarak hoca bulunmadığı için sıkıntı yaşanmıştır. Musa Efendi'nin evladı olan Mehmed, Ahmed ve küçüğü Edhem bulunmasına rağmen yeterli görülmedikleri için imam ve hatip vazifesi bunlara verilmemiştir. Otuz yaşını aşmış diğer oğlu Mustafa Efendi, yapılan sınavda başarılı olmuş ve babasından kalan vazife 12 Şubat 1891'de ona tevcih edilmiştir (BOA, *EV. BRT*, 248-1; BOA, *EV. BRT*, 248-2; BOA, *EV. BRT*, 248-3; BOA, *EV. BRT*, 248-7; BOA, *EV. BRT*, 248-9; BOA, *EV. BRT*, 248-10; BOA, *EV. MKT*, 2071-34).

11 Bugün Gümüşhane'nin Şiran ilçesine tâbi Örenkale köyüdür.

b.14) Muhsin Köyü Camii Vakfı: Varlığına 19. yüzyılın BOAşlarında tesadüf edebildiğimiz caminin, Ocak 1814'e kadar günlük yarım akçe ücret ile imam ve hatibi Hüseyin Efendi'dir. Bu tarihten 23 Temmuz 1843'e kadar günlük yarım akçe ücret ile imam ve hatibi ise Hasan oğlu Yusuf Efendi'dir (VGMA, d. 546: 128).

b.15) Norşun/Norşin¹² Köyü Camii: Varlığına 18. yüzyılın sonlarında tesadüf ettiğimiz caminin, günlük dörtte bir akçe ile imam ve hatibi olan Seyyid İbrahim'in vefat etmesi üzerine vazifesi 14 Mart 1799'da oğlu Veysel'e tevcih edilmiştir (VGMA, d. 544: 98). Veysel'in erkek çocuk bırakmadan vefat etmesi üzerine de, vazifesi Ağustos 1814'te İsmail oğlu Yusuf'a aynı miktar ücretle tevcih olunmuştur (VGMA, d. 546: 128).

b.16) Sadık Köyü Camii Vakfı: 1877-1878 yıllarında tamamı Müslüman olan köyde 25 hanede 80 erkek nüfus yaşamaktaydı (Tozlu 1998: 50).

Sadık köyünde ahalinin ibadetini yaptığı bir mescit bulunmasına rağmen, bu mekan artık ihtiyacı karşılamamaktaydı. Yakın çevresinde başka cami bulunmayan köyün ahalisi özellikle cuma ve bayram namazlarında ibadet edecek yer bulamamakta, dolayısıyla kış günlerinde bu hal daha fazla zorluk yaşatmaktaydı. Ahaliden el-hacc Mustafa oğlu Hacı Ömer Efendi, mescidi minber koyarak camiye çevirtmiş, ardından 13 Ekim 1902 (10 Receb 1320) tarihli vakfiye ile 950 kuruş nakit parayı mescide vakfetmiştir (VGMA, d.898: 58; vakfiye için bakınız VGMA, d.602: 131). Vakıf 20 Ekim 1902 (17 Receb 1320) tarihinde Ömer Efendi bin Mustafa Vakfı olarak tescil edilmiştir (VGMA, d. 602: 131). Vakıf kurulurken, Ömer Efendi hayatta kaldığı müddetçe vakfın tevliyetinin kendisine, onun ölümünden sonra da oğullarına ve oğullarının oğullarına intikal etmesini şart koşturmuştur. Vakfettiği paranın yıllık %15 gelirinin (142 kuruş 20 para) yarısı, 7 Kasım 1909 tarihli *hatt-ı hümayûn*la vazifelendirilen (yani 71 kuruş 10 para) Hacı Ömer oğlu (Sündükoğlu lakabı) Ahmed Efendi'ye, kalan yarısı ise köydeki fakirlere sarf edilecektir. Bu talep kabul edilmesine edilmiş lakin Evkâf Nezareti arşivde mescidin eski

vakıf kaydına tesadüf edememiştir (VGMA, d. 156: 188-189; BOA, EV. MKT, 3119-52; BOA, EV. MKT. CHT, 608-69).

b.17) Sarıca Köyü Camii Vakfı: 1520 ve 1569'da köy halkının tamamına yakını Müslümandır. Köyde arpa, buğday, keten ve sebze tarımı ile birlikte bal üretimi de yapılmaktadır (Bilgili 1989: 77). Köy, sınır boylarının merkez ile irtibatını sağlayan yol üzerinde olduğu için özellikle kışın yolcuların uğrağı ve sığınağı durumundaydı. Köy ahalisi zaman zaman yolculara bakmaya güç yetiremediği için 1642 yılındaki yazımda, avarız vergisinden muaf tutulmuştu (Kul 2010: 280). 1877-1878 yıllarında tamamı Müslüman olan köyde, 100 hanede 300 erkek nüfus yaşamaktadır. Köy, aynı sayımda Şiran merkezi dahil kazanın en büyük yerleşim yeridir (Tozlu 1998: 49-51).

Bu köyde bulunan ve varlığına 18. yüzyılda tesadüf edebildiğimiz cami, hayır sahibi Kazıroğlu Hasan Bey tarafından inşa ve ihya edilerek vakıf hüviyeti kazanmıştır (İ. M. EVKF. M. d. 559: 2). Caminin tespit edebildiğimiz ilk imam ve hatibi Haziran 1764 tarihinden itibaren günlük bir akçe ücretle vazife gören Seyyid Mehmed'dir (VGMA, d. 1158: 328). Caminin daha sonraki imam ve hatibi Seyyid Ebubekir Efendi'dir. Onun vefatıyla, yerine Abdullah oğlu Ali 1808 (Hicrî 1223) senesinde imam ve hatip olarak görevlendirilmişti (VGMA, d. 545: 142) Ali Efendi'nin Nisan 1813'te vefatıyla, vazife 25 Şubat 1814'te Musa oğlu Hasan Efendi'ye tevcih edilmiştir (VGMA, d. 546: 128). Bir müddet sonra, camide görev yapacak kişiye verilen ücrette artış yapılmış ve günlük üç akçe ücretle imam ve hatip olarak Süleyman oğlu İsmail halife görevlendirilmiştir.

Onun Temmuz 1855'te ölümüyle geride kalan büyük oğlu Mehmed Sabit ve küçük oğlu Mehmed Şerif'e vazife tevcihi yapılması düşünülmüştür. Mehmed Sabit Efendi'nin vazife görmeye yeterli olduğu sınav neticesinde ortaya çıkınca, onun hem kendi, hem de kardeşi Mehmed Şerif adına, tevliyeti alması düşünülmüştür. Ancak, Evkaf Nezareti, iki kardeşin müştereken vazife almasını doğru bulmamıştır. Bunun üzerine hitabet vazifesi büyük oğlu Mehmed Sabit Efendi'ye

12 Bugün Gümüşhane'nin Şiran ilçesine tâbi Akbulak köyüdür.

9 Ekim 1855 (27 Muharrem 1272)'te müstakilen, imamet vazifesi de küçük oğlu Mehmed Şerif Efendi'ye tevcih edilmiştir. Lakin, Mehmed Şerif Efendi'nin yaşının küçük olması ve imam olacak yeterlilikte bulunmaması, bu görevin o vazifeye yeterli olacak yaşa gelinceye kadar imamlık görevi de abisi Mehmed Sabit Efendi'ye bırakılmıştır (İ. M. EVKF. M. d. 559: 2; BOA, EV. MKT. CHT, 368-18.). Aynı tarihte Sarıca Köyü Camii'nin vakfiyesi de tanzim edilmiştir (VGMA, d. 156: 40). 1855'te göreve getirilen Mehmed Sabit Efendi, bu vazifesinde 1894 (Rumî 1310) senesine kadar bulunmuştur. 9 Ekim 1895'te ondan boşalan hitabet vazifesinin büyük oğlu Muharrem Efendi'ye tevcihi düşünülmüş (BOA, EV. MKT. CHT, 368-18; BOA, EV. MKT. CHT, 371-7), ancak onun bu vazifeye *hatt-ı hümayûn* ile atanması, ancak 5 Ocak 1910 tarihinde mümkün olmuştur (VGMA, d. 156: 40-41).

b.18) Sellidere Köyü Camii Vakfı: 1877-1878 senesinde Şiran'a bağlı olan 25 hanede 90 Müslüman nüfus yaşadığı (Tozlu 1998: 51) köyde, küçük bir mescit vakfı bulunmaktaydı. Ancak, bu mescit, zamanla köy nüfusunun artması ve yakınındaki köylerde cami bulunmaması nedeniyle ihtiyaca cevap veremez olmuştur. Ahali, özellikle camide kılınması gereken cuma ve bayram namazlarını mescitte kılamıyor, dinî vecibelerini yerine getirmek için başka köylere gitmek durumunda kalıyorlardı. Kış mevsiminde ise bahsedilen namazlar neredeyse ifa edilememekteydi. Yaşlılar ise güç yetiremediklerinden hem yaz ve hem de kış mevsiminde başka taraftaki camilere gidememekte ve bu durumdan dolayı büyük teessür yaşamaktaydılar. Bu sorun, hayır sahipleri tarafından mescidin içine minber konulup bir mihrap inşası ve bu sayede mescidin camiye tahvil edilmesiyle çözülebilecek bir meseleydi (VGMA, d. 155: 362-363). Ahali bu sebeple Şiran naibine başvurarak yaşadıkları müşkülâtı anlatmış ve kış aylarında bu sorunun daha da arttığını özellikle hasta ve yaşlıların, cuma ve bayram namazına gidemedikleri için üzüntü yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Netice itibarıyla, Şiran naibinin onayından sonra köydeki hayırseverlerin katkısıyla mescide mihrap inşa edilip minber konularak, mescit camiye tahvil edilmiştir. Caminin vak-

fiyesi de 22 Mart 1908 (18 Safer 1326) tarihinde tanzim edilmişti (VGMA, d. 155: 362). Ancak, çözülmesi gereken ikinci bir mesele daha vardı. O da camide görev yapacak kişi ve ona verilecek maaş meselesiydi. Caminin imam ve hatipliğine, köyde nüfus kaydına göre köyün onuncu hanesinin ikinci numarasında kayıtlı olan Zekeriya oğlu Said talip olmuştu. Askerlikle ilişkisi olmadığı anlaşılınca, Zekeriya Efendi, tevcih usulü gereği 12 Aralık 1908'de sadece hitabet vazifesine tayin edilmiştir (BOA, EV. MKT. CHT, 771-70; BOA, EV. MKT. CHT, 771-71; BOA, EV. MKT. CHT, 771-76; BOA, EV. MKT. CHT, 771-77; BOA, EV. MKT. CHT, 771-80; VGMA, d. 155, 362-363; BOA, EV. MKT. CHT, 771-73).

b.19) Seydi Baba Köyü Camii Vakfı: Şiran'a 16,5 km uzaklıkta olan köy, burada zaviye kuran Seydi Baba'nın ismiyle anılmaktadır. Seydi Baba Zaviyesi kısmında izah edildiği üzere Osmanlı hakimiyetinden sonra köyün geliri, vakıf olarak zaviyeye tahsis edilmiştir. Bölgenin ilk tahrir yılı olan 1485'te kayda geçen zaviyeye ilaveten, 16. yüzyılın sonuna doğru köye bir cami inşa edilmiştir. Caminin tespit edebildiğimiz ilk imamı Temmuz 1705'te bu görevde bulunan Seyyid Ebubekir'dir (VGMA, d. 1098: 291). Ancak mezkûr cami zaman içerisinde harap bir hale gelmiş olacak ki, 1797-1798 (Hicrî 1212) yıllarında köye yeni bir cami inşa edilmiştir. Ali isimli bir usta tarafından, kare planlı ve ahşap tavanlı bir mimariyle inşa edilen yeni cami, Seydi Baba köyü mezarlığının güneyinde bulunmaktadır (Özkan 2005: 119; Özkan 2010: 65). Caminin yenilenmesinden sonraki ilk imam ve hatip günlük bir akçe ücret ile bu vazifeleri ifa eden Mustafa Efendi'dir. Mustafa Efendi, erkek çocuğu olmadan vefat ettiği için imam ve hatiplik, Haziran 1814'te Mustafa oğlu Hüseyin'e tevcih edilmiştir. (VGMA, d. 546: 128).

20.) Sifon? Köyü Camii Vakfı: Varlığına 19. yüzyılın başında tesadüf ettiğimiz camiye imamet ve hitabet vazifesi bir akçe ücret ile İbrahim'e tevcih olunmuştur. İbrahim vefat etmesi üzerine, vazife Mart 1817'de oğlu Seyyid Yakub'a tevcih olunmuştur. Yakub'un vefat etmesi üzerine de vazife 23 Mayıs 1838'de oğlunun oğlu Seyyid Yakub oğlu Seyyid Abdurrahman'a tevcih edilmiştir (VGMA, d. 546: 128).

21.) Tamara¹³ Köyü Camii Vakfı: 1520 ve 1569 tahrir sayımlarında ahalisinin tamamı Müslüman olan köyde arpa, buğday ve keten tarımı ve bal üretimi ile hayvan yetiştiriciliği yapılmaktaydı. Bu sayımlara göre köyde vakıf bulunmamaktadır (Bilgili, 1989: 86).

Varlığına 19. yüzyılda tesadüf ettiğimiz ve ahali tarafından inşa edilmiş olan (BOA, *EV. MKT. CHT*, 361-85; VGMA, *d. 567*: 167) Tamara Köyü Camii'nin tespit edilebilen ilk imam ve hatibi günlük iki akçe vazife ile görev yapan Hüseyin Efendi'dir. Hüseyin Efendi'nin vefat etmesi üzerine vazifesi, oğlu Ali'ye tevcih edilmiştir (VGMA, *d. 567*: 167). Cami, Ali Efendi'nin imam olduğu 1868-1869 (Hicrî 1285) yıllarında, köy ahalisinden Mehmed Emin Efendi tarafından yeniden inşa edilmiştir (BOA, *EV. MKT*, 2142-1; BOA, *EV. MKT*, 2142-3). Ancak cami, üç yıl içerisinde yıpranma ve bakımsızlıktan dolayı yıkılmaya yüz tutar bir hale gelmiştir (BOA, *EV. MKT*, 2142-1). Ahalinin namazlarını eda etmekten mahrum kalması üzerine, ahalinin yardımıyla cami 1871-1872 (Hicrî 1288)'de tamir edilmiştir. Bu sırada imam ve hatip Ali Efendi vefat edince Mehmed Emin Efendi, 19 Kasım 1871 tarihinde (VGMA, *d. 567*: 167) beratlı olarak günlük ikişer olmak üzere toplam dört akçe ücret ile camiye imam ve hatip olmuştur (BOA, *EV. MKT. CHT*, 361-85; BOA, *EV. MKT. CHT*, 372-85; BOA, *EV. MKT*, 2142-3; BOA, *EV. MKT*, 2142-5; BOA, *EV. MKT*, 2142-7; BOA, *EV. MKT*, 2142-8).

Ancak, 1871 senesinden 1895'e kadar bu vazifeleri ifa eden Mehmed Emin Efendi, görev yaptığı süre zarfında ücret alamamıştır. Ahalinin yardım edememesi Mehmed Efendi'nin mağduriyetini arttırarak onu muhtaç duruma düşmüştür. Bu sebeple 1895 (Rumî 1311) yılında fakir ve büyük ailesini geçindirmek için Evkaf Nezaretinden kendisine bir miktar maaş bağlanmasını talep etmiştir (BOA, *EV. MKT*, 2142-1). Talep üzerine yapılan incelemede, ücretinin verilememesinin, caminin gelirinin olmamasından ileri geldiği anlaşılmıştır. Diğer taraftan, vakıf kayıtlarından ve şahsa verilen berat suretinden, caminin imam ve hatibi olacak kişiye vakfın gelirinden iki akçe tah-

sis edildiği görülmüştür. Buradan da anlaşılacağı üzere caminin vakfı, denetimlerin yetersizliği gibi sebeplerden dolayı bir takım kimseler tarafından zapt veya gasp edilmişti. Yapılan yazışmalara rağmen kayıtların yetersizliği ve vakfiyeye ulaşılamaması nedeniyle vakfın gelir kaynağı tespit edilememiştir (BOA, *EV. MKT*, 2142-3; BOA, *EV. MKT*, 2142-8; BOA, *EV. MKT*, 2142-10; BOA, *EV. MKT*, 2147-65). Netice itibarıyla, Mehmed Efendi'nin bu talebi uygun bulunmamış ve kendisine maaş bağlanamayacağı ifade edilmiştir (BOA, *EV. MKT*, 2142-3). Verilen cevap üzerine Mehmed Efendi, dilekçesinde yanlışlıkla vazife yazacağı yerine maaş ibaresini yazdığını, kendisine vazife verilmesini talep ettiğini 13 Temmuz 1895 tarihli dilekçesiyle ifade etmiştir (BOA, *EV. MKT*, 2142-4).

22.) Telme¹⁴ Köyü Camii Vakfı: Şiran ilçesinin 10 km kuzeydoğusunda yer alan Telme köyünün 1520 yılında tamamı, 1569'da ise tamamına yakını Hristiyan'dır (Bilgili 1989: 71). 1877-1878 yıllarında ise köyün tamamı Müslüman olup, köyde 60 hanede 180 nüfus yaşamaktaydı (Tozlu 1998: 51).

Telme Köyü Camii 1849 senesinde, kare planlı ve ahşap tavanlı olarak inşa edilmiştir (Özkan 2010: 67). Caminin imam ve hatibi olan Mehmed'in vazifesi Mart 1808'de soyundan Ali oğlu Mehmed'e tevcih edilmiştir (VGMA, *d. 545*: 141). Ali Halife'nin vefatıyla boşalan vazifesine oğlu olmadığı için yeterliliği tespit edilen torunu Mehmed oğlu İbrahim Edhem Halife'ye 11 Ekim 1859'da tevcih edilmiştir. (BOA, *EV. MKT*, 750-142; BOA, *EV. MKT*, 67-340).

23.) Zarabut¹⁵ Köyü Camii Vakfı: 1520'de ahalisinin tamamı, 1569'da ise büyük çoğunluğu gayrimüslim olan köyde arpa, buğday, keten, yonca, fiğ ve sebze tarımı ile birlikte bal üretimi ve hayvancılık da yapılmaktadır (Bilgili 1989: 71). 1877-1878 yıllarında tamamı Müslüman olan köyde 35 hanede 100 Müslüman yaşamaktaydı (Tozlu 1998: 49).

Bu köyde 19. yüzyıla kadar bir mescit bulunmaktaydı. Ahalisi çok olan ve yol üzerinde bulunan

13 Bugün Gümüşhane'nin Şiran ilçesine bağlı İnce Dere köyü.

14 Bugün Gümüşhane'nin Şiran ilçesine tâbi köy.

15 Bugün Gümüşhane'nin Şiran ilçesine tâbi Söğütalan köyü.

köyde, caminin bulunmayışı başta cuma olmak üzere bayram namazlarında ve cemaatle kılınacak sair namazlarda sıkıntılara sebep olmaktadır. Bu sebeple mescit, ahalinin ianesiyle camiye tahvil edilmişti. Ancak ikinci bir sorun daha vardı. O da camiye atanacak imam ve hatibin maaşının nereden karşılanacağı meselesiydi. İşte bu noktada köy sakinlerinden Ali Ağa'nın oğlu, Akçecioğlu Osman Ağa, bir tarafı Akçecioğlu Halil, bir tarafı Deli Mehmed oğlu Halil, bir tarafı Havit oğlu Mevlüd ve bir tarafı Laz oğlu Tahir'in evleriyle çevrili, 2.000 kuruş kıymetinde iki kapılı ve iki odalı hane ile ve 2.000 kuruş nakit parayı cami için vakfetmiştir. Hane için konulan şart, içinde çocuklara dinî eğitim verilmesiydi. Para vakfının şartı ise paranın her sene sağlayacağı %15'lik [onu on bir buçuk kuruş] faiz geliri yani 300 kuruş ile, beratlı tayin edilecek olan imam-hatibin maaşının karşılanmasıydı (VGMA, d. 604: 126; BOA, EV. MKT, 3318-90). Bunun yanında vakfın tevliyeti, Osman Ağa hayatta kaldığı müddet zarfında onda, sonrasında ise evladına ve evladının evladına intikal edecekti (VGMA, d. 604: 126)¹⁶. İsmi *Osman Ağa bin Ali Ağa Vakfı* olarak 23 Ocak 1909 (1 Muharrem 1327) tescil edilen vakfın kurucusunun lakabı Akçecioğlu'ydu. (VGMA, d. 604: 126). Caminin imamet ve hitabet vazifesine, 26 Ekim 1913 tarihinde Osman oğlu Mustafa Efendi tayin edilerek, cami faal bir hale getirilmiştir (VGMA, d. 156: 270-271).

Aslına bakılacak olursa, Şiran kazasında bulunan köylerdeki cami ve mescitlerin büyük çoğunluğu 19. yüzyılın sonunda harap bir vaziyette bulunmakta ve imam ve hatipleri de beratsız çalışmaktaydı. Ayrıca, zamanında vakıfla idare edilen sıbyan mekteplerinin bir kısmı muallimsiz olmakla birlikte bir kısmının da muallimi olduğu halde muallimleri görevleri başına gitmemekteydi. Yaşanan bu sorunlarda, vakıfların sağlıklı idare edilmemesi, görevlilerin ücret alamadığı için vazifeleri başına gitmemeleri ve denetimsizliği kötüye kullanmaları etkiliydi. Bu sebeple Gümüşhane sancağı Nakibü'l-eşraf kaymakamı 1895 (Hicrî 1313) senesinde durumu Nakibü'l-eşrafa

bildirerek çözüm üretilmesini talep etmiştir. Nakibü'l-eşraf meseleyi Evkaf Nezaretine iletmış ve o da Maarif Nezareti ve Trabzon vilayeti ile yazışarak sorunu halletme yoluna gitmiştir (BOA, EV. MKT, 2215-11; BOA, EV. MKT, 2215-24).

Şiran'da belirtilen zaviye ve camiler dışında kasaba merkezinde bir de *Kâdirî Dergâhı* bulunmaktaydı. Ancak dergâh, 1875 (Hicrî 1292) senesinde çıkan yangında tahrip olmuştu. Şeyh Ömer Efendi, dergâhını yeniden inşa etmek için izin talep etmişse de dergâhının vakfı ve kaydı olmadığı anlaşılmıştı. Bunun üzerin hayır sahiplerinin desteğiyle ayakta kaldığı anlaşılan dergâhın izne gerek olmadan yine hayır sahiplerinin desteğiyle inşa edilebileceği ifade edilmiştir (BOA, EV. MKT, 1673-8).

Sonuç ve Değerlendirme

Şiran'da bulunan 23 cami ve 5 zaviye vakfı incelediğimiz çalışmada, zaviyelerin medreselerin olmadığı veya ulaşamadığı ücra köşelerde halka dinî eğitim vererek, eğitim hayatının zenginleşmesine katkıda buldukları ileri sürülebilir. Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki tahrirlere göre Osmanlı coğrafyasında toplam 1.262 adet zaviye bulunmaktaydı, aynı dönemde Şiran'da 5 zaviye vakfı faaldir. Şiran zaviyeleri Osmanlı coğrafyasındaki zaviyelerin %0,4'üne tekabül etmektedir. Birer eğitim merkezi olan zaviyelerde halka eğitim verilir aynı zamanda şeyhler mensup oldukları tarikatların propagandasını yaparlardı. Buna binaen incelenen beş zaviyenin hangi tarikata mensup olduğuna dair kesin bir hüküm vermek mümkün gözükmemektedir. Sadece Seydi Baba Zaviyesi hakkında *Bektaşî* olduğu yönünde bir iddiada bulunulmasına rağmen istifade edilen kayıtlarda delile tesadüf edilememiştir. Baba lafzından dolayı yakıştırma yapılabilirse de kesin bir hüküm olamaz. Ancak zaviyede görevli şeyhlerin halife sıfatını kullanmasından yola çıkarak bunların birer ahi zaviyesi olduğu ileri sürülebilir. Çünkü *halife* sıfatı ahi (fütüvvet) dereceleri içerisinde yer almaktadır (Sarıkaya 2002: 58-59).

16 Vakfiyenin südur eden ferman tarihi 26 Ekim 1913 (25 Zilkade 1331)'dir.

Zaviyelerin en önemli geliri, muhasebe kayıtlarından anlaşıldığı üzere, zaviyenin bulunduğu köyden alınan aşar vergisi ile buğday hissesidir. Anlaşılabileceği üzere zaviye vakıflarının tamamı mahalli vakıftır. Dolayısıyla bölgeden elde edilen aşar ve sair gelirlerin tamamı yine yöredeki vakıflar için sarf edildiğinden bölgenin gelişimine mali, sosyal ve kültürel açıdan etki etmiştir. Bu gelirlerin büyük bir kısmının gelip geçenlere yeme içme hizmeti için sarf edilmektedir. Dinî hüviyet taşıyan zaviyeler bölgedeki sosyal hayatı da şekillendirmiştir. Zaviyelerin gelir ortalaması en yüksek olanı yıllık ortalama 5.128 kuruş geliriyle Keredam'dır. Ardından 3.825 kuruş ile Seydi Ali Baba, 690 kuruş ile Yukarı Hozman, 678 kuruş ile Aşağı Hozman ve 526 kuruş ile Gelviras Zaviye Vakfı gelmektedir. Zaviyelerin muhasebeleri incelendiğinde, gelirlerdeki dalgalanmalarda bir tutarlılık olduğu görülmektedir. Örneğin 1865 yılında bütün zaviye vakıflarının gelirleri düşmüşken, 1866 yılında tamamının artışı göstermiştir. Buradan yola çıkılarak 1865 yılında bölgede kuraklığın olduğu, 1866 yılında ise mevsimin tarım için elverişli geçtiği söylenebilir.

15 ve 16. yüzyılda kurulan zaviye köylerinin durumu incelendiğinde bir kaçında gayrimüslimler çoğunlukta iken 19. yüzyıla intikal eden bu köylerin tamamı, Müslümanlarla meskun hale gelmiştir. Ayrıca, zaviye vakıflarının kurulduğu yıllardaki gelirlerine nazaran sonraki yıllardaki gelirlerinin artışı gösterdiği tespit edilmiştir. Zaviyeler sadece nüfus iskanı sağlamamış, aynı zamanda üretime ve yeni toprakların tarıma açılmasına da ciddi katkı sunmuşlardır.

Zaviye vakıfları 15 ve 16. yüzyıllarda kurulmuş iken, cami vakıfları 17. yüzyıldan sonra tesis edilmeye başlanmıştır. Sadece ibadet mekanı olmayan camiler aynı zamanda köydeki çocuklara Kur'an-ı Kerim'i yüzden okumanın ve sair dinî hususların öğretildiği eğitim kurumlarıydı. Dolayısıyla 19. yüzyılda örgün eğitim kurumları açılana değin eğitim-öğretimin verildiği yerler camilerdi. Bu çerçevede Şiran'daki camilerin bu vazifeyi de gördüğünü ifade edebiliriz. Ancak,

daha önceden tesis edilmiş vakıfların bir çoğunun vakfiyesi 19. yüzyıla intikal etmemiştir. Yine vakıf binaları harap bir hale gelmiş ahali özellikle camide, cemaatle yapılması gereken ibadetleri yapamaz olmuştur. Bunun sebepleri arasında vakıf mallarının başkaları tarafından zabt ve gasp edildiği ifade edilebileceği, vakfın gelirinin artık yeterli derecede olmamasından dolayı muattal kalması da söylenebilir. Böyle durumlarda, köy halkı camilerinin inşasında ve tamirinde, önemli rol oynamışlardır. Üç köyde (Çalgan, Aşağı Gersud, Zarabut) ise, köy eşrafından olan kişiler para ve bina bağışlayarak caminin hizmet vermeye devam etmesini temin etmişlerdir. Her ne kadar para vakıfları, faiz hususunda tartışmalı bir uygulama olsa da Şiran yöresinde varlık göstermiştir

İncelenen 28 vakfın 25'i farklı yerleşim yerindedir. Aşağı Hozman, Keredam ve Seydi Baba köylerinde zaviye vakfıyla birlikte cami vakfı da bulunmaktadır. Vakıfların bulunduğu 25 yerleşim yerinden sadece 4'ü (Çekreşin/Ciğerşin, Dedeköy, Güzran/Güzeran, Muhsinköy) günümüze ulaşamamıştır. Bunun dışındaki 21 yerleşim yeri bugün varlığını sürdürmektedir. Özellikle zaviye vakıflarının bulunduğu köylerin tamamı günümüze ulaşmıştır. Oranlama yapılması durumunda, vakıfların bulunduğu yerleşim yerlerinin %84'ü hâlâ varlığını sürdürürken %16'sı günümüze intikal etmemiştir. Oysa tahrir kayıtlarında Şiran'a tâbi köylerin yalnızca %33'ünün günümüze intikal etmiştir. Bu nokta dikkate alındığında vakıflar, yerleşim yerlerinin devamlılığını sağlama açısından oldukça önemlidir. İnceleme sahasında bulunan iki köy (Çalgan ve Gelviras/Hacı Hasan köyleri) günümüzde Giresun iline bağlı olup kalan 19 köy ise Gümüşhane'ye bağlıdır. Son tahlilde halkın dini ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan vakıflar toplumun uyum içerisinde yaşamasına ortam hazırlamıştır. Tarih boyunca kişilerin yardımlaşma ve dayanışma yolu ile toplum hayatını güzelleştirmek ve yükseltmek toplumu esenliğe ulaştırmak teşebbüsü en geniş uygulama alanını Osmanlı topraklarında vakıflar vasıtasıyla bulmuştur.

Kaynaklar

1) Arşiv Belgeleri

a.) Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, *Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti Defterleri (EV. d)*, 12112, 13369, 18823, 20722.

BOA, *Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti Muhasebe Kalemi Evrakı (EV. MH)*, 401-116; 423-125; 428-40; 428-41; 428-42; 428-43; 428-44; 428-45; 428-48; 428-49; 428-50; 609-230; 688-377; 817-43; 817-87; 843-235; 986-270; 1086-27; 1142-77; 1152-202; 1162-204; 1162-209; 1190-16; 1218-81; 1221-198; 1772-302; 1781-135; 1975-231; 1975-236.

BOA, *Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti Mektubî Kalemi (EV. MKT)*, 67-340; 286-108; 286-74; 270-49; 750-142; 877-139; 877-149; 1086-27; 1613-179; 1673-8; 1786-150; 1789-126; 1983-145; 2071-34; 2108-63; 2108-64; 2142-1; 2142-3; 2142-4; 2142-5; 2142-7; 2142-8; 2142-10; 2147-65; 2215-11; 2215-24; 2421-94; 3119-52; 3318-90

BOA, *Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti Cihat Kalemi Evrakı (EV. MKT. CHT)*, 286-74; 305-133; 309-304; 361-85; 363-8; 368-18; 371-7; 372-85; 374-33; 608-69; 697-84; 771-70; 771-71; 771-73; 771-76; 771-77; 771-80.

BOA, *Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti Başkitabeti Evrakı (EV. BKB)*, 133-66.

BOA, *Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti Berat Kalemi Evrakı (EV. BRT)*, 248-1; 248-2; 248-3; 248-7; 248-9; 248-10.

b) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Defterleri (VGMA, d), 155; 156; 157; 197; 264; 266; 274; 488; 544; 545; 546; 550; 567; 602; 604; 607; 877; 891; 898; 1089; 1158; 2482; 4540.

c) İstanbul Müftülüğü Arşivi

İstanbul Müftülüğü Evkaf Müfettişliği Defterleri (İ. M. EVKF, M. d), 559; 634; 735.

2) Araştırma ve İnceleme Eserler

Acun, Fatma (2006). *Karahisar-ı Şarkî ve Koyulhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Acun, Fatma (1997). "15. ve 16. Yüzyıllarda Şebinkarahisar ve Civarında Yerleşim Modelleri", *Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996*, İstanbul, s. 137-159.

Albayrak, Mustafa (2001). *19. Yüzyılda Şiran Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu (Maliye Nezareti Temettuat Defterlerine Göre, 1260/1844)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Aydın, Dünder (1998). *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Barkan, Ömer Lütfi (1942). "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 2, Ankara, s. 279-386.

- Bilgili, Ali Sinan (1989). *XVI. Asırda Karahisar-ı Şarkî Kazâsı*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Bilgili, Ali Sinan (1996). "Osmanlı Döneminde Şiran Bölgesinin Sosyo-Ekonomik Durumu (15.-16. Yüzyıllar)", *Kültür Vadesi Gümüşhane*, Yıl: 2, Sayı: VIII, İstanbul, s. 20-22.
- Bostan, M. Hanefi (2002), "Anadolu'da Çepni İskânı", *Türkler*, VI, Ed: Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, s. 299-311.
- Çetin, Cemal (2009). *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Erdem, Erdem (2005). *XIX. Asrın Sonunda Şer'î Sicillerde Şîrân Kazâsı: İçtimâî ve İktisâdî Hayat*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Faroqhi, Suraiya (2003). *Anadolu'da Bektaşilik*, (Çev: Nasuh Barın), İstanbul: Simurg Yayınları.
- Fatsa Mehmet (2011). "Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Vakıf Yoluyla İskân Metoduna Bir Örnek: Alucra'da Çağırğan Zâviyeleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 36, s. 87-100.
- Güneş, Ahmet (2004). "16. Yüzyılda İznik'te Zaviyeler ve Gelir Paylaşımı", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIII/36, s. 123-150.
- İnalcık, Halil (2006). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (Çev: Ruşen Sezen), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kara, Mustafa (2011). "Tekke", *DİA*, XL, İstanbul, s. 368-370.
- Karazeybek, Mustafa (2005). "Afyonkarahisar'da Zaviyeler" *Afyonkarahisar Kütüğü*, c. I, s. 415-426.
- Kıvrım, İsmail (2010). "Osmanlı Döneminde Gümüşhane ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları", *History Studies*, II/3, s. 231-243.
- Kul, Eyüp (2010). "1642 Tarihli Avârız Defterine Göre Şiran Kazâsı ve Köyleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44, Erzurum, s. 271-289.
- Küçük, Cevdet (1977). "Tanzimât Devrinde Erzurum'un Nüfus Durumu", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, VII-VIII, İstanbul, s. 185-224.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1978). "Zâviyeler (Dinî, Sosyal ve Kültürel tarih açısından bir deneme)", *Vakıflar Dergisi*, XII, Ankara, s. 247-248.
- Ocak, A. Y. S. Farûki (1986). "Zaviye", *İA*, XIII, İstanbul, s. 468- 476.
- Öz, Mehmet, Fatma Acun (2008). *Karahisar-ı Şarkî Sancağı Mufassal Avârız Defteri (1642-1643 Tarihli)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özcan, Tahsin (2000). "İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risâlesi" *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, s. 31-41.
- Özkan, Haldun (2005). "Şiran-Seydibaba Köyü'nde Bir Grup Osmanlı Dönemi Eseri", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, V/34, Erzurum, s. 117-135.
- Özkan, Haldun (2009). "Gümüşhane'de Osmanlı Dönemi Türbeleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 41, Erzurum, s. 145-171.

- Özkan, Haldun (2010). "Gümüşhane'de Ahşap Tavanlı Camiler", *Sanat Dergisi*, S. 18, Erzurum, s. 63-80.
- Öztürk, Nazif (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pakalın, Mehmet Zeki (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet (2002). *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Savaş, Saim (1999). "Zâviyelerin Türk Kültürünün Gelişmesindeki Rolü", *Osmanlı*, Ed: Güler Eren, IX, Ankara, s. 72-78.
- Saylan, Kemal (2014). *Gümüşhane İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarih (1850-1918)*, İstanbul: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Şimşek, Mehmet (1986). "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münâkaşalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVII/1, s. 207-220.
- Tozlu, Selahattin (1998). *XIX. Yüzyılda Gümüşhane*, Erzurum: Akademik Araştırmalar.
- Tuncel, Metin (1996). "Gümüşhane", *DİA*, XIV, İstanbul, s. 273-276.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1982). "Müessese Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplum ve Vakıf Müessesesi", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: XV, s. 23-53.
- Yediyıldız, Bahaeddin (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Türkiye Selçukluları'ndan Osmanlı'ya Küçük Bir Miras: XIX. Yüzyılda Küçük Karatay (Kemâliye) Medresesi*

Zehra Odabaşı**

Öz

İslâm toplumlarının sosyal tarihlerini isabetli ve doğru bir şekilde ortaya koymada vakıfların tarihî ve sosyolojik açıdan incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Türkiye Selçukluları ve Beylikler döneminde Anadolu kentlerinde vakıf olarak inşa edilen cami, medrese, türbe ve zaviyelerin sayısı tam olarak bilinmemektedir. Bu nedenle günümüzde ayakta kalan anıtsal nitelikli binaların dışında, harap olan ya da anıtsal nitelik taşımayan yapıları tespit etmek mümkün değildir. Bununla birlikte, arşiv kaynakları sayesinde Selçuklu dönemine ait vakıf eserlerin Osmanlı devrindeki durumunu ortaya koymak mümkün olmaktadır. Osmanlı Klâsik Dönemi sancakları üzerinde arşiv belgelerine dayalı olarak yapılan çalışmalar ve Evkaf kayıtları sayesinde yukarıda adı geçen kurumların çoğunun, hatta bugün yapısı mevcut olmayanların kaydına ulaşılabilmektedir. Nitekim Osmanlı arşiv kayıtlarına geçen kurumlardan bir kısmının Türkiye Selçukluları döneminden intikal eden ve Osmanlı döneminde de varlığını devam ettiren kurumlar olduğu bilinmektedir. Konya'da bulunan Kemaleddin Rumtaş'ın vâkıf olduğu Küçük Karatay Medresesi de bu kategori içerisinde yer almaktadır. Bu çalışmada, Küçük Karatay Medresesi'nin Türkiye Selçuklu dönemindeki durumu ile XIX. yüzyıla ait arşiv vesikaları doğrultusunda Osmanlı devrindeki vaziyeti mukayese edilecektir. Böylece külliye vakfının tarihî süreç içerisindeki sosyoekonomik ve kültürel yapısı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kemaleddin Rumtaş, Türkiye Selçukluları, Konya, vakıf, medrese.

Küçük Karatay (Kemaliye) Madrasah of XIXth Century; A Small Inheritance From Seljuks of Turkey to Ottomans

Abstract

Historical and sociological examination of waqfs in revealing social histories of Islamic Society incisively and properly has a great importance. The number of mosque, Madrasah, tomb and zawiya built as a waqf in Anatolian cities during the period of Seljuks in Turkey and principalities is not known exactly. Therefore, it is not possible to identify historical buildings that are ruined or without any monumental quality, excepting those surviving with a monumental quality to the present time. However, with the archival sources, it is possible to reveal the situation of waqf works of Seljuks during the period of Ottomans. With the studies based on archival documents about the sanjaks of the Classical Era of Ottoman and records of waqfs, the records of the most of the above-mentioned institutions, as well as those having no building today, could be accessed. Thus, it is known that some of the institutions recorded in Ottoman archives are those inherited from the period of Seljuks in Turkey and survived during the period of Ottomans. The Küçük Karatay Madrasah established by Kemaleddin Rumtaş in Konya is included in this category. In this study, the situation of Küçük Karatay Madrasah during the period of Seljuks in Turkey will be compared to that of the period of Ottomans based on archival documents of XIX century. Thus, socioeconomic and cultural structure of this social complex waqf will be discussed.

Keywords: Kemaleddin Rumtaş, Seljuks of Turkey , Konya, waqf, madrasah.

* Bu çalışma 22-23 Mayıs 2014 tarihinde Kastamonu Üniversitesi tarafından düzenlenen "Uluslararası Malazgirt'ten Osmanlı'ya Selçuklu" sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ze.odabasi@hotmail.com.

Giriş

Orta Asya'dan gelerek Anadolu'ya yerleşen ve burada önemli bir imar faaliyetinin başlamasına neden olan Selçuklu Türkleri, belirli sosyoekonomik ihtiyaçların giderilmesi konusunda vakıf kurumundan yararlanmışlardır. Türkiye Selçuklularında XIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Konya başta olmak üzere Kayseri, Sivas ve Alanya gibi birçok şehrin kale ile yeni bir koruma düzenine kavuşturulması tamamlanmış (Baykara 2004: 205), varlıklı Selçuklu devlet adamları yeni iktisadi düzenin ihtiyaç duyduğu yapılar ve tesislerin yapımına yönelmişlerdir. 1240 yılında Selçuklu Türkiye'sine gelen Simon de Saint Quentin, ülkedeki şehir ve kırsal ekonomideki gelişmenin, bolluğun ve refahın en önemli tanıklarından biri olmuştur (Saint Quentin 2006: 49-50). Bununla birlikte, 1243 Köseadağ Savaşı'nda Selçuklu ordusunun yenilgisi ve ardından 1255 Sultanhanı Savaşı ile sonrasında 1258'de Hülâgu Han'ın (ö.1265) Anadolu'ya gelişinin siyasi sonuçları Konya'yı iktisadi bakımdan çok etkilememiştir. Buna karşılık Konya şehri çok çeşitli kavim ve dindeki insanların buluşma noktası olarak sosyal bakımdan bazı değişimler göstermiştir. Bu dönemde Anadolu'da Doğu'dan gelen ilim ve sanat adamları sayesinde Türk-İslâm medeniyeti yerleşmeye başlamış, burada kültürel bir canlanma yaşanmıştır (Turan 2006: 119).

Küçük Karatay Medresesi'nin bir vakıf eser olarak inşa edildiği bu dönemde Selçuklu dönemi Anadolu şehirlerindeki mahalleler vakıf eserlerinin adıyla anılmaya başlamıştır. Bunlar daha çok cami, mescit ve imaretlerdir. Dinî hayır müesseselerini birtakım gelir getirici ticarî yapılarla besleyen vakıf geleneği, tipik Türk-İslam şehir yapısının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır (Köseoğlu 1946: 3-7). Günümüzde, Konya'da varlıklarını koruyan ve vakıf olarak inşa edilmiş olan ticarî, sosyal ve dinî yapıların birçoğu Türkiye Selçuklu dönemine aittir. Nitekim XVI. yüzyılda Konya sınırları içerisinde yer alan 43 adet sosyal ve dinsel nitelikli yapının, 27 adedinin Selçuklu devrinde, 10 tanesinin Karamanoğulları dönemi, kalan 6 adedinin ise Osmanlı döneminde inşa edildiği görülmektedir (Ergenç 1973: 47-49).

Bu süreçte imar faaliyetlerine katılanlar arasında yalnızca büyük gelir kaynakları olan devlet görevlileri değil, ticaret sayesinde belirli bir refaha ulaşan insanlar da bulunmaktadır.

I. Küçük Karatay Medresesi'nin Vâkıfı

Türkiye Selçukluları devrinde yönetici sınıf içerisinde yer alan mühtediler sultanın onayıyla toplumda birçok kamu hizmetinin sağlıklı yürütülebilmesi amacıyla çeşitli alanlarda vakıflar kurmuşlardır. Türkiye Selçuklu vakıf kurucularının %53.52'sini askerî sınıf mensupları oluşturmaktadır. Bu sınıf içerisinde yer alan ve daha önce köle olduğu, sonra hürriyetine kavuştuğu anlaşılan vakıf kurucularının ise %14.08'i ise askerî sınıfa mensuptur (Yüksel 2006: 309-325). Bunlar, temelde savaş tutsağı veya köle tüccarlarından satın alınarak beceri ve yetenekleri sayesinde devletin yönetim kademelerinde yükselmiş (Uzunçarşılı 1970: 78) ve bu şekilde hürriyetlerine kavuşmuşlar, edindikleri servetleri de daha sonra yeni katıldıkları toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasına vakfetmişlerdir. Celâleddin Karatay ve kardeşleri Seyfeddin Karasungur ile Kemaleddin Rumtaş,¹ Turumtay bin Abdüsselâm² (Kayaoğlu 1978: 91-112), Hacib Ebülleys b. Sinbat b. Gürcü³ (VGMA, d. 58: 288-290), Şemseddin Altun-Aba, Mübarizeddin Er-Tokuş, Eseddüddin Ruzbe⁴ (Konyalı 2007: 574) ve Bedreddin Gühertaş gibi ileri gelen ümera bu konuda örnek gösterilebilecek şahsiyetlerin önde gelenleridir. Mühtedi devlet adamları, siyasi güçleri sayesinde temliknâme ile mülk edindikleri miri arazileri, sultandan gerekli vakıf kurma iznini kolayca alarak kamu yararına vakıflaştırmışlar ve itibar kazanmışlardır. Bu ne-

1 Seyfeddin Karasungur ve Kemaleddin Rumtaş'ın vakfiyeleri günümüze ulaşmamıştır.

2 Vâkıf tarafından Amasya'da Gök Medrese adı da verilen bir medrese yapılmıştır.

3 Vakfiye H. 610 / M. 1213 tarihlidir. Emir İsfahsalar Kutluğ Uluğ Yavaş Ebülleys Arslan b. Sinbat b. Gürcü tarafından kurulan vakıf Sivas'ta bulunmaktadır.

4 Lala Ruzbe Medresesi ile Hankâhın ve Horozlu Han'ın vâkıfidir. Medrese ile hankâh Osmanlı döneminden önce yıkıldığından Osmanlı arşiv kayıtlarında bu yapılara ait herhangi bir belge bulunmamaktadır. İ. Hakkı, medresenin gelirlerinin Fatih döneminde Seyfiye Medresesi'ne ilhak edildiğini belirtmektedir.

denle vakıf eserlerin birçoğu Selçuklu Sultanları başta olmak üzere yüksek dereceli bürokratlar tarafından yaptırılmıştır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Kemaleddin Rumtaş'ın hayatı hakkında Selçuklu dönemi kroniklerinde herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak, vâkıfı olduğu Konya'daki mescit ve zaviye vakfiyesinde kendisinden "emir, büyük sipehsâlâr, âlim, adil ve ihsan edici, kemal-i dünya ve'd-din-i islâm ve Müslümanların izzeti, melik ve sultanların dayanağı Abdullah oğlu Kemaleddin" (Konyalı 2007: 574) olarak söz edilmesi Celâleddin Karatay'ın kardeşlerinin Selçuklu Devleti'nin hizmetinde, önemli bir mevki sahibi olduklarını göstermektedir. Ayrıca, 1253 tarihinde Konya Kadısı Mahmud bin Mahmud er-Razi tarafından tanzim ve tescil edilen Karatay Medresesi'nde adı "Emîr Kemâleddîn Rumtaş bin Abdullah rahmetullah..." şeklinde geçmektedir (VGMA, d. 608/1). Adının, kardeşi Seyfeddin Karasungur'dan önce yazılmış olması onun büyük olduğunu göstermektedir. En büyükleri ise Celâleddin Karatay'dır.

Osmanlı dönemine ait arşiv belgelerinin bir kısmında medresenin adı "Kemâliye" (VGMA, 4635: 046.) olarak kaydedilmişken, bazılarında da "Karatay-ı sağîr" (BOA, EV.MKT.CHT, 0708. 60; EV.MH. 02196. 0245; VGMA, 4635: 046.vd.) adı yer almaktadır. Küçük Karatay (Kemâliye) Medresesi, Karatay Medresesi'nin bânisi Celâleddin Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Rumtaş tarafından muhtemelen 1248 yılında yaptırılmıştır. Onun vâkıfı olduğu medrese tamamen yıkılmış ve vakfiyesi ile kitabesinin günümüze ulaşmamış olması nedeniyle medresenin kesin inşa ve vâkıfının ölüm tarihi hakkında net bir bilgi vermek mümkün değildir. Ancak Karatay Medresesi'ne ait vakfiye suretinde Karatay Medresesi tarif edilirken Kemaliye Medresesi'nden de söz edilmiştir. Burada "Payitaht Konya şehri içinde, kardeşi Emir Kemaleddin Rumtaş medresesi hizasındaki caddede şöhretine ve yalnızlığına mebni hududlar beyandan müstağni medrese..." ifadeleri yer almaktadır (Atçeken 1998: 230). Bu ifadeden hem medresenin Kemaleddin Rumtaş tarafından yapıldığı hem de Karatay Medresesi'nden önce inşa edilmiş bulunduğu anlaşılmaktadır.

II. Medreseye Vakfedilen Gayrimenkuller

Türkiye Selçuklu Devleti'nde Anadolu'da birçok vakıf kurulmuş, bunlar vâkıfların vakfiyelerinde belirttikleri şartları devamlı olarak yerine getirmek üzere tayin edilen mütevelliler tarafından idare edilmiştir. Mütevelliler ise adı geçen şartlar gereğince tayin edilen nazırlar tarafından kontrol edilmişlerdir. Cami, medrese, zaviye ve türbe gibi vakıf kurumlarında meydana gelebilecek yolsuzluklara karşı kadılara sorumluluklar yüklenmiştir. Bunun için Konya baş kadısı bütün Selçuklu vakıflarına nezaret etmiştir⁵ (Cüveyni 1329: 18-19).

Kaide gereği, Kemaleddin Rumtaş da medrese vakfının teşekkülü sırasında, medresede eğitim ve öğretimin aksamaması, görevlilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve medresenin bakım ve onarımı için gelir getirmesi amacıyla bağ, bahçe, tarla, arazi, köy ve ev gibi birçok gayrimenkulü buraya vakfetmiş; bunların gelirlerinin nereye, nasıl harcanacağı, kimlere, ne kadar ücret verileceği, bu kişilerin tayini ve hangi işlerde, ne sıfatlarla görevlendirileceği hususlarını belirli esaslara bağlamıştır. Ancak medrese vakfiyesinin günümüze ulaşmamış olması bu konularda eksiklik oluştursa da Osmanlı dönemi kayıtlarından konuya ilişkin bazı bilgiler edinmek mümkün olmaktadır. Çünkü vakfiyeye kaydedilmiş olan gayrimenkuller Osmanlı döneminde de neredeyse hiçbir değişikliğe uğramadan kayıtlara geçmiştir.

XVI. yüzyılda Konya şehri, Konya, Aksaray, Niğde, Beyşehir, Kırşehir, Kayseri ve Akşehir sancaklarından oluşan Karaman Eyâleti'nin Paşa Sancağı, merkezidir (KŞS, d. 1, s. 147). Konya aynı zamanda kendi adıyla anılan bir kaza dairesinin de merkezidir (Erdoğan 1992: 425-430). Osmanlı döneminde Kemaliye Medresesi vakfına ait zirâî gelirlerin bir kısmı Konya'nın *Sudirhemi*, bir kısmı da *Saidili* bölgesinde bulunmaktadır. Sudirhemi ve Saidili, Osmanlı Devleti'nin klâsik dönemlerinde Konya Kazâsı'nın dört nahiyesinden ikisini oluşturmaktadır.

⁵ Kadıların vakıflara nezaret, gelir ve masraflarının vâkıfın şartlarına uygun olarak harcanmasını temin görevleri kadı tayin vesikalarında detaylı olarak belirtilmiştir.

Küçük Karatay Medresesi vakfına ait Osmanlı dönemindeki en eski kayıt H. 881/M.1476 tarihli vakıf tahriridir (TKGMA, TTD 564, v. 2 a-b). Burada listelenen gelir kaynakları XIX. yüzyıl kaynaklarında da tekrarlanmıştır. 1476 tarihli defterde Küçük Karatay Medresesi'ne ait akarlar yer almakla birlikte, bunlardan elde edilen gelirler hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Buna göre Sudirhemi Nahiyesi'ne tabi olan *Sızma Köyü* ile Saidili'nde *Kozağacı Mezraası* vakfın gelir kaynaklarıdır. Ayrıca Akşehir'de iki taşlı bir değirmenin gelirleri de medreseye vakfedilmiştir (Uzluk 1958: 17). "Resm-i âsiyâb" adı verilen ve genellikle sipahilerin denetimi altında bulunan değirmenlerin geliri belirtildiği gibi medre-

se vakfına tahsis edilmiştir. Bu sayede köylüler ürettikleri hububatı kendi köylerinde ya da kendilerine yakın olan komşu köylerde öğütebilme imkânı bulmuşlardır. 1483 tarihli defterde ise Akşehir'deki değirmene ilâve olarak Kırşehir'de de bir değirmenin gelirinin vakfiye gereği Küçük Karatay Medresesi'ne vakfedildiği ancak buranın harap halde bulunduğu belirtilmiştir. Bu değirmene bitişik olan bir arazi ve bir bağ geliri yine vakfiye gereği medreseye aittir (Erdoğan 2003: 119-160). XVI. yüzyıla ait bir Evkaf Defteri'nde yine önceden adı geçen tüm gelirlere ek olarak her biri *1 k'ıta* olan iki zeminin gelirleri medreseye kaydedilmiştir.

Tablo 1. Vakıf Akarlarının Bulunduğu Yerler ve Yüzyıllar Arasında Toplam Gelirleri ⁶

Sancak /Nahiye	Akar ve cinsi	1476	1483	1518?-1530? (arası) ⁷	1530	1885
Sudirhemi	Sızma (köy)		1.250	1.505	1.005	1.700
"	Kuzukulağı					
Saidili	Kozağacı (mezra)		600	1.050	600	1.000
Akşehir	Değirmen					
Kırşehir	"		Harap	200	300	
"	Bağ		1.850	50		Boş
"	Arazi				50	Boş
"	Karaağaç (zemin)			700	770	
"	Dere köyünde (zemin)			70		20
Sudirhemi	Sızma (köy)		1.250	1.505	1.005	1.700
"	Kuzukulağı					
Saidili	Kozağacı (mezra)		600	1.050	600	1.000
Akşehir	Değirmen					
Defter Adı		TKGMA, 564	BOA, TTD 1085	BOA, TTD 713	BOA, TTD 387	VGMA, 2181

⁶ Seyit Ali Kahraman tarafından yayınlanan bu defterin tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1518-1530 tarihleri arasında olduğu tahmin edilmektedir. (Kahraman 2009: IX-X).

Yukarıda elde edilen verilerden de görüleceği üzere, Küçük Karatay Medresesi'nin vakfiyesi bulunmamasına rağmen medreseye gelir getirmek üzere vakfedilen akarların büyük bir çoğunluğunu tespit etmek mümkün olabilmektedir. Vakfedilen köylerden elde edilen gelir miktarları değişikliğe uğramış olmasına rağmen akarların cinsinde XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar belirgin bir değişiklik olmamıştır. Bu sayede de müderris, mütevellî ve öğrencilerin görevlerine devam etmeleri sağlanmıştır.

III. Medrese'nin Giderleri

Küçük Karatay Medresesi'nin vakıf giderlerini personel ve tamirat giderleri ile burada eğitim gören öğrencilerin iâşe masrafları, onlara verilen burslar ve medrese içerisindeki mefruşat giderleri oluşturmaktadır. Ancak medresenin vakfiyesinin olmayışı, XIII. yüzyılda burada istihdam edilen personel sayısı ve vakıf görevlileri sayısında yüzyıllara göre azalma veya çoğalma söz konusu olup olmadığı sorusunu cevapsız bırakmaktadır. Ayrıca XVIII. yüzyıla kadar personel giderlerine vakfın gelirlerinden belirli bir oran ayrılırken, bu dönemden sonra müderris ve öğrenciye aylık tahsis edildiği tespit edilmektedir. 1518-1530 arasında tarihlendirilen defterde tevliyet ve müderrislik görevleri ayrı ayrı zikredilerek, mütevellîye medreseye vakfedilen mahsulün 1/6'sı, müderrise ise 1/3'ü tahsis edilmiştir. Öğrenciye verilmek üzere kaydedilen oran ise müderrisin aynı olup 1/3'tür (Kahraman 2009: 68). 1885 yılında Küçük Karatay Medresesi'nde görev yapan müderrisin aylık maaşı 90 kuruş, öğrenciye tahsis edilen miktar ise 60 kuruştur (VGMA, d. 2181. 91.90.). 1896 yılında müderrise, vazifesi karşılığında 178 kuruş tahsis edilmiştir. Ayrıca medresenin mucurları ile sol kaldırımını tamir edilmiş, bunun için de 2.485 kuruş ayrılmıştır (VGMA, d. 3284: 024).

III. Küçük Karatay Medresesi'nin İdaresi Ve Yönetim Yapısı

Osmanlı devrinde Evkaf Nezareti'nin kurulmasından önce vakıflar, fıkıh hükümlerine göre idare olunmuştur. Nezaretin kurulmasından sonra ise Evkaf Nezareti'nin vakfın idaresine müdahale edip etmemesi bakımından dört çeşit vakıf ortaya çıkmıştır. Bunlar *Mazbut*, *Mülhak*, *Müstesna* ve *Meşruiyet* üzere tasarruf olunan vakıflardır (Öztürk 1983: 92). Küçük Karatay Medresesi mütevellîsi tarafından müstakil olarak idare edilen ve evkaf idarelerinin kontrolüne tabi bulunan *Mülhak Vakıflar* içerisinde yer almaktadır (BOA, EV. MKT. CHT. 0708: 060; VGMA, d. 2180: 440. 965; VGMA, d. 1849: 084) . Ancak XIX. yüzyıldan itibaren Evkaf Komisyonu tarafından Küçük Karatay Medresesi hakkında "...Evkâf-ı Celâliye'den olup burada vekâlet usulü ile müderrislik ve mütevellîlik görevleri ifa edildiği..." şeklinde bir görüş ortaya çıktığı anlaşılmaktadır⁷ (VGMA, d. 4231: 0083). Osmanlı döneminde Mevlâna Vakfı (Evkâf-ı Celâliye) hükümetin ve Evkaf Nezareti'nin müdahalesi olmadan doğrudan mütevellîleri tarafından serbestçe idare edilen *Müstesna Vakıflar* içerisinde değerlendirilen *Eizze Vakıfları* içinde yer almıştır (Öztürk 1983: 103-104). Bu çeşit vakıflar, manevi yönden toplum üzerinde geniş nüfuza sahip ve yetişkinlerin eğitiminde tekke ve zaviyeler yoluyla müessir rol oynayan din ve tarikat büyüklerine tahsis edilmiş toprakların veya bu kişilerin özel mülkleri olan gayrimenkullerin vakıf haline getirilmesiyle meydana getirilmiştir. Küçük Karatay Medresesi'nin müstesna vakıf olarak değerlendirilme sebebi, muhtemelen XIX. yüzyıldan itibaren Mevlâna Dergâhı postnişinlerinden olanların burada mütevellî ve müderrislik görevini üstlenmelerindedir. Ancak 1900 ve 1901 tarihli belgelerde bu yanlış düzeltilerek medresenin "...müstesnâ tutulan evkâf-ı celâliye-ye asla taalluk olmadığına..." hatta "...mütevellîliğin vekâletle ifâ ettirilmesi dahi caiz olmayacağına..." dair Evkaf Muhasebesi'ne bilgi verilmiştir (VGMA, d. 2180: 541.1196; VGMA, d. 3137: 05).

⁷ Bu belge 12 Mart 1900 tarihlidir.

İslam Hukuku'nda vakıf işlerinin idaresi anlamında “velâyet”, Osmanlı hukukunda da “tevlîyet” tabirleri kullanılmıştır. Osmanlı Hukuku'nda vakfiyedeki şartlar ve şer'î hükümler çerçevesinde vakfın işlerini idare etme yetkisine “velâyet” ya da “vilâyet” adı verilmiştir. Vakfın idaresini üstlenen yani tevlîyet hakkını elinde bulunduran şahsa ise mütevellî denilmektedir (Karinabadizade 1977: 293). Vakfiyedeki şartların gereği olarak vâkıf tarafından kendisine tevlîyet şart edilen şahsa ise “meşrûta mütevellî” denilmektedir. Bu tevlîyet hakkına “evlâdiyet meşrûtası” veya “meşrûta tevlîyet” adı verilmektedir ki genellikle vâkıflar evlatlarını mütevellî olarak tayin etmişlerdir (Karinabadizade 1977: 8).

XV. yüzyılda Küçük Karatay Medresesi'nin mütevellîlik görevini Karatay ailesinden olan Lütfullah'ın ifâ ettiği görülmektedir (BOA, TTD 1085: 17). Karatay Medresesi'nin vâkıfı Celâleddin Karatay, medresenin tevlîyet görevini hayatta buldukça kendisine, sonra da kendi evlâdına şart koşturmuştur. Burada çocuklarının olmadığı bilinen Celâleddin Karatay'ın bu şartı mecâzi anlamda kendi ailesi olarak anlaşılmalıdır. Bu durum, İs-

lam Hukuku kurallarına uygun bir uygulamadır (Berki 2006: 14). Medrese vakfı açısından değerlendirildiğinde kardeşi Seyfeddin Karasungur ve Kemaleddin Rumtaş ile bunların oğullarından erkek çocuklarının ileri gelenlerine tefviz edilmiştir. Eğer erkek evlatlarından ve nesillerinden kimse kalmazsa azatlı kölelerinin en iyi oğullarının oğullarına, eğer azatlılarının da erkek evlâdı ve nesillerinden biri kalmazsa kadın tarafından en iyi ve reşit oğullarına ve nihayet bunlardan da kimse kalmazsa Konya Kadılığı'na tevlîyet görevinin verilebileceği belirtilmiştir (Turan 1948: 143). Buradan hareketle Kemaleddin Rumtaş'ın hayatta iken kendi medresesinde tevlîyet görevini üstlendiği, kendisinden sonra ise ailesinden gelenlerin Karatay ve Kemâliye medreselerinde mütevellîlik yaptıkları, belki de XVI. ya da XVII. yüzyıldan sonra müderrisin üzerine bu görevin devredildiği düşünülebilir. Çünkü 1785 tarihli belgede *defter-i atik* gereği, Küçük Karatay Medresesi vakfının bütün işlerinin müderrisin sorumluluğu altında olduğu ve müderrisin aynı zamanda medresenin mütevellîliğini de üstlenmiş bulunduğu ifade edilmektedir (VGMA, d. 2181: 91. 90).

Tablo 2. XIX. Yüzyılda Küçük Karatay Medresesi'nde Görev Alan Müderris ve Mütevelliler

Müderris	Mütevellî	Sene	Defter No.
Mevlânâ Kasap Sinan		1476	BOA, TTD 564: 15
Mevlânâ Sinan	Lütfullah	1483	BOA, TTD 1085: 17
Mehmed Abid Zide Ali	“	1785	KŞS, 5938: 10
Mahmud Sadreddin Efendi	“	1860	VGMA, d. 2179: 141. 438
Mahmud Sadreddin Efendi	“	1880	BOA, EV. MKT. CHT. 119.115
İbrahim Fahreddin Efendi	“	1882	BOA, EV.MH. 2196.0245
Abdülvahid Hüseyin Efendi	“	1883	BOA, EV.MKT.CHT. 0708. 060
Abdülvahid Çelebi Efendi	“	1888	BOA, EV. MKT. 2199. 182
Abdülvahid Çelebi Efendi	“	1890	VGMA, d. 4231: 084
Ahmed Efendi	“	1901	SNMU. H. 1319: 840-841.
Abdülhalim Çelebi	“	1908	VGMA, d. 1849: 084
Bekir Mehmed Efendi	“	1908	VGMA, d. 2180: 541. 1196
Mehmed Sadreddin Veled Çelebi Efendi	“	1913	VGMA, d. 4635: 0227

Küçük Karatay Medresesi'nde XIX. yüzyılda görev yapan müderrisleri, görev sürelerini ve bunların mesleklerinde ehil olup olmadıklarının kontrolü gibi konular ile bunların verdikleri derslerin içeriklerini dolayısıyla da medresedeki eğitim düzeyini arşiv kayıtlardan takip etmek mümkündür. Küçük Karatay Medresesi'nde müderrislik süresi belirli değildir. Müderrisler bazen kaydı hayat şartıyla görev yapmışlardır. XIX. yüzyıldan itibaren Küçük Karatay Medresesi'nde görev yapan müderrislerin tamamı Mevlâna Dergâhı postnişinlerinden olup burada vekâleten görev yapmış ve medresenin aynı zamanda yöneticiliğini üstlenmişlerdir. Bundan sonra da postnişinler vefat ettikçe yerine geçenlere vazife ve gelir tevcih edilmiştir. Medresenin müderrisliğine 1860 yılında atanan Mahmud Sadreddin Efendi buradaki görevini yaklaşık 22 yıl devam ettirmiştir (VGMA, d. 2179: 141. 438; BOA, EV. MKT. CHT. 119.115). 1901 yılından itibaren Küçük Karatay Medresesi'nde görev yapan müderris Ahmet Efendi 21 talebeyi okutmaya başlamış ve bu görevini 1903 yılında da devam ettirmiştir. 1914 yılında ise burada 24 öğrencinin eğitim gördüğü anlaşılmaktadır (Arabacı 1998: 182).

Tarihsiz olup, muhtemelen 1913 yılından sonraya ait bir belgede Küçük Karatay Medresesi'nin tamamen harap olduğu ve boş kaldığı ifade edilmiştir. Medresenin mütevelli ve müderrisi Çelebi Efendi, vakfın Konya'nın Sızma köyünden yıllık 5.000-6.000 kuruş gelirinin bulunduğunu ancak bunun 6 yıldır tahsis edilmediğini ve medresenin işleyişinin de devam etmediğini bildirmiştir. Bugün sadece eyvanı ayakta olan Küçük Karatay Medresesi, 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Konya Özel Saymanlığı'nın emlakı arasına dahil edilmiştir.

Sonuç

Türkiye Selçukluları devrinde çeşitli kavim ve dindeki insanların buluşma noktası olan başta başkent Konya olmak üzere Kayseri, Sivas ve Antalya gibi birçok Selçuklu şehrinde XIII. yüzyıldan itibaren sultanlar ve varlıklı devlet adamları tarafından halkın ve yeni iktisadî-sosyal düzenin ihtiyaç duyduğu eserler inşa edilmiş, bunlar için zengin vakıflar tahsis edilmiştir. Bu hayır müesseselerini birtakım gelir getirici ticarî yapılarla besleyen vakıf geleneği, Türkiye Selçukluları döneminden sonra da bu kurumların devamını sağlamıştır. Böylece, Osmanlı devrinde önce Anadolu'da başlatılan sosyal, kültürel, dinî ve ekonomik faaliyetler ile inşa edilen ilmî ve sosyal müesseseler Osmanlı Devleti döneminde de işlevlerini devam ettirmiştir. Nitekim Osmanlı dönemine ait arşiv kayıtlarından vakfın gelirleri ile ilgili detaylı bilgiler tespit edilerek kuruluş vakfiyesinde geçen şartlar ile mukayese edilmiş, böylece Selçuklu dönemine ait bir vakfın Osmanlı devrinde de devamının sağlanması konusunda hassasiyet gösterildiği görülmüştür.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin bürokratlarından olan Kemaleddin Rumtaş, Küçük Karatay Medresesi'nin bâniliğini yaparak Selçuklu başkentine yakışan bir eser ortaya koymuştur. Birçok öğrenciye ev sahipliği yapan bu eğitim kurumu muhtemelen devrinin önde gelen medreseleri arasında yer almıştır. Medrese bir Orta Çağ kurumu olarak vâkıfı tarafından kendisine tahsis edilmiş olan gelirleri ile Osmanlı döneminde de eğitim ve öğretim faaliyetlerini devam ettirmiştir. Ancak Osmanlı'nın son dönemlerinde devletin içinde bulunduğu durumla paralel olarak eğitim sisteminin bozulması ve medreselere alternatif olarak modern eğitim kurumlarının hayata geçirilmesi bir eğitim kurumu olan Küçük Karatay Medresesi'nin de ortadan kalkmasına neden olmuştur.

Kaynaklar

1. Arşiv Belgeleri

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter No (d.), 581: 288/290.

VGMA, d. 608/1

VGMA, d. 4635: 046

VGMA, 2181: 91/90

VGMA, 3284: 024

VGMA, 2179: 141/ 438

VGMA, 2180: 440/965

VGMA, 2180. 541.1196

VGMA, 1849: 084

VGMA, 3137: 05

VGMA, 4231: 0083

VGMA, 4231: 084

VGMA, 4635: 0227

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), EV. MKT. CHT. 119.115

BOA, EV.MKT.CHT. 0708. 060

BOA, EV.MH. 2196.0245

BOA, EV. MKT. 2199. 182

BOA, TTD.EVKAF 1085.17

BOA, TTD. EVKAF 713

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGMA), TTD. 564.

BOA, TTD. 387.

KŞS, No. 1, s. 147.

KŞS. 5938. 10.

Salnâme-i Nezâret-î Maârif-î Umûmiye (SNMU), H. 1319, s. 840-841.

2. Araştırma ve İncelemeler

Müntecibüddin Bedî el-Cüveynî (1329). *Atabetü'l-Ketebe*, Tahran.

Simon de Saint Quentin (2006). *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, Antalya: Dak-tav Yay.

Atçeken, Zeki (1998). *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Anka-ra: TTK Yay.

- Arabacı, Caner (1998). *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*, Konya: Konya Ticaret Odası Yay.
- Baykara, Tuncer (2004). *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul: IQ Yay.
- Berkî, Ali Himmet (2006). "Vakıflarda Şartlara Riayet Meselesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 7 (2006). s. 13-17.
- Erdoğan, Mehmet Âkif (1992). "Karaman Vilâyeti'nin İdarî Taksimatı", *Osmanlı Araştırmaları*, XII, İstanbul, s. 425-430.
- Erdoğan, Mehmet Âkif (2003). "Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar I", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII/1 (Temmuz), s. 119-160.
- Ergenç, Özer (1973). *1580-1596 Yılları Arasında Ankara ve Konya, Şehirlerin Mukayeseli İncelenmesi Yoluyla Osmanlı Şehirlerinin Kurumları ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Deneme*, Ankara.
- Kahraman, Seyit Ali (2009). *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay.
- Karinabadizade, Ömer Hilmi (1977). *Ahkâmü'l-Evkaf*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay.
- Kayaoğlu, İsmet (1978). "Turumtay Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 12, s. 91-112.
- Konyalı, İbrahim Hakkı (2007). *Konya Tarihi*, Konya: Büyükşehir Belediyesi Yay.
- Köseoğlu, Neşet (1946). *Tarihte Bursa Mahalleleri, XV. ve XVI. Yüzyıllarda*, Bursa.
- Turan, Osman (1948). "Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Bellekten*, XII/45, s. 17-160.
- Turan, Osman (2006). "Moğol Dönemi, Dağılıp ve Beyliklerin Ortaya Çıkışı", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğı* (ed. Ahmet Yaşar Ocak), I, Ankara, s. 117-122.
- Öztürk, Nazif (1983). *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara.
- Uzluk, Feridun Nafiz (1958). *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları*, Ankara.
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı (1970). *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara.
- Yüksel, Hasan (2006). "Anadolu Selçuklularında Vakıflar", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğı*, I (ed. Ahmet Yaşar Ocak). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., s. 309-325.

Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Vakıf Taşınmazlarının Mekânsal Dönüşüm Süreçleri: Ankara Örneği

Zafer Aksoy* - Çiğdem Varol**

Öz

Tarih boyunca çeşitli toplumlarda aynı düşünce temelinde kurulup gelişen ve karşılıksız yardım esasına dayanan vakıf kurumu, Türk kültür ve geleneğinde farklı boyutlar kazanmış, 20. Yüzyıla kadar olan süreçte Anadolu coğrafyasının vazgeçilmez unsuru olmuştur. Türkiye’de bugün merkezi ve yerel yönetimlerce yürütülmeye çalışılan temel kamu hizmetlerinin pek çoğu, asırlar boyunca bu kurum tarafından sağlanmıştır. Gerek bu hizmetlerin yürütülmesi, gerekse daha başka amaçlarla vakfedilen yapı/yapısız binlerce taşınmaz, aynı coğrafyadaki mekânsal gelişmenin itici gücünü oluşturmuştur. Bu çalışmanın amacı, Türk vakıflarının mekân boyutunu oluşturan söz konusu taşınmazların Cumhuriyet tarihi boyunca geçirdiği dönüşüm sürecinin, üst ölçekte tüm Türkiye’de alt ölçekte ise Başkent Ankara özelinde politika ve mekân boyutuyla irdelenmesidir. Tarihsel süreçte, vakıf taşınmazları Cumhuriyet öncesi dönemde temel olarak kamu hizmetlerinin sağlanmasında kullanılırken, erken Cumhuriyet döneminde yeni Başkent’in kentsel gelişimindeki en önemli aktörü olmuştur. Günümüzde ise Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün taşınmaz değerlendirme politikalarının etkisiyle yeni bir dönüşüm sürecine girmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, vakıf taşınmazları, mekânsal dönüşüm, Ankara.

Spatial Transformation Processes of Immovable Pious Foundation Properties From the Early Republic to Today: Ankara Case

Abstract

The pious foundation which is established by the idea of gratuitous aid in various societies throughout history has gained a different dimension in Turkish culture and tradition and has become a vital component until the 20th century in the Anatolian geography. Many of the basic public services that are carried out by local and central government have been provided by this institution for centuries. Thousands of structured and unstructured properties of the pious foundations that are consecrated for various aims have become the driving forces of spatial development of the same geography. The purpose of this study is to explicate the transformation process of the Turkish pious foundation properties during the Republican history with its space and policy dimensions, both in Turkey in a general sense and deeply in Capital Ankara in the local scale. In the historical process, it is observed that while the pious foundation properties had been used for providing mainly the public services of the societies before the establishment of the Republic, they acted as crucial actors in the urban development of the new Capital in the early periods of the Republic. Currently, they have been faced with a new dimension of transformation with the effect of the property evaluation policies of the General Directorate of Foundations.

Keywords: Pious foundation, immovable properties of pious foundations, spatial transformation, Ankara.

* T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara; zaferaksoy100@hotmail.com

** Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara; cvarol@gazi.edu.tr

1. Giriş

Günümüzde, bir malın şahsi mülkiyetten çıkartılarak belirli şartlarla hayrî, dinî, sosyal ve insanî bir amaca sürekli olarak tahsis edilmesi şeklinde tanımlanan vakıf (Cansel 1988: 321), tarihsel kökleri çok eski dönemlere dayanan bir kurumdur. Sanılanın aksine, tamamıyla İslâm kaynaklı olmadığı bilinen (Köprülü 1974: 10) ve eski Ön Asya uygarlıklarından itibaren ilk örneklerine rastlanan bu kurum (Kayaoğlu 1977: 50), tarih boyunca farklı toplumlarda aynı düşünce temelinde kurularak gelişmiş, Türk kültür ve medeniyetinde ise ayrı bir ilgi görmüştür.¹ Yazılı kaynaklara göre, İslâm dininin kabulünden önceki Türk topluluk ve devletlerinde de benimsendiği görülen vakıf kurumu, Türklerin Anadolu'ya gelişinden itibaren, Selçuklu ve Osmanlı toprak sistemindeki *ikta*² usulü ile birlikte, fiziki mekânı şekillendiren temel unsurlardan biri olmuştur. Başlangıçta ahi, derviş, seyyid, baba gibi sıfatlar ile anılan kişilerin kurduğu ve çoğunluğu vakıf olan cami, mescit, tekke, zaviye, dergâh gibi tesisler yeni yerleşim birimlerinin çekirdeğini oluşturmuş, bu sistem yerleşik hayata geçişte bir iskân politikası olarak devlet tarafından da desteklenmiştir. İlk dönemde ticaret yolları üzerinde sahip olduğu han ve kervansaraylar ile kentler arası ticareti yönlendiren ve boş toprakların iskân edilmesini sağlayan vakıf kurumu, ele geçirilen harabe halindeki antik kentler ile Bizans'tan kalan korunaklı kale kentlerin canlandırılmasında da etkin bir rol oynamıştır (Alada 2008: 37-64). Aynı kurum, İmparatorluğun yükseliş döneminden itibaren, birçok Anadolu kentinde vakıf yoluyla inşa edilen büyük

ölçekli ibadet, eğitim, sağlık, barınma, teknik altyapı ve sosyal amaçlı tesislerin etkisiyle önemli bir mekânsal dönüşüm aracı olmuş³ ve bu etkinliğini 20. Yüzyıla kadar sürdürmüştür.

Bu çalışmada, Cumhuriyetten önceki dönemde kurulmuş olup günümüzde nesli tükenen veya mütevellisi kalmayan ve idaresi kanunla Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne (VGM) verilen *mazbut vakıflara ait taşınmazlar* ile *mülkiyeti Genel Müdürlüğe ait taşınmazların*, Cumhuriyet tarihi boyunca geçirdiği dönüşüm sürecinin, tüm Türkiye ve Başkent Ankara özelinde, politika ve mekân boyutuyla irdelenmesi amaçlanmıştır. Geçmişten gelen ahilik kültürüne dayalı bir ticaret ve üretim geleneğine sahip olması, tarihi dokusunda bu geleneğin izlerini taşıyan çok sayıda vakıf eserine rastlanması, başkentlik kimliği ile birlikte Cumhuriyetin ilk döneminden itibaren, vakıf taşınmazları açısından ciddi bir mekânsal dönüşüm sahne olması ve bugünkü kentsel alanında dönüşüm potansiyeline sahip çok sayıda vakıf taşınmazına sahip olması gibi nedenler, alt ölçekte çalışma alanı olarak Ankara'nın seçilmesinde etkili olmuştur.

2. Yöntem

Çalışma kapsamında öncelikle Türkiye'deki vakıf taşınmazlarının Cumhuriyetten günümüze kadar geçirmiş olduğu dönüşüm süreci, bu sürece ilişkin politikalar ve uygulama araçları konusunda kapsamlı bir mevzuat araştırması yapılmış, bu amaçla son 90 yıllık dönemde konuyla ilgili olarak yapılan bütün yasal düzenlemeler gözden geçirilmiştir. Bu yasaların uygulanmasıyla ortaya çıkan sonuçlar, yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında analiz edilmiş ve genel değerlendirmeler yapılmıştır.

1 Selçuklu ve Osmanlı toprak rejimleri incelendiğinde; genellikle toprağın devlete ait (*miri*) arazi olduğu, bu arazilerin bir kısmının, mutlak sahip olan hükümdar tarafından şahıslara temlik edilmesi ya da şahısların hazineden satın almaları yoluyla özel arazilerin oluştuğu, daha çok şahısların, sahip oldukları mülk arazilerden bir kısmını vakfetmeleri sonucunda ise vakıf arazilerin (*arazi-i mevkuife*) ortaya çıktığı, dolayısıyla tarihi seyir içerisinde mülk arazinin çoğalması ve gelişimine paralel olarak vakıf arazilerin de büyük oranda artış gösterdiği görülmektedir (VGM 1973: 244). Öyle ki, 19. Yüzyıla gelindiğinde, yalnız İstanbul'daki taşınmaz malların üçte ikisinin vakıf olduğu, tüm Osmanlı döneminde 26798 vakıf kurulduğu, ancak tesbit edilemeyenlerle birlikte bu sayının 50000 civarında olabileceği kaynak araştırmalarında ifade edilmektedir (Cansel 1988: 322-323).

2 Mülkiyeti devlete ait arazilerin gelirlerinin hazinede alacağı olan kimselere hükümdar tarafından verilmesi.

3 1540'lı yıllarda yalnız Anadolu Eyaleti'nde vakıf yoluyla 45 imaret, 342 cami, 1055 mescid, 110 medrese, 626 zaviye ve hankah, 154 muallimhane, 1 kalenderhane, 1 mevlevihane, 2 darülhuffaz, 75 büyük han ve kervansaray işletilmekte iken, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivine göre, 18. Yüzyılda, bugünkü Türkiye sınırları içerisinde 6000 vakıf bulunmakta idi (Halaçoğlu 1984: 98).

Ankara'ya ilişkin bu çalışma kapsamında, öncelikle 1924 tarihli Ankara şehri haritası, döneme ilişkin yazılı kaynaklar ve çok sayıda arşiv belgesi incelenmiş, Cumhuriyet dönemi Ankara'sının fiziki mekân özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Kentin 1927-1938 dönemine ait mülkiyet bilgilerini içeren toplam 123 adet ilk kadastro haritası ayrıntılı olarak incelenmiş, böylece kentin meskûn alanındaki bütün vakıf taşınmazları nitelik ve nicelik olarak ortaya çıkartılmıştır. Söz konusu haritalar o dönemde yerleşim merkezi konumunda olan Altındağ'daki kale ve çevresini kapsayan 1924 tarihli Ankara şehri haritasıyla örtüştürülmüş ve vakıf taşınmazlarının kent mekânındaki dağılımının çeşitli boyutlarıyla analizi hedeflenmiştir. Elde edilen veriler bugünkü verilerle karşılaştırılmış, böylece kent mekânındaki vakıf taşınmazlarının, incelenen zaman kesitinde geçirdiği dönüşüm sürecinin daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. Ayrıca, 1936-2010 dönemine ait toplam 6 adet VGM taşınmaz kütük defteri⁴ (VGM-16NK, VGM-AMAK-C1, VGM-AMAK-C2, VGM-AMAK-C3, VGM-AMHK-C1, VGM-AMHK-C2), aynı döneme ait çok sayıda Vakıflar Meclisi kararı (VMK), eski fotoğraflar, imar mevzuatı bilgileri, taşınmazlara ilişkin mahkeme kararları ile VGM Coğrafi Bilgi Sisteminden (VGM-CBS) yararlanılmıştır.

3. Türkiye'de Vakıf Taşınmazlarına İlişkin Dönüşüm Politikaları

Türkiye'de vakıf, geçmişi çok eski dönemlere dayanmakla birlikte, asıl gelişimini Osmanlı Devleti döneminde sağlayan; dini, sosyal, kültürel, ekonomik ve mekânsal boyutları olan bir kurum olmuştur. 19. yüzyıla kadar, genel gözetim dışında devlet müdahalesi görmeyen vakıf kurumu, 1826 yılında, yeni kurulan Evkaf-ı Humayûn Nezaretî'ne bağlanmış, söz konusu Nezaret ülkedeki bütün mazbut vakıfların mütevellisi ve nâzırı haline gelmiştir. Bu uygulama ile vakıflar ilk defa

merkezi yönetimin çatısı altına girmiş, vakıf taşınmazlarına ilişkin bütün ekonomik faaliyetler bu tarihten itibaren Nezaret eliyle yürütülmeye başlanmıştır (Öztürk 1995: 31-77). Böylece, vakfa özgü hukuk kuralları ve mevcut toplumsal inanç sisteminin etkisiyle, sürekli büyüyen vakıf taşınmaz varlığı, 19. yüzyılın sonundan itibaren merkezi yönetim eliyle önemli bir dönüşüm sürecine girmiş, bu süreç 20. yüzyıl Cumhuriyet tarihi boyunca da devam etmiştir.

Cumhuriyet idaresine geçilen 1920'li yıllardan itibaren, yeni hükümet, Anadolu'da öncelikli olarak halkın ve ekonominin sorunları ile göçler nedeniyle yer değiştiren nüfusun iskânı sorunuyla uğraşmak zorunda kalmış, savaş ekonomisinin tanımladığı koşullar altında ülkenin eğitim, tarım, sanayi sektörlerinin yeniden yapılandırılması ve fiziksel mekân ihtiyaçlarının giderilmesine çalışmıştır (Cengizkan 2004: 13). Bu dönemde vakıflara ait taşınmazlar da ülkenin mevcut koşullarından etkilenmiş, devletin iskân politikası kapsamında yoğun olarak kullanılmıştır. Ülkenin ekilebilir topraklarının dörtte üçünün vakıflara ait olduğu bu dönemde (Kuran 2001: 849), çeşitli bölgelerdeki vakıf arazileri 2613⁵, 2879⁶ ve 4070⁷ sayılı kanunlar ile yerli halkın iskânına, çeşitli nedenlerle ülkeye gelen göçmenlere ve topraksız köylülere tahsis edilmiş (VGM 1973: 245), aynı dönemde merkezi yönetim tarafından çıkartılan 430⁸, 442⁹, 677¹⁰, 831¹¹, 1580¹², 4753¹³, 4785¹⁴

5 2613 Sayılı Kadaastro ve Tapu Tahriri Kanunu, *Resmi Gazete (RG)*, 1934/2887.

6 2879 Sayılı Umumi Muvazene Giren Vekâlet ve Daireler ile Vakıflar Umum Müdürlüğü Arasında Bütün Alacak ve Vereceklerin Karşılıklı Olarak İbrasına Dair Kanun, *RG*, 1936/3197.

7 4070 Sayılı Devlete ve Mülhak Bütçeli Dairelere Ait Mukataa ve İcareteynli Gayrimenkullerin Vakıfla İlişğinin Kesilmesi Hakkında Kanun, *RG*, 1941/4848.

8 430 Sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu, *RG*, 1924/63.

9 442 Sayılı Köy Kanunu, *RG*, 1924/68.

10 677 Sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Ünvanların Men ve İlgasına Dair Kanun, *RG*, 1925/243.

11 831 Sayılı Sular Hakkında Kanun, *RG*, 1926/368.

12 1580 Sayılı Belediye Kanunu, *RG*, 1930/1471.

13 4753 Sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, *RG*, 1945/6032.

14 4785 Sayılı Orman Kanununa Bazı Hükümler Eklenmesine ve Bu Kanunun Birinci Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, *RG*, 1945/6056.

4 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *16 Nolu Kütük Defteri (16NK)*; VGMA, *Ankara Mazbut Akar Kütüğü Cilt:1 (AMAK-C1)*; VGMA, *AMAK-C2*; VGMA, *AMAK-C3*; VGMA, *Ankara Mazbut Hayrat Kütüğü Cilt:1 (VGM-AMHK-C1)*; VGMA, *AMHK-C2*.

sayılı kanunlarda, vakıf taşınmazlarına ilişkin hükümlere yer verilerek, bu taşınmazların çeşitli amaçlarla kullanılması sağlanmıştır.

Cumhuriyet dönemi boyunca, vakıf taşınmazlarına yönelik en kapsamlı uygulamalardan biri hiç şüphesiz *satışlar* olmuştur. İlk defa 1926 yılı Bütçe Kanununda¹⁵ yapılan bir düzenleme ile, *mevkilerine ve temin ettikleri menfaate göre bırakılmalarında fayda görülmeyen taşınmazların satışı veya değiştirilmesi* kabul edilmiştir (VGM 1937: 61). Aynı konuda 1935 yılına kadar başka bir düzenlemeye rastlanmazken, bu tarihten sonra yapılan satışlar aynı yıl yürürlüğe giren Vakıflar Kanununa¹⁶ göre yapılmıştır. Kanunla, *tahsis edildikleri amaca göre kullanılmaları kanun veya kamu düzeni açısından uygun görülmeyen ya da işe yaramaz hale gelen hayrat vasıflı taşınmazlar ile mevkilerine ve sağladıkları yarara göre kalmaları gerekli görülmeyen akar vasıflı taşınmazların satışına* izin verilmiştir. Ayrıca, aynı konuda sadece bir yıl sonra çıkartılan bir başka kanun ile satışlarda taksit imkanı sağlanmış,¹⁷ 1953 yılında yürürlüğe giren bir başka düzenleme ile de zeytinlik, incirlik, fındıklık, narenciye ve meyveliklerden *elde kalmaları gerekli görülmeyenlerin gerektiğinde bedel takdiri suretiyle satışına* da izin verilmiştir.¹⁸ Kuralları ve sayıları değişmekle birlikte vakıf taşınmazları her dönemde satılmıştır. Ancak programlı satışların ilki 1920-1949 döneminde, ikincisi 1960-1970 döneminde gerçekleşmiştir. 1920-1935 arasındaki 15 yıllık dönemde 5375 adet, Vakıflar Kanunu çıktıktan sonraki 1936 yılı içerisinde 3187 adet olmak üzere, Cumhuriyetin ilk döneminde satılan vakıf taşınmaz sayısı 8562'yi bulmuştur (Öztürk 1995: 435-437). 1961-1963 yılları arasında yapılan toplu satışlarda; Gaziantep'te 211, Niğde'de 72 (Merkez: 50, Bor: 22), Tokat'ta 28, Ankara Merkez'de 105, İzmir'de 212, Erzurum'da 10, Aydın'da 429,

Antalya'da 66, Kastamonu'da 16, Bolu'da 7, Kayseri'de 81, Diyarbakır'da 258, Sivas'ta 37, Balıkesir'de 25, Edirne'de 64, Bursa'da 66, Konya'da 27, Manisa'da 32, Adana'da 74, İstanbul'da 62 adet olmak üzere toplam 1882 taşınmazın satışı gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde Üsküdar'da Yüksek Öğretmen Okulu için 24000 m², Yüksek İslâm Enstitüsü için 22890 m², Sağlık Koleji için 17045 m² olmak üzere toplam 63935 m², İskenderun Belediyesi'ne 88943 m² ve Antalya Belediyesi'ne 544618 m² taşınmaz satışı yapılmıştır (Öztürk 1995: 441-442). Böylece, ilk 50 yılda uygulanan devir, kamulaştırma, devletleştirme ve satış politikalarıyla vakıflara ait eğitim, sağlık, kültür tesisleri, dini tesisler, mezarlıklar, çiftlikler ve tarım alanları merkezi ve yerel yönetimlerce yürütülmeye çalışan çeşitli kamusal hizmetler için vakıf mülkiyetinden çıkartılmıştır.

1980'li yıllardan itibaren vakıf taşınmazlarının dönüşümü farklılaşmış, gecekondulaşma ve işgaller ile yerel yönetimlerin vakıf taşınmazlarına yönelik imar eksenli olumsuz uygulamaları dönemin öne çıkan sorunları olmuştur.¹⁹ Gecekondulaşma ve işgaller konusu, kamuya ait taşınmazlar gibi birçok vakıf taşınmazını da olumsuz etkilemiş, işgalcilerin yıllar boyunca tahliye edilememesi nedeniyle; vakıflar, yerel yönetimler ve mevcut kentsel çevreler bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Son olarak 2003 yılında yapılan bir yasal düzenleme²⁰ sorundan çıkış yolu olarak görülmüş, üzerinde yoğun yapılaşma bulunan işgalli vakıf taşınmazları ile Maliye Hazinesi mülkiyetindeki taşınmazların takası yoluna gidilmiştir.²¹

15 850 Sayılı Evkaf-ı Müdiriyyet-i Umumiyesinin 1926 Senesi Bütçe Kanunu, RG, 1926/395.

16 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu, RG, 1935/3027.

17 2950 Sayılı Vakıf Malların Taksitle Satılması ve Kiraya Verilmesi ve Satış Paralarının Kullanılması ve Emaneten İdare Edilen Mülhak Vakıflardan İdare ve Tahsil Masrafı Alınması Hakkında Kanun, RG, 1936/3289.

18 6092 Sayılı Vakıf Zeytinlik, İncirlik, Fındıklık, Narenciye ve Meyvalıkların Satış Şekli Hakkında Kanun, RG, 1953/8452.

19 Gecekondulaşma sorununun bilinen en iyi örneği İstanbul'da Okmeydanı bölgesidir. 1977 yılına ait kaynaklara göre sadece bu bölgedeki 1 100 000 m² vakıf arazisi, 10 000'den fazla gecekondudan işgal edilmiştir. Zeytinburnu ilçesinde bulunan 700 000 m²'lik vakıf arazisi üzerine yapılan gecekondudan sayısı ise yaklaşık 15 000 olmuştur (Güneri 1977: 41).

20 4916 Sayılı Çeşitli Kanunlarda ve Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararıyla Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, RG, 2003/25873.

21 2005-2009 yılları arasında alınan Vakıflar Meclisi kararlarıyla (VMK:25.05.2005-475/480, VMK:15.05.2006-175/170, VMK:4.10.2006-872/859, VMK:25.01.2006-33/54, VMK:08.08.2007/898/893, VMK:19.01.2009-15/33, VMK:19.01.2009-691/12), Antalya, İstanbul, Muğla illerindeki toplam 3 425 441,48 m² büyüklüğündeki 5 886 adet vakıf taşınmazı, Antalya ve İstanbul illerindeki toplam 642 761,47 m²'lik, 233 adet hazine taşınmazı ile takas edilmiştir.

Aynı dönemde, vakıf taşınmazlarına ilişkin bir başka önemli sorun, yerel yönetimlerin bu taşınmazlara bakış açıları ve tek taraflı uygulamaları olmuştur. Uzun yıllar yürürlükte kalan 6785 sayılı İmar Kanununun²² yerini 1985 yılında yeni İmar Kanununa²³ bırakması ile, o tarihe kadar merkezi yönetimin elinde bulunan imar planı ve değişikliklerini yapma yetkisi, bu kanunla belediye ve mücavir alan sınırları içerisinde belediyelere, bu sınırların dışında valiliklere devredilmiş, ancak bu durum kentsel alanlardaki sayısız vakıf taşınmazı açısından büyük sorunları beraberinde getirmiştir. Yüzlerce yerel yönetimin yaptığı imar planı ve uygulamalarından kaynaklanan sorunlar, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce çeşitli dönemlerde ele alınmış, ilgili tüm kurum ve kuruluşlara bu konuda resmi yazılar yazılmış, İçişleri Bakanlığı aracılığı ile tüm valiliklere genelgeler gönderilmiştir (VGM 2000: 83-98). Ancak zaman içinde, yapılan uygulamalar bakımından değişen bir şey olmadığı gibi, 2008 yılında yürürlüğe giren yeni Vakıflar Kanunu'ndaki açık hükümler de sorunu çözmeye yetmemiştir.²⁴ İşte tüm bu sorunlar, kentsel alanlardaki vakıf taşınmazlarıyla ilgili yeni bir politikanın geliştirilmesini zorunlu kılmış, imar planlarına uygun yapılaşma yoluyla *taşınmazların değerlendirilmesi politikası*, ilgili merkezi yönetim birimi olan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından ilke olarak kabul edilmiştir (VGM 2000: 171). Özellikle 2003 yılından itibaren, kentsel alanlardaki yüzlerce boş vakıf taşınmazının *kat karşılığı inşaat ve yapım karşılığı kiralama* modelleri ile, eski eser niteliği olan vakıf taşınmazlarının ise *restorasyon veya onarım karşılığı kiralama* modeli ile dönüşümü sağlanmıştır. Bu yöntemlerle, sadece 2003-2009 döneminde 2 928 568,98 m² yüzölçümüne sahip, toplam 330 adet taşınmaz; konut, turizm, ticaret, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel amaçlı dönüşüme konu olmuştur (Aksoy 2010: 34-40).

22 6785 Sayılı İmar Kanunu, RG, 1956/9356.

23 3194 Sayılı İmar Kanunu, RG, 1985/18745.

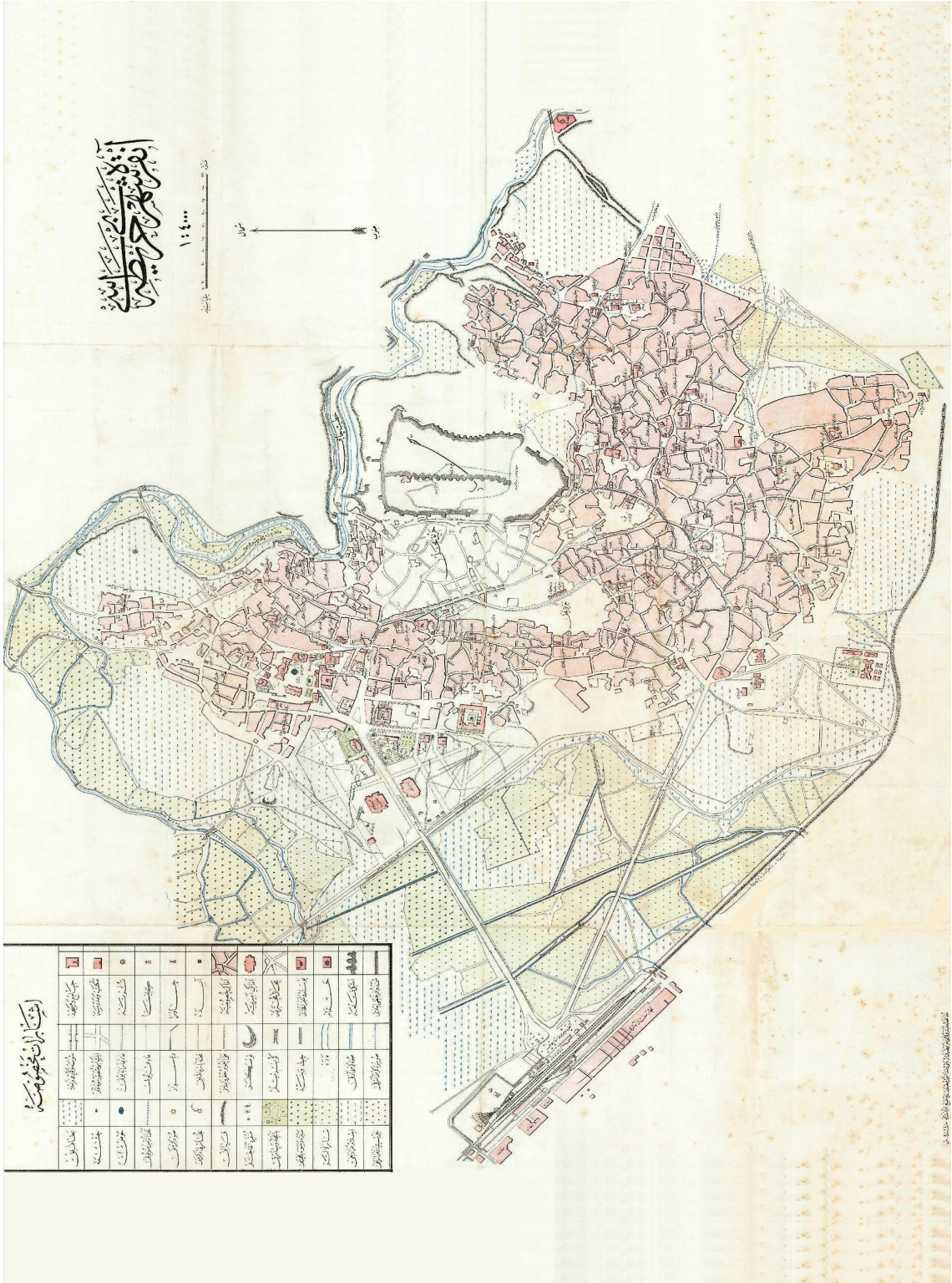
24 "Kamu kurum ve kuruluşları, koruma imar planlarını düzenlerken vakıf kültür varlıklarıyla ilgili hususlarda Genel Müdürlüğün görüşünü almak zorundadırlar. Genel Müdürlüğe ve mazbut vakıflara ait taşınmaz mallarla ilgili olarak belediyeler ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan uygulama imar ve parselasyon planlarının, askıya çıkarılmadan önce ilgili idareler tarafından Genel Müdürlüğe bildirilmesi zorunludur. Mazbut vakıf taşınmazlarında akar niteliğini koruyacak şekilde imar düzenlemesi yapılır(RG 2008: 26800, 5737/Md: 22)"

4. Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Ankara'daki Vakıf Taşınmazları ve Dönüşüm Süreçleri

4.1. Cumhuriyetin Kuruluş Döneminde Ankara'daki Vakıf Taşınmazları

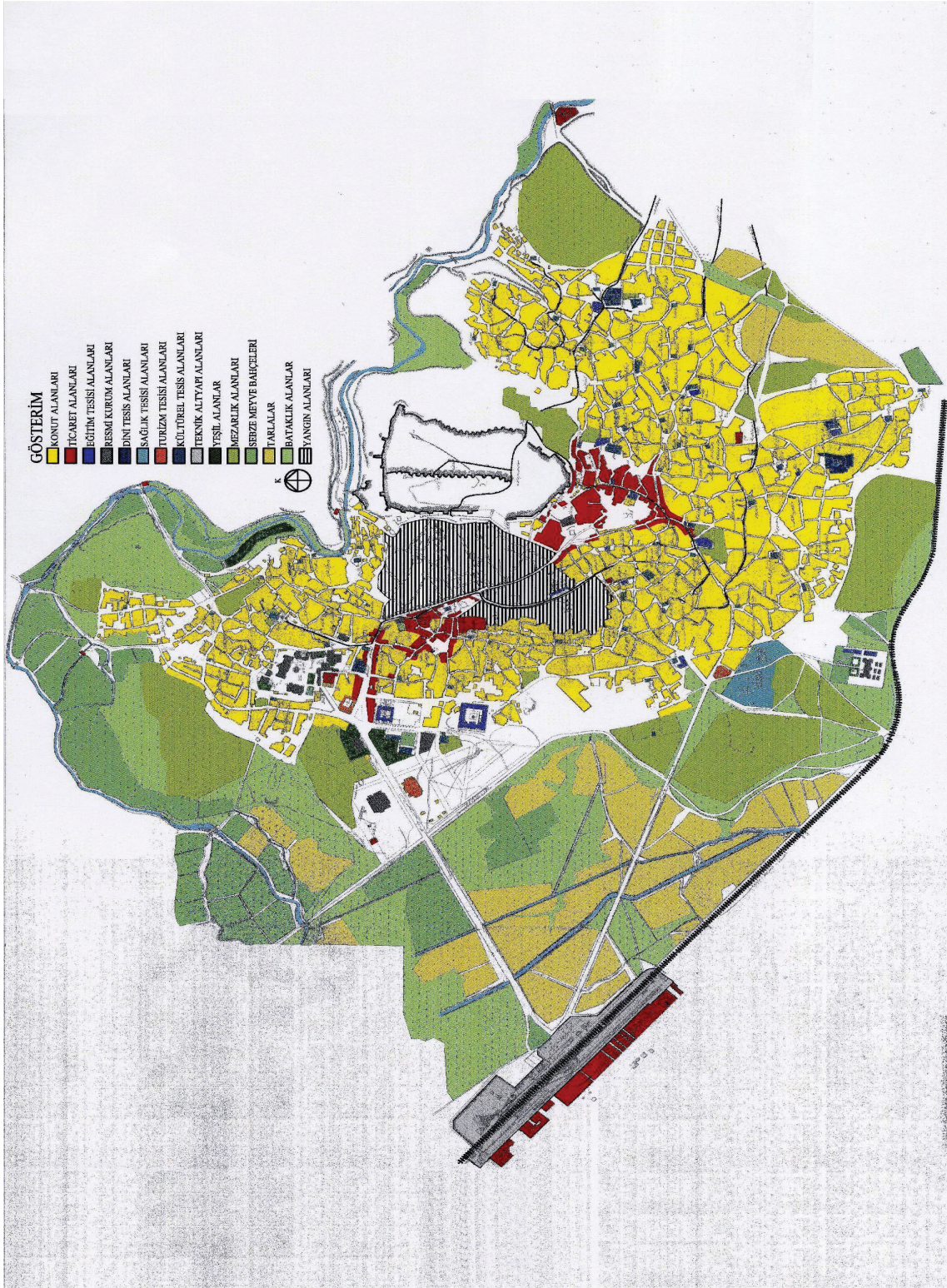
11. yüzyıldan itibaren Türk hakimiyetine giren Ankara (Akgün 1996: 46), en parlak dönemini 16. ve 17. yüzyıllarda yaşamış, yaklaşık 30000 nüfusuyla sof üretimine dayalı ticaretin merkezi olmuştur (Aktüre 1978: 110-122). Sanayi Devrimi ile 18. yüzyıldan itibaren ticarete bağlı zenginliğini kaybetmiş, 20. yüzyıl başında, yaklaşık 20000 nüfuslu, halkının çoğunluğu tarımla geçinen büyük bir köy haline gelmiştir (Akgün 1984: 223-224). Yazılı kaynaklarda, kentnin Cumhuriyetin kuruluş dönemindeki mekânsal yapısıyla ilgili pek çok bilgiye rastlanmaktadır. Ancak, bu konudaki en iyi kaynaklardan biri, Osmanlıca olarak hazırlanan ve üzerindeki bilgilerden Müdafa-i Milliye Vekaleti'nce basıldığı anlaşılan 1924 tarihli Ankara Şehri Haritası'dır (Harita 1). 435 hektarlık bir alanı kapsayan harita, yerleşik alanı ada bazında göstermesine karşın, 1927-1938 dönemine ait toplam 123 adet Ankara kadastro haritasıyla sentezlendiğinde, kent mekânına ilişkin oldukça ayrıntılı bilgiler sunmaktadır (Harita 2).

Haritadaki verilerden, 1924 yılında Ankara'nın yaklaşık olarak; 1/4'ünü konutlar, 1/4'ünü yollar ve boş alanlar, 1/4'ünü tarım alanları ve bataklıklar, 1/10'unu ise mezarlıkların oluşturduğu anlaşılmaktadır (Tablo 1). Daha çok tarihi kalenin çevresine toplanmış, büyük oranda Osmanlı döneminden kalma ve organik yerleşim dokusuna sahip konut alanları, önceki başkent ile kıyaslanamayacak derecede yetersiz sosyal ve teknik altyapısı, geniş bataklıkları ve tarım alanları ile, Akgün (1984)'ü doğrular nitelikte gelişmiş bir başkentten çok büyük bir köyü andıran Ankara, başkentlik kararıyla birlikte büyük bir mekânsal dönüşüme sahne olmuştur.

Harita 1. 1924 Tarihli Ankara Şehri Haritası²⁵

25 Kaynak: Gökçe Günel, Vakıflar Genel Müdürlüğü Dış İlişkiler Daire Başkanlığı.

Harita 2. Cumhuriyetin Kuruluş Döneminde Ankara'nın Arazi Kullanımı²⁶

26 1924 Ankara şehri haritası ve 1927-1938 dönemi Ankara kadastro haritalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 1. 1924 Yılında Ankara'nın Arazi Kullanım Değerleri²⁷

Arazi Kullanım Biçimi		Yaklaşık Alanı (m2)	Top. Alan (m2)	%
Konut Alanları	Konut Alanları	1 050 000,00	1 100 000,00	25,29
	Kale İçi Konut Alanları	50 000,00		
Ticaret Alanları	Kent İçi Ticaret Alanları	55 000,00	87 500,00	2,01
	Demiryolu İst. Tüccar Mağazaları	26 500,00		
	Matbaa	200,00		
	Değirmen (4)	2 700,00		
	Hamam (3)	2 800,00		
	Baruthane	300,00		
Eğitim Tesisi Alanları	Darül Muallimin (Öğretmen Okulu)	8 200,00	21 300,00	0,49
	Medrese (7)	3 710,00		
	Lise	1 000,00		
	Mektep (10)	8 090,00		
	Rum Mektebi	160,00		
	Musevi Mektebi	140,00		
Resmi Kurum Al.	Resmi Kurumlar (17)	16 600,00	16 600,00	0,38
Dini Tesis Alanları	Cami (54) ve Mescit (13)	20 000,00	23 700,00	0,55
	Mevlevihane	2 200,00		
	Tekke (3)	400,00		
	Türbe (5)	300,00		
	Havra	650,00		
	Kilise	150,00		
Sağlık Tesisi Al.	Guraba (Numune) Hastanesi	20 400,00	20 400,00	0,46
Konaklama Tesisi Al.	Evkaf Oteli	7 575,00	10 225,00	0,24
	Otel (vakıf)	780,00		
	Taş Han	1 870,00		
Kültürel Tesis Alanları	Tiyatro	550,00	1 150,00	0,03
	Yazlık Sinema	600,00		
Teknik Altyapı	Demiryolu İstasyon Alanı	85 000,00	85 000,00	1,95
Aktif Yeşil Alanlar	Bahçe veya Parklar	13 700,00	20 000,00	0,45
	Bent Deresi Mesire Alanı	6 300,00		
Mezarlık Alanları	Müslüman Mezarlığı (29)	427 000,00	433 500,00	9,97
	Katolik Mezarlığı	6 500,00		
Tarım Alanları	Sebze-Meyve Bahçesi	318 200,00	682 775,00	15,70
	Tarla	364 575,00		
Diğer Açık Alanlar	Bataklık Alanlar	580 400,00	580 400,00	13,35
	Yangın Alanları	137 000,00	137 000,00	3,15
	Yollar ve Boş Alanlar	1 130 450,00	1 130 450,00	25,98
Toplam		4 350 000,00	4 350 000,00	100,00

27 1924 tarihli Ankara şehri haritası üzerinde yapılan ölçümlerden elde edilmiştir.

Tablo 2: Cumhuriyetin Kuruluş Döneminde Vakıflara Ait Taşınmazların İşlevleri, Sayıları ve Yüzölçümleri Açısından Ankara Kent Bütünü İle Karşılaştırması²⁹

Taşınmazın Kullanım Amacı	Vakıf		Ankara		Vakıf / Ankara (m ²) Oranı (%)
	Adet	Alan (m ²)	Adet	Alan (m ²)	
Konut alanları	61	14 690,85	-	1 100 000,00	1,34
Ticaret alanları	137	13 379,50	-	87 500,00	15,29
Eğitim tesisi alanları	3	2 554,00	21	21 300,00	11,99
Resmi kurum alanları	-	-	17	16 600,00	-
Dini tesis alanları	50	12 023,10	79	23 700,00	50,73
Sağlık tesisi alanları	-	-	1	20 400,00	-
Konaklama tesisi alanları	2	8 355,00	3	10 225,00	81,71
Kültürel tesis alanları	-	-	2	1 150,00	-
Teknik altyapı alanları	4	3 194,90	-	85 000,00	3,76
Aktif yeşil alanlar	-	-	-	20 000,00	-
Mezarlık alanları	-	-	30	433 500,00	-
Tarım alanları (tarlalar)	1	13 440,00	-	682 775,00	1,97
Boş arsalar	74	18 887,19	-	-	-
Diğer açık alanlar	-	-	-	1 847 850,00	-
Toplam	332	86 524,54	-	4 350 000,00	1,99

1929-1936 dönemi kadastr haritalarına göre Ankara'da 61 adet konut amaçlı vakıf taşınmazı bulunmaktadır.³⁰ Bu taşınmazların büyük çoğunluğu, Osmanlı döneminden kalma 1-2 katlı konutlardır. Ancak kaynaklar incelendiğinde, vakıflara ait bazı yapıların Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıkan konut sorununun çözümüne yardımcı olmak ve vakıflara kira geliri sağlamak amacıyla, o yıllarda yeni yapı olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kandemir (1932), dönemin Ankara'sını anlatan eserinde, İstiklal Caddesi'nde (bugünkü Ulus'ta, Gençlik Parkının kuzeyinden geçen İstanbul Caddesi'nde) I. ve II. Vakıf Apartmanları, aynı cadde üzerinde 15 ev, Karaoğlan'da (Ulus'ta Kale Caddesi'nde) 1 apartman, Samanpazarı'nda III. Vakıf Apartmanı, Erzurum Mahallesi'nde 17 memur evi ve Numune Hastanesi civarında 9 evin vakıflarca yapıldığını belirtmektedir (Kandemir 1932: 141).

Bunlardan İstiklal Caddesi üzerinde yapılan konutlar (Resim 1); başkentte birden artan İstanbul kökenli memur nüfusun barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla yaptırılan ve her türlü konfora sahip evler olup, günümüz Ankara'sındaki konut tipolojisinin ilk örnekleridir (Yavuz, 1984: 236). Ayrıca, bu bölgede yapılan vakıf evlerinden biri, en azından 1932 yılı sonuna kadar Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine kiralanmıştır (Yavuz, 2009: 315).

29 1924 tarihli Ankara şehri haritası ve 1927-1936 dönemine ait Ankara kadastr haritalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

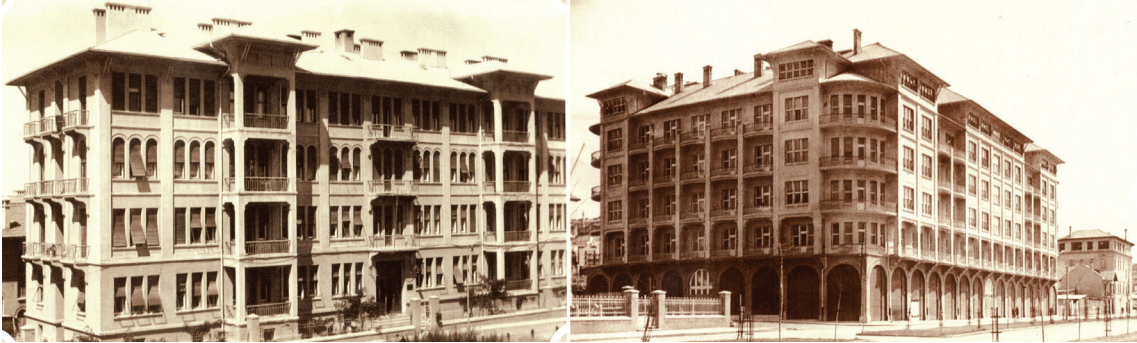
30 1927-1936 dönemine ait; 3, 4, 11, 18, 23, 25, 26, 30, 35, 39, 43, 51, 52, 55, 56, 57, 59, 69, 71, 75, 77, 82, 84, 89, 96, 103, 113 numaralı Ankara kadastr haritaları.

Resim 1. Ulus/İstiklal Caddesi'ndeki Vakıf Konutları, 1930'lu Yıllar (ABB 1993: 55)

Aynı dönemde yapılan I. ve II. Vakıf Apartmanları ise, kentin yeni dönemdeki ilk çok katlı yapılaşma örneklerindedir (Resim 2). 1926 yılında kiralık konut olarak tasarlanan ve Büyük Millet Meclisi'ne yürüme mesafesinde olan I. Vakıf Apartmanının, yapıldıktan bir süre sonra, Ankara Palas Otelinin dolu olduğu durumlarda, kısa süreliğine

Ankara'ya gelen devlet görevlilerine kalacak yer sağlamak üzere otele dönüştürüldüğü tahmin edilmektedir. Günümüzde, kiralık mesken niteliğinden çok (Belvü Palas) otel kimliği ile hatırlanan yapı 1970'li yıllarda yıkılmıştır (Yavuz, 2009: 315).

Resim 2. Ulus/İstiklal Caddesi'ndeki I. ve II. Vakıf Apartmanları, 1930'lu Yıllar (ABB 1993: 54-55)

Yapımı 1930 yılında tamamlanan II. Vakıf Apartmanı (VGM, 1973: 118), o yıllardaki konut sıkıntısı nedeniyle; üst katları odalar halinde milletvekillerine kiralanın (Aslanoğlu, 2001: 23) bodrum ve çatı arasıyla toplam 7 katlı bir yapıdır. Başlangıçta çok katlı kiralık konut yapısı niteliği taşıyan taşınmaz, daha sonraları çeşitli kamu kurumlarınca kullanılmış ve içerisinde yapılan bir takım değişiklikler nedeniyle bu niteliğini kaybetmiştir (Yavuz, 2009: 297).

1929-1936 dönemi kadaströ haritalarına göre; kentin Atpazarı, Tahtakale Çarşısı ve Karaoğlan Çarşısı olarak bilinen ticaret merkezlerindeki çok sayıda ticaret amaçlı taşınmaz ise (122 dükkân, 4 fırın, 3 depo, 2 hamam, 3 han, 2 kahve, 1 imalathane)³¹ vakıf mülkiyetinde bulunmaktadır.³² Bu merkezlerdeki 122 adet dükkân vasıflı vakıf

³¹ 1927-1936 dönemine ait; 14, 16, 18, 20, 27, 33, 38, 51, 60, 61, 68, 71, 74, 75, 80, 86, 89, 92, 94, 105 numaralı Ankara kadaströ haritaları.

³² (Bkz. Harita 3)

taşınmazı, kentteki toplam 973 dükkan içerisinde (Tunçer, 2001), %12,53 gibi ciddi bir orana karşılık gelmektedir.

Ticari amaçlı vakıf taşınmazlarında dükkanlardan sonra öne çıkan taşınmaz grubu hanlardır. Özdemir (1998), Ankara'nın 1785-1840 dönemine ilişkin çalışmasında, tamamı vakıf olan 1 bedesten ve 14 hanın yanı sıra, vakfiye ve sicil kayıtlarına göre 16 hanın daha varlığından söz etmektedir (Özdemir 1998: 25-37). 1927-1936 dönemine ait kadastro haritalarına göre³³ bu hanlardan Cumhuriyet dönemine ulaşanlar, Kurşunlu Han, Zafran Han, Çukur Han, Çengel Han, Pilavoğlu Han, Yıldız Han, Yeni Saray Han, Piriç Han, Bala Han, Ağazâde Hanı, Tahtakale Hanı ve Sulu Han (Hasan Paşa Hanı)'dır. Aynı tarihlerde, bunlardan hala vakıf mülkiyetinde olanlar ise sadece, Tahtakale Çarşısı civarındaki Suluhan, Atpazarı'ndaki Piriç Han ile Maliye ve şahıslarla hisseli Zafran Hanı'dır. Aynı şekilde 20. Yüzyıla ulaşan ancak, aynı kadastro haritalarındaki mülkiyet bilgilerine göre, çeşitli nedenlerle vakıf mülkiyetinden çıktığı (ve yıllar sonra yapılan yasal bir düzenleme ile³⁴ tekrar vakıflara geçtiği) anlaşılan 2 han ise, Atpazarı'nda bulunan Çengel Han ve Çukur Han'dır.

Cumhuriyetin ilk döneminde, hanlardan sonra, toplumun sosyal ihtiyaçlarına cevap veren, ancak vakıflara gelir sağlamaları nedeniyle ticari niteliği de olan taşınmazlar ise hamamlardır. Yine Özdemir (1998)'e göre, Ankara'da 1840 yılından önce, tamamı vakıf olan Eyne Bey (Öğle-Öylen-Yıkık) Hamamı, Tahtakale (Kaledibi) Hamamı, Karacabey Hamamı, Şengül Hamamı, Hasan Paşa (Cenabi Ahmet Paşa) Hamamı olmak üzere toplam 5 hamam bulunmakta idi (Özdemir 1998: 66-70). Bu taşınmazların tamamı Cumhuriyet dönemine ulaşmıştır. Ancak 1924 tarihli Ankara haritasında da görülebilen bu hamamlardan Tahtakale ve Hasan Paşa Hamamları 1929 yılında çıkan yangında zarar gördüğünden yıktırılmıştır (Ayverdi 1953: 48). Diğer 3 hamam ise Cumhuriyetin kuruluşun-

dan bugüne halen ayakta olup 2'si mazbut vakıf mülkiyetinde bulunmaktadır.

1924 tarihli Ankara haritasına göre, Ankara'daki dini amaçlı vakıf taşınmazları³⁵ camiler, mescitler, mezar(lık)lar, türbeler ve tekkelere oluşmaktadır. Bu haritada tespit edilebilen 54 camiden 33'ü, 13 mescitten 7'si, o dönemde olduğu gibi, günümüz vakıf kütük kayıtlarına göre de vakıf mülkiyetinde bulunmaktadır.³⁶ Her ne kadar bugünkü kütük kayıtlarında görülmeseler de geri kalan cami ve mescitlerin de büyük oranda Osmanlı döneminden Cumhuriyete intikal eden vakıf kökenli taşınmazlar olduğu tahmin edilmektedir. 1927-1936 dönemine ait kadastro haritalarına göre ise, kentteki vakıf mescitlerin sayısı 20, vakıf camilerin sayısı 15'dir. 1924 Ankara haritası ile kadastro arasındaki bu farkın, o dönemde bazı cami ve mescitlerin satılması, bazılarının maili indiham uygulamaları, yangınlar, imar yolu açılması veya çeşitli nedenlerle yıkılarak arsaya dönüşmesi, bazılarının kadastro sırasında, (umuma ait cami veya mescit gibi) başka adlar altında kütüklere kaydedilmiş olması ve sonradan bazı yeni cami ve mescitlerin yapılmış olması gibi nedenlerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

1924 tarihli Ankara şehri haritasına göre, kentte o tarihte toplam 21 eğitim kurumu bulunmaktadır.³⁷ Tamamı Osmanlı döneminden kalan, mektep ve medrese tarzındaki bu eğitim kurumları, Dârü'l-Muallimîn (Öğretmen Okulu) Mektebi Sanayi (Sanayi Mektebi), 1 adet lise, 2'si gayrimüslim nüfusa ait Rum ve Musevi Mektebi olmak üzere 9 mektep ve 7 medreseden oluşmaktadır. Aynı dönemde, mülkiyeti vakıflara ait eğitim kurumlarının sayısı ise sadece 3'dür.³⁸ Bunlar, Tabakhane ve Yenice Mahallerindeki 2 adet mektep ile Yalçınkaya Mahallesi'nde bulunan 1 medresedir.

Bu eğitim kurumlarından en önemlisi, sonraki yıllarda inşa edildiği için 1924 tarihli Ankara haritasında görülmeyen ancak, 1930 tarihli 34 nu-

33 27, 39, 51, 60, 61, 65, 74, 75, 86, 89 ve 92 numaralı kadastro haritaları.

34 Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eserlerin Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne Devrine Dair Kanun (RG 1957: 9705 7044).

35 Bkz. Harita 3.

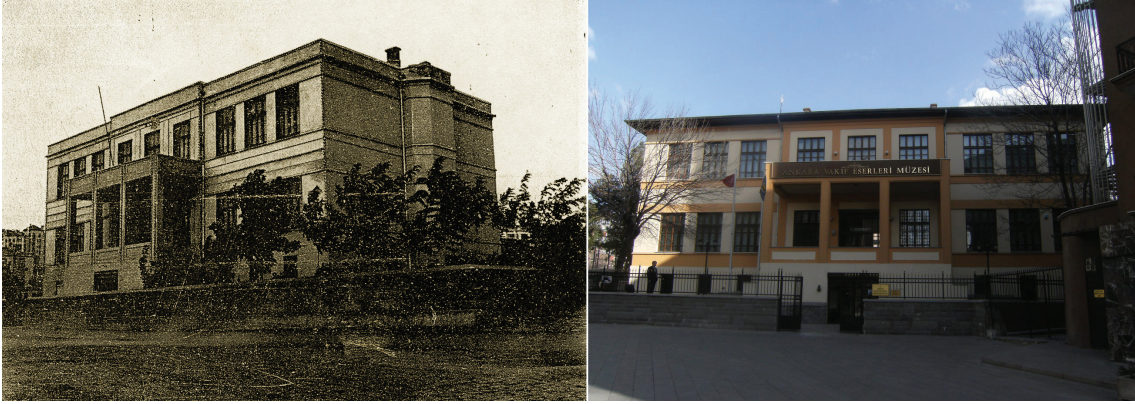
36 VGMA, 16NK, VGMA, AMHK-C1.

37 Bkz. Harita 2.

38 Bkz. Harita 3.

maralı Ankara kadastro haritasına göre, bugünkü Ulus/Opera mevkiinde olduğu tespit edilen mekteptir (Resim 3). 1927 yılında Evkaf Umum Müdürlüğü'nce bugünkü Kültür Bakanlığı'nın kuzeyinde büyük bir ilkokul olarak yapımına başlanan, 1928'den 1941'e kadar Ankara Hukuk Mektebi olarak kullanılan, sonraki yıllarda Ankara Kız

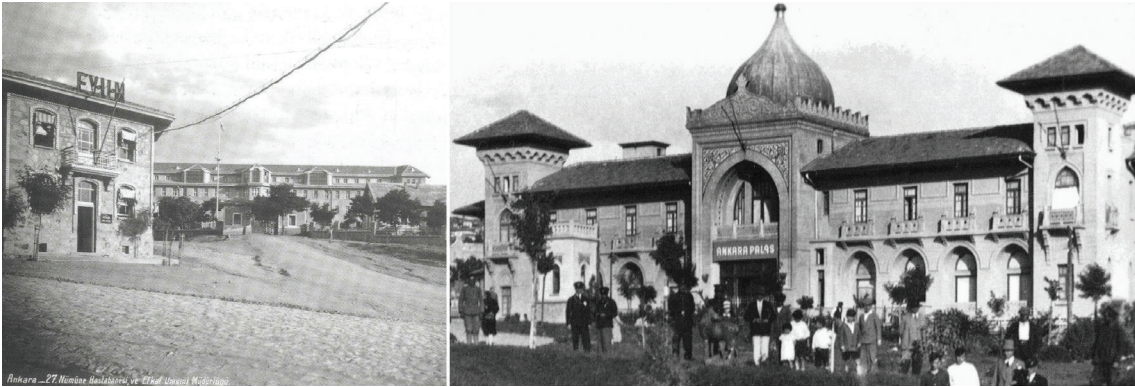
Sanat Mektebi, Ankara Yüksek Öğrenim Vakıf Kız Öğrenci Yurdu (bir ara Erkek Öğrenci Yurdu), Ankara Müftülüğü ve aşevi olarak hizmet veren taşınmaz, 2007 yılından sonra Ankara Vakıf Eserleri Müzesi olarak kullanılmaya başlanmıştır (VGM 2008: 7).

Resim 3. Ankara Hukuk Mektebi Binası (VGM 1937: 8, Anonim)

Cumhuriyetin kuruluş döneminde, Ankara'da vakıflara ait konaklama amaçlı taşınmazlara da rastlanmaktadır (Resim 4). Bunlardan birincisi, Numune Hastanesi'nin kuzeyinde yer alan binadır. 1930 tarihli, 43 numaralı kadastro haritasında bu taşınmaz bina olarak görülmektedir. Ancak, 1924 tarihli Ankara haritasında aynı taşınmaz otel olarak gösterilmektedir. Buradan, 2 katlı bu binanın bir dönem konaklama amaçlı (otel, misafirhane/

konukevi olarak) kullanıldığı anlaşılmaktadır. Aynı amaçla inşa edilen ve 1980'li yıllara kadar otel olarak kullanılan ikinci vakıf taşınmazı ise, Ankara Garı'nı Ulus meydanına bağlayan İstasyon Caddesi üzerinde, II. TBMM binasının karşısında yer alan Evkaf Oteli'dir. 1929 yılına ait 19 numaralı kadastro haritasına göre 7575 m² gibi geniş bir alana inşa edildiği anlaşılan otel, bazı kaynaklarda Ankara Palas olarak da isimlendirilmiştir.

Resim 4. Numune Hastanesi Civarındaki Vakıf Oteli/Misafirhanesi ve Ulus/İstasyon Caddesi'ndeki Evkaf Oteli, 1930'lu Yıllar (Cengizkan 2004: 18, ABB 1993: 36)

1932 yılına gelindiğinde Ankara'da irili ufaklı toplam 41 adet otelin varlığından söz edilirken, Lozan Palas, Sebat Oteli, Aydın Oteli, Avrupa Oteli, Meydan Palas ve vakıflara ait Belvü Palas (I. Vakıf Apartmanı) ile birlikte Ankara'nın belli başlı otelleri arasında gösterilen Ankara Palas Oteli (Kandemir 1932: 193), uzun yıllar birinci sınıf bir otel niteliği taşımış ise de, zamanla Ulus meydanının önemini kaybetmesi, Kızılay'ın yeni merkez haline gelmesi ve ulusal meclisin yeni yerine taşınması nedeniyle eski önemini kaybetmiş, hatta bir dönem kapalı kalmıştır. 1977 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na devredilen bina, 1980 yılında Devlet Konukevi'ne dönüştürülmüş (Akgün 1996: 168), 1985 yılında satış yolu ile vakıf mülkiyetinden çıkmıştır.³⁹

4.2. Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Ankara'daki Vakıf Taşınmazlarının Dönüşüm Süreçleri

1920'li yıllarla birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması, başkentlik kararı ve hemen ardından Cumhuriyetin ilânı, Ankara'nın mekânsal yapısında olduğu gibi vakıf taşınmazlarında da büyük bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Ankara'nın kentleşmesine paralel olarak gelişen bu süreçte (erken dönemde) büyük çaplı *satışlar*, ardından *maili indiham uygulamaları*, çeşitli kamu kurumlarınca yapılan *kamulaştırmalar*, yerel yönetimlerce gerçekleştirilen *imar uygulamaları* ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yapılan *takas işlemleri* temel dönüşüm uygulamaları olarak dikkat çekmektedir. Bu sürecin 2000'li yıllarda ulaştığı nokta ise, yine Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yürütülen *taşınmaz değerlendirme uygulamaları* olmuştur.

Kentte, 1925 yılında başlayan ve günümüze kadar süren taşınmaz satışlarının büyük bölümü İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) ve VGM

Vakıflar Meclisi'nce alınan çeşitli idari kararlar ile bir kısmı ise mahkeme kararları gereği zorunlu olarak yapılmıştır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve VGM Ankara Mazbut Akar ve Hayrat Kütükleri ile 1927-1936 dönemine ait Ankara kadastro haritalarından elde edilen veriler, 1925-2005 yılları arasında idari kararlarla 301 adet vakıf taşınmazının satıldığını; bunlardan Altındağ, Çankaya, Keçiören, Etimesgut ilçelerinde satılan ve yüzölçümü bilgilerine ulaşılamayan 75'i dışındaki 226 adet taşınmazın toplam 135 638 m²'lik bir büyüklüğe ulaştığını göstermektedir (Tablo 3). 1925 yılından 2005 yılına kadar yapılan bu uygulamalar; bankalara, resmi kurumlara, yerel yönetimlere, şahıslara, siyasi partilere, dönemin sivil toplum kuruluşları olarak nitelendirilebilecek cemiyet, ocak ve derneklere, hatta gazetelere dahi taşınmaz satışı yapıldığını göstermektedir.

Eski kentin batısı ve güneyindeki mezarlıkların Evkaf İdaresi'nden alınıp taşınmasından sonra, bu alanlara önce Etnoğrafya Müzesi ve Türk Ocağı, 1930'larda Türk Hava Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Kızılay gibi kamusal yapıların yerleştirilmesi, (bugün Cebeci'de bulunan) Asri Mezarlığın Lörcher Planı'nda gösterildiği şekilde ortaya çıkıp gelişmesini sağlamış (Cengizkan 2004: 94), bugünkü Ulus bölgesinde, (eski) Osmanlı Bankası, Yüzüncü Yıl Çarşısı, (eski) Stad Oteli üçgeninde yer alan ve mülkiyetinin büyük kısmı Kızıl Bey Vakfı'na ait arazide yapılan satışlar ise, kentin merkez oluşumunu etkileyen yapılaşmaları beraberinde getirmiştir (Resim 4 ve Resim 5).

39 VGM-AMAK-C1

Tablo 3. Ankara'da 1925-2010 Döneminde İdari Kararlarla Satışı Yapılan Vakıf Taşınmazları⁴⁰

Kişi/ Kurum	İlçesi (2010 yılı)	Cinsi	Adet	Satılan Alan (m ²)	Yıl/Dönem
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi	Altındağ	Mezarlık	1	25 000,00	1925
T.C. Ziraat Bankası	Altındağ	Arsa	1	17 372,00	1925
	Altındağ	Hane	1	-	1943
Hilâl-i Ahmer Cemiyeti	Çankaya	Mezarlık	1	4 000,00	1926
Müdafa-i Milliye Vekâleti	Altındağ	Mezarlık	1	-	1926
Tayyâre Cemiyeti	Altındağ	Mezarlık	1	-	1926
Türk Ocakları	Altındağ	Mezarlık	1	100,00	1927
Anadolu Ajansı Müdüriyet-i Umûmîsi	Altındağ	Arsa	1	400,00	1927
Osmanlı Bankası	Altındağ	Arsa	2	1 030,75	1927-1936
Emlak Eytam Bankası	Altındağ	Arsa	1	517,75	1931
Maarif Cemiyeti	Çankaya	Arsa	1	-	1936
Elektrik Şirketi	Altındağ	Arsa	1	16,29	-
Yapı ve Kredi Bankası	Altındağ	Arsa	1	61,00	1937-1951
Ankara Belediyesi	Altındağ	Arsa	1	21,00	1937
Cum. Halk Partisi	Altındağ	Betonarme ev	5	8 566	1938
Postahane	Etimesgut	Otel	1	-	1938
Şahıs (21)	Altındağ	Dükkan	11	217,00	1941-1953
	Altındağ	Arsa	4	113,00	1950-1961
	Altındağ	Değirmen	1	124,00	1953
	Altındağ(2), Mamak (1)	Bostan/Bağ	3	4 668,28	1953-1970
	Altındağ, Çankaya	Hane/Ev	2	63,18	1956-1987
Belediye	Altındağ	Arsa	3	-	1956
Türkiye Hayırlar Yaptırma Derneği	Altındağ	Hane	1	-	1961
T.C. Merkez Bankası (9)	Altındağ (5), Çankaya(1)	Hane/Ev	6	3 379,00	1967-1970
	Altındağ	Arsa	1	669,00	1970
	Altındağ	Apartman/Bina	2	2 257,00	1970
Belirtilmeyen (171)	Altındağ (32), Mamak(2)	Arsa	34	8 774,80	1933-2005
	Altındağ	Ardiye	5	45,00	1935-1956
	Altındağ	Dükkan	97	2 090,00	1935-1968
	Altındağ (25),Keçiören(1)	Hane/Ev	26	9 301,00	1935-1964
	Keçiören	Bostan/Bağ	2	840,00	1940-1956
	Altındağ	Değirmen	1	1 000,00	-
	Keçiören(2), Etimesgut(1)	Tarla	3	42 618,00	1940-1984
	Altındağ	Han	2	-	1941-1957
Altındağ	Otel	1	2 393,85	1985	
Toplam			226	135 637,90	

40 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararname, 1927: 30.18.1.1.25.45.10, VGMA, 16NK, VGM, AMAK-C1, VGMA, AMAK-C2, VGMA, AMHK-C1 ve 1927-1936 dönemine ait 15 ve 23 numaralı Ankara kadastro haritalarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Altındağ'da satılan 7 arsa, 3 ardiye, 44 dükkân, 2 han, 12 hane/ev, 1 bostan/bağ, 2 mezarlık, Çankaya'da satılan 1 arsa, Keçiören'de satılan 1 tarla, 1 bostan/bağ, Etimesgut'ta satılan 1 otel ile yüzölçümü bilgileri ilgili kaynaklarda belirtilmediğinden toplam alana katılmamıştır.

Resim 4. Ulus'taki Kızıl Bey Vakfı'na Ait Arazinin Cumhuriyetin İlanından Önceki Görünümü, 1900'lü Yıllar⁴¹

Resim 5. Ulus'taki Kızıl Bey Vakfı'na Ait Arazinin Cumhuriyetin İlanından Sonraki Görünümü, 1930'lu Yıllar (Kandemir 1932: 30)

41 Kaynak: Gökçe Günel, Vakıflar Genel Müdürlüğü Dış İlişkiler Daire Başkanlığı.

Ankara'daki vakıf taşınmazlarının idari kararlarla satışı genel olarak değerlendirildiğinde, bu satışların daha çok Cumhuriyetin ilk yıllarında yoğunlaştığı, dönemin koşulları nedeniyle kendilerine ait yerleri bulunmayan ve bu nedenle çeşitli binalarda yerleşmek zorunda kalan kamu kurumlarının yer ihtiyacı (Aslanoğlu 2001: 18), aynı dönemde İstanbul'dan yeni başkente gelen bankaların merkezi noktalarda yer seçimi taleplerinin ortaya çıkması ve kent merkezi ile yakın çevresinde bulunan geniş mezarlık alanlarının kentin yeni imar süreci ile uyumlu olmaması gibi nedenlerin bu satışlarda etkili olduğu, çıkartılan yasaların da desteği ile vakıf taşınmazlarının yeni başkentin kamusal alanlarının üretilmesinde bir fiziksel sermaye aracı olarak kullanıldığı, ayrıca satılan taşınmazların üzerinde oluşan kamusal nitelikli yapılaşmalar dikkate alındığında, aslında bu taşınmazların Ankara'nın yeni yönetim merkezi ve kent kimliği oluşumunu da dolaylı olarak etkilediği anlaşılmaktadır.

Vakıf taşınmazlarının dönüşüm sürecinde önemli bir başka faktör *maili indiham* uygulamalarıdır. Kavram olarak, yıkılmaya yüz tutmuş, yıkılma tehlikesi içinde bulunan anlamına gelen (Yılmaz 1996: 512) ve Cumhuriyet döneminde 1933 tarihli 2290 sayılı kanun⁴² ile uygulama alanı bulan maili indiham, 1930'lu ve 1950'li yıllarda yerel yönetimlerce vakıf taşınmazlarına müdahale amacıyla sıkça başvurulan bir yöntem olmuştur. 1930'lu yıllara ait arşiv belgeleri⁴³ o dönemdeki merkezi yönetimin uyarılarına rağmen, Ankara'daki birçok vakıf taşınmazının, yerel yönetim tarafından haksız yere, maili indiham adı altında yıkıldığını göstermektedir. VGM kütük kayıtlarında bu yıllara ait bilgilere rastlanmamakla birlikte, 1950'li yıllara ait tapu kütüklerinden⁴⁴ uygulamanın bu yıllarda da sürdüğü ve toplam 18 adet vakıf taşınmazının bu yöntemle yıkıldığı anlaşılmaktadır. Tamamı bugünkü Ulus/Anafartalar Caddesi üzerindeki Zincirli Camii çevresinde bulunan bu taşınmazların 16'sı dükkân, 2'si ise oda tabir edilen basit nitelikli taşınmazdır. Ancak, kütük kayıtlarına göre, bu yıllarda yapılan yıkımlar 1930'lu

yıllardakinin aksine bedelleri ödenerek yapılmıştır. Bu durum, belediyenin, bu dönemde merkezi yönetimin uyarılarına ve yasalara uyma açısından daha iyi bir noktaya geldiğini göstermektedir.

Cumhuriyetin ilânı ve başkentlik kararı ile birlikte Ankara'da ortaya çıkan hızlı nüfus artışı ve sonrasında başlayan imar süreci, doğal olarak eski kentteki arsa fiyatlarını da etkilemiştir. Kaynaklarda, 1920-1935 yılları arasında Ankara'da toprağın değerinin yaklaşık 900 kat arttığı belirtilmektedir (Tankut 1990: 164). Eski Ankara'da arsa spekülasyonunun çok yüksek değerlere ulaşması, burada yeni kentin kurulması açısından başarılı bir uygulama olanağını ortadan kaldırmıştır (Tekeli 1982: 57-58). Bu nedenle yeni kentin en az maliyetle kurulabilmesi için çözüm aranmış ve ilk *kamulaştırma* uygulaması 1925 yılında çıkarılan 583 sayılı yasa⁴⁵ ile başlatılmıştır (Cengizkan 2004: 31).

1930'lu yıllara kadar özellikle başkentte yeni yapılan kamu binalarının arsa problemini çözmek için satışlar yoluyla kentin imar sürecine katılan vakıf taşınmazlarının bu yasadaki etkilenip etkilendiği bilinmemektedir. Ancak, VGM taşınmaz kütük defterlerinden elde edilen veriler, söz konusu taşınmazların daha çok 1940'lı yıllardan itibaren, farklı yasalar kapsamında çok sayıda kamulaştırma işlemine konu olduğunu göstermektedir. Ankara'da Cumhuriyet tarihi boyunca, çeşitli bakanlıklar, yerel yönetimler, üniversiteler, sanayi odaları gibi 15 farklı kurum ve kuruluş tarafından vakıflara ait toplam 135 adet taşınmaz kamulaştırılmıştır (Tablo 4). Yapılan uygulamalar sonucunda, kütük kayıtlarında yüzölçümleri belirtilmeyen 29 taşınmaz hariç, toplam 216 028,94 m² taşınmaz, bir kısmı imar uygulamaları gereği, bir kısmı herhangi bir imar planına dayanmaksızın sadece ilgili kamu kurumunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, bir kısmı ise kamulaştırmaksızın el atma davaları sonucunda vakıf mülkiyetinden çıkmıştır. Zorunlu olarak gerçekleşen bu uygulamalar ile Ankara'nın yol, meydan, yeşil alan, sağlık tesisi, eğitim tesisi, hatta sanayi alanı gibi pek çok sosyal ve teknik altyapı alanı ihtiyacı vakıf taşınmazlarından karşılanmıştır.

42 Belediye Yapı ve Yollar Kanunu (RG 1933: 2433 2290/Md: 44)

43 BCA, Kararname, 1930: 30.10.0.0.189.296.2; BCA, Kararname, 1930: 30.10.0.0.190.301.9

44 VGMA, 16 NK.

45 583 Sayılı Ankara'da İnşası Mukarrer Yeni Mahalle İçin Mukatazi Yerler ile Bataklık ve Merzagi Arazinin Şehremanetine İstimlaki Hakkında Kanun, RG, 1925/90.

Kentin 1920'lerde Lörcher planı ile başlayan *imar uygulamaları* da kentteki vakıf taşınmazlarının dönüşümünde önemli bir başka etken olmuştur. Yapılan uygulamalara ilişkin veriler çeşitli arşiv belgelerinden, VGM taşınmaz kütük kayıtlarından ve bu kayıtlara ilişkin idari kararlardan kısmen öğrenilebilmektedir. 1970 yılına kadar olan bilgiler *yangın yeri düzenlemeleri* ve bazı *bedelsiz terk* uygulamaları ile sınırlıdır. VGM taşınmaz kütük defterleri ile bazı idari kararlardan tespit

edilebilen 1970 sonrası dönem vakıf taşınmazlarına yönelik imar uygulamaları ise; az sayıdaki *imar affı uygulamaları* ve idari bina, sosyal tesis, kat karşılığı inşaat gibi amaçlarla yapılan *idari kararlarla tevhit uygulamaları* ile sınırlı kalmaktadır. Bu uygulamalar, eski kentin dışındaki diğer ilçelere de yayılmakla birlikte, sayısal olarak yine eski kentin bulunduğu Altındağ ilçesinde yoğunlaşmıştır.⁴⁶

Tablo 4. Ankara'da, 1935-2010 Yılları Arasında Kamulaştırılan Vakıf Taşınmazları⁴⁷

Kamulaştırmayı Yapan Kurum	İlçesi	Cinsi	Adet	Alan (m ²)	Yıl/Dönem
Ankara İmar Müdürlüğü	Altındağ	Hane/ev	2	2	1935
		Dükkan	1	12	1943
		Baraka	1	-	1956
Ankara Üniversitesi	Altındağ	Hane/ev	9	958	1938
		Arsa	1	102	1965
Ankara Belediyesi	Altındağ	Dükkan	7	21	1942-1956
		Cami	1	-	1953
		Apartman	1	74	1956
		Ardiye	1	-	1956
		Arsa	1	-	1956
		Hane/ev	1	90	1970
Sağlık Bakanlığı (Doğumevi)	Altındağ	Apartman	5	360	1949
		Hane/ev	17	1 552,00	1949
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Çankaya	Tarla	1	125 800,00	1961-1965
Hacettepe Üniversitesi	Altındağ	Mescit	1	182	1967
		Hane/ev	2	312	1969
		Cami, arsa, dükkan, ev	1	91,71	1998
		Türbe arsası	1	20	2009
		Arsa	1	72	2009
Belirtilmeyen	Altındağ	Dükkan	7	139,5	1937-1970
		Hane/ev	1	-	1938
		Baraka	7	58	1943
		Mezarlık arsası	1	144	1943
		Tarla	5	24 193,35	1953-1970
		Fırın	1	123	1956
		Arsa	6	592	1956-1970
		Su deposu	1	2 602,40	1963
		Ardiye	1	113,5	1970 öncesi
		Sebze bahçesi	11	6 998,00	1968
Bayındırlık ve İskan Bakanlığı	Mamak	Bostan	1	4 375,00	1968
Elektrik Otobüs İşletmesi Müd.	Mamak	Sebze bahçesi	1	1 126,00	1969
Yük. Öğr. Krd. Yurt. Gen. Müd.	Mamak	Bostan	1	3 637,00	1970
Altındağ Belediyesi	Altındağ	Ardiye	1	42	1989
		Arsa	2	593	1989
		Cami	1	70	1989
		Cami, hamam	1	4 335,22	1989
		Dükkan	7	392	1989
		Fırın	1	97	1989
		Han	2	471	1989
		Hane/ev	4	841	1989
Mamak Belediyesi	Mamak	Arsa	5	10 052,00	1993-2005
Maliye Hazinesi	Etimesgut	Ev, dükkan, fırın, arsa	3	628,99	1995
Ankara Sanayi Odası	Sincan	Tarla	1	24 000,00	2008
Ankara Büyükşehir Belediyesi	Altındağ	Sebze Bahçesi	8	756,27	2008
Toplam			135	216 028,94	

46 VGMA, 16NK, VGMA, AMAK-C1, VGMA, AMAK-C2, VGMA, AMHK-C1.

47 VGMA, 16 NK, VGMA, AMAK-C1, VGMA, AMAK-C2.

Dönüşüm sürecinde bir başka konu *takaslar*dır. VGM kaynaklarında, Ankara'daki vakıf taşınmazlarıyla ilgili olarak, 1950-2000 döneminde 5'i Altındağ'da, 1'i Çankaya'da olmak üzere 6 takas işlemine rastlanmaktadır. Bunlardan 4'ü resmi kurumlarla, 1'i şahıs ile yapılmış, 1 tanesi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi verilmemiştir.⁴⁸ Ankara'da, gecekonduların işgalleri nedeniyle gerçekleşen büyük ölçekli takas uygulamalarına ise rastlanmamaktadır.

Kentteki vakıf taşınmazlarının dönüşüm sürecindeki son halka ise, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün taşınmaz değerlendirme politikaları kapsamındaki *kat karşılığı inşaat, yapım karşılığı ve onarım/restorasyon karşılığı kiralama* uygulamaları olmuştur. Yapılan kat karşılığı ve onarım/restorasyon karşılığı kiralama uygulamalarında önemli bir gerçekleşme oranına ulaşılmış, ancak aynı

başarı yapım karşılığı kiralama uygulamalarında sağlanamamıştır (Aksoy 2010: 152).

Görüldüğü gibi, Ankara'daki vakıf taşınmazları Cumhuriyetten bugüne kadar büyük bir dönüşüm sürecinden geçmiştir. Kentsel alanda, mülkiyetin el değiştirmesine neden olmakla birlikte, birçok fiziksel, ekonomik, hatta sosyal dönüşümü beraberinde getiren bu süreçte, 6 ana başlıkta toplam 12 farklı dönüşüm uygulaması görülmüştür. Yapılan uygulamalarda, Cumhuriyetin ilk yıllarında idari kararlarla yapılan satışlar ve maili indiham uygulamaları, 1940'lardan itibaren 2000'li yıllara kadar kamulaştırma uygulamaları, son dönemde ise kat karşılığı inşaat ve onarım/restorasyon karşılığı kiralama uygulamaları ön plana çıkmıştır. Satış ve kamulaştırma ağırlıklı bu süreçte dönüşüme uğrayan taşınmazların %83,74'ü (379 582,61 m²) vakıf mülkiyetinden çıkmıştır (Tablo 5).

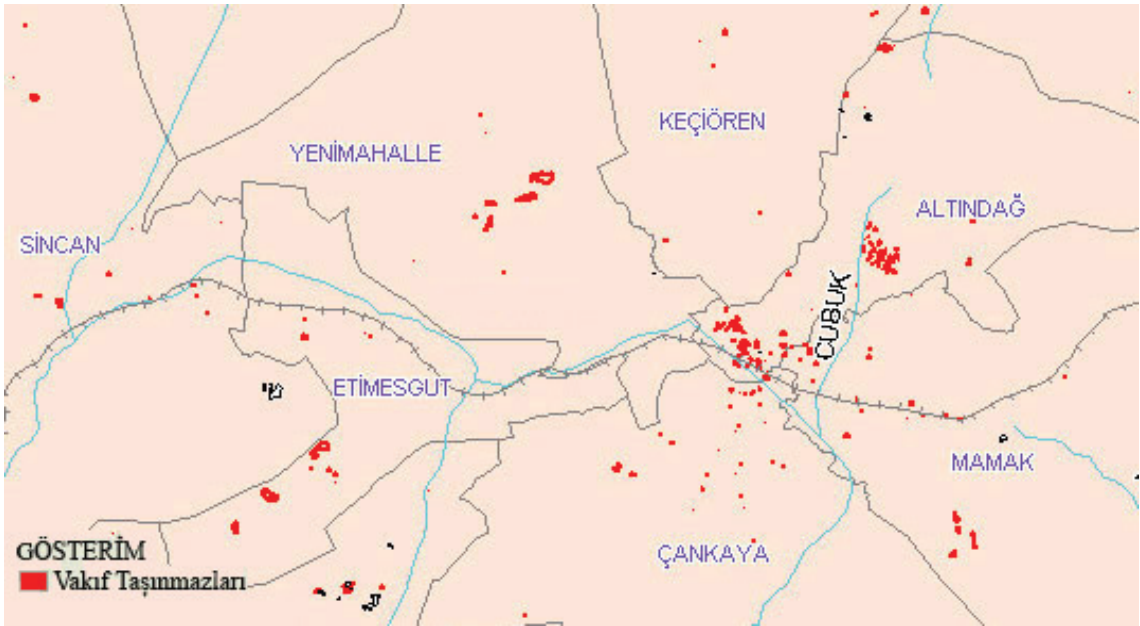
Tablo 5: Cumhuriyetten 2010 Yılına Kadar Ankara'daki Vakıf Taşınmazlarına İlişkin Dönüşüm Uygulamalarının Sayılarına ve Yüzölçümlerine Göre Dağılımı.

Dönüşüm Biçimi		Adet	Top.Alan (m ²)	Gen.Top. (Adet)	%	Gen.Top. (m ²)	%
Satışlar	İdari Kararlarla Satışlar	226	135 637,90	246	47,31	141 270,30	31,17
	Mahkeme Kararıyla Satışlar	20	5 632,40				
Maili İndiham Uygulamaları	Maili İndiham Uygulamaları	18	1 213,00	18	3,46	1 213,00	0,27
Kamulaştırmalar	Kamulaştırmalar	13	216 028,94	135	25,96	216 028,94	47,66
İmar Uygulamaları	Yangın Yeri Düzenlemeleri	36	507,10	84	16,15	29 854,10	6,59
	Bedelsiz Terkler	21	12 450,00				
	İmar Affı	1	1 588,00				
	İdari Kararla Tevhit	26	15 309,00				
Takaslar	Takas Uygulamaları	12	2 649,85	12	2,31	2 649,85	0,58
Güncel Dönüşüm Uygulamaları	Kat Karşılığı	19	29 584,22	25	4,81	62 235,22	13,73
	Yapım Karşılığı Kiralama	3	27 913,00				
	Restorasyon/Onarım Karşılığı Kiralama	3	4 738,00				
Toplam		520	453 251,41	520	100,00	453 251,41	100,00

48 VGMA, 16 NK, VGMA, AMAK-C1, VGMA, AMHK-C1.

Başkent'in, yaklaşık 90 yıl önce bugünkü Altındağ ve yakın çevresinden ibaret olan kentsel alanı, günümüzde 7 ilçeyi kapsayan bir büyüklüğe ulaşmıştır. Kentin 1920'li yılların sonunda başlayan kadastro çalışmaları tamamlanmış, Cumhuriyet döneminde varlığı bilinmeyen veya kadastro tespiti yapılmayan pek çok vakıf taşınmazı artık

tespit edilerek tapuda tescil edilmiş durumdadır. 2010 yılı itibarıyla, Ankara'nın kentsel alanında toplam 474 adet vakıf taşınmazı bulunmaktadır (VGM-CBS 2010). Coğrafi dağılım açısından ise, eski merkez Altındağ ve yakın çevresinde bir yoğunlaşma, merkezden uzaklaştıkça azalma görülmektedir (Harita 4).

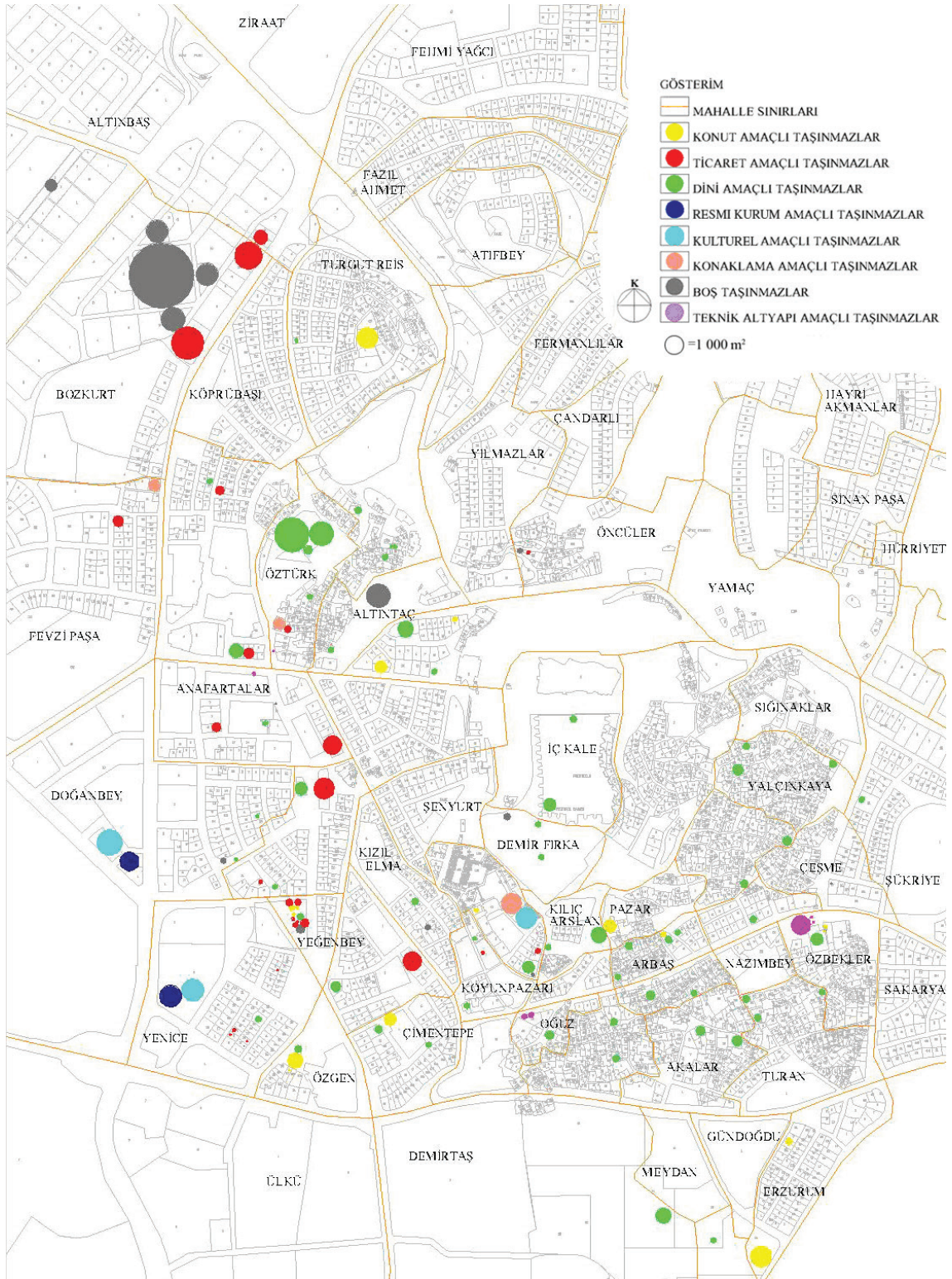

Harita 4. 2010 Yılında Ankara'da Bulunan Vakıf Taşınmazlarının Kentsel Alandaki Dağılımı (VGM-CBS 2010)

Kentteki vakıf taşınmazlarının yaklaşık 90 yıllık dönüşüm süreci, 1924 Ankara şehri haritası meskûn alan sınırları içinde⁴⁹ (bugünkü Altındağ'da), mülkiyet bilgileri elde edilen vakıf taşınmazlarının günümüze kadar olan dönüşümü üzerinden incelenebilmektedir (Harita 5). 1924 yılında bu alanda toplam 332 vakıf taşınmazı bulunurken, bu sayı 2010 yılında 185 olmuştur. Taşınmazların toplam alanı Cumhuriyet döneminde 86 524,54 m² iken, bugün bu değer; daha çok bölgenin kuzeybatısındaki imar uygulamaları sonucu Roma Hamamı yakınlarında toplanan boş taşınmazlar, az sayıdaki satın almalar ve kat mül-

kiyeti uygulamaları nedeniyle artarak 100 019,43 m²'ye ulaşmıştır. Ayrıca, Cumhuriyet döneminde taşınmazların sayısal olarak tamamı müstakil mülkiyete sahip iken, 2010 yılında bu oran %75,70'dir. Bu durumun oluşmasında şüphesiz en büyük etken, yine ilçede çeşitli dönemlerde yapılan imar uygulamalarıdır (Tablo 6).

49 Bkz. Harita 3.

Harita 5. 2010 Yılında, Altındağ'da (1924 Ankara Şehri Haritası Sınırları İçerisinde) Bulunan Vakıf Taşınmazları⁵⁰

50 VGM-CBS, Altındağ parselasyon ve kadastr haritalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 6. Cumhuriyet Döneminde ve 2010 Yılında, Altındağ'da (1924 Ankara Şehri Haritası Sınırları İçerisinde) Bulunan Vakıf Taşınmazlarının Kullanım Amaçlarına, Sayılarına ve Yüzölçümlerine Göre Dağılımı

Kullanım Amacı	Cumhuriyet Dönemi (1927-1936 kadastroına göre)				2010 Yılı (VGM-CBS ve VGM taşınmaz kütük defterlerine göre)							
	Adet	%	Toplam Alanı (m ²)	%	Müstakil Mülkiyet		Hisseli Mülkiyet		Toplam			
					Adet	Alanı (m ²)	Adet	Alanı (m ²)	Adet	%	Alanı (m ²)	%
Boş(Arsa,tarla)	75	22,60	32 327,19	37,36	20	24 251,00	4	3 520,37	24	12,97	27 771,37	27,77
Dini Tesis	50	15,06	12 023,10	13,90	53	14 286,36	19	8 481,49	72	38,92	22 767,85	22,76
Eğitim	3	0,90	2 554,00	2,95	-	-	-	-	-	-	-	-
Konaklama	2	0,60	8 355,00	9,66	3	2 827,68	-	-	3	1,62	2 827,68	2,83
Konut	61	18,37	14 690,85	16,98	11	5 404,54	5	284,65	16	8,65	5 689,19	5,69
Kültürel Tes	-	-	-	-	4	3 947,00	1	357,24	5	2,70	4 304,24	4,30
Resmi Kur.	-	-	-	-	1	1 364,00	1	3 421,00	2	1,08	4 785,00	4,78
Teknik Alty	4	1,20	3 194,90	3,69	14	3 757,95	3	6 561,76	17	9,19	10 319,71	10,32
Ticaret	137	41,27	13 379,50	15,46	34	19 311,66	12	2 242,73	46	24,86	21 554,39	21,55
Toplam	332	100,00	86 524,54	100,00	140	75 150,19	45	24 869,24	185	100,00	100 019,43	100,00

Aradan geçen sürede boş taşınmazların; satışlar, kamulaştırmalar ve yapılaşmalar nedeniyle, sayı ve büyüklük olarak önemli oranda azaldığı görülmektedir. Boş taşınmazların aksine, cami ve mescitlerden oluşan dini amaçlı taşınmazlar, büyük oranda artmıştır. Cumhuriyet döneminde çoğunluğu küçük dükkanlardan oluşan ve özellikle Atpazarı bölgesinde yoğunlaşan ticaret amaçlı taşınmazlar, yapılan satışlar nedeniyle sayısal olarak önemli oranda azalmış, bazı boş taşınmazların bu amaçla yapılaşması sonucunda ise yüzölçümü olarak artmıştır. Konut amaçlı taşınmazların büyük kısmı satış ve kamulaştırma uygulamalarıyla elden çıkmış, Cumhuriyetin ilk dönemine ait sivil mimarlık örneği sayılabilecek birçok vakıf

konutu⁵² bu şekilde yok olmuştur. Mevcut bazı taşınmazlardan bir kısmı son dönemde kültürel tesis özelliği kazanmış, bu amaçla dönüşümü sağlanan Ankara Vakıf Eserleri Müzesi (eski Ankara Hukuk Mektebi) ve Rahmi Koç Müzesi (Çengel Han) kentin öne çıkan kültürel tesisleri haline gelmiştir.

5. Sonuç

Türkiye'de 19. yüzyılda başlayan devletin vakıflardan yararlanma politikası 20. yüzyılda Cumhuriyet idaresine geçişle birlikte devam etmiş, politikanın bu dönemdeki uygulama araçları ise vakıflara ait taşınmazlara yönelik devir, satış, kamulaştırma, devletleştirme amaçlı yasal düzen-

51 1927-1936 dönemi Ankara kadastro haritaları, VGM, CBS, VGMA, AMAK-C1, VGMA, AMAK-C2, VGMA, AMAK-C3, VGMA, AMHK-C1, VGMA, AMHK-C2'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

52 Bkz. Resim 1.

lemeler olmuştur. Yapılan uygulamalar ile vakıf taşınmazları; nüfusun iskânı, toprak reformu ve çeşitli kamusal ihtiyaçların karşılanması amacıyla kullanılmış, böylece vakıflar ve vakıf taşınmazları, Kurtuluş Savaşı sonrası dönemin yeniden yapılanma, kalkınma ve gelişme stratejilerinin önemli bir parçası olmuştur. Yaklaşık 50 yıl boyunca devam eden bu politikalar, merkezi yönetimin güçlenmesi ve vakıf kaynaklarına olan ihtiyacın azalmasıyla birlikte, 1980'li yıllardan itibaren değişime uğramış, yerini vakıfların güçlendirilmesi ve gelirlerinin artırılması amaçlı taşınmaz değerlendirme politikalarına bırakmıştır. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü eliyle gerçekleştirilen uygulamalarda, çok sayıda vakıf taşınmazı mekânsal dönüşümüne konu olmuş, üretilen çeşitli kentsel donatılarla ülkedeki birçok kentin fiziki, ekonomik ve sosyal sermayesine katkı sağlanmıştır.

Vakıf taşınmazları Ankara'daki dönüşüm süreci açısından değerlendirildiğinde; elde edilen bulgular vakıfların Cumhuriyet öncesi dönemde daha çok tarihi kale çevresindeki ticari ve dini amaçlı taşınmazlar yolu ile geleneksel kent merkezi işlevlerini sağladığını, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ise, mevcut taşınmaz sermayesi ve teknik altyapısı ile yeni başkent inşaa sürecine aktif olarak katıldığını göstermiştir. Yeni kurulan merkezi hükümet ve yerel yönetimin, kısa sürede birkaç katına çıkan kent nüfusunun donatı ihtiyacını karşılayacak ekonomik güçten ve teknik birikimden yoksun olması, vakıflar açısından bu rolü zorunlu kılmış, henüz onaylı bir imar planının bile bulunmadığı bu dönemde, konut, eğitim, sağlık, resmi kurum, konaklama tesisi gibi temel donatılar vakıf taşınmazları yoluyla kente kazandırılmıştır. İlk dönemde, sahip olduğu taşınmazlar ile yeni başkent kamusal alanlarının üretilmesinde

fiziksel sermaye aracı olarak kullanılan ve bu yolla Ankara'nın ilk yönetim merkezi ve kent kimliği oluşumunda etkin rol oynayan vakıflar, sonraki yıllarda yerel yönetimin çeşitli yasal yetkilerle güçlendirilmesi ve planlı dönemin başlamasıyla birlikte daha edilgen bir konumda kalmıştır.

Kentteki vakıf taşınmazlarının, sayı ve büyüklük olarak oldukça fazla olmasına karşın, mekânsal olarak dağınık bir yapı göstermesi, kentin planlama sürecinde bu taşınmazların toplu dönüşümünü engellemiş, dolayısıyla planlı dönemde büyük ölçekli dönüşümlerden çok, parsel bazında uygulamalar ön plana çıkmıştır. Ancak bu durum, yerel yönetimleri, söz konusu taşınmazları genelde yol, yeşil alan, meydan, otopark ve benzeri donatı alanlarında bırakan imar düzenlemeleri yapmaktan alıkoymamıştır. Ankara'nın kentsel alanındaki vakıf taşınmazlarına ilişkin dönüşüm süreci, yerel yönetimlerin bu uygulamalarının da etkisiyle 1990'lı yıllardan itibaren yeni bir boyut kazanmış, uygulanan taşınmaz değerlendirme politikaları ile kentteki çok sayıda taşınmazın dönüşümü sağlanmıştır. Bu kapsamda öngörülen konut amaçlı dönüşümler büyük oranda gerçekleşmiş, ancak ticaret, konaklama, sosyal tesis amaçlı dönüşümler çeşitli nedenlerle gerçekleşme olanağı bulamamıştır. Bununla birlikte, eski kent merkezinde yer alan bazı vakıf kültür varlıkları restore edilmiş ve kentin turizmüne kazandırılmıştır.

Tarihsel süreçte, kentlerdeki çeşitli kamusal hizmetlerin sağlanmasında bir araç olarak kullanılan, Cumhuriyetin ilk döneminde yeni başkent kentsel gelişiminde aktif rol oynayan, yakın dönemde ise çeşitli mekânsal dönüşüm uygulamaları ile öne çıkan vakıf kurumu, son dönem politikalarının devamı ettirilmesi halinde, kentlerdeki etkinliğini gelecekte de sürdürecektir.

Kaynaklar

1. Arşiv Kaynakları

1.1. Resmi Gazete (RG)

(1924: 63, 430), (1924: 68, 442), (1925: 90, 583), (1925: 243, 677), (1926: 368, 831), (1926: 395, 850), (1933: 2433 2290), (1934: 2887, 2613), (1935: 3027, 2762), (1936: 3197, 2879), (1936: 3289, 2950), (1941: 4848, 4070), (1945: 6032, 4753), (1945: 6056, 4785), (1953: 8452, 6092), (1956: 9356, 6785), (1957: 9705 7044), (1985: 18745, 3194), (2003: 25873, 4916), (2008: 26800, 5737).

1.2. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Kararname, 1927: 30.18.1.1.25.45.10); 1930: 30.10.0.0.189.296.2; 1930: 30.10.0.0.190.301.9.

1.3. Vakıflar Meclisi Kararları (VMK)

(25.05.2005-475/480), (15.05.2006-175/170), (4.10.2006-872/859), (25.01.2006-33/54), (08.08.2007/898/893), (19.01.2009-15/33), (19.01.2009-691/12)

1.4. Vakıflar Genel Müdürlüğü Kütük Defterleri

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *16 Nolu Kütük Defteri (16NK)*

VGMA, *Ankara Mazbut Akar Kütüğü Cilt:1 (AMAK-C1)*

VGMA, *AMAK-C2*

VGMA, *AMAK-C3*

VGMA, *Ankara Mazbut Hayrat Kütüğü Cilt:1 (VGM-AMHK-C1)*

VGMA, *AMHK-C2.*

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

ABB, (1993). *Bir Zamanlar Ankara*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.

Akgün, S. (1984). "Kurtuluş Savaşının Mekânsal Stratejisi ve Ankara'nın Başkent Seçilmesi Kararının İçeriği", *Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 223-224.

Akgün, N. (1996). *Burası Ankara*, Ankara: Ankara Kulübü Yayınları.

Aktüre, S. (1978). *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 1. Baskı.

Aslanoğlu, İ. (2001). *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.

Ayverdi, E. H. (1953). *Fatih Devri Mimari Eserleri*, İstanbul'un Fethi Derneği Neşriyatı.

Alada, A. B. (2008). *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, İstanbul: Sümer Kitabevi.

Cansel, E. (1988.). "Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı", *Vakıflar Dergisi*, 20: 321-323

Cengizkan, A. (2004). *Ankara'nın İlk Planı 1924-25 Lörcher Planı*, Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı-Arkadaş Yayınları, 1. Baskı.

- Güneri, H., (1977). "Vakıf İşletmeleri", *Vakıflar Dergisi*, 11: 25-47.
- Halaçoğlu, Y. (1984). "Osmanlılarda Vakıf Müessesesi", *I. Vakıf Haftası*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü. 98-100.
- Kandemir, S. (1932). *Ankara Vilayeti*, Ankara: Başvekalet Müdevvenat Matbaası.
- Kayaoğlu, İ. (1977). "Vakfın Menşei Hakkındaki Görüşler", *Vakıflar Dergisi*, 11: 49-56.
- Köprülü, F. (1974). "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü", *Vakıflar Dergisi*, 2: 1-32.
- Kuran, T. (2001). "The Provision of Public Goods under Islamic Law: Origins, Impact, and Limitations of the Waqf System", *Law & Society Review*, 35 (4): 841-897.
- Öztürk, N. (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özdemir, R., (1998). *19. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Tankut, G. (1990). *Bir Başkent'in İmarı: 1929-1939*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Tekeli, İ. (1982). *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tunçer, M. (2001). *Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi 14.-20.yy*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- VGM, (1937). *Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar Tarih Kongresi ve Sergisi Münasebetiyle Türk Tarih Kurumu'na Takdim Olunan Rapor*, İstanbul: Vakıflar Umum Müdürlüğü.
- VGM, (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- VGM, (2000). *Emlak İşleri El Kitabı*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- VGM, (2008). *Ankara Vakıf Eserleri Müzesi*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Yavuz, Y. (1984). "1923-1928 Ankara'sında Konut Sorunu ve Konut Gelişmesi", *Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 235-256.
- Yavuz, Y. (2009). *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü-TMMOB Mimarlar Odası Ortak Yayını.
- Yılmaz, E. (1996). *Hukuk Sözlüğü*, Ankara: Yetkin Yayınları, 5. Baskı.

3. Tezler

- Aksoy, Z. (2010), *Kentsel Alanda Vakıf Taşınmazlarının Dönüşümü: Başkentlik Sürecinde Ankara Örneği*, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

4. Veri Tabanı

Vakıflar Genel Müdürlüğü Coğrafi Bilgi Sistemi (VGM-CBS)

Mehmet Âkif Ersoy Kùltür Evi

Mehmet Kurtoğlu*

Öz

Çalışmamızda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2008 yılında restorasyonu yapılan Taceddin Dergahı'nın, kaynaklarda geçen ismiyle 'kasr-ı ebniye', yaygın bilinen adıyla 'Dergah Evi'nin tarihsel geçmişi ve 2009 yılında Mehmet Âkif Ersoy Kùltür Evi'ne dönüştürülmesi anlatılmaktadır. İstiklal Şairi Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'nın yazılış öyküsünün de anlatıldığı makale kùltür evinin tanıtılmasını amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Taceddin Camii, külliye, Mehmed Âkif Ersoy, İstiklal Marşı, Kùltür Evi, Hamamönü/Hacettepe

Mehmet Âkif Ersoy Cultural House

Abstract

Taceddin Dervish Convent was restored by Directorate General of Foundations in 2008. It is called "Kasr-ı ebniye" in the historical records and widely known as "Dervish Convent House". In this article Dervish Convent House's historical background and its transformation to Mehmet Âkif Ersoy Cultural Center in 2009 has been put into words. Besides mentioning Turkish national poet Mehmet Âkif Ersoy and the wording story of Turkish National Anthems, the article targets publicity of the Cultural Centre.

Keywords: Ankara, Taceddin Mosque, Complex, Mehmed Âkif Ersoy, National Anthem, Cultural Center

* Yayın ve Kütüphaneler Müdürü, Vakıflar Genel Müdürlüğü; kurtoglu.mehmet63@gmail.com

Mehmet Âkif'in Ankara'ya gelişi

Mehmet Âkif on iki yaşındaki oğlu Emin ile birlikte, İstanbul'dan Geyve yakınlarında bir köye atla gelerek Kuşçubaşı Eşref ile buluşur ve sonrasında Eskişehir üzerinden trenle Ankara'ya hareket ederek 24 Nisan 1920 'de Ankara'ya ulaşırlar. Âkif'e bu seyahatinde eşlik eden Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'dir. Zira Mehmet Âkif'in Ankara'ya gelişini de Ali Şükrü Bey ayarlamıştır. Eşref Edib, Mehmet Âkif'in Ankara'ya gelişini şöyle anlatır:

“Bir gün Âkif ile Sebilürreşad'ın idarehanesinde konuşuyorlarken, Ali Şükrü geldi. 'Haydi, hazırlanın gidiyoruz' dedi. 'Nereye' dedik. 'Ankara'ya, Oradan sizi çağırıyorlar. Paşa (Mustafa Kemal) sizi istiyor, Sebilürreşad'ın Ankara'da neşrini istiyor. Sebilürreşad'ın Ankara'da intişarı Milli Harekât'ın manevi cephesini kuvvetlendirecektir.' Âkif'le bakiştık, Ali Şükrü kat'i bir lisanla 'hiç düşünmeyiniz, gideceğiz, herhalde gideceğiz.' Âkif sordu, 'nasıl gideceğiz' Ali Şükrü cevap verdi: 'Basbayağı gideceğiz. Biz ikimiz Üsküdar'da yola çıkacağız. İngiliz hatlarını yararak geçeceğiz. Hiç kimsenin haberi olmasın Sen de(Eşref Edib) idarehanenin işlerini derle topla, sebilürreşad klişesini al, arkamdan gel. Meşihattakilerle de temas et. Harekât-ı Milliye aleyhine bir halt etmesinler” (Eşref Edip: 108-109).

Mehmet Âkif'in kendisi ise o günleri şöyle anlatır:

“İstanbul'dan, mücadele aleyhine fetva çıktığı gün ayrılmıştım Üsküdar'dan araba ile şimdi ismini hatırlamadığım bir köye gittik, oradan Cuma'yı tuttuk. O zaman Adapazarı'nda karışıklıklar vardı, kenarından geçtik, kâh öküz arabasıyla kâh beygirlerle Lefke'ye geldik ve trenle Ankara'ya ulaştık. Ankara... Ya Rabbi, ne heyecanlı ne helecanlı günler geçirmiştik. Hele Bursa'nın düştüğü gün... Ya Sakarya günleri... Fakat bir gün bile ümidimizi kaybetmedik, asla yeise düşmedik. Zaten başka türlü çalışabilir miydi? Ne topumuz vardı ne tüfeğimiz. Fakat imanımız büyüktü” (Yıldırım 2007: 154).

Mehmet Âkif Ankara'ya Türkiye Millet Meclisi'nin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihinden bir gün sonra

24 Nisan'da ulaşmış, gelişi sevinçle karşılanmıştır.

Âkif, oğlu Emin ve Ali Şükrü Bey trenden indikten sonra yaylı bir araba ile İstasyondan Meclis'in önüne geldiklerinde Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşılır. Paşa önce Ali Şükrü Bey'in elini sıkar, Mehmet Âkif ile konuşur: “sizi bekliyordum efendim, tam zamanında geldiniz, şimdi görüşmek kabil olmayacak, ben size gelirim” der (Doğan 2008: 44-47). Daha sonra Mustafa Kemal Paşa, Sebilürreşad'ın başmuharriri Mehmet Âkif ve sahibi ve muharriri Eşref Edib'le görüşmek ister. Söz konusu görüşme Ankara İstasyonu'nda gerçekleşir. Mustafa Kemal, Âkif ve Eşref Edib'i güler yüzle ayakta karşılar ve bir gerçeğin altını belirgin şekilde çizer: “Kastamonu'da vatanseverliğe yakışır yoldaki çalışmalarınızdan çok memnun oldum. Sevr Antlaşmasının memleket için ne kadar feci bir idam hükmü olduğunu Sebilürreşad kadar hiçbir gazete memlekete neşretmedi. Manevi cephemizin kuvvetlenmesine Sebilürreşad'ın büyük hizmeti oldu. Her ikinize de bilhassa teşekkür ederim.” Mustafa Kemal'in bu ifadeleri karşısında Mehmet Âkif ve Eşref Edib'in cevapları çok kısa ve alabildiğine de mütevazıdır: “Estağfurullah. Ancak vazifemizi yaptık” derler. Bir saate yakın bir görüşmede Mustafa Kemal, “görüştüğümüze memnun oldum. İnşallah beraber çalışırız” der, bunun üzerine onlar da “Tabi, beraber çalışmak için geldik. Ne vakit bizim sahamızda bizim yolumuzda, bizim yapabileceğimiz bir hizmet olursa emrinizdeyiz” (Eşref Edib: 124) diye cevap verirler.

Tâceddin Camii ve Türbesi

Mehmet Âkif'in Ankara'ya ayak bastığı yıllarda mesken sorunu vardır. İstanbul'dan Ankara'ya Milli Mücadele'ye katılmak için gelen asker, aydın, şair, yazar, gazeteciler yer bulmakta sıkıntı çekmektedirler. Bu sıkıntıyı bilen Tâceddin Dergâhı Şeyhi, Eşref Edib'in deyişiyle 'bir hürmet-i mahsusa olmak üzere' Âkif'e dergâhı tahsis eder. Dergâhı Âkif'e ikameti için veren Tâceddin-i Veli aynı zamanda Camiyi inşa ederek Tâceddin Dergâhı'nı kuran kişidir. Dergâh şeyhinin açık adı es Seyyid Şeyh Mustafa Tâceddin bin Tâceddin'dir.

Fotoğraf 1. Taceddin Camii.

Fotoğraf: Orhan Kaymak

Bazen ismi kaynaklarda açık yazılmakta, bazen de Ankaravî Şeyhi Tâceddin Mustafa, Tâceddin-zade Mustafa, Tâceddinzâd-ı Veli, Tâceddin-i Veli olarak zikredilmektedir. Bir başka ifade ile babası Tâceddin olan, Ankara'da kendi adıyla anılan camiinin batısında yer alan türbesinde meftun bulunan, Tâceddin Camii ve dergâhını yaptırın, geriye bıraktığı eserleriyle iyi bir eğitim aldığı anlaşılan, edebi ve şer'î ilimlerin yanında Celveti tekkelerinde seyr-i sülûkunu tamamlayan, Ankara'da inşa ettirip vakfettiği Tâceddin Dergâhı'nda posta oturan, hazırladığı Arapça evrâd-ı şerifle Celvetiliğin Tâci kolunu kuran, yazdığı risale ile bu tasavvuf kolunun usûl ve erkânını açıklayan, kaleme aldığı ilâhi formundaki Türkçe şiirleriyle manevi coşkusunu edebi metinlere aktaran, coşkulu halleri ve manevi tasarrufları sebebiyle yakın çevresinin ve Ankaralıların sevgi ve bağlılı-

ğını kazanan, resmi kayıtlara 'veli' olarak geçen, halkın gönlüne 'sultan' olarak nakşedilen esas ismi Mustafa, ailesinden dolayı 'Tâceddin' veya 'Tâceddinzâde' olarak bilinen, köken olarak Ankaralı olduğu için 'Ankaravî' mahlasını kullanan şahıs aynı kişidir (Öztürk 2007: 208). Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir (Öztürk 2007: 217). Tacettin cami, türbe ve dergâhı inşa tarihinden sonra farklı zaman dilimlerinde onarım geçirdiği görülmektedir.

"Altındağ ilçesi, Hacettepe semtinde bulunan Tâceddin Veli Camii ve Türbesi, Şeyh Tâceddin oğlu Şeyh Mustafa Tâceddin Efendi tarafından on yedinci yüzyılda yaptırılmıştır. Anadolu erenlerinden Hacı Tuğrul Baba'nın torunu Şeyh Paşa'nın zâviyesi, on altıncı yüzyılda Celâliler tarafından harap edilmiş ve yerine Şeyh Mustafa Tâceddin

Fotoğraf 2. Mehmet Âkif Evi dış cephe

Fotoğraf: Orhan Kaymak

Efendi tarafından bir cami ve zâviye inşa ettirilmişti. Sultan II. Mahmud döneminde büyük çapta onarım gören Tâceddin Veli Camii, 1901 yılında Sultan II. Abdülhamid Han tarafından yeniden yaptırılmıştır. Cami bitişiğindeki Tâceddin Veli Türbesi'nin giriş kapısı üzerindeki kitabede¹ Hükümdarlar hükümdarı Hazret-i Sultan Hamid, bu dergâhı, Tâceddin'e yakışır şekilde yaptı. Ahit kulubu yapının tarihini tam olarak şöyle söyledi: Bin üç yüz ondokuzda (1901-2) bu cami tamamlandı. Hulûsi." (Kırpık vd. 2015: 289).

Cami harîminin türbeye açılan penceresindeki 1242/1826 tarihi de yine bir onarımı göstermektedir. Sultan II. Abdülhamid'in 1901 yılında yaptırdığı fotoğrafta Tâceddin Camii'nin onarım öncesinde ahşap minareli, son cemâat yeri açık, ahşap karkas bir yapı olduğu, batıya bitişik eğik çatının türbeyi örttüğü ve çeşmenin caminin karşısında yer aldığı görülmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 1988 yılında yapılan onarımda ise, cami

ve türbenin eklentileri kaldırılmış, dergâh evi ile birlikte kapsamlı onarım gerçekleştirilmiştir. 2008 yılında tamamlanan onarımda Türbe'nin batısına 30 yıl kadar önce cami kısmını genişletmek amacıyla eklenen, iki katlı batonarme eklenti bölümü kaldırılmış, cami ve türbe aslına uygun şekilde onarılmıştır (Kırpık vd. 2015: 292).

Tâceddin Türbesi, caminin batı duvarına bitişik olup ana giriş kapısı, avluya bakan kuzey cephe dedir. Giriş kapısı üzerinde ise II. Abdülhamid Han tarafından 1901 yılında yapılan onarım kitâbesi ve tuğrası bulunmaktadır. Türbe kapısı üzerinde Hattât Kâmil tarafından 1343/1924 yılında sülüs hattıyla yazılmış "Yâ Hazret-i Pîr Tâceddîn Velî" ibaresi bulunan bir levha yer almaktadır (Kırpık vd. 2015: 295).

Tâceddin Dergâhı ve İstiklal Marşı'nın Yazılışı

Tâceddin Şeyhi tarafından Âkif'e tahsis edilen Kasr-ı Ebniye' yani 'Dergâh Evi'ni Eşref Edib şöyle tasvir eder: "Dergâh deyince dervişler, ayinler, hatıra gelmesin... Eşraftan birinin adeta selamlık dairesi. Ufak bir köşk gibi muntazam yapılmış. İçi dışı boyalı. Döşenip dayanmış, güzel ve geniş

1 Kitabenin Transkripsiyonu:
"Tâc-dâr-i tâc-dârân hazret-i Sultân Hamid
Yapdı bu dargâh-ı Tâceddîn'i tahsine sezâ
Söyledi Âhid kulu lafzan tâmâm târihini
Bin üçyüz ondokuzda oldı bu camî binâ
Hulûsi 1919 (1901-2)"

bir bahçesi var. Türlü türlü meyveler. Önünde bir şadırvan, şarıl şarıl sular akıyor” (Eşref Edib: 124). Mehmet Âkif, Tâceddin Dergâhı’na yerleştikten sonra yapı ilgi merkezi olmuş, kendisini ziyarete gelen dostlarıyla edebi meclis, sohbet meclisi oluşturmuştur. Mehmet Âkif, Ankara’da zaman içinde çeşitli yerlerde ikamet etmiş, ancak geride iz bırakanı, en önemlisi Tâceddin Dergâhı olmuştur (Yıldırım 2007: 200). Mehmet Âkif, Tâceddin Şeyhi’nin önemli misafirlerini kabul edip ağırladığı ve ikramlarda bulunduğu, ‘kasr-ı ebniye’ de ikamet etmiş, İstiklal Marşı’nı da 17 Şubat 1921’de ‘Dergâh Evi’nde yazmıştır. İstiklal Marşı’nın yazılışını Âkif’in yakın arkadaşı Eşref Edib şöyle anlatır:

“Ankara’daki bütün şiiirlerini, İstiklal Marşı’nı hep bu dergâhta yazmıştır. Yüzlerce asır Türk milletiyle beraber yaşayacak olan bu marşı ne vakit okusam, Tâceddin Dergâhı’nda Üstad (Âkif Ersoy)’ın bu şiiri yazarken düşündüğü zamanları hatırlarım. Odanın bir tarafına çekilmiş, elinde ufak bir kâğıt... Tefekküre dalmış... Arasına bir kelime yazıyor... Bazen yazdığını çiziyor... Sonra tekrar yazıyor... Bazen saatlerce düşünüyor. Üstad şiirini yazmak için çok zaman sarfederdi. O sehl-i

mümteni dediğimiz şiirler öyle kolay olmuyordu. Bazen bir beyit üzerinde günlerce uğraştığı olurdu. Şiir tamam olup da tebyiz edildiği zaman çaylar demlenir, hep arkadaşlar toplanır, bilhassa pek sevdiği Basri’ye (Hasan Basri Çantay) haber gönderilir, o elinde uzun çubuğu, sallana sallana gelir, Üstad’ın yanına oturur, Üstad, tamam olan şiirini kendisine mahsus âhenkle okurdu, çaylar da tevâli ederdi. İstiklal Marşı kabul edildikten sonra dergâhta çok samimi bir merasim yapıldı. Üstad’ın sevdiği bütün arkadaşlar, birçok mebuslar Üstad’ı tebrike geldi. Güzel sohbetler oldu.”(Eşref Edib: 124-125).

Mithat Cemal Kuntay ise; “İstanbul’da bazı gazeteler manda isterken Âkif’in göğsü Ankara’da yazacağı İstiklal Marşı ile dolu idi. Yalnız marşın sesini Ankara’da buldu” (Yıldırım 2007: 210) diye yazar.

Gerçekte İstiklal Marşı Mehmet Âkif ile Türk Milletinin Milli Mücadele hikâyesidir ve İstiklal Marşı Milli Mücadelemiz üzerine yazılmış en büyük ve en anlamlı şiirdir. İstiklal Marşı’nın yazılışına karar verildiğinde ilk akla gelen isim Mehmet Âkif’tir. Vaat edilen mükâfat sebebiyle

Fotoğraf 3. Mehmet Âkif Evi iç mekan.

Fotoğraf: Orhan Kaymak

le önce yarışmaya katılmayan, ancak şairliği ve bu konudaki kabiliyeti herkes tarafından bilinen Mehmet Âkif'ten Maarif Vekili Hamdullah Suphi ve Balıkesir Mebusu Hasan Basri (Çantay) böyle bir şiiri ancak kendisinin yazabileceğini beyanla bir şiir talep ederler. Hasan Basri (Çantay) ve Hamdullah Suphi'nın ısrarları sonucu yazılan şiir, Meclis tarafından beğenilerek okunmuş ve Millî Marş olarak kabul edilmiştir. Bunun üzerine 12 Mart 1921 günü kabul edilen ve milletin ruhuna ve ordumuzun kahramanlığına ithaf edilen marş, Maarif Vekili Hamdullah Suphi tarafından yeniden okunmuş, milletvekilleri tarafından ayakta dinlenilerek büyük bir coşkuyla alkışlanmıştır.

İstiklal Marşı gibi Türk milletinin yaşadığı acı günleri vurgulu sözcüklerle en iyi dile getiren bu şiiri, Mehmet Âkif'in iki gün gibi kısa bir sürede yazması hayret edilecek bir durumdur. Taceddin Dergâh'ında İstiklal Marşı'na yoğunlaştığı bir sırada, gece uykusundan kalkıp ışığı yakacak fırsatı bulamadan İstiklal Marşı'nın bazı kıtalarını odanın duvarına çiziktirmesini hayret makamında değerlendirmek gerekir. Bu aynı zamanda Milli Mücadeleyi ruhunda yaşayan şairin, zamanı ve yeri geldiğinde, önceden ruhunda ve kafasında bitirdiği şiiri kaleme dökmesinden başka bir şey değildir... Milli Mücadelemizin bayraklaştığı en büyük edebi metin hiç kuşkusuz İstiklal Marşı'dır. İstiklal Marşı'nın yazılması, kabul edilmesi ve Mecliste okunurken Mehmet Âkif Ersoy'un ortaya koymuş olduğu müstesna tavır Türk milletinin hafızasından silinmeyecek izler bırakmıştır. Mehmet Âkif'in İstiklal Marşı'nı kaleme aldığı Ankara günlerinde oldukça büyük maddî sıkıntılar içindedir. Öyle ki, İstiklal Marşı'nın okunacağı gün, Meclis'e giderken yakın arkadaşı Hasan Basri Çantay'ın paltosunu ödünç almıştır. Palto alacak parası yoktur. Böylesine bir maddî sıkıntı içinde olmasına rağmen yine de kendisine vaat edilen ödülü kabul etmemiş, Dârü'n-Nisâiye'ye² bağışlamıştır. Sonraki yıllarda, İstiklâl Marşı gibi bir şiirin yeniden yazılıp yazılmayacağı tartışmalarına ise; "Allah bu millete bir daha böyle bir

marş yazdırmasın!" sözleriyle karşılık vermiştir. Akif bu anlamda üstün ahlakı ve erdemli kişiliği ve inanmışlığıyla mümtaz bir şahsiyettir.

Mehmet Âkif kadar kendisini milletiyle özdeşleştiren, milletin derdiyle dertlendiren başka bir şaire rastlanmaz. Mehmet Âkif, İstiklal Marşı'nın her satırında milletine seslenirken gerçekte kendine seslenmektedir. Örneğin; "Arkadaş! Yurdu ma alçakları uğratma, sakın/Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın" diye yalnızca milletine seslenmez, aynı zamanda kendine de seslenmiş olur. Ayrıca İstiklal Marşı'nın bir başka kıtasında; "Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım/Hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım!" diye kendi kendine seslenir sanılır. Oysa bu sesleniş de hem kendine hem de millettendir. Çünkü o kendini hiçbir zaman milletinden ayırmamış bir insandır.

Mehmet Âkif Ersoy Kültür Evi/Müze Evi

Tâceddin Camii, türbe ve dergâh evinden oluşan Taceddin Külliyesi:

"... gerek mimari özellikleri ve gerek kullanılan malzemeler ve hepsinden daha önemlisi türbe kapısının üzerindeki II: Abdülhamid'in tuğrası altında yer alan dört satırlık kitabeden mevcut yapıların XIX. Yüzyılın son senelerinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Vakıflar Genel müdürlüğü Abide Dairesi'ndeki tescil dosyasında bulunan sanat tarihçisi Ekrem Şentürk'ün 28.Ocak 1963 tarihli raporunda 'caminin ilk şeklinin toprak ve ahşaptan ibaret olduğu' yazılıdır. Ekrem Şentürk'ün, kaynak göstermeden yaptığı bu tespitten sonra, II. Abdülhamid döneminde yapılan bugünkü caminin mevcut durumu anlatılmaktadır." (Öztürk 2007: 211).

Mehmet Âkif'in kaldığı, İstiklal Marşı ve Bülbül şiirlerini yazdığı bu yapı maalesef uzun yıllar atıl kalmıştır. Mehmet Âkif'in hatrasına sokağa 'Şair Mehmet Âkif Ersoy' adı verilmesine karşın, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün onarımını yapıp Kültür Evi olarak hizmete açmasına kadar çok az kişi tarafından Mehmet Âkif Ersoy'un kaldığı ve İstiklal Marşı'nı yazdığı mekân olarak bilinmiştir. Örneğin Hicran Göze, Emin Erişgil'e dayanarak anlat-

2 **Dârü'n-Nisâiye:** Arapça kadınlara mahsus yer. Âkif, fakir çocuk ve kadınlara örgü öğretmek, bir geçim sağlamak emeliyle teşekkül etmek üzere bulunan Dârü'n-Nisâiye'ye aldığı ödülü bağışlamıştır.

Fotoğraf 4. Mehmet Âkif Evi ön cephe.

Fotoğraf: Orhan Kaymak

tığı bir olay Akif Evi'nin durumunu gözler önüne sermektedir. Göze kitabında; "Erişgil'in 1949 senesinde Ankara'ya geldiğini, gençlik yıllarının bir köşesinde temiz bir hatıra olarak sakladığı Âkif'i özlemiş olacaktır ki, içinde ilk konakladığı yer olan Tâceddin Dergâhı'nı ziyaret etmek isteği uyanmış, Ulus meydanından bir taksiye binerek şoföre "beni şair Mehmet Âkif Ersoy sokağına götür" dese de sokağın adını şoför dahi hiç kimsenin bilmediğini yazar (Göze 2009: 78). İlginç olan Erişgil'in anlattığı bu olayın geçtiği 1949 yılında Şehir Meclisinin kararıyla Mehmet Âkif'in kaldığı bu evin, müze haline getirilmiş olmasıdır. Fakat bu "müze ev" pek uzun sürmez.

Tarihi olarak baktığımızda; "İstiklâl Şairimiz Mehmet Âkif Ersoy'un Millî Mücadele yıllarında Ankara'da kaldığı ve İstiklâl Marşı'nı yazdığı Tâceddîn Dergâh Evi, Tâceddîn dergâhı şeyhi Şeyh Osman Vâfi Efendi'nin şeyhliği döneminde ve onun delaletiyle yaptırılmıştır. Kasr-ı Ebniye' adıyla bilinen 'Dergâh Evi', 5 Ağustos 1845 tarihinde Tâceddin Dergâhı şeyhi, Şeyh Osman Vâfi Efendi'nin de azası olduğu Ankara İmâr Meclisi, Tâceddîn Külliyesi, Hacı Bayrâm-ı Velî Camii ve Ankara Mev-

levihânesi'nin onarımları için karar almıştır. Meclis kararında 'bu eserlerin böyle harap ve perişan bir vaziyette bırakılarak kerâmet sahibi bu aziz kişilerin ruhaniyetlerinin incitilmemesi ve ahâlînin bu konudaki hassasiyetlerine uyulması istenmekte; yapılması gereken onarım ve inşaatların tamamlanması halinde, burada bulunan fukara ve dervişanın devletin bekası için dua edecekleri' ifadesi kullanılmış, ayrıca İmar Meclisi'nin aldığı onarım kararına, Tâceddin Dergâhına ilave olarak yeni bir 'Kasr-ı Ebniye' yapılması da dâhil edilmiştir. Kasr-ı Ebniye Tâceddin Dergâhı şeyhinin önemli misafirlerini kabul edip ağırladığı selamlık binasıdır. 1853 yılında Tâceddin Dergâhı'nın tefiş raporunda keşif raporları doğrultusunda dergâhın bakım ve onarımlarının yapıldığı, selamlık binasının inşaatının tamamlandığı, mutfağının kaynadığı, gelirin tahsil edildiği, harcamaların yapıldığı ve muhasebe kayıtlarının tutulduğu, bir bütün halinde Tâceddin Külliyesi'nin hizmete açık olduğu belirtilmektedir. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ilişkin 677 Sayılı Kanun ve o dönemin teamülüne göre, daha önceden yürürlüğe konulan 'Tekke, Zaviye ve Türbelerin Seddi Hakkındaki 2 Eylül 1341/2 Eylül 1925 Tarihli Hey'et-i

Fotoğraf 5. Mehmet Âkif Evi iç mekan.

Fotoğraf: Orhan Kaymak

Vekile Kararının Suveri Tatbikiyesini Mübeyyin Talimat' hükümleri; 'Tekke ve zaviyelerden cami ve mescid olarak kullanılanların aynı amaçlarla kullanılmasına devam edilmesini, mektep ittihazına elverişli olanlar varsa bunların da mezkûr heyetlerce tefrik edilerek idare-i hususiyelere (Özel idareler) devredilmesini' (Madde.2-3) öngörmektedir. Bu mevzuat hükümleri uyarınca Tâceddin Dergâhı da o tarihlerde 'avlulu ahşap mektep' olarak Ankara Vilayeti İdare-i Hususiyesi (Özel idare Müdürlüğü) adına devredilmiş, daha sonra çeşitli sebeplerle Hazine, belediyeler ve hususi idarelerin mülkiyetine geçen tarihi vakıf taşınmazların yeniden vakıflara iadesini öngören 7044 sayılı Kanun ve bu Kanun'un uygulama şeklini gösteren tüzük hükümleri uyarınca, Tâceddin Dergâhının tapusu, 1986 yılında tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğü adına tescil edilmiştir (Kırpık vd. 2015: 295-296; Öztürk 2007: 212-213).

Yapı topluluğu 1974 yılında Hacettepe Üniversitesine tahsis edilmişse de daha sonra yapılan bu tahsis 2007 yılında iptal edilmiştir. İstiklal

Marşı'nın yazıldığı bir mekan olarak yeniden düzenlenen Tâceddin Dergâhı Ankara Vakıflar Bölge Müdürlüğüne 2008'de restorasyon ve çevre düzenlemesi yapılarak 2009 yılında Mehmet Âkif Ersoy Kültür Evi (Müze ev) olarak hizmete açılmıştır.

Tâceddin Dergâh Evi iki katlı, ahşap karkas çatılı küçük bir yapıdır. Basık bir giriş katı ile üst kattan oluşur. Giriş katı servis, üst kat yaşam mekânlarına ayrılmıştır. İçi ve dışı beyaz sıvayla kaplı yapının çatısı alaturka kiremitle kaplıdır. Doğudan girilen bir ana kapı ile kuzeyde bir servis kapısına sahip yapının altında bir hol ile üç dikdörtgen mekân yer alır. Üst katta iki dolap ve batıdaki de bir ocak vardır. Dergâh evinin kuzeyi kapalıdır ancak doğu ve güney cephelerinde ahşap kafesli bir kaç pencere yer almaktadır. Ahşap tavanları çıtalarla süslenmiş ve salon tavanı merkezinde altıgen bir rozet bulunmaktadır. Bu rozette kalem işi süslemeler görülür. Kireç sıvalı duvarları ile yapı, sivil mimarimizin seçkin örneklerindedir (Kırpık vd. 2015: 295-296). Dergâh Evi günümüzde 'Meh-

met Âkif Ersoy Müzesi' olarak düzenlenmiş ve ziyarete açıktır. Müzenin üst katındaki Odalar dönemin ruhuna uygun olarak düzenlenmiş, Mehmet Âkif ve dostlarının balmumu heykelleriyle tanzim edilmiştir. Geleneksel Ankara ev hayatını tasvir eden odanın duvarları ise Mehmet Âkif'in Osmanlıca el yazısı mektupları, İstiklal Marşı ve şiirleriyle süslenmiştir. Müzenin Avlusunda ise aynı şekilde Mehmet Âkif'in fotoğrafları, resimleri ve el yazısı mektup ve şiirleri sergilenmektedir. Bir diğer odada ise dergâh yaşamından kesit

sunan balmumu derviş heykelleri yer almaktadır. Mütevazı bir yaşamı tasvir eden odanın duvarları hat levhalarıyla süslenmiş, küçük bir kitaplık yerleştirilmiştir. Dervişlerin biri düşünceli şekilde tasvir edilmiş, diğeri ise önünde ise bir ekmek ve tepsi bulunur şekilde oturtulmuştur. Müzenin alt kısmı ise kiler olarak düzenlenmiştir.

Kadim Ankara'nın en güzel dini ve mistik mekânlarından Tâceddin Dergâhı, Milli Şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un İstiklal Marşı'nı yazdığı dergâh

eviyle birlikte daha bir anlam kazanmıştır. Özellikle Mehmet Âkif'in kaldığı evin, Kùltür Evi olarak tan-
zım edilmesi, burayı, Milli Mücadele dönemi ruhunun yaşadığı bir mekâna dönüşmüş ve Ankara'nın
en çok ziyaret edilen mekânlarından biri yapmıştır.

Kaynaklar

Ankara Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, Mehmet Âkif Ersoy Müze Evi Rölöve Restorasyon Pro-
jesi Raporu.

Doğan, D. Mehmet (2008). *İslam şairi ve İstiklal şairi Mehmet Âkif*, Ankara.

Doğan, D. Mehmet (Haz.) (2009) *Mehmet Âkif Edebi ve Fikri Akımlar*, TYB Yay. Ankara.

Erdoğan, Abdùlkerim (2011). *Ankara'da Milli Mücadele Yılları ve İstiklâl Marşı*, Büyük şehir Bel.
Yay. Ankara.

Erdoğan, Abdùlkerim (2011). *şeyh Tâceddin Veli*, Ankara Büyük şehir Belediyesi Yay. Ankara.

Erişgil, Emin (1986). *İslamcı Bir şairin Romanı*, Türkiye İş Bankası Yay. Ankara.

Ersoy, Emin Âkif (2010). *Babam Mehmet Âkif*, Kurtuba Yay. İstanbul.

Eşref Edib (Tarihsiz). *Mehmet Âkif*, Beyan Yay. İstanbul.

Göze, Hicran (2009). *Mehmet Âkif Hüzünlü Bir Yolculuk*, Kubbealtı Yay. İstanbul.

Kırpık, Güray-Erdoğan, Abdùlkerim-Akyol, Hasan-Kılıcı, Ali-Çam, Mevlüt (2015). *şehr-i Kadim
Ankara*, C. 3, Ankara Büyük şehir Belediyesi Yay. Ankara.

Kuntay, Mithat Cemal (2007). *Mehmet Âkif*, LM Yay. İstanbul.

Öztürk, Nazif (2007). "Geçmişten Günümüze İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Mekân", *Mehmed Akif
Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik*, TYB Yay. Ank., s. 204-227.

Öztürk, Nazif (2008). Taceddin Sultan'dan Mehmed Akif'e", *Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi*,
TYB Yay. Ankara, s. 212-253.

Süleyman Nazif (2015). *Mehmet Âkif*, Cümle Yay. Ankara.

Uzun, Mustafa İsmet (2011). *Mehmed Akif Ersoy*, Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara.

Yıldırım, Ercan (Haz.) (2011). Mehmet Âkif Milli Mücadele ve İstiklâl Marşı, TYB Yay. Ankara.

Yıldırım, Ergün (2014). *Âkif'in Leylâsı*, Etkileşim Yay. İstanbul.

Yıldırım, Tahsin (2007). *Milli Mücadelede Mehmet Âkif*, Selis yay. İstanbul.

Ekler

Ek 1. İstiklal Marşı'nın Osmanlıcası

آرقا داسه ! بور ديمد جا قارى اوغرا تا، صافيه
سيرايت كوكده تي، دورسون بو جيسرجه آقييه ؛
دوغا جقدر سكا وعدايدكي كونلر حقاك ؛
كييم بليير بلكه بارين ، بلكه ياريندن ده باقين
با صديقك يري « طوبى ! » ديهك كچه طاني ؛
دوشون آتسه كي بيهرجه لفسنر يانانف ؛
سن شهيد اوغليك ، انجيمه يازيقدر آناكي ؛
ويرمه ، دنيالري لك ده ، بو جهنت وطني .

كيم بو جهنت وطنك اوغريه اولماز كه فدا ،
سهدا فيتقيا جو طوبى غي صيقه ك ، شهيد ؛
جانى ، جانانى ، بوتون واريمى لسيمه ده خدا
ايتمسيه تك وطنك نى دنيا ده جبار .

روحك سندن ، آري ، شور آنجاق اعلى ؛
ده كسون معبدك كوكنه نا محرم الحى .
بو ازانلر - كه شهادتلى دينك عمل -
ابدى ، بور ديمك او سنده نيم ايظه رلى .

اوزمان وجدايديك سجده اوز - ورسه - طاشم .
هر جبري مدن ، آري ، بوتانوب قانلى باشم ،
فينتقير بروح مجردي يردن نفسم ؛
اوزمان بولك لوك عرشه دكر بلكه باشم !

دالغالان سن ده متفقدى اى شانلى همدل ؛
اولسون آرتق دوكولن قانلر بلكه هيسى همدل ؛
اسكايون ، عرقه يون اصمى همدل ؛
شجيدر حر ياشامه بار اعليك حر بيت ؛
شهيدر ، حقه طابان ملتكم استقلال ؛
محمد عارف

محمد عارف

استقلال مارشى

قورقما ، سوغمز بو متفقدر بو زون آل سانجان ؛
سوغزدن بور ديمك او سنده توتن انك صو او جان .
اوبنم ملتكم بليديز بير ، بارلا يا جو ؛
اوبنمدر ، اوبنم ملتكمدر آنجاق .

جانم قربان اولاييم جهنمه ، اى نازلى همدل ؛
قهرمان عرقه بر كول ، نه بوشت ، بو جهل ؛
سكا اولماز دوكولن قانلر غمز صو كرا همدل ؛
صقيدر ، حقه طابان ملتكم ، استقلال !

بن ازلدن بر بير حر ياشادم ، حر باشارم .
هانكى جيلغيه بگا نخير او جقمسه ، ماشام ؛
كوكره مش سيل بسى نيم ، نديمي بيلك ز آشارم ؛
بير تارم داغلى ، انيلكده صيغم ، طاشارم .

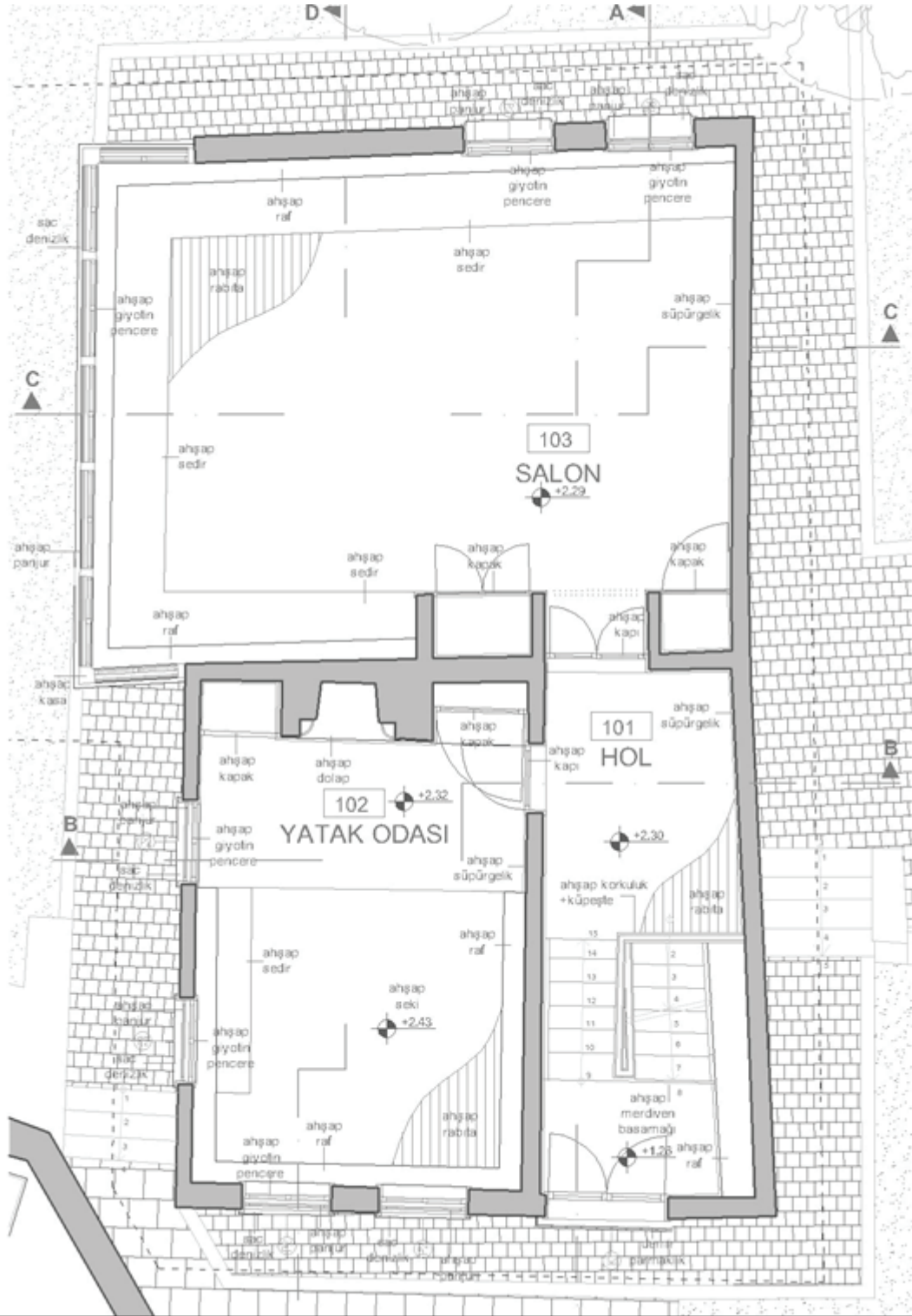
غزبك آفاقنى صارمشه جليك زهلى ديوار
نيم ايمان دولو كوكسكم بسى سر خدم وار .
اولوسون ، قورقما ، ناصل بوليدر بيماني بوغار ،
« صديت ! » ديه بلكه تك بيشي قالمسه جانا وار ؟

مارشى : درسته فوطوغرافياسى

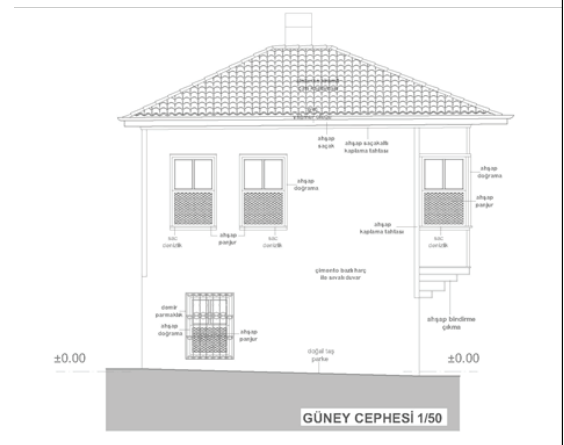
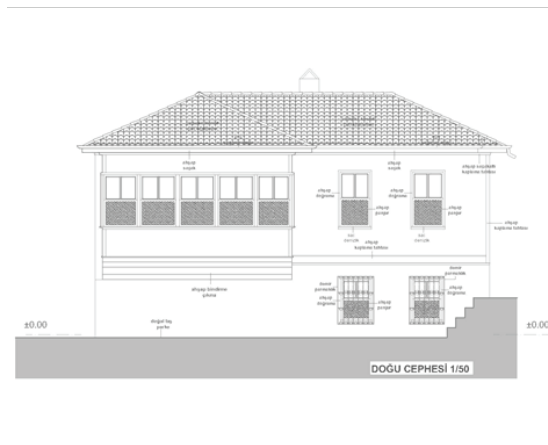
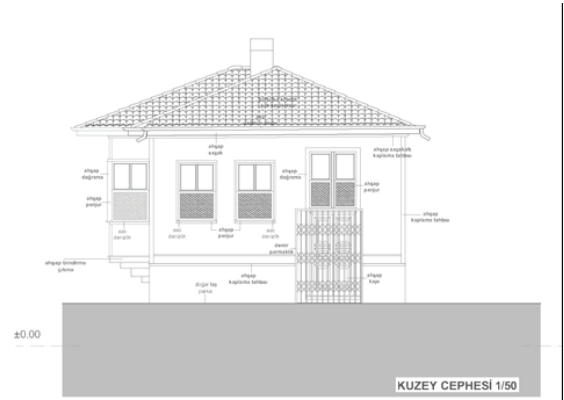
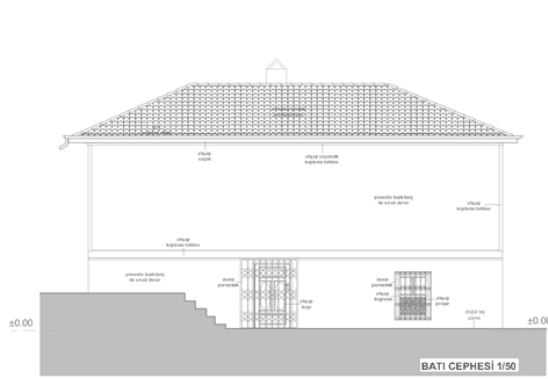
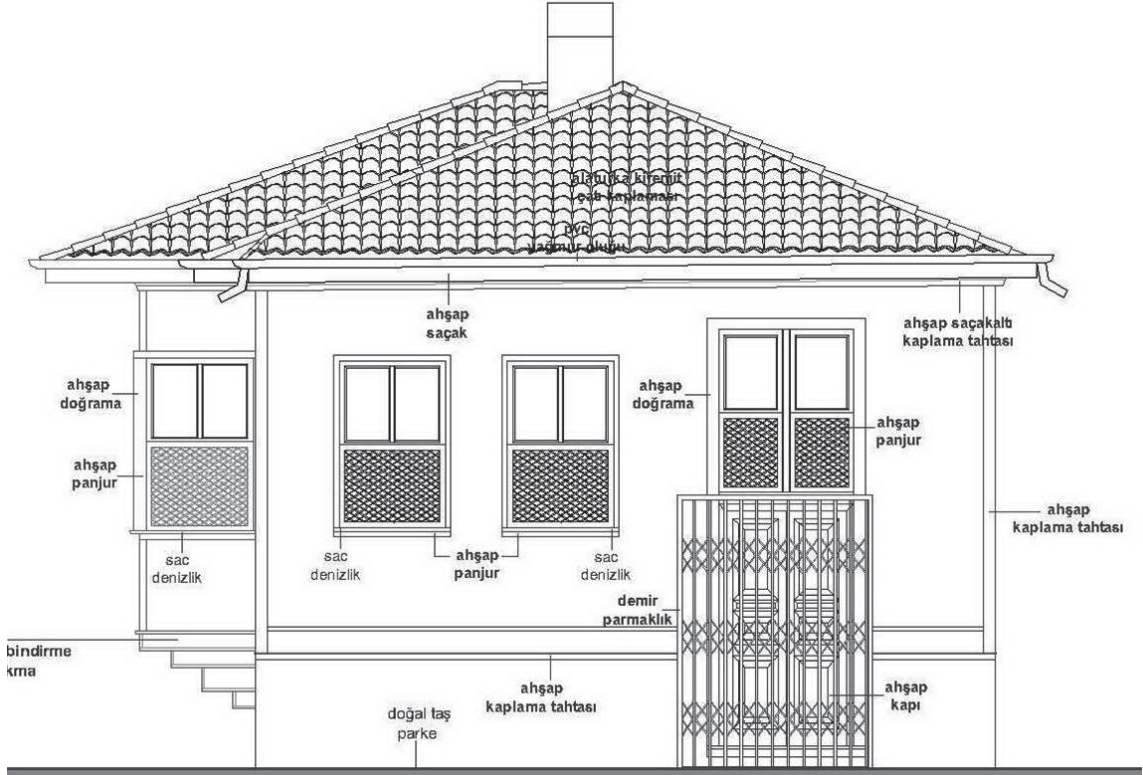
Ek 2. Mehmet Âkif Evi zemin kat planı.

Ek 3. Mehmet Âkif Evi üst kat planı.

Ek 4. Mehmet Âkif Evi dış cephe planları.

Kitâbiyât

Öz

Dergimizin bu sayısında tanıtımı yapılan ilk iki kitap, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Arşiv Dairesi Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır. Hüseyin Çınar, *Defter-i Hakani* projesinin ilk çalışması olan *Defter-i Evkâf-i Livâ-i Kuds* adlı eseri tanıtmaktadır. Osmanlı tarihinin önemli birinci kaynaklarından olan eser, kritik öneme haiz bir coğrafyadaki vakıflara dair detaylı kayıtları içermektedir. Murat Şener, *Tanzimattan Sonra Arazi ve Tapu* adlı eseri tanıtırken Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat dönemi sonrasında arazi ve tapu sistemindeki değişim ve gelişmelerle ilgili bilgiler vermektedir. Yusuf Turan Günaydın tarafından tanıtımı yapılan son kitap ise 18. Yüzyılda Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddîn Efendi'nin kaleme alıp 2014 yılında Mustafa Koç tarafından yayına hazırlanan Osmanlı hat sanatı ve hattatlarıyla ilgili *Tuhfe-i Hattâtîn* adlı eserdir.

Abstract

In this issue, two of the books presented are published by Ministry of Public Works and Settlement, Directorate General of Land Registry and Cadastre, Department of Archives. Hüseyin Çınar presents the first one called "*Books of Endowments and Foundations of Livâ-i Kuds-i Şerif*" which is also the first work of Project of "*Defter-i Hakani (Land Registry)*". This book as a considerable primary source of Ottoman history includes detailed registration of pious foundations of Ottoman era in a critically important geography. Murat Şener gives information on changes and developments in land registry in Ottoman Empire after Tanzimat era by presenting second significant book called "*Land and Land Registry after Tanzimat*". Yusuf Turan Günaydın presents the last book on Ottoman calligraphy and calligraphers called *Tuhfe-i Hattâtîn* written by Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddîn Efendi in 18th century which was edited by Mustafa Koç in 2014.

Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerif

Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerif (2015). Yayına Hazırlayan: Sevgi Işık – Fatma Ayan, Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı – Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü – Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Hüseyin Çınar*

2015 yılının ortalarında, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ve Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı, bir ortak proje ile **Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerif** adıyla, Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait Kudüs Evkâfı ya da Vakıfları tahrir defterini yayınladı. Bu defterin önemi ve muhtevası hakkında bilgi vermeden önce, bilhassa XV-XVI. yüzyılların yaygın arşiv kaynaklarından tahrir defterlerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde, askerî, idarî ve malî amaçlarla yapılan nüfus, arazi kullanımı ve gelirlerin tespiti ile bu sayımlara dayanılarak belirlenen gelir kaynaklarının görevlilere taksim ve tahsisi işlemlerine *Tahrir-i Memleket* veya günümüz deyişi ile *Nüfus ve Arazi Sayımı* adı verilir. Günümüzde *Defter-i Hâkânî* veya *Tapu Tahrir Defteri* de denilen bu sayım/tahrir defterlerinin bulunduğu arşivlerin başında, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı ve Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM) Arşiv Dairesi Başkanlığı Kuyûd-ı Kadime Arşivi gelmektedir. Bunların dışında, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet yazmaları arasında da az sayıda da olsa, mufassal, icmal ve evkâf olarak sınıflandırılan Tapu Tahrir Defterleri mevcuttur. Ankara'daki Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi'nde, XV-XVII. yüzyıllara ait 2.334 cilt Tapu Tahrir Defteri bulunmaktadır. Burada, mufassal ve icmal olarak isimlendirilen defterler dışında, 51 cilt Evkâf Defteri, 214 cilt de Vakf-ı Cedîd Defteri bulunmaktadır ki, bu defterler doğrudan vakıflarla ilgilidir. Bun-

lara ilaveten, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi'nde, Tapu Tahrir Defterleri katalogunda 1100 Bâb-ı Âsafî Defter katalogunda da 851 adet mufassal, icmal ve evkâf olarak kayıtlı defter bulunmaktadır. Aynı yerdeki, Maliyeden Müdevver Defterler arasında da tahrir defterleri yer almaktadır. Yukarıda belirtilen dönemlere ait arşivlerde bulunan mufassal ve icmal defterlerden bir kısmında, evkâf kayıtları birlikte tutulmuştur (Öz 2010: 428; Torun 2012: 306).

TKGM Kuyûd-ı Kadime Arşivi'ndeki tahrir defterleri içinde Evkâf (Vakıflar) Defterleri önemli bir yer tutar. Osmanlı bürokrasisi yeni kurulan vakıfları kronolojik olarak coğrafi bölgelerine göre bir deftere kaydetmiştir. Bu defterlerin saklanması, pratik hukukî uygulamalardan dolayı zaruri görülmüş ve bu zaruret de defterlerin günümüze kadar ulaşabilmesini sağlamıştır. Sancak esasına göre kayıt altına alınan Evkâf Defterleri'nde; sosyal hizmetlere vakfedilen cami, mescit, mektep, medrese, darüşşifa, imarethane, çeşme, su yolu, köprü, kabristan vb. hayır müesseseleri (müessesât-ı hayriyye) ile buralardaki görevlilerin vazife olarak tanımlanan ücretleri kayıt altına alınmıştır. Hayrat da denilen bu sosyal, dinî ve kültürel müesseseler için para ve altın gibi menkul ve arazi, bağ, bahçe, ev, dükkan, han, hamam, beesten, çarşı, değirmen vb. gayrimenkul mallar, vakfa akar yani gelir olarak bu defterlere ayrı ayrı kaydedilmiştir. Kuyûd-ı Kadime Arşivi'ndeki bir diğer vakıf defter serisi de Vakf-ı Cedîd Defterleri ve belgeleridir. Sultanlar, şehzadeler, valide sultanlar, sadrazamlar ve vezirler ile ilmiye sınıfına mensup üst düzey devlet görevlileri tarafından kurulmuş vakıflara ait vakıfnâme, mülknâme, hududnâme gibi kayıtlar bu defterlere kaydedilmiştir (Torun 2012: 305-307; *Osmanlı'dan Gün-*

* Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü.

müze Tapu Arşivi 2010: 36-37). Böylesine önemli kayıtların ve bilgilerin yer aldığı, Osmanlı'nın Hazine-i Evrak olarak da tanımladığı arşivlerde bulunan bu defterler, günümüzde, ait oldukları kurumlar tarafından kimi zaman yayınlanarak, ama daimi olarak da buldukları arşivlerde hizmete sunulmaktadır.

TKGM Arşiv Dairesi Başkanlığı, yakın zamanlarda Osmanlı dönemi tahrir defterleri ile ilgili çeşitli yayınlar yapmaktadır. Şu ana kadar yapılan yayınlar arasında; "Osmanlı'dan Günümüze Tapu Arşiv (Türkçe-İngilizce)"; "Defterhane'den Tapu Kadastro'ya"; "Kuyûd-ı Kadime Arşiv Katalogu", "Kıbrıs Tahrir Defterleri: Mufassal, İcmal, Derderst"; "Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan", "Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Çorum, I-II"; "Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Sivas, I-II"; "Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Amasya, I" ve "Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerif" gibi kataloglar ve defterler yer almaktadır.

Bu yayınlar içinde en fazla dikkati çeken, geçmişten günümüze siyasi, dinî ve askerî pek çok olayın merkezinde yer alan Kudüs sancağı ile ilgili olanıdır. Yukarıda da bahsedildiği üzere ortak bir projenin ürünü olarak yayınlanan **Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerif** isimli çalışma, defterin fizikî yapısına da sadık kalınarak tıpkıbasımı ve Latin harflerine transkripsiyonu şeklinde, iki ayrı cilt halinde yayınlanmıştır. **Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerif** isimli çalışmanın: Proje Yöneticisi, Tapu Kadastro Genel Müdürü Davut Güney; Proje Sorumlusu, Genel Müdür Yardımcısı Gökhan Kanal; Koordinatör, Arşiv Dairesi Başkanı Zeynel Abidin Türkoğlu; Yazan(lar) ve Hazırlayan(lar), Sevgi Işık ve Fatma Ayan'dır.

Üç ilâhî dinde önemli bir yere sahip olan ve kutsal sayılan Kudüs şehri, 638 yılında Halife Hz. Ömer zamanında İslam topraklarına katılmıştır. 1099'da Haçlı ordularının işgaline kadar, İslam hâkimiyetinde kalan bu şehir, 1187 yılında Sela-haddin Eyyubî eliyle yeniden Müslümanların idaresine geçmiştir. Takiben Eyyubilerin ve Memlûkların idaresinde kalan Kudüs, Yavuz Sultan Selim'in Memlûklara karşı kazandığı Mercidabık Savaşı (1516) ile Osmanlı toprağı olmuştur. Kudüs, 1831-1840 yılları arasında Mehmed Ali

Paşa'nın idaresinde kaldığı dönem hariç, Aralık 1917'ye kadar, yaklaşık dört asır Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Kudüs, Osmanlı hâkimiyetinde hep sancak statüsünde kalmış; bağlı olduğu eyalet önce Şam, sonra Sayda ve en son olarak da Sayda ve Şam'ın birleştirilmesi ile oluşturulan Suriye Vilayeti olmuştur (Avcı 2002: 327-329; El-Aselî 2002: 334-335; Demirkent 2002: 239-332; *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerif*, 2015: 24-26). Osmanlı döneminde hep sancak statüsünde olan Kudüs'ün, TKGM tarafından **Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerif** adıyla yayınlanan vakıf tahrir defterinin çeviri metninin kapağında yer alan ambleme, defterin orijinal ismi olan **Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerif** altında, Kudüs **Vilayeti Vakıfları Defteri** yazılması, Osmanlı Devleti'nde "liva"nın ifade ettiği idari birime tekabül etmemektedir. Liva kelimesi sadeleştirilirken vilayet değil, sancak kelimesi kullanılmalıydı.

Kudüs, tarihin her devrinde imar ve inşaa faaliyetlerine sahne olmuş; özellikle Memlûk ve Osmanlı dönemlerinde yapılan camiler, medreseler, tekeler, zaviyeler, türbeler, ribatlar ve hankâhlar şehrin, sosyal, ekonomik ve dinî hayatı üzerinde olumlu etkiler bırakmıştır. Bilhassa kendileri de bir tür vakıf olan hayrat için kurulan vakıflarla, şehrin sosyal ve ekonomik yönü oldukça zenginleşmiştir. Buna, şehrin dinî bakımından da taşıdığı önem büyük katkı sağlamış ve toplumun her kesiminden pek çok hayırseverin vakıf kurmasına neden olmuştur (*Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerif* 2015: 24-25).

Kudüs, Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra imar faaliyetleri hızla devam etmiş; bilhassa Kanuni Sultan Süleyman, Kubbetü's-sahre'nin restorasyonu, surların inşası, su yollarının ıslahı gibi şehrin imarına yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan'ın 1551'de yaptırdığı cami, medrese, han, ribat ve imareten oluşan külliyesi ya da sık kullanılan adıyla imareti, hiç kuşkusuz Kudüs'teki Osmanlı eserlerinin en önde gelenlerindedir. Bu külliyenin masraflarının karşılanması için bir vakıf kuran Hürrem Sultan, Suriye ve Filistin'de, özellikle Remle civarında birçok köy ve geniş araziye bu vakfa tahsis ettirmiştir. Onun 1558'de

ölümünden sonra, Kanuni Sultan Süleyman, Sayda civarında dört köyün arazisini daha bu vakfa ilave etmiştir (Singer 2002: 45-46, 52-63; El-Aselî 2002: 335).

Böylesine tarihi öneme sahip olan, Mekke ve Medine'den sonra İslam dünyasının en önemli üçüncü kutsal beldesi kabul edilen Kudüs'te, 16. yüzyılın ortalarında vakıfların vaziyeti ve bunların şehrin sosyal, dinî, iktisadî ve kültürel hayatına yansımaları hakkında bizlere veriler aktaran **Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerif**'in, transkripsiyonu ile birlikte yayınlanması, günümüzde Filistin Devleti ve Kudüs şehri için büyük önem arz etmektedir. Hiç kuşkusuz burada yer alan vakıf ve mülk kayıtları ile hayrî eserler, Kudüs'ün, Osmanlı ve İslam dönemi bağları için birer tapu özelliği taşımaktadır.

Defteri yayına hazırlayanların belirttiğine göre, TKGM Kuyûd-ı Kadime Arşivi'nin Tapu Tahrir Defterleri Katalogu'nda, Defter No: 406 (514/539) fon numarasıyla kayıtlı olan **Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerif**, 18 varaktan ibaret olup, 14x39 cm. cilt ve varak boyutunda, siyakat yazısı ile yazılmıştır. İçinde kanunname, mukaddime ve tuğra gibi bölümler bulunmayan defterin sonunda; "Târih-i teslîm-i Hazîne-i Âmire el-vâki' fî evâilî şehri Saferü'l-Muzaffer sene 970 (30 Eylül-9 Ekim 1562)" kaydı yer almakta, bu da bize defterin, Hazîne-i Âmire'ye teslim tarihinin 1562 yılı olduğunu işaret etmektedir. Bu tarih de aynı zamanda yayınlanan Evkâf Defteri'nin tarihi kabul edilmiştir. Bu kayıttan yola çıkarak, defterin Kanuni'nin saltanatının son yıllarında, Hürrem Sultan'ın ölümünden yaklaşık dört sene sonra tamamlandığı anlaşılmaktadır (*Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerif* 2015: 31).

Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerif, "Defter-i Evkâf ve Emlâk der Kuds-i Şerif" üst başlığı altında, iki kısma ayrılmıştır. 12 varak olan birinci kısımda, 95 adet vakıf ve bunlara ait gelir kaynakları, "vakıf" başlığı altında bir araya getirilmiştir. 5 varak olan ikinci kısımda da 49 adet mülk ve bunların kimlere ait olduğu, "Emlâk-ı der Livâ-i Kuds-i Şerif" başlığı altında kaydedilmiştir (*Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerif* 2015:31). Bu ikinci kısım, kişilerin üzerine özel mülk olarak kaydedilen gayrimenkullerden oluşmaktadır.

Defterde ilk kısımda: "Vakf-ı Hazret-i Halîlü'r-Rahman Aleyhi Salavâtü'r-Rahman", "Vakf-ı Sahratü'l-İlâhü'l-Müşerrefe ve Mescidü'l-Aksâ ve Câmi'ü'l-Meğâribe", "Vakf-ı İmâret-i Âmire der Kuds-i Şerif", "Vakf-ı el-Medresetü'l-Müzehheriyye der Kuds-i Şerif", "Vakf-ı el-Melikü'n-Nâsir Salaheddin Yusuf bin Eyüb alâ Bimâristan der Kuds-i Şerif", "Vakf-ı es-Sultân Melikü'n-Nâsir Yusuf bin Eyub alâ Medresetihî der Kuds-i Şerif" şeklinde, 95 adet vakıf kaydı yer almaktadır. Vakıfların masraf ve görevlileri ile ilgili herhangi bir kaydın yer almadığı bu defter, bir nevi vakıf isimleri, hayratı ile gelirlerinin kaydedildiği envanter niteliğindedir. Bu defterde yer alan vakıfların gelir kalemleri arasında; köy, mezraa, arazi, bostan, ğarras (dikili ağaçlar), kürüm (üzüm bağı kütükleri), mahzen, dükkan, tâhûn (değirmenler), ma'sara, fırın, kuyu, sarnıç, ev, ahır, vb. gayrimenkuller kaydedilmiştir. Defterdeki Kudüs Vakıfları içinde en fazla gelir kalemine sahip olanı Halîlü'r-Rahman Vakfı'dır. Yine burada Hürrem Sultan'ın imaretinin gelirleri, köylerden ve mezraalardan oluşan 17 kalem halinde yazılmıştır (*Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerif* 2015: 1-12a [50-73]).

Kudüs Evkâf Defteri'nde; "Vakf-ı Hazret-i Seyyidinâ Musa Nebiyyü'l-İlâh Aleyhi Selâmu'l-İlâh", "Yunus ve Lut Aleyhüma's-Selâm" hazretleri gibi peygamberlere ait vakıflar; El-Melikü'n-Nâsir Salaheddin Yusuf bin Eyub adına kurulmuş ve geliri hastane, medrese, hankâh gibi hayratına tahsis edilen vakıflar; El-Emîr Mencik gibi umeraya ait vakıflar; Mustafa İskender Paşa tarafından Halvetiyye Tarikatı fukarası için kurulan vakıf gibi tekke, zaviye ve hankâh vakıfları yer almaktadır. Ayrıca Sitt Amine binti Zeyni Amr, Şükiyani binti Abdullah ve Hadice binti Nasuh er-Rumî el-İstanbuliyye isimli üç kadına ait vakıf kaydı da defterde yer almaktadır (*Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerif* 2015: 1-12a [50-73]).

Her biri ayrı ayrı incelemeye tâbi tutulacak nitelikteki 95 adet vakıf içinde medreseler önemli bir yer tutmaktadır. Defterde vakfı olan medrese sayısı 14'tür. Ayrıca bir de Dârü'l-hadis vakfı kaydı bulunmaktadır. İsimleri vakıf adlarında yer alan medreseler şunlardır: Müzehheriyye Medresesi, Sultan Melikü'n-Nâsir (Salaheddin) Yusuf

bin Eyub Medresesi, Emir Mencik Medresesi, Muazzamiyetü'l-Hanefiyye Medresesi, Mülkiye Medresesi, Hüseyniye Medresesi, Bedri Lülü Gazi Medresesi, Selâmiyetü'l-Kübrâ Medresesi, Tablûniyye Medresesi, el-Emir Deniz Medresesi, Mâlikiyyetü'l-ma'rûfe bi'l-Kubbeti İmâretü'l-Meğaribe Medresesi, Zeminiye Medresesi, Cevheriyye Medresesi [fukarası için Vücuheddin Vakfı], Hankâh-ı Esvediyye Medresesi.

Defterde, "Vakf-ı Râh-ı Âb-ı Kudus-i Şerîf ber mûceb-i emr-i şerîf-i âlişân târih-i emr-i şerîf fî evâsıtı Receb sene 934 (1-10 Nisan 1528)" kaydı yer almaktadır. Burada, Kanuni'nin su yolu vakfına ait 2 bâb dükkan, Kerbaba Mezraası ve Kudüs'ün Beriküt Köyü'nden hisse olmak üzere 3 kalem gelir kaydedilmiştir (*Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kudus-i Şerif*, 2015: 8a [58]). Yine, Kanuni'nin, hükmi şerifi ile kıdvetü'r-râşidîn ve ziyetü's-sâlihîn Hazret-i Şeyh Ahmed ed-Dücâni (ks) için 6 kalem gelirden oluşan bir vakfı vardır (*Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kudus-i Şerif*, 2015: 12a [50]).

Defterin ikinci kısmında "emlâk" başlığı altında 49 adet mülke ait kayıt yer almaktadır. Buradaki kayıtlar; "Mülk-i Hacı Veli bin Salih er-Rûmî el-Kâtn bi'l-Kuds-i Şerîf târihü'l-mülkiyetihi sene 940", "Mülk-i Kâdî Ahmed ed-Deyrî târihü'l-mülkiyetihi sene 967", "Mülk-i Hoca İskender târihü'l-mülkiyetihi sene 870" vb. şeklinde, tasarruf eden, gayrimenkulün çeşidi ve temlik tarihi gibi bilgileri ihtiva etmektedir (*Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kudus-i Şerif*, 2015: 12b-17a [31-32, 41-49]). Hiç şüphesiz şahısların üzerindeki bu mülk kayıtlar, birer tapu hüviyeti mesabesinde olup, devamlılığı olan hukukî belgelerdir.

Proje Yöneticisi Tapu ve Kadastro Genel Müdürü Davut Güney'in de belirttiği üzere sözün hâsılı:

"Peygamberler, sultanlar, melikler, emirler ve şeyhler adına kurulmuş vakıfların bulunduğu Kudüs Evkâf Defteri, kutsal Kudüs şehrinin de ruhunu yansıtmaktadır. Yönetimi altına giren bölgeleri işgal değil imar eden medeniyetimiz, mübarek ve şerefli belde kabul ettiği Kudüs şehrini de imar etmiş, gelişmesini sağlamış ve yaptığı faaliyetleri kayıt altına alarak muhafaza etmiştir. Tarih boyunca defalarca işgal edilen, saldırıya uğrayan,

hatta yok edilen ve bugün hala büyük acıların yaşandığı Kudüs, medeniyetimizin şefkat ve merhametinin göstergesi olan vakıflarla hayat bulmuş ve varlığını muhafaza etmiştir. Günümüze ulaşan bu kayıtlar da göstermektedir ki; geçmişle olan bağları arşivlerimizde muhafaza edilen Kudüs, bizim geçmişimiz ve manevi değerimizdir." (<http://www.tkgm.gov.tr/tr/icerik/kudus-vilayeti-vakiflari-defteri-kitabinin-tanitimi-toplantisi-istanbulda-duzenlendi-0>).

TKGM tarafından yayınlanan *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kudus-i Şerif*, hiç şüphesiz, Kudüs'le yolu bir şekilde kesişen siyasilerin, diplomatların, tarihçilerin, ihtiva ettiği konular bağlamında sosyal bilimlerden pek çok araştırmacının hizmetinde olacak değerli bir kaynaktır. Her bir vakfı ve muhtevası ayrı ayrı değerlendirmeye tâbi tutulması gereken bu evkâf defterinin, ilim dünyasının ve uluslararası camianın gündemine taşınması kuşkusuz önemli bir hizmettir. Ancak defter üzerinde tahlili bir analiz yapılsa ve burada yer alan vakıfların ve emlak sahiplerinin birer listesi, açıklamalar ve değerlendirmeler kısmında verilse, çalışma daha da zenginleşmiş olurdu. Her şeye rağmen büyük bir emeğin ve çabanın ürünü olan bu yayını bizlere kazandıran, proje yöneticisinden, yayına hazırlayanlara kadar emeği geçen herkese teşekkür ederiz. TKGM'nin bundan sonra da benzer çalışmaları ilim dünyasının hizmetine sunmasını bekleriz.

Kaynaklar

- Avcı, Casim (2002). "Kudüs/Fethedilişinden Haçlı İstilasına Kadar", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi/ TDİA*, 26: 327-329.
- Demirkent, Işın (2002). "Kudüs/Haçlılar Dönemi", *TDİA*, 26: 239-332.
- El-Aselî, Kâmil Cemil (2002). "Kudüs/Osmanlı Dönemi ve Sonrası", *TDİA*, 26: s.334-338.
- Öz, Mehmet (2010). "Tahrir". *TDİA*, 39: 425-429.
- Singer, Amy (2002). *Osmanlı'da Hayırseverlik – Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti*, çev. Dilek Şendil, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Tomar, Cengiz (2002). "Kudüs/Memlûkler Dönemi", *TDİA*, 26: s. 332-334.
- Torun, Adnan (2012). "Osmanlı Dönemi Vakıf Araştırmalarında Kuyud-ı Kadime Arşivi'nin Rolü ve Önemi", *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu İstanbul-Edirne, 9-10-11 Mayıs 2012*, Mehmet Kurtoğlu (ed.), Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 305-310.

Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu

Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu, T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014, 362 s.

Murat Şener*

Osmanlı Devleti'nde sahip olunan toprakların yönetim anlayışı temelde İslam hukukuna dayanır. Bu toprak sistemi ile ilgili uygulamalarda Osmanlı yönetiminin kendilerinden önceki Beylikler, Selçuklular ve hatta Bizans toprak sistemlerinden de etkilendiği de bilinmektedir. Tanzimat dönemine kadar Devletin hakim olduğu bütün bölgelerde tek bir toprak sistemi uygulanmıştır.

Fethedilen topraklar İslam'da toprak mülkiyetinin esasını teşkil eder. Topraklar savaş yoluyla alınmışsa buradaki tasarruf padişahların sahip oldukları geniş yetkiler çerçevesinde istediği mülkü askerleri arasında paylaşırabilir, hazineye devredebilir veya eski sahiplerine vergi karşılığında tekrar iade edilebilirdi. Fethedilen topraklar barış yoluyla ya da halkının ihtidası (Müslüman olması) ile sonuçlanmışsa, ihtida edenlerin mülkiyet hakları korunarak toprakları öşre tabi tutulmuştur.

Osmanlı toprak sisteminde daha önceki tecrübelerin etkisiyle kendine has bir yapı oluşmuştur. Bu yapıda bölgenin coğrafi konumu, örf ve adetleri, hukuki ve fiili durumlarına dikkat edilmiştir. Kısaca yönetilen bölgelerin kendi özellikleri ön planda tutulmuştur.

Anadolu ve Rumeli'deki arazilere farklı bir toprak sistemi, Şam, Halep, Bağdat, Musul, Basra, Trablusgarp, Bingazi, Hicaz, Yemen, Kudüs ve Lübnan bölgelerin de ise farklı bir sistem uygulanmıştır.

Fethedilen yerlerin nüfusunu, vergi durumlarını, mülkiyet ve tasarruf sistemini ortaya koymak için merkezden gönderilen İlyazıcı (Tahrir Emni) unvanını taşıyan kişilerce yapılan arazinin tescil

işine tahrir denmiştir. Tahriri yapan görevli kendisine verilen emir ve ferman çerçevesinde önce idari teşkilatı tayin eder, arkasından araziler Has, Zeamet ve Timar gibi bölümlere ayırırdı. Bölgenin özelliğine göre tahririn başında mutlaka bir kanunname olurdu.

Tahrirler Mufassal (Ayrıntılı) ve İcmal (Özetlenmiş) olarak hazırlanır, Divan-ı Hümayun tarafından tasdik edilen defterlerden biri ilgili vilayete geri gönderilirdi. 17. Yüzyılın ortalarına kadar belli aralıklarla yapılan tahrirler, daha sonra Devlet yönetiminde baş gösteren istikrazsızlıklar sebebiyle ihmal edilmiş, eski tahrirler defterler üzerine yazılan ilave bilgilerle Tanzimat'a kadar kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde İslam hukukuna paralel olarak topraklar; arazi-i memlüke (Mülk topraklar) ve arazi-i miriye (devlet tarafından tasarruf edilen) olarak ikiye ayrılmıştır. Mülk topraklarda İslam hukuku geçerli olmuş, mülkiyeti devlete ait (arazi-i miriye) araziler de ise devletin tasarrufu esas olmuştur.

1839 yılında Tanzimatın ilanından sonra toprak sistemi, çıkarılan kanunlarla yeniden düzenlenmiştir. Bizim aşağıda tanıtacağımız kitap ise Osmanlı Arşivi'de muhafaza edilen 35 Numaralı Kanun-Kalemiye Defteri ile 40 Numaralı Kanunname-i Araziye Defterini içine alan "**Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu**" adlı yayın olacaktır. Söz konusu eser, 2014 yılında Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanmıştır. Kitabın Giriş" kısmından alınan bazı bölümler konunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır:

Tanzimatla (1255)/1839) birlikte arazi hukuk alanında bir takım değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

* Yayın Koordinatörü, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; muratsener06@myynet.com

İlanı müteakip yeni esas ve gayelere göre eski kanunlarda yapılacak tadilatı tespit etmek üzere Bâbîâlî'de bir defter açılmış ve bir geçiş süreci yaşanmıştır. Bu süreçte yeni yapılan değişikliklerle eski arazi kanununun birçok hükümleri ilga edilmiştir. Yeni kanunnameyi hazırlamak üzere Meclis-i Ali-i Tanzimat'ta Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında Tahsin, Arif ve Seyyid Mehmed Rüşdü beylerden oluşan bir heyet kurulmuştur. Bu heyet Divan-ı Hümayun Kalemî'nde bulunan bütün eski ve yeni arazi kanunlarını ve bu konuda verilmiş olan fetvaları ve ayrıca belirli konularda teker teker çıkarılan irade-i seniyyeleri esas alarak Arazi Kanunnamesini hazırlamıştır. 7 Ramazan 1274 (21 Nisan 1858) tarihli bu Kanunname 23 Şevval 1274 (6 Haziran 1858) tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Kanunname 3 ana başlıktan (bâb) meydana gelmektedir. 8-90. maddeler arasını kapsayan ve mirî araziye ayrılan Birinci Bâbda dört alt başlık (fasıl) altında sırasıyla tasarruf, ferağ, intikal ve mahlûlât ile ilgili hususlar; 91-105. maddeler arasını kapsayan İkinci Bâbda iki alt başlık altında sırasıyla metrûk ve mevât arazi ile ilgili hususlar düzenlenmektedir. Üçüncü Bâb ise müteferrik konuları ihtiva etmektedir.

. Tanzimat döneminde hazırlanan yerli kanunların ilki olan Arazi Kanunnamesi, arazi hukuku sahasında köklü değişiklikler yapmaktan ziyade beş buçuk asırdır işlenerek gelen esasları bir metin içerisinde toplayan teknik bir kanun mahiyetindedir. Ancak; intikal ve tapu hakkı sahipleriyle ilgili sınırın genişletilerek intikal hakkı sahiplerinin üçe, tapu hakkı sahiplerinin dokuza çıkarılması (madde: 54, 55, 59); daha sonra kabul edilen Muharrem 1284 (Mayıs 1867) tarihli bir nizamname ile de intikal hakkı sahiplerinin sekize yükseltilip tapu hakkı sahiplerinin üçe indirilerek mirî arazinin, intikal bakımından mülk araziye yaklaştırılması; ferdî tasarrufun esas olması (madde: 8), fiilî ve hukukî tasarruf sınırının genişletilmesi (madde: 8-35) ve mirî arazinin borca mukabil vefaen ferağına izin verilmesi (madde: 116) suretleriyle mutasarrıfın mirî arazideki tasarruf alanının genişletilmesi; dirlik sisteminin kaldırılmasından sonra muhassil ve mültezimlere

terkedilen arazinin idaresinin ve kanunî işlemlerini yapma yetkisinin resmî memurlara verilmesi gibi bazı yenilikler de getirmiştir.

Tanzimatın ilanı ile birlikte arazi hukuku alanında çeşitli değişiklikler yapıldığı ve bir geçiş süreci yaşandığı, akabinde de Arazi Kanunnamesi'nin çıkarıldığı yukarıda ifade edilmiş idi. İşte çalışmaya esas olan iki defterden ilki olan 1256 tarihli **Kanun-ı Kalemiye** isimli defter bu geçiş süreci düzenlemelerini; ikincisi olan 1274 tarihli **Kanunname-i Arazi** isimli defter ise Arazi Kanunnamesi'ni ve daha sonra yapılan düzenlemeleri ihtiva etmektedirler. Bu iki defteri muhteva ve şekil özellikleri bakımından tanımak gerekirse:

I- 11-20 Safer 1256 (14-23 Nisan 1840) tarihli ve 35 numaralı Kanun-ı Kalemiye Defteri

Osmanlı Arşivi'nde "Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümayun Sicilleri, Nizamât Defterleri" serisi içerisinde 35 numarada kayıtlı bulunan bu defter, orijinal sayfa numaraları dikkate alındığında 74 sayfadan oluşmaktadır. Transkripsiyonda da bu numaralar esas alınmıştır. Defterdeki kayıtlardan, çoğunluğu arazi meselelerine ait olan yeni tedbir ve tensiklerin nelerden ibaret olduğu takip edilebilmektedir. Kayıt sırasına göre bu defterde bulunan bazı konu başlıkları ve emirler şunlardır:

Vakıfların idarî ve malî özerkliği / Yeni vergi sistemleri karşısında göçebeler ve hizmet karşılığında muaf olan sınıflar / Ülke genelinde aşar vergisinin onda bir olarak uygulanması / 5 Cemaziyelahir 1263 (21 Mayıs 1847) tarihli Tapu Nizamnamesi / Tapu intikal hakkının genişletilmesine ilişkin 23 Rebiülevvel 1265 (18 Şubat 1849) tarihli Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye mazbatası ve Sadaret tezkiresi / 23 Rebiülevvel 1265 (16 Şubat 1849) tarihli Ahkâm-ı Mer'îye (Şeyhülislam Arif Hikmet Bey tarafından eski arazi hükümleri özetlenerek ve fetvalarla destelenerek hazırlanan bu kanun 1274 (1858) tarihli "Arazi Kanunnamesi"-nin de temelini teşkil etmiştir.) / Defterhane'de kayıtlı olmayan yaylak, kışlak ve koruların arazi-miriye olarak değerlendirilip ona göre muamele yapılmasına ilişkin 3 Muharrem 1274 (24 Ağus-

tos 1857) tarihli irade / Arazi-i emiriyede intikal hakkının ebeveyne teşmiliyle tapu hakkı sahibi sayısının dokuza çıkarılmasına ilişkin hatt-ı hümayun / Arazi-i mevkûfe ile ilgili irade ve nizamname.

Defterde ayrıca; yeni mansıb ve rütbelere ihdası ile bunlar için kullanılacak elkab, taşradaki naib vs. görevlilerin maaşları, imam, hatip, muallim, seyyid vb. kimselerin vergi muafiyetleri, vakıfların gelirleri ve görevlilerinin maaşları gibi arazi dışındaki çeşitli konularda Tanzimat'tan sonra yapılan bazı düzenlemelere ilişkin kayıtlar da yer almaktadır.

II- 1-10 Ramazan 1274 (15-24 Nisan 1858) tarihli ve 40 numaralı Kanunname-i Arazi Defteri

Osmanlı Arşivi'nde "Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümayun Sicilleri, Nizamât Defterleri" serisi içerisinde 40 numarada kayıtlı bulunan bu defter 84 sayfadır. Defterde 7 Ramazan 1274 (21 Nisan 1858) tarihli Arazi Kanunnamesi ile bazı nizamnameler, bunlar üzerinde yapılan değişiklikler ve bunlara ilişkin bazı resmî belgelerin 30 Muharrem 1306 (6 Ekim 1888) tarihine kadar kayıtları yer almaktadır.

Bunlar tarih sırasına göre defterin baş tarafındaki fihristte 31 başlık halinde gösterilmiştir. Buna göre 7 Ramazan 1274 tarihli Arazi Kanunnamesi 1-41, 6 Cemaziyelahir 1275 tarihli Tapu Nizam-

namesi 42-51 ve 27 Şaban 1286 tarihli Deyn için Emval-i Gayr-i Menkulenin Furuhtu Hakkında Nizamname 64-66. sayfalar arasında yer almaktadır. Defterin esasını oluşturan bu kanun ve nizamnameler üzerinde yapılan değişiklikler de tarih sırasına göre verilmiş ve kanun maddesi üzerinde gösterilmiştir.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere; her iki defter de Tanzimat ile birlikte bilhassa arazi hukuku alanında yapılan hukukî düzenlemelerin nasıl prensipler halinde vaz edilip kanun haline getirildikleri, sürecin nasıl gerçekleştiği, kanun koyucunun maksadı ve bu düzenlemelerin ilk hallerinin nasıl olduğuna dair kıymetli bilgiler verdikleri gibi arazi hukuku dışındaki bazı konularla ilgili de malumat ihtiva etmektedirler. Tanzimatın ilanından sonraki yaklaşık 50 yıllık bir zaman dilimi içerisinde (1256 - 1306) arazi hukuku ile alakalı olarak çıkarılmış olan ferman, kanunname ve nizamnamelerin bir arada takibine imkan sağladıkları için birbirlerinin devamı ve tamamlayıcısı durumundadırlar. Bu itibarla da bir arada yayımlanmalarının bu alanda yapılacak çalışmalara hem katkı hem de kolaylık sağlayacağı açıktır.

Sonuç olarak Tanzimat döneminde çıkarılan bu kanunlarla arazi hukuku konusunda çok önemli değişikliklere gidilmiş, böylece o zamana kadar bölgelere göre farklılık gösteren arazi hukuku uygulamalarına son verilerek bu konuda ülke genelinde birliktelik sağlanmıştır.

Tuhfe-i Hattâtîn

Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddîn Efendi (2014), *Tuhfe-i Hattâtîn*, haz. Mustafa Koç, İstanbul, Klasik Yayınları, LXXXVIII + 752 s.

Yusuf Turan Günaydın*

Hattatlık tarihimizin klâsiklerinden biri olan *Tuhfe-i Hattâtîn*, yazma eserlere yaraşır bir özen ve kılı kırk yaran bir okuma (çeviri yazı) cehti ile araştırmacı ve okuyucuların dikkat nazarlarına sunulmuş bulunmaktadır. Müellif Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddîn Efendi (1719-1788) İslâm Ansiklopedisi'ndeki biyografisinde belirtildiği gibi "biyografi âlimi, mutasavvif ve hattat"tır. En önemli eserlerinden bir olan *Tuhfetü'l-Hattâtîn*, yıllarca önce İbnülemin Mahmud Kemal İnal tarafından geniş bir inceleme bölümü eklenerek 1928'de basılmıştı (*DİA-XXII*, s. 113-115). Biyografik eserlerinden ayrıca *Mecelletü'n-Nisâb* ve *Devhatü'l-Meşâyih* çok meşhurdur; ilki yazma, ikincisi matbu olarak kütüphanelere girmiştir. Her iki eser de biyografi alanına katkıları düşünülerek Cumhuriyet döneminde tıpkıbasım hâlinde yayınlanmıştır (*MN*, 2000; *DK*, 2005).

Eseri neşre hazırlayan Mustafa Koç, Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla 1148'de kayıtlı 230 varaklık yazma nüshayı esas almış bulunmaktadır. İbnülemin'in neşri de bu nüshayı esas almış olmakla beraber, Koç'un yazma nüshaları içinde en mütekâmili olarak görülebilecek bir nüshayı öncelemiş olması günümüz için yeterli görülebilir. İbnülemin, neşrinde bu ana nüshanın dışında başka eksik ve daha muahhar nüshaları da göz önünde bulundurduğundan onun çalışmasını bir tür edisyon kritik sayabiliriz. Koç, edisyon kritik yolunu tercih etmemekte ve sırf Murad Molla nüshasını esas almaktadır. Bunun sebebi de "Giriş"te belirtildiği üzere neşrettiği nüshanın Ebü'l-Muhtâr İbrâhîm Tâhir b. Mustafâ b. İbrâhîm tarafından müellif hattı nüsha esas alın-

arak istinsah edilmiş oluşu ve istinsah sonrası ana nüshayla mukabele edilmiş olduğuna dair kayda rastlanışıdır (s. XXXVIII).

Yine Giriş'te belirtildiğine göre *Tuhfe-i Hattâtîn*, "İstanbul, Edirne ve Bursa gibi şehirlerin nüfusu elekten geçirilircesine" telif edilmiş, böylece hattatlık tarihimizin yapı taşları olarak daha önce Gelibolulu Mustafa Âlî (*Menâkıb-ı Hünerverân*), Nefeszâde İbrâhîm (*Gülzâr-ı Savâb*) ve Necîb Efendi (*Devhatü'l-Küttâb*) gibi müellifler tarafından kaleme alınan hattatlık ve hattatlarla ilgili eserlerden tercüme-i hâl sayısı bakımından daha zengin bir muhteva kazanmıştır.

Müstakîmzâde'nin, hattat biyografilerini kaleme alırken eserlerinin dinî ve sivil mimarîde temsil edilip edilmediği hususuna özel bir önem atfetmesi ise günümüze ulaşan vakıf eserlerinde yer alan hatlarda rastlanan imzaların kimlikleriyle ilgili ayrıntılara ulaşmayı kolaylaştırıcı bir unsurdur. Elbette hattatların eserleri, belli başlı mahsulleri, *Kur'ân* (Mushaf) yazıp yazmadıkları gibi hususlar da Müstakîmzâde'nin dikkat sahasındadır.

Tuhfe-i Hattâtîn'in yazılı kaynaklarının Mustafa Koç tarafından Giriş'te tek tek tespit edilmesine (s. XXXIX-LVIII) ek olarak Müstakîmzâde'nin daha birçok farklı kaynağa başvurmuş olduğunu da öğreniyoruz: Türbe ve camilere vakfedilen "rahle Mushafları", Topkapı Sarayında mahfuz eserler, bizzat tanıdığı şahısların husûsî koleksiyonları, müzayedelerde rastladığı hattı güzel metinler, "hat meclislerinde mütedâvil bahisler", bulunduğu icazet merasimleri ilh. (s. XXXV) gibi birçok malzeme ve fırsatı değerlendirmiş oluşu, hat sahasında müellifin engin tecessüsünü hakkıyla ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Mustafa Koç'un

* Araştırmacı, Türk Tarih Kurumu Arşiv Birimi, ygunaydin@ttk.gov.tr

“Döneminin sanat hayatını bu kadar canlı anlatan bir başka biyografik esere sahip değiliz.” (s. XXXVI) cümlesi bir hakkı teslim açısından önemli görünmektedir.

Yazma metinleri neşre hazırlarken ihmâl edilmemesi gereken bütün hususlara riayet edilerek hazırlanmış bu metin, “Harfü’l-Elif”ten itibaren “Harfü’l-Yâ”a kadar eksiksiz bir ‘İçindekiler’ ile başlamaktadır. Eser, Mustafa Koç’un yazdığı “Giriş”ten sonra ilk kez bu neşirde yer alan ve Cumhuriyet devrinin ünlü hattatlarından Necmeddin Okyay (1883-1976) tarafından kaleme alınmış “*Tuhfe-i Hattâtîn’e Katkıları*” başlıklı ilk ek ve İbnülemin’in kendi neşrinde yer verdiği “Müstakîmzâde’nin Hayatı” başlıklı ikinci ek ile devam ederek ana metne kadar kusursuz bir ilerleyişle akmaktadır. Necmeddin Oktay’ın “Katkılar”ı (s. LIX-LXIV) Süheyl Ünver (1898-1986) tarafından derlenmiştir. İbnülemin’in yazdığı biyografi ise Mustafa Koç’un gayet nezih bir ifadeyle vurguladığı gibi “(...) yeniden Müstakîmzâde biyografisi üzerinde kalem oynatmak edebe mugayir olurdu.” (s. XXXVIII-XXXIX) düşüncesiyle esere eklenmiştir (s. LXV-LXXVII). *Son Hattatlar* müellifinin, üstelik biyografi yazma konusundaki müthiş çabasına *Son Asır Türk Şairleri*’nde yeterince şahit olduğumuz İbnülemin’in büyük bir tecessüs ve coşkuyla yazdığı bu biyografinin matbu neşirden ıktibas yoluyla bu neşre de alınmış olması isabetli olmuştur. Gerek Koç’un kaleme aldığı “Giriş”, gerekse her iki ekte yer alan metinler için bir “Kaynakça” oluşturulması da böyle bir neşrin ciddiyetini ve faydalanılabilirliğini artıran bir âmidir.

Ana metnin özelliklerine teferruatlı bir biçimde değinecek olursak şu hususların göze çarptığını söyleyebiliriz:

Öncelikle belirtmeliyiz ki Müstakîmzâde’nin oldukça külfetli bir üslûbu vardır. Ana metin ilk olarak bir “Dibâçe” (s. 3), hemen peşinden “Muakaddime” (s. 3-6) ile başlamaktadır. Müstakîmzâde daha sonra “Fâtîha-i Sırr-ı Hadîs u Kadîm” başlığını açmış ve burada hatla ilgili bir “kırk hadîs” derlemesi oluşturmuştur (s. 7-20). Bu bölümde yer verilen hadîslerin ana kaynaklarını Müstakîmzâde metin içinde belirtmişse de Mus-

tafa Koç, bunları hadîs külliyyâtımızın yeni ve ilmî neşirlerinden bularak ayrıca dipnotlarda göstermiştir. Böylece söz konusu hadîs toplamıyla ilgili olarak okuyucunun kafasında oluşabilecek kaynak bilgisi zâfiyetini ortadan kaldırmış olmaktadır.

Kırk hadîs toplamından sonra ve bütün hattatlardan önce “Resûlullah Muhammed Mustafâ Mahmûd Ahmed” başlıklı bir bölüm başlığı açmış olması ise ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. Fakat metin okunup da Hazret-i Peygamber’in hayatı boyunca hat (yazı) ile alâkasının dile getirildiği görülünce bu bölümün (s. 21-23) eser için nasıl bir ‘mütemmim cüz’ teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Nihayet biyografilere başlanmadan önce “Ebced” kelimesiyle ifade edilen bir ara başlık (s. 25) yer almaktadır ki bu bölümcük efrâdını câmi, ağıyarını mâni bir ifade tarzıyla geniş bilgi için okuyucuyu *Tuhfe-i Şâhidî*’ye yönlendirmektedir.

Eser alfabetik düzeni içinde İbrâhîm b. İbrâhîm ed-Düveyrî /ed-Düvîrî” künyeli bir hattatla başlamaktadır. Öncelikle bu biyografide göze çarptığı üzere Müstakîmzâde bütün hattatların doğum ve ölüm tarihlerini tespit edememiştir. Modern biyografi yazıcılığında çok önemli görülen bu husus, Müstakîmzâde’nin çabası göz önüne alındığında büyük bir eksiklik sayılamaz. Sonuçta doğum ve ölüm tarihini tespit edemese de hangi hattattan icazetli olduğunu, yaşadığı şehirleri tespit etmiş ve bu ipuçlarından yola çıkılarak hattatın yaşadığı tarih dilimini yaklaşık olarak anlayabilmemiz için ışık tutmuştur. Üstelik -yine bu biyografide olduğu gibi- ed-Düveyrî’nin Ali b. Mehmed adlı bir talebesinden “tarafımıza bi’l-vesîka ifâde” tabiriyle ilk kez bu eserde kullandığı, bizzat derlediği biyografik ayrıntılara yer vermiştir. Böyle, altında kaynakçası olmayan tamamen bu esere özgü maddeler varsa da birçok biyografinin hemen altında köşeli parantezle ve ana metinden daha küçük bir puntoyla -oldukça şık bir görünümle- kaynakça bilgisi serdedilmektedir. Eseri neşre hazırlayanın titizliğine ve metne katkısına örnek olarak dipnotlar aracılığıyla sunduğu zengin ayrıntıları hemen zikretmek gerekmektedir. Bu dipnotlar, şüphesiz ki ana metni daha aydın ve net bir hâle getirmektedir.

Metinde geçen Arapça ifadeler (şiiirler, atasözü ve deyimler) transliterasyon yoluyla yazılmış ve ayrıca Arapça dizdirilmemiştir. Üstelik bu metinler dipnotlarda Türkçeye tercüme de edilmiştir. Bu durumda transliterasyona başvurmaktaansa Arap harfleriyle dizmek yoluna da gidilebilirdi; o zaman zaten Türkçesi dipnotlarda verilen metinler, orijinal harfleriyle Arapça bilen okuyucuya sunulmuş olurdu. Zannımızca Arapçadan aktarmalarda ilmî transkripsiyonda esas alınan harflerin kullanılmaması, Arapça bilen okuyucu için bir sıkıntı doğurmayacaktır. Aslanan bu tür alıntılarının sağlam bir biçimde okunmuş ve aktarılmış, ayrıca tercüme edilmiş olmasıdır.

Bütün metin boyunca ilmî transkripsiyon harfleri kullanılmamış bulunmaktadır. Hafifletilmiş transkripsiyon veya transliterasyonun tercih edilmiş oluşu, zaten Türkçesi oldukça külfetli / ağıdalı bulunan metni bir miktar da olsa bu külfetten uzaklaştırmış görünmektedir. Dolayısıyla bu tercihin de isabetli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ilmî transkripsiyon işaretleri metne oldukça ağır bir görüntü vermektedir.

Hattatlık tarihimizin en dolu eseri sayılan bu eserin bütün kütüphanelere girecek şekilde yeni harflerle basılmış olması irfanımız için büyük bir

kazançtır. Sağlam bir okumayla, kendi içinde bütünlüğü, tutarlılığı bulunan bir usûle riayet edilerek ortaya konulan bu yayın, ülkemizde gittikçe ilgilisi artmakta olan birçok araştırma alanına katkısı olacak bir eserin yeniden hayat bulması olarak değerlendirilmelidir. Öncelikle biyografi çalışan araştırmacılara katkısı olacaktır. İster siyasî tarih, ister sanat ve edebiyat tarihi, isterse dinî ilimlerin tarihi üzerinde çalışanlar olsun, birçok araştırmacının bu eserde hattatlık ortak paydasında bir araya gelen zevâtla bir şekilde yolları kesişecektir. Eserin bilhassa vakıf eserleri üzerinde çalışan sanat tarihçileri için -hacimli boyutuna rağmen- bir el kitabı özelliği taşıdığını vurgulamak ise zait olacaktır.

Eser formalı-dikişli ve cilt kapaklı yayınlanmıştır ki, yazma bir metnin neşrine dayalı böyle bir çalışmaya yakışan temel cilt özellikleri de bunlardır. Açık renk şamua (ivory) kâğıda basılı oluşu ise kitabın estetik görünümüne katkı sağlamaktadır. Bölüm aralarındaki zemin baskılı perde sayfaları ve ara başlıklarda kullanılan farklı renk, matbu bir eseri âdeta özenle istinsah edilmiş yazma bir eserdeki cazibeye yaklaştırmaktadır. Böyle temel bir eser için hiçbir çabadan kaçmamış gözüken Klasik Yayınlarını da bu bakımdan ayrıca kutlamak gerekir.

Vakıflar Dergisi Yayın İlkeleri

Vakıflar Dergisi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Her yılın sonunda derginin yıllık dizini hazırlanır ve Haziran sayısında yayımlanır. Dergi, Yayın Kurulu tarafından belirlenen yurtiçi ve dışındaki kütüphanelere, uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere, yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Vakıflar Dergisi, Vakıf kurumu ve vakıf kurumu ile ilgili kültürel zenginlikleri, vakıf yolu ile teşekkül etmiş kültür varlıklarını, vakıfların tarihî ve güncel gerçeklerini bilimsel ölçüler içerisinde ortaya koymakta; Vakıflarla ilgili olarak, uluslararası düzeyde yapılan bilimsel çalışmaları kamuoyuna duyurmak amacıyla yayımlamaktadır.

Vakıflar Dergisi'nde, sosyal bilimler alanında, vakıf ve vakıf kültürünün tarihî ve güncel problemlerini bilimsel bir bakış açısıyla ele alan, bu konuda çözüm önerileri getiren yazılara yer verilir.

Vakıflar Dergisi'ne gönderilecek yazılarda; alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir makale olması veya daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olma şartı aranır. Vakıf ve vakıf kültürü ile ilgili eser ve şahsiyetleri tanıtan, yeni etkinlikleri duyuran yazılara da yer verilir.

Makalelerin Vakıflar Dergisi'nde yayımlanabilmesi için, daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum açıkça belirtilmek şartıyla kabul edilebilir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Vakıflar Dergisi'ne gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun görülmeyenler düzeltilmesi için yazarına tekrar iade edilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite, en önemli ölçütlerdir. Değerlendirme için uygun bulunanlar, ilgili alanda iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı, üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Yazarlar, hakem ve yayın kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez.

Vakıflar Dergisi'nde yayınlanması kabul edilen yazıların telif hakkı Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu ve yazım tercihleri, yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazım Dili

Vakıflar Dergisi'nin yazım dili Türkiye Türkçesidir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde İngilizce ve diğer Türk lehçeleri ile yazılmış yazılara da yer verilebilir, Türk lehçelerinde hazırlanmış yazılar, gerektiği takdirde Yayın Kurulunun kararıyla Türkiye Türkçesine aktarıldıktan sonra yayımlanabilir.

Yazım Kuralları

Makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

1. Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle yazılmalıdır. Makalenin başlığı, en fazla 10-12 kelime arasında olmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı koyu, adresler ise normal ve eğik karakterde harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta (e-mail) adres(ler) i belirtilmelidir.

3. Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 150 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.

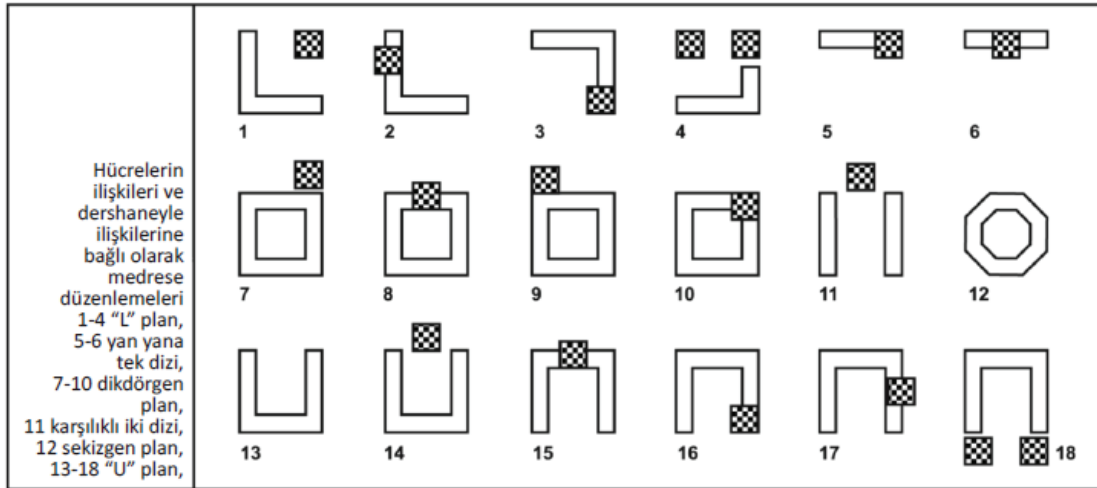
4. Ana Metin: A4 boyutunda (29.7x21 cm. kâğıtlara, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile, 12 punto, 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında 2.5 cm. boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Yazılar 10.000 kelimeyi geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti+eğik harfler gibi çifte vurgulamalara yer verilmemelidir.

5. Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir. Ana başlıklar (ana bölümler, kaynaklar ve ekler) büyük harflerle; ara ve alt başlıklar, yalnız ilk harfleri büyük, koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konularak aynı satırdan devam edilmelidir.

Tablo 1: Katılımcıların Mezun Oldukları Lise Türlerine Göre Öğretmenliğe Atanma Durumları

Atanma Durumu	Mezun Olduğu Lise Türü										Toplam	
	GL		AL		SL		AOL		KMLÇGE		f	%
	f	%	F	%	f	%	f	%	f	%		
Atandı	143	44.1	102	53.7	143	46.6	97	49.7	14	20.9	499	46.1
Atanamadı	181	55.9	88	46.3	164	53.4	98	50.3	53	79.1	584	53.9
Toplam	324	100	190	100	307	100	195	100	67	100	1083	100

$$\chi^2 = 23.10 \quad sd=4 \quad p < .01$$

Şekil 1. Yapı yerlerini gösteren çizimler.

6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo adı ise tablo numarasının altına, tam sola dayalı, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmeli. Hemen

yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır. Aşağıda tablo ve şekil örnekleri sunulmuştur.

7. Resimler: Yüksek çözünürlüklü (en az 300 dpi) baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır. Şekil, çizelge ve resimler toplam yazının üçte birini aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler. Bu imkâna sahip olmayanlar, bunlar için metin içinde aynı boyutta boşluk bırakarak içine şekil, çizelge veya resim numaralarını yazabilirler.

8. Alıntı ve Göndermeler: Alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığıyla 1 punto küçük yazılmalıdır. Metin içinde göndermeler, parantez içinde aşağıdaki şekilde yazılmalıdır. (Köprülü, 1944), (Köprülü, 1944: 15). Birden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve 'vd.' yazılmalıdır: (Gökay vd. 2002).

Dipnot kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalı; yalnız açıklamalar için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir. Dipnotlarda kaynak göstermek için, metin içi kaynak gösterme yöntemleri kullanılmalıdır.

Kaynaklar kısmında ise, birden fazla yazarlı yayınların diğer yazarları da belirtilmelidir.

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır:

“Tanpınar (1976:131), bu konuda ...,”

Yayın tarihi olmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarların adı; yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin ismi yazılmalıdır.

İkinci kaynaktan yapılan alıntılarda, asıl kaynak da belirtilmelidir:

“Köprülü (1926)....” (Çelik, 1998'den).

Kişisel görüşmeler, metin içinde soyadı ve tarih belirtilerek gösterilmeli, ayrıca kaynaklarda da belirtilmelidir.

İnternet adreslerinde ise mutlaka kaynağa ulaşma tarihi belirtilmeli ve bu adresler kaynaklar arasında da verilmelidir:

www.tdk.gov.tr/bilterim (15.12.2002)

9. Kaynaklar: Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki şekillerden birinde yazılmalıdır. Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması halinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalı; bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar ise (1980a, 1980b) şeklinde gösterilmelidir:

Karahan, Leyla ve Ülkü Gürsoy (2004). *Kavâid-ı Lisân-ı Türkî 1893*. Ankara: TDK

Köprülü, Mehmet Fuat (1961). *Azeri Edebiyatının Tekâmülü*. İstanbul: MEB Yay.

Shaw, Stanford (1982). *Osmanlı İmparatorluğu*. Çev. Mehmet Harmanlı, İstanbul: Sermet Matb.

Timurtaş, F. Kadri (1951).“Fatih Devri Şairlerinden Cemali ve Eserleri”. *İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi IV* (3): 189-213.

Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanmış yazılar, biri orijinal, diğer ikisi fotokopi olmak üzere (fotokopilerde yazarı tanıtıcı hiçbir bilgi olmamak üzere) üç nüsha olarak, yazılabilir diskiyle birlikte Vakıflar Genel Müdürlüğü adresine gönderilir. Yazarlarına raporlar doğrultusunda geliştirilmek ve/veya düzeltilmek üzere gönderilen yazılar, gerekli düzenlemeler yapılarak disketi ve orijinal çıktısıyla en geç bir ay içinde tekrar dergiye ulaştırılır. Yayın Kurulu, esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapabilir.

Yayın İlkeleri

Yazışma Adresi:

T.C. BAŞBAKANLIK

Vakıflar Genel Müdürlüğü

Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı

Vakıflar Dergisi

Atatürk Bulvarı. No:10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE

Tel: (0312) 5096000 • Faks: (0312) 324 47 22

e-posta:vakiflaryayin@yahoo.com • yayin@vgm.gov.tr

web: www.vgm.gov.tr

The Foundations Journal

Publication Principles

The Foundations Journal is published bi-annually in June and December. At the end of each year, the annual index of the journal is prepared and published in the issue of June. The journal is sent to the domestic and foreign libraries, international index institutions and subscribers which are determined by the Editorial Board, in a month after its publication.

The Foundations Journal reveals the institution of waqf and cultural richness related to the institution of waqf, the cultural heritage formed by waqf, historical and current realities of waqfs in a scholarly manner, it is published in order to publicize the international level scientific studies related to the waqfs.

In the Foundations Journal, the articles in the field of social sciences, dealing with waqf and historical and current problems of the waqf culture in a scholarly perspective and proposing solutions to this issue are included.

The manuscripts to be sent to the Foundations Journal are required to be an original work filling a gap in its field or evaluating the previously published works, revealing new and remarkable views of research. The manuscripts, introducing documents, works and personalities related to waqf and the waqf culture, announcing new events are also published.

In order for the manuscript to be published in the Foundations Journal, it is required not to be published previously elsewhere, or not to be accepted to be published. The conference proceedings presented at a scientific meeting before might be accepted if clearly indicated.

Assessment of Manuscripts

All manuscripts sent to the Foundations Journal are first examined by the Editorial Board in terms of compliance with the publication principles of the journal. Not deemed appropriate ones are returned back to the author for revision. The most important criteria in the assessment of the manuscripts submitted for publication are academic objectivity and scientific quality. The ones selected for assessment are sent to two referees in the relevant field. The names of referees are kept confidential and the reports are saved for five years. If one of the referee reports is positive and the other is negative, the article might be sent to a third referee or the Editorial Board might give the final decision by analyzing the referee reports. The authors take into consideration the criticisms and suggestions of referees and the Editorial Board. If there are issues that they do not agree with, they have the right to appeal including the reasons. The manuscripts which are not accepted for publication are not returned to their authors.

Copyright of the manuscripts accepted for publication in the Foundations Journal is transferred to the General Directorate of Foundations. The responsibility of the opinions and writing preferences in the published articles belong to the authors. Text or photograph quotations can be done by giving citations.

Writing Language

The writing language of the Foundations Journal is Turkey Turkish. However, the articles which are written in English and other Turkish dialects might be included in each issue provided that they do not exceed the one third of the journal. If necessary, the articles in Turkish dialects might be published after they are translated to the Turkey Turkish by the decisions of the Editorial Board.

Writing Rules

Care must be taken to present articles as follows:

- 1. Title:** There must be a title that is compatible with the content, expressing it the best and it should be written in bold letters. The title of manuscript must be between maximum 10-12 words.

2. **Name(s) and address(es) of author(s):** The name(s) and lastname(s) of the author(s) must be written in bold letters and the address(es) must be written in normal and italic letters; the institution(s), communication and e-mail address(es) of author(s) must be specified.
3. **Abstract:** At the beginning of manuscript, there must be Turkish and English abstracts expressing the subject in a concise way and consisting at least 75, maximum 150 words. In the abstract, utilized references, figure and table captions must not be included. The key words consisting with at least 5, maximum 8 words must be given by leaving a blank line below the bottom of abstract. At the end of the manuscript, there must be title, abstract and key words in English; in case of not being sent, they are added by the Journal.
4. **Main text:** It must be written on A4 size (29.7 cm. papers), in MS Word program, with Times New Roman characters, 12 point, and with 1.5 line spacing. 2.5cm of page margin must be used and the pages must be numbered. Research and review manuscripts must not exceed 10000 words. The parts that are required to be emphasized in the manuscripts must be written in italic, not in bold letters. In the text, dual highlighting; such as, italic letters in quotation marks must not be included.
5. **Section Headings:** In the manuscript, in order to ensure a regular transfer of the information, main, intermediate and sub-headings can be used and if necessary, headings can be numbered. The main heading (main sections, references and appendices) in capital letters; intermediate and sub-headings only the first letters capital and bold character; by adding a colon after a sub-heading same line should be continued on.
6. **Tables and Figures:** Tables must be numbered and captioned. Vertical lines must not be used in tables. Horizontal lines must be used only for separating the sub-headings. Table number must be written at the top, normal and left-justified while table caption must be written below the table number as left-justified in italic, the first letter of each word being capital. Tables must be cross-referenced in their relevant places in the text. Figures must be prepared suitable for black and white printing. Figure numbers and captions must be centralized at the bottom of figure. The figure number must be in bold and italic ending with a full stop. Next to it, figure caption must be written normal, the first letter being capitalized. The following table and figure examples are presented.

Table 1:

7. Teacher Appointment Conditions of Participants According to Type of High School Graduated
8. **Photographs:** The right of designing visuals in the articles to be published in the Foundations Journal belongs to the Editorial Board. High resolution (at least 300dpi) printing quality scanned photographs must be sent separately to the manuscript. Figure and table captioning rules apply to photographs. Figures, tables and photographs must not exceed one third of the manuscript. Authors who have the technical capabilities of guaranteeing publication of figures, tables and photographs with the same quality can insert them into the relevant position in the text. Those who do not have these capabilities can leave the same size space for them in the text by writing figure's, table's or photograph's number in the space.
9. **Quotation and Citations:** Quotations must be given in quotation marks; quotations less than five lines must be written between the lines, quotations longer than five lines must be written 1.5 cm inside from the right and the left line, as block and with a single line spacing and 1 point smaller. References in the text must be written in parentheses as follows.

(Köprülü, 1944), (Köprülü, 1944: 15)

For the publications with more than one author, only the first author's last name and 'et al.' must be written in the text.

(Gökay et al. 2002)

Footnotes must be avoided as much as possible; it must be used only for the explanations and auto-numbering must be used. Citations in footnotes must be done the same way of citation in the text.

In references section, the name of the authors of the publication with multiple authors must be given.

If the name of the author is cited in the text, only the publication year must be given.

“Tanpınar (1976:131), on this issue...”

For the works with not specified date, only the author’s name; for the works with not specified author, encyclopedia, etc., the name of the work must be written.

In quoting from secondary references, the original reference must be mentioned, as well.

“Köprülü (1926)” (from Çelik 1998).

Personnel communications must be cited in the text by last name and date, also it has to be given in references. For the internet addresses, the access date to the source must be given and these addresses must also be given in references section.

www.tdk.gov.tr/bilterim (15.12.2002)

10. References: At the end of the text, it must be written in alphabetical order of author’s last name by applying one of the methods given below. In case of an author having more than one publication, references must be listed according to publication dates; publications belonging to the same author in the same year must be given as (1980a, 1980b):

Karahan, Leyla ve Ülkü Gürsoy (2004). Kavaid-i Lisan-ı Türki 1893. Ankara: TDK.

Köprülü, Mehmet Fuat (1961). Azeri Edebiyatının Tekâmülü. İstanbul, MEB Yay.

Shaw, Stanford (1982). Osmanlı İmparatorluğu. Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sermet Matb.

Timurtaş, F. Kadri (1951). “Fatih Devri Şairlerinden Cemali ve Eserleri”. İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi IV (3): 189-213.

Submission of Manuscripts

Three copies of manuscript; one being an original and two photocopies (photocopies not including any informative knowledge on the author) prepared according to the rules mentioned above in addition to its re-writable CD is submitted to General Directorates of Foundations’ address. The manuscripts that are sent back to their authors for revision or for improvements based on the referee reports are re submitted to the Journal by fixing the required revisions along with the original printed manuscript and its CD at most in a month. The Editorial Board might do some minor corrections that have nothing with the main structure of the manuscript.

Yazışma Adresi:

T.C. BAŞBAKANLIK

Vakıflar Genel Müdürlüğü

Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı

Vakıflar Dergisi

Atatürk Bulvarı. No:10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE

Tel: (0312) 5096000 • Faks: (0312) 324 47 22

e-posta:vakiflaryayin@yahoo.com • yayin@vgm.gov.tr

web: www.vgm.gov.tr

